

Gestrand in Zeeland

Een onderzoek naar de herkomst van de Guyaanse verentooien in de collectie van het Zeeuws Museum

Masterscriptie Kunstgeschiedenis

Geschreven door Jeroen Lesuis

Onder supervisie van dr. Andreas Schlothauer, dr. Sarah Joan Moran en Caroline van Santen,
conservator van het Zeeuws Museum

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
Inleiding.....	5
Onderzoeksstrategie.....	13
Methodologische problematiek.....	15
Onderzoeksliteratuur.....	21
Hoofdstuk 1: de materiële stamcultuur van het Amazonia-gebied	35
‘Thinking with feathers’: de indiaanse symboliek van vogelveren.....	35
De esthetische en rituele functies van verentooien.....	41
De verentooi en de initiatieceremonie.....	45
Hoofdstuk 2: de bestudering van G2348, G2350 en G2351A en B	53
G2348	56
G2350	108
G2351A en G2351B	125
Conclusie.....	148
Hoofdstuk 3: het Zeeuws Genootschap en haar schenkers.....	155
Het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.....	155
De schenkers	160
Justus Tjeenk	160
Abraham Louijssen	162
Nicolaas Hugenholtz.....	167
Hoofdstuk 4: historische ontmoetingen tussen Nederlandse kolonisten en Guyaanse indianen ...	172
Essequibo.....	174
Demerary	176
De Nederlandse kolonisten en de Guyaanse indianen.....	178
De handel tussen indianen en kolonisten	181
Nederlandse plantagehouders versus inheemse slaven: verentooien als oorlogsbuit?.....	183

De kolonisten en hun Guyaanse bondgenoten	186
De inheemse stammen van de binnenlandse expedities.....	194
Conclusie.....	196
Hoofdstuk 5: de stilistische vergelijkingen van G2348, G2350 en G2351A en B	199
G2348	200
G2350	225
G2351A.....	253
G2351B	261
Conclusie	276
Bijlagen.....	281
Literatuur.....	318
Dankwoord.....	324

Samenvatting

Deze scriptie betreft een herkomstonderzoek dat is uitgevoerd naar de Guyaanse verentooien in de collectie van het Zeeuws Museum en die eigendom zijn van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Het Zeeuws Genootschap verkreeg deze tooien in respectievelijk 1776 en 1817 waarmee dit, voor zover bekend, de oudste Guyaanse verentooien zijn in de Collectie Nederland. Doel van dit onderzoek was om te achterhalen waar, wanneer en door welke stam(men) de tooien van het Zeeuws Genootschap zijn gecreëerd en om vervolgens na te gaan welk historisch pad de tooien hebben afgelegd om uiteindelijk in Zeeland terecht te komen. Om deze vragen te beantwoorden is een multidisciplinair onderzoek uitgevoerd dat leunt op zowel de (kunst)historie als de antropologie en waarbij bijvoorbeeld ook uitstapjes naar de ornithologie zijn gemaakt.

Een van de belangrijkste ontdekkingen gedaan met dit herkomstonderzoek is dat het Zeeuws Genootschap niet over drie maar vier Guyaanse verentooien beschikt, te weten G2348, G2350 en G2351A en B. Dat wat eeuwenlang doorging voor de onderring van G2351 bleek een op zichzelf staande Guyaanse verentooi te zijn. Alles wijst erop dat de foutieve samenvoeging plaatsvond op het moment dat beide verentooien in het bezit waren van het Zeeuws Genootschap. Archiefonderzoek wijst uit dat dit verlichte gezelschap van wetenschappers en verzamelaars eind achttiende en begin negentiende eeuw slecht geïnformeerd was wat betreft de Guyaanse indianenstammen en hun verenornamenten. Dit gebrek aan kennis in combinatie met het gegeven dat de Guyaanse verentooien zeer waarschijnlijk in losse onderdelen bij het Zeeuws Genootschap arriveerden, moet hebben geleid tot de onjuiste fusie van G2351A en B en de andere, bij G2348 en G2350 geconstateerde reconstructiefouten. De verentooien sluiten hiermee aan bij het eerder al door dr. Andreas Schlothauer beschreven fenomeen dat Zuid-Amerikaanse verenornamenten het risico liepen ten prooi te vallen aan foutieve reconstructies wanneer zij naar Europa werden geëxporteerd.

Tot de conclusie is gekomen dat de meest waarschijnlijke kandidaten voor de creatie van de verentooien van het Zeeuws Genootschap de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau zijn. Dit omdat deze aan of nabij de Guyaanse kust wonende stammen in de achttiende eeuw het meeste contact hadden met de kolonisten in Nederlands-Guyana. Daarnaast zijn er van deze inheemse stammen verentooien gevonden die stilistische overeenkomsten delen met G2348, G2350 en G2351A en B. Tegelijkertijd is het zo dat deze stijlkenmerken tamelijk fluide zijn. G2348 kent bijvoorbeeld elementen die zowel aan de beeldtaal van de Arawak als die van de Warrau deden denken en waardoor dit ook een hybridetooi kan zijn. In de belangrijke discussie binnen de culturele antropologie of dat culturen onafhankelijk van elkaar evolueren of dat ze elkaar beïnvloeden en vermengen, sluit deze scriptie zich dan ook bij de laatstgenoemde opvatting aan. De verentooien van het Zeeuws Genootschap zijn een voorbeeld van de diffuse Guyaanse stamculturen.

Inleiding

‘Ene muts voorheen door eenen Indiaanschen hoofden te Essequibo gedragen’ schonk Justus Tjeenk op 30 april 1776 aan het in 1767 opgerichte Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen (afb. 1).¹ In december van datzelfde jaar gaf Abraham Louijssen ook een ‘indiaanse muts’ aan het Zeeuws Genootschap (afb. 2) en in 1817 doneerde Nicolaas Hugenholtz een ‘statiemuts der Bokkanezen Opperhoofden’ aan het Zeeuws Genootschap (afb. 3).² Met muts wordt hier verentooi bedoeld en Bokkanezen was destijds een tamelijk denigrerend modewoord waarmee men een inheems-Amerikaanse man aanduidde.³ Het stamt af van het woord bok, waarmee een mannetjesgeit of hert wordt bedoeld.

Anno 2018 zijn de drie geschonken verentooien nog steeds in het bezit van het Zeeuws Genootschap. Als langdurige bruikleen bevinden de tooien zich momenteel in de collectie van het Zeeuws Museum onder de objectnummers G2348, G2350 en G2351. G2348 is de door Hugenholtz geschonken tooi, G2350 die door Tjeenk en G2351 de door Louijssen geschonken tooi. Deze laatste bleek, zo werd ontdekt met dit onderzoek, uit twee verentooien te bestaan die ooit ten onrechte zijn samengevoegd. Feitelijk gezien heeft Louijssen dus twee verentooien aan het Zeeuws Genootschap geschonken: G2351A en B (afb. 4 en 5).

De aan het genootschappen geschonken verentooien bestaan uit mandjes gevlochten van plantenstrengen waaraan met touw veren van tropische vogels zijn bevestigd. Op het eerste oog verschillen de tooien vrij sterk van elkaar. G2348 kent bijvoorbeeld een grootse, verticale structuur met veel lange, rechtopstaande vogelveren en een vrij uitbundige decoratie van onder andere keverschildjes en een beschilderd kruis. G2350 is daarentegen veel kleiner, minder hoog en niet zo uitbundig versierd. G2351, zoals aangetroffen in de staat voorafgaand aan dit onderzoek en dus nog bestaande uit G2351A en B, zit een beetje tussen de twee andere tooien in. De tooi heeft een aantal lange, omhoogstaande vogelveren maar is tegelijkertijd minder uitbundig gedecoreerd dan G2348.

Ook wat betreft toeschrijvingen verschillen de tooien van elkaar. Voor G2350 en G2351 is het onduidelijk van welke inheemse stam(men) deze tooien afkomstig zijn terwijl G2348 in de interne objectdocumentatie van het Zeeuws Museum wordt toegeschreven aan de Wayana.⁴ Deze stam

¹ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 134, 154, 155 en 160.

² Idem.

³ ‘Buck (n. 1)’, Online Etymology Dictionary, <<https://www.etymonline.com/word/buck>> (geraadpleegd op 8 juni 2017).

⁴ ‘Indianenmuts afkomstig uit Essequibo’, online collectiedatabase Zeeuws Museum, <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2350-indianenmuts-afkomstig-uit-essequibo>>, ‘Indianenmuts afkomstig uit Essequibo’, online collectiedatabase Zeeuws Museum, <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2351-indianenmuts-afkomstig-uit-essequibo>> en ‘Hoofdtooi uit Demerary, Guyana, Zuid-Amerikaanse indianen (volk)’, online collectiedatabase Zeeuws Museum, <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2348-hoofdtooi-uit-demerary-guyana>> (allen geraadpleegd op 8 juni 2017).

bevond zich in de achttiende eeuw in de binnenlanden van Suriname en Frans-Guyana.⁵

Wat de tooien wel met elkaar gemeen hebben, is dat zij afkomstig zijn uit de Nederlandse kolonies aan de mondingen van de rivieren Demerary en Essequibo (afb. 6).⁶ Deze rivieren liggen in het tegenwoordige Guyana maar maakten vroeger deel uit van het in de zestiende en zeventiende eeuw gestichte Nederlands-Guyana. Dit gebied bestond naast de kolonies aan de Demerary en Essequibo uit de kolonies gelegen aan de mondingen van de Berbice, Pomeroon en Suriname.⁷ Daarmee bestreek Nederlands-Guyana een groot deel van het Guyaanse kustgebied dat liep van de monding van de Amazone tot aan de monding van de Orinoco en dat door de kolonisten, waaronder veel Zeeuwen, de Wilde Kust werd genoemd.⁸ Een moderne benoeming voor deze regio is de Guyana's. In dit gebied waren de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau de meest dominante indianenstammen (afb. 7).⁹ Van de vijf Nederlandse kolonies werden Berbice, Demerary, Essequibo en Pomeroon in 1796 door de Britten bezet en in 1814 met het Verdrag van Londen officieel tot Brits territorium verklaard.¹⁰ Suriname bleef als kolonie voor Nederland behouden totdat het land in 1975 officieel zijn onafhankelijkheid verkreeg.¹¹

Het bovenstaande is alle informatie die voorafgaand aan dit scriptieonderzoek bekend was over de tooien G2348, G2350 en G2351A en B. Met deze informatie kan men een bepaald beeld vormen van de tooien maar tegelijkertijd blijven er ook nog veel vragen onbeantwoord. Een van de meest interessante daarvan is welk pad de tooien nu precies hebben afgelegd voordat zij terechtkwamen bij het Zeeuws Genootschap. Het is deze herkomst van de Zeeuwse tooien die centraal staat in deze scriptie. Waar en van welke stam komen G2348, G2350 en G2351A en B vandaan en hoe zijn de tooien terechtgekomen bij het Zeeuws Genootschap? Het is namelijk zeer bijzonder dat een instelling beschikt over achttiende-eeuwse verentooien, want het overgrote deel

⁵ N.L. Whitehead, *Lords of the tiger spirit: a history of the Caribs in colonial Venezuela and Guyana*, Dordrecht 1988, p. 57.

⁶ 'Indianenmuts afkomstig uit Essequibo', online collectiedatabase Zeeuws Museum, <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2350-indianenmuts-afkomstig-uit-essequibo>>, 'Indianenmuts afkomstig uit Essequibo', online collectiedatabase Zeeuws Museum, <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2351-indianenmuts-afkomstig-uit-essequibo>> en 'Hoofdtooi uit Demerary, Guyana, Zuid-Amerikaanse indianen (volk)', online collectiedatabase Zeeuws Museum, <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2348-hoofdtooi-uit-demerary-guyana>> (allen geraadpleegd op 8 juni 2017).

⁷ J.J. Hartsinck, *Beschryving van Guiana of de Wilde Kust, in Zuid-America* [...] vol. 1 en 2, Amsterdam 1770, p. 257.

⁸ C. Ch. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680*, Assen 1971, pp. 79-81.

⁹ L.A.H.C. Hulsman, *Nederlands Amazonia: handel met indianen tussen 1580 en 1680*, Amsterdam 2009, pp. 208-213.

¹⁰ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 170.

¹¹ Akte van erkenning van de Republiek Suriname, Nationaal Archief, Kabinet der Koningin archiefinventaris 2.02.20 inventarisnummer 13686 <http://www.gahetna.nl/collectie/archief/inventaris/inleiding/eadi_d/2.02.20/inventarisnr/13686> (geraadpleegd op 22 juni 2017)

van de verentooien in collecties van internationale musea zijn afkomstig uit de negentiende en twintigste eeuw.¹² Een blijk van deze zeldzaamheid is ook dat tijdens dit scriptieonderzoek de tooien G2350 en G2351 zijn aangewezen als beschermd cultuuroed op basis van de Erfgoedwet 2016.¹³ Deze aanwijzing vond plaats nog voordat ontdekt werd dat G2351 uit twee tooien bestond. Het is nog onduidelijk welke gevolgen dit heeft, maar de kans is groot dat beide tooien nu worden aangewezen als cultuuroed.¹⁴ Verder is de kans aanwezig dat G2348, mede door dit onderzoek, ook nog als nationaal erfgoed wordt voorgedragen.¹⁵

¹² A. Schlothauer, 'Europäische Kombinationen von Federschmuck des Amazonas-Gebietes', *Kunst & Kontext* 2017:13, p. 46.

¹³ 'Kerncollectie Zeeuws Genootschap aangewezen als cultuuroed van nationaal belang', nieuwsbericht op website Zeeuws Genootschap van 25 oktober 2017, <<https://kzgw.nl/nieuws/kerncollectie-zeeuws-genootschap-aangewezen-als-cultuuroed-van-nationaal-belang/>> (geraadpleegd op 1 november 2017). G2350 en G2351 maken deel uit van de oudste collectie van het Zeeuws Genootschap, verzameld voor circa 1804, en zijn daarom in 2017 door minister Bussemaker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap samen met nog zo'n 300 objecten aangewezen als beschermd cultuuroed.

¹⁴ E-mail Erik van der Doe, samen met Liesbeth van der Geest de conservator van de volkenkundige voorwerpen van het Zeeuws Genootschap, 2 januari 2018.

¹⁵ E-mail Erik van der Doe, 2 januari 2018. Technisch gezien maakt G2348 niet deel uit van de kerncollectie die voor 1804 door het Zeeuws Genootschap is verzameld. Tegelijkertijd zijn er ook een aantal latere uitzonderingen mogelijk. Het Genootschap is nog in overleg met het ministerie welke objecten dit zullen zijn, maar G2348, deel uitmakend van de verzameling Zeeuwse verentooien, zal zeker aan bod komen tijdens dit overleg.

Afb. 1. G2350 (maker onbekend), indianenmuts afkomstig uit Essequibo, datering voor 1776, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai en ara, hoogte circa 40 cm (inclusief veren) en diameter 33 cm, Zeeuws Museum, Middelburg. Foto: Zeeuws Museum.

Afb. 2. G2351 (maker onbekend), hoofdtooi indianen, datering voor 1776, gebruikt materiaal onder andere, plantvezels, katoen en veren van de ara, hokko, oropendola en rode ibis, hoogte circa 70 cm (inclusief veren) en diameter 45 cm, Zeeuws Museum, Middelburg. Foto: Zeeuws Museum.

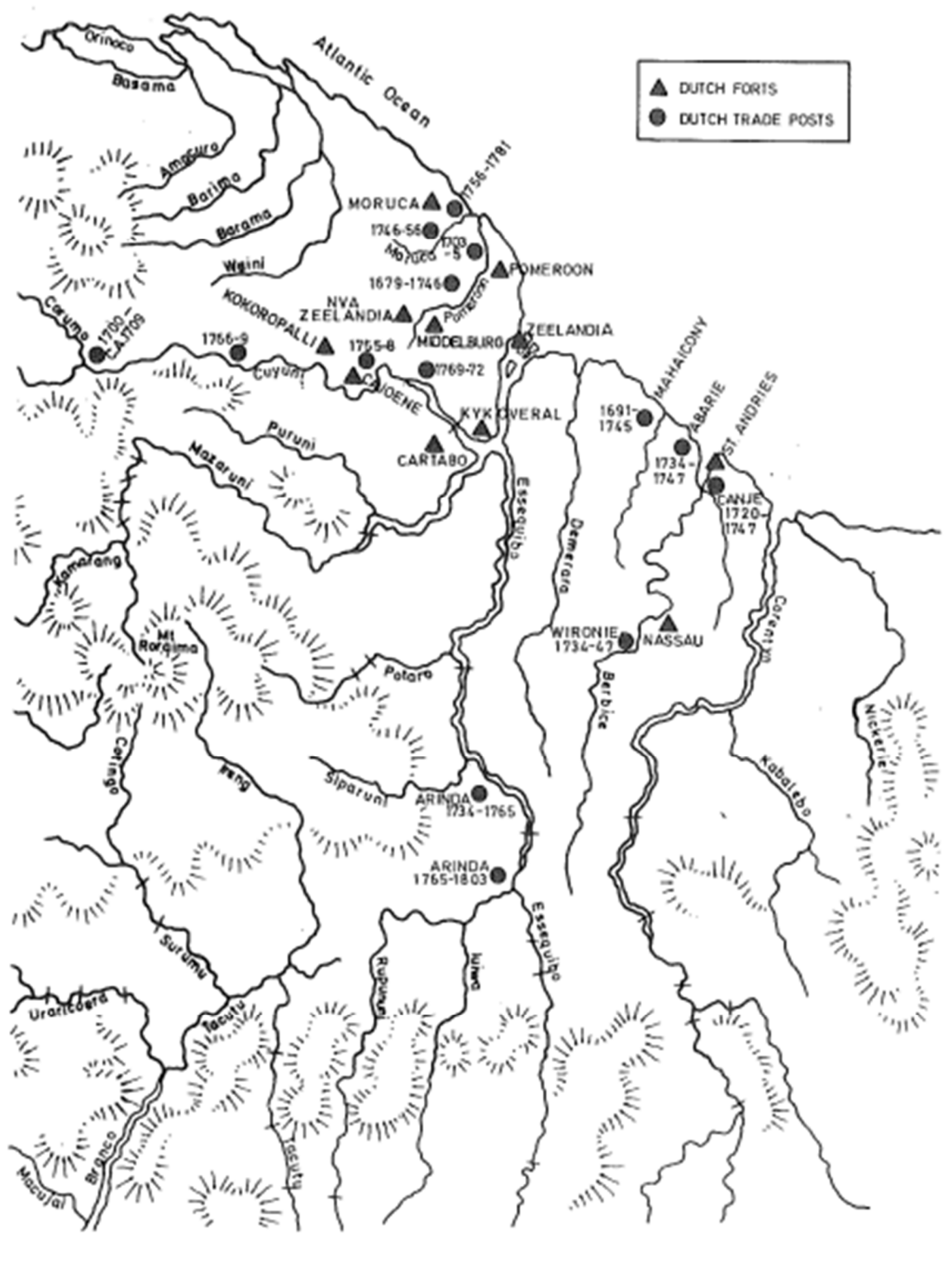
Afb. 3. G2348 (maker onbekend), hoofdtooi waarschijnlijk gebruikt voor initiatierituelen van jongens, datering voor 1817, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen, keverschildjes en veren van de Amazonepapegaai en ara, hoogte circa 86 cm (inclusief veren) en diameter 36 cm, Zeeuws Museum, Middelburg. Foto: Zeeuws Museum.

Afb. 4. G2351A (maker onbekend), hoofdtooi indianen, datering voor 1776, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de rode ibis, diameter mand 17-18 cm en hoogte 4 cm, Zeeuws Museum, Middelburg. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 100. G2351B (maker onbekend), hoofdtooi indianen, datering voor 1776, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de ara, hokko en oropendola, diameter mand 22 cm en hoogte 9,5 cm, Zeeuws Museum, Middelburg. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 6. N.L. Whitehead, kaart van alle Nederlandse forten en handelsposten in de kolonies te Berbice, Demerary en Essequibo. Bron: N.L. Whitehead, *Lords of the tiger spirit: a history of the Caribs in colonial Venezuela and Guyana*, Dordrecht 1988.

Afb. 7. Peter Rivière, kaart met daarop de belangrijkste indianenstammen van de Guyana's. Foto: P. Rivière, *Individual and society in Guiana: a comparative study of Amerindian social organization*, New York 1984.

Onderzoeksstrategie

De onderzoeksvraag van deze scriptie luidt: 'Wat is de herkomst van de Guyaanse verentooien G2348, G2350 en G2351A en B?'. Deze vraag is onder te verdelen in twee deelvragen. De eerste deelvraag is: 'Waar, wanneer en door welke stam(men) werden G2348, G2350 en G2351A en B ooit gemaakt?' Deze vraag richt zich nadrukkelijk op de onderzoeksobjecten zelf. Dit kan daarmee worden gezien als een meer kunsthistorische benadering aangezien het materiële hier centraal staat.

De tweede deelvraag luidt als volgt: 'Welk historisch pad hebben de verentooien afgelegd om terecht te komen bij het Zeeuws Genootschap?' Deze vraag richt zich op het immateriële, namelijk het historische pad dat G2348, G2350 en G2351A en B in de loop der tijd hebben afgelegd. Het onderzoek dat is uitgevoerd om deze vraag te beantwoorden is meer historisch en ook meer algemeen van aard. Dit omdat onderzocht wordt hoe verentooien *zoals* G2348, G2350 en G2351A en B in de achttiende eeuw bij een vroeg-wetenschappelijk genootschap als het Zeeuws Genootschap terecht konden komen.

Voor het verkrijgen van een adequaat antwoord op de onderzoeksvraag was het noodzakelijk om beide kernvragen zo precies mogelijk te beantwoorden. Wanneer deze scriptie zich enkel had gericht op de materiële bestudering van de onderzoeksobjecten en op basis hiervan stamtoeschrijvingen had gedaan voor G2348, G2350 en G2351A en B, dan was deze toeschrijving nooit houdbaar geweest. Het is namelijk noodzakelijk om de stamtoeschrijvingen te toetsen aan de historische context. Zou dit niet worden gedaan dan kan op basis van enkel de bestuderingen van de verentooien een toeschrijving worden gedaan voor een stam waarmee de kolonisten te Nederlands-Guyana in werkelijkheid nooit mee in contact kwamen, bijvoorbeeld omdat deze stam al was uitgestorven voordat de kolonisten zich vestigden aan de Wilde Kust. Om dergelijke missers te voorkomen was het historisch onderzoek dus nodig ter verificatie.

Dat dit scriptieonderzoek twee gezichten heeft, valt ook af te leiden uit de hoofdstukindeling van deze scriptie. Hoofdstuk één, twee en vijf focussen zich op het materieel-culturele onderzoek dat is uitgevoerd, terwijl hoofdstuk drie en vier zich richten op het historische pad dat G2348, G2350 en G2351A en B hebben afgelegd. Ter inleiding zal hieronder de opzet van deze hoofdstukken kort worden besproken.

Het is noodzakelijk om eerst de materiële cultuur van de Guyaanse stammen in kaart te brengen voordat de vraag welke stam(men) G2348, G2350 en G2351A en B hebben gemaakt beantwoord kan worden. Pas wanneer dit duidelijk is, kan worden nagaan op welke manier de verentooien van het Zeeuws Genootschap voortkomen uit deze cultuur en waaraan dit bij G2348, G2350, G2351A en B valt te herkennen. Zodoende opent hoofdstuk één met de bestudering van de Guyaanse materiële cultuur in brede zin.

De daadwerkelijke bestudering van G2348, G2350 en G2351A en B staat centraal in hoofdstuk twee. Dit is het meest uitgebreide hoofdstuk van deze scriptie. Hoe het fysieke onderzoek van de verentooien van het Zeeuws Genootschap precies in zijn werk ging, zal in het hoofdstuk zelf uitgebreid aan bod komen.

Hoofdstuk drie is het eerste van de twee hoofdstukken die zich richten op het historische pad dat de Guyaanse verentooien van het Zeeuws Genootschap hebben afgelegd. In dit hoofdstuk komen een aantal scenario's langs die een beeld geven van hoe de schenkers Nicolaas Hugenholtz, Justus Tjeenk en Abraham Louijssen mogelijk in het bezit kwamen van G2348, G2350 en G2351A en B. Daarnaast wordt in dit derde hoofdstuk ook nadrukkelijk stilgestaan bij het verzamelbeleid van het Zeeuws Genootschap en wat de motivatie was voor dit verlichte genootschap om exotische objecten als Guyaanse verentooien te verzamelen. Een antwoord op deze vraag geeft ons meer duidelijkheid over waarom de verentooien ooit bij het Zeeuws Genootschap terecht zijn gekomen.

In hoofdstuk vier verplaatst de focus van dit onderzoek zich naar de historische situatie ter plekke in de Guyana's en wordt er, voortbordurend op de hypothese van hoofdstuk drie, gekeken via

welke inheemse stammen kolonisten in Nederlands-Guyana G2348, G2350 en G2351A en B in het bezit hebben gekregen. Om deze vraag te beantwoorden is voor dit hoofdstuk een uitgebreide inventarisatie gemaakt van met welke Guyaanse stammen de kolonisten van Nederlands-Guyana in de achttiende eeuw in aanraking kwamen. Zover bekend is deze inventarisatie van de historische contacten de eerste in zijn soort.

Tot slot worden in hoofdstuk vijf G2348, G2350 en G2351A en B vergeleken met andere Guyaanse tooien afkomstig uit de collecties van musea in Amerika en Europa. Deze stilistische vergelijkingen vormen de definitieve verificaties voor de in de voorgaande hoofdstukken geformuleerde stamtoeschrijvingen voor G2348, G2350 en G2351A en B. Vandaar dus ook dat dit hoofdstuk met daarin de vergelijkingen pas na de meer historische hoofdstukken komt in plaats van ervoor. Op deze manier kan alle eerder verzamelde informatie worden meegewogen in de vergelijkingen en kan er zodoende in het slothoofdstuk een definitieve uitspraak worden gedaan. Daarnaast is het ook logischer om de vergelijking van de verentooien pas na hoofdstuk vier te laten plaatsvinden aangezien met de inventarisatie in dit hoofdstuk een aantal stammen direct kan worden uitgesloten en die daardoor bij de vergelijkingen niet meer aan bod komen. In die zin is het ook vanwege de leesbaarheid en de logische opbouw dat de vergelijkingen van de verentooien pas in hoofdstuk vijf aan bod komen.

Methodologische problematiek

De nu volgende alinea's zijn gewijd aan een aantal van de methodologische problemen die naar voor zijn gekomen bij dit onderzoek. Het onderzoeken van de herkomst van objecten zo zeldzaam en oud als de Guyaanse verentooien van het Zeeuws Genootschap is namelijk bepaald geen sinecure. Zoals bij ieder historisch onderzoek bracht het teruggaan in de tijd complicaties met zich mee. Er was namelijk geen keurig spoor van kiezelstenen dat ons soepel door de eeuwen heen loodste om te arriveren bij onze eindbestemming: de creatie van G2348, G2350 en G2351A en B. Zoals uit de hierna volgende bronbespreking zal blijken, ontbrak een dergelijke historische continuïteit. In de voor dit onderzoek geraadpleegde literatuur dook de eerste accurate en uitgebreide omschrijving van een Guyaanse verentooi pas op in de expeditieverslagen van Robert Schomburgk.¹⁶ Deze geograaf, geoloog en bioloog verkende namens de Royal Geographical Society te Londen tussen 1835 en 1844 de binnenlanden van Brits-Guyana. Deze periode ligt zo'n zestig jaar af van de creatie van G2350 en G2351A en B. De cruciale vraag is in dit geval dan ook of de door Schomburgk geobserveerde verentooi die werd gedragen door de Warrau een soortgelijke tooi was als de verentooien die deze

¹⁶ R. Schomburgk (red. P. Rivière), *The Guiana Travels of Robert Schomburgk: 1835-1844 vol. 1*, Londen 2006, p. 171.

inheemse stam zestig jaar eerder droegen.

Nu is er een reële kans dat de door Schomburgk beschreven tooi van hetzelfde model was als de Warao-verentooien die door voorgaande generaties werden gedragen. Productietechnieken als het maken van bepaalde vlechtwerkpatronen werden binnen Guyaanse stammen in de regel van vader op zoon werd doorgegeven.¹⁷ Tegelijkertijd mag er niet zomaar van worden uitgegaan dat ook G2348, G2350 en G2351A en B verentooien zijn die door meerdere generaties precies op dezelfde manier werden gemaakt. Transgenerationale kennis kan namelijk ook verloren gaan. Anno 2018 weet de huidige generatie van Guyaanse stam vaak nog maar weinig af van de verenornamenten van hun voorouders.¹⁸

Een manier om de historische ontwikkeling van de Guyaanse verentooien wel degelijk in kaart te brengen is door verentooien uit verschillende periodes met elkaar te vergelijken, iets wat in hoofdstuk vijf van deze scriptie wordt gedaan. Tegelijkertijd brengen dergelijke vergelijkingen enkele complicaties met zich mee. Stel dat bijvoorbeeld G2350 afkomstig zou zijn van de Carib. Dan mag er niet direct van worden uitgegaan dat een verentooi van deze stam geproduceerd in 1920 er hetzelfde uitziet als een verentooi geproduceerd omstreeks 1776. Alleen al het verschil in slijtage veroorzaakt door het verschil in tijd zal er voor zorgen dat beide tooien er anders uitzien. Daarnaast, zo bleek uit dit onderzoek, kunnen zowel eeuwenoude als meer recente verentooien reconstructiefouten bevatten die een vergelijking compliceren. Vandaar dat deze factoren steeds nadrukkelijk zijn meegenomen in de vergelijking in plaats van dat de verentooien klakkeloos met elkaar zijn vergeleken. Dit leidde tot een meer genuanceerde en transparante vergelijking waarmee soms dus wel degelijk mogelijk was om, los van alle slijtage en reconstructies, de historische ontwikkeling van bepaalde type verentooien in beeld te brengen.

Naast transparant zijn over het gegeven dat er soms een historische kloof bestond tussen de onderzoeksobjecten en het bronnen- en vergelijkingsmateriaal is tegelijkertijd geprobeerd deze kloof zo vaak mogelijk te overbruggen. Naast een gebrek aan informatie was er ook een schat aan informatie, namelijk de onderzoeksobjecten zelf. Al sinds het einde van de negentiende eeuw vormt de bestudering van de materiële cultuur van een stam een belangrijke peiler van zowel archeologisch, antropologisch als etnografisch onderzoek. Een van de meest belangrijke antropologen van de vorige eeuw, de in Amazone-stammen gespecialiseerde Claude Lévi-Strauss, stelde dat het object zelf een diepere betekenis bevat die verschil in ruimte en tijd kan

¹⁷ W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924, p. 353.

¹⁸ B. Illius en A. Schlothauer, '„Das Humboldt-Forum Soll Die Institution ‚Museum‘ Neu Erfinden.’', *Kunst & Kontext* 2015:10, p. 11.

overbruggen.¹⁹ In het geval van G2348, G2350 en G2351A en B kan dit concreet gemaakt worden met een voorbeeld. De manier waarop de vogelveren aan de touwen zijn vastgemaakt die rondom om de manden van deze verentooien lopen, kon men met eigen ogen aanschouwen. Vastgesteld werd dat dit originele, nog niet eerder losgemaakte knopen waren. Deze knopen werden vervolgens vergeleken met de degene die te zien waren in Walter Edmund Roths *An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians* (1924). Dit werk bevat illustraties van van de knopen in verentouw die Roth begin twintigste eeuw aantrof bij de inheemse stammen die zich bevonden in en rondom het territorium van het toenmalige Brits-Guyana.²⁰ De door Roth geschetste knopen bleken in bijna alle gevallen overeen te komen met de knopen aangetroffen bij G2348, G2350 en G2351A en B. Dit vormt overtuigend bewijsmateriaal voor het gegeven dat wat betreft de knopen de twintig-eeuwse verentooien van Guyaanse stammen niet verschilden van die van hun achttiende-eeuwse voorgangers. Er was hier dus sprake van kennisoverdracht.

Een andere complicatie aangaande dit scriptieonderzoek was hoe het begrip 'stam' te interpreteren. Men moet weten dat dit begrip zeer fluïde is. Peter Rivière (1984), een van de meest vooraanstaande antropologen op het gebied van Guyaanse indianenstammen, geeft aan dat de verschillen tussen deze stammen klein zijn omdat zij bijna allemaal dezelfde samenlevingsstructuur kennen van kleine, relatief geïsoleerde nederzettingen bewoond door één of meerdere families.²¹ Echter, meer onderlinge verschillen tussen de stammen tonen zich op het culturele vlak, bijvoorbeeld wat betreft de taal die men spreekt, het gereedschap dat wordt gebruikt en de ceremonies die men houdt.²² Tegelijkertijd zijn deze culturele gebruiken van een stam wel meer aan verandering onderhevig dan de sociale structuren van een stam aangezien bijvoorbeeld gereedschappen mettertijd sneller ingewisseld werden dan familietradities.²³ Men kan er daarom voor kiezen om deze culturele verschillen wel of niet tot op variërende hoogtes mee te nemen in de classificering van stammen en substammen. Rivière tekent in zijn kaart van de Guyana's bijvoorbeeld slechts 13 hoofdstammen in (afb. 7) terwijl op de 36 jaar eerder getekende kaart van Curt Nimuendajú (1948) een veelvoud aan (sub)stammen zichtbaar is (afb. 8).²⁴ Omdat in deze scriptie de vier culture objecten G2348, G2350 en G2351A en B centraal staan, zullen voor de stamclassificering de

¹⁹ C. Levi-Strauss, *Structural Anthropology* (vertaling Claire Jacobson en Brooke Grundfest Schoepf), New York 1963, pp. 258-261.

²⁰ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 123-24.

²¹ P. Rivière, *Individual and society in Guiana: a comparative study of Amerindian social organization*, New York 1984, pp. 15-16.

²² Rivière 1984 (zie noot 21), pp. 8-9.

²³ Idem.

²⁴ J. Gillin, 'Tribes of the Guianas', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948, p. 800.

classificaties van Bos (1998), De Goeje (1906), Farabee (1918 en 1924), Gillin (1948), Hulsman (2009), Nimuendajú (1948), Roth (1924), Schult (2014) en Whitehead (1988) gebruikt worden.²⁵ Dit omdat bij deze classificaties de culturele verschillen verder uitgekristalliseerd lijken te zijn dan bij de stamclassificaties van Rivière die meer de nadruk leggen op de sociale in plaats van op de materiële cultuur van de Guyaanse stammen. Al is bij het leeuwendeel van de door Rivière en de door andere auteurs gedefinieerde stammen sprake van overlapping.

Een ander probleem dat speelt bij de classificering van de Guyaanse stammen is de stamnaam zelf. Zoals verderop in deze tekst geïllustreerd zal worden, blijken sommige inheemse stammen onder verschillende namen door het leven te gaan die weer per (Europese) bron kunnen verschillen. Hierbij speelt mee dat dat veel van deze namen niet door de inheemse stammen zelf zijn bedacht maar door Europese kolonisten.²⁶ De Arawak noemden zichzelf bijvoorbeeld oorspronkelijk Lokono ('Het Volk') maar adopteerden in de loop der tijd de stamnaam die de kolonisten hen hadden gegeven.²⁷ Daarnaast leidden veel van deze stammen een migrerend bestaan, wat invloed had op hun naam. Wanneer stam a van nederzetting a naar nederzetting b verhuisde, zich opsplijste of werd opgenomen binnen een grotere gemeenschap, dan kon deze stam wel of niet onder een andere naam voortleven terwijl het nog steeds dezelfde mensen betrof.²⁸ Het kon ook zijn dat twee naburige stammen ieder hun eigen, verschillende naam hadden voor stam a aangezien deze stamnamen vaak een zeer lokaal in plaats van universeel begrip waren.²⁹

Verder is het zo dat inheemse stammen deel uitmaken van grotere taalfamilies. Om een voorbeeld te geven: Chernela (2001) meldt dat de Wamisima, de Tibahana en de Wirao in het noordwestelijke Amazonegebied allemaal de taal van de Wanano spreken.³⁰ Tegelijkertijd

²⁵ G. Bos, *Some recoveries in Guiana Indian ethnohistory*, Amsterdam 1998, C.H. de Goeje, 'Bijdrage tot de Ethnographie der Surinaamsche Indianen', in: *Internationales Archiv für Ethnographie (Band XVII)*, Leiden 1906, W.C. Farabee, *The Central Arawaks*, Philadelphia 1918, en *The Central Caribs*, Philadelphia 1924, J. Gillin, 'Tribes of the Guianas', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948, C. Nimuendajú, in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948, L.A.H.C. Hulsman, *Nederlands Amazonia: handel met indianen tussen 1580 en 1680*, Amsterdam 2009, W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924, C. Schult, *Een noodzakelijk bondgenootschap: de rol van de indianen in de kolonies Essequibo en Demerary, 1770-1800*, Leiden 2014 en N.L. Whitehead, *Lords of the tiger spirit: a history of the Caribs in colonial Venezuela and Guyana*, Dordrecht 1988.

²⁶ P. Rivière, 'Introduction', in: P. Rivière (red.), *The Guiana Travels of Robert Schomburgk (vol. I)*, Londen 2006, p. 20.

²⁷ Rivière 2006 (zie noot 26), p. 21.

²⁸ Rivière 2006 (zie noot 26), p. 20.

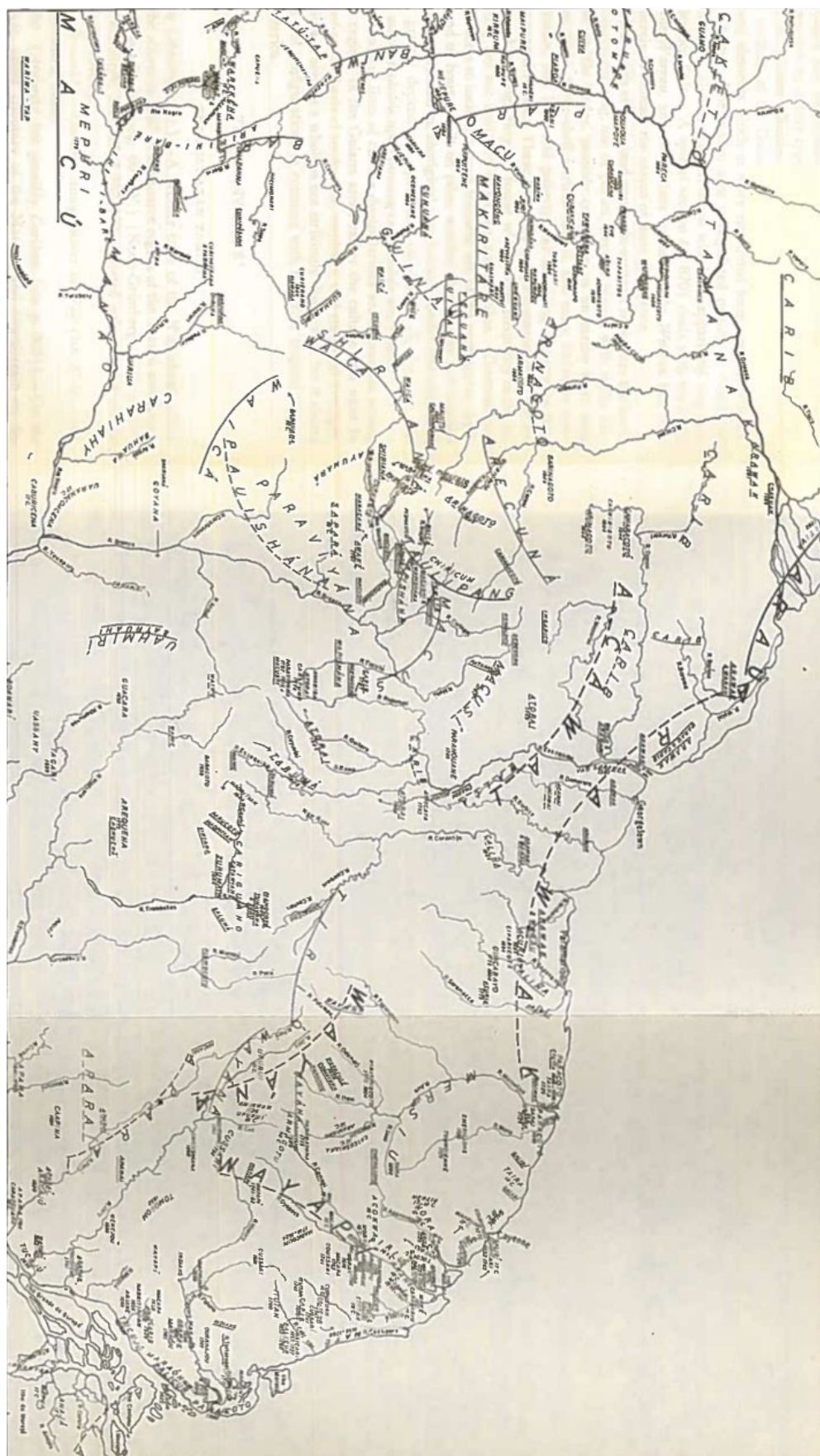
²⁹ Idem.

³⁰ J. Chernela, 'Piercing Distinctions: Making and Remaking the Social Contract in the North-West Amazon', in: *Beyond the Visible and Material: the Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière*, Oxford 2001, p. 179.

onderscheiden de Wirao zich door hun afkomst van de Wamisima en Tibahana. De Wirao zouden namelijk afstammen van mythische zangvogels terwijl de Wamisima en Tibahana afstammen van een legendarische anaconda.³¹ Dit illustreert dat binnen de taalfamilie er wel of niet grote verschillen kunnen zijn tussen de verschillende stammen en substammen. Binnen de Guyana's vormen de Arawak- en Caribtalen de grootste taalfamilies die naast de gelijknamige stammen ook door tal van andere Guyaanse stammen worden gesproken als de Macusi en Wapishiana.³²

³¹ Chernela 2001 (zie noot 30), p. 181.

³² J. Gillin, 'Tribes of the Guianas', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948, p. 800.

Afb. 7. Curt Nimuendajú, kaart van alle nog levende en uitgestorven inheemse stammen in de Guyana's. Foto: Gillin, J., 'Tribes of the Guianas', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948.

Onderzoeksliteratuur

Dat Guyaanse verentooien een tamelijke niche zijn, blijkt uit het niet bijster grote aanbod aan wetenschappelijke literatuur dat over dit onderwerp beschikbaar is. Zoals al eerder aangegeven wordt er in historische bronnen weinig woorden besteed aan de verentooien. De omschrijving van Schomburgk van de Warrau-tooi die hij in 1836 zag, was de eerste accurate en vooral uitgebreide omschrijving van een Guyaanse verentooi die in dit onderzoek is tegengekomen.

Ook het aanbod van moderne wetenschapsliteratuur specifiek gericht op Guyaanse verentooien is niet bijster groot. Zo ontbreekt bijvoorbeeld een overzichtswerk voor dit type literatuur. Wellicht is dit omdat artikelen en boeken specifiek gericht op Guyaanse verentooien bijzonder schaars zijn. Voor dit onderzoek zijn enkel twee artikelen van Andreas Schlothauer gevonden die zich specifiek op Guyaanse verentooien richten.³³ Voor het overige waren de publicaties over Guyaanse verentooien die gebruikt zijn voor dit onderzoek opgenomen in werken die het grotere geheel aan Guyaanse verenornamenten en andere kunstvormen bespreken. Voorbeelden van deze werken zijn het door Reina en Kensinger geredigeerde *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples* (1991) en de verschillende volumes van het *Handbook of South American Indians* gepubliceerd tussen 1946 en 1950.

Voor dit onderzoek is uiteindelijk tot een combinatie van primaire en secundaire bronnen gekomen die als uitgebreid, gevarieerd en relevant kan worden beschouwd. Deze onderzoeksliteratuur tezamen met de onderzoeksobjecten en de andere Guyaanse verentooien waarmee wordt vergeleken vormt het bronmateriaal van deze scriptie. In de onderstaande alinea's zal de onderzoeksliteratuur worden besproken. Bij deze literatuurbespreking wordt de al eerder genoemde tweedeling aangehouden: eerst wordt de literatuur besproken die aan de basis staat van hoofdstuk één, twee en vijf, daarna volgt de literatuur waarop het historisch onderzoek van hoofdstuk drie en vier is gebaseerd.

Tot slot moet voorafgaand aan de literatuurbespreking nog worden opgemerkt dat ook hier nadrukkelijk het probleem van de historische continuïteit speelt. Het moge inmiddels duidelijk zijn dat met name de contemporaine bronnen geen keurig opeenvolgend spoor van kiezelstenen vormen en dat uit deze bronnen niet één duidelijke conclusie kan worden getrokken. De verschillende auteurs hebben opvattingen die lang niet altijd met elkaar stroken en waarvan het soms niet duidelijk

³³ A. Schlothauer, 'Anisio Aruá – Die Herstellung Eines Kopf-Reifes Der Aruá', *Kunst & Kontext: Außereuropäische Kunst & Kultur im Dialog* 2015:10, pp. 40-47 en A. Schlothauer, *Ein Feder-Hut der Warrau (Surinam oder Guayana) und eine Reise durch Europa (fünf Länder und vier Sprachen)*, 2010, <<https://www.about-africa.de/diverses-unsortiertes/543-feder-hut-der-warrau-surinam-oder-guayana>> (geraadpleegd op 5 januari 2018)

is wat dit verschil in inzicht veroorzaakt. Daardoor is het soms moeilijk vast te stellen of een door de auteur gedane observatie tijdloos is, voortbouwt op een bepaalde traditie of juist kenmerkend is voor enkel zijn of haar tijd. Desalniettemin is hierin geprobeerd zo transparant mogelijk te zijn door telkens te melden, wanneer mogelijk, of de door een auteur gedane observatie aangaande een Gyaanse stam bijvoorbeeld een eeuw later ook nog steeds van toepassing was voor deze stam. Hoe dit precies in zijn werking ging, zal nu duidelijk worden gemaakt aan de hand van *Beschryving van Guiana, of de Wilde Kust in Zuid-America, betreffende de aardrykskunde en historie* (1770) van Jan Jacob Hartsinck en het door Jacco Hogeweg geredigeerde *Een donjuan in de West: het reisverslag (1792-94) van koopmanszoon Pieter Groen* (2013) Deze voorbeelden vormen direct de aftrap van onderstaande literatuurbespreking.

Antropologische literatuur

Gepubliceerd in 1770 staan wat betreft de onderzoeksliteratuur de werken van historicus Hartsinck het dichtstbij in tijd bij de verentooien van het Zeeuws Genootschap, zeker wat betreft G2350 en G2351A en B. Het werk van Hartsinck is bijzonder waardevol omdat hij niet alleen de ontstaansgeschiedenis en het reilen en zeilen van Nederland-Guyana zeer nauwkeurig behandelt, maar ook omdat hij beschrijft met welke indianenstammen de Nederlandse kolonisten destijds in contact stonden. Zo staat Hartsinck bijvoorbeeld nadrukkelijk stil bij hoe de Akawaio en Carib als militaire bondgenoten de Nederlanders hielpen bij het neerslaan van de massale opstand van Afrikaanse slaven op de plantages in Berbice in 1763.³⁴ Met betrekking tot verentooien van de Gyaanse stammen is Hartsinck echter veel minder spraakzaam. Deze objecten worden slechts tweemaal terloops door hem genoemd. Een van zijn twee opmerkingen is tamelijk denigerend en luidt als volgt: 'En is 'er byna niets belachelyker te zien dan een Indiaan, die met een Vederen Muts, voor het overige gantfch naakt, echter grootfsch op zijn' opfchik, den Grond ftaat te fpitten.'³⁵ De morele superioriteit die in deze woorden doorklinkt, is die van de kolonisator. Voortbouwend op het postkoloniale gedachtegoed kan hier worden gesteld dat Hartsinck als westerling (on)bewust een kloof tussen hem en de Ander creëert. Iets soortgelijks is terug te zien bij zijn tweede opmerking waarin hij Gyaanse verentooien omschrijft als 'een soort van Mutsen of Paruiken van veel verwige Pluimen, waar mede zy [de Gyaanse indianen] hun Hoofd bedekken'.³⁶ Deze nogal summiere uitspraak doet de bijzonder grote complexiteit en inventiviteit, zo zal blijken uit dit onderzoek, van achttiende-eeuwse Gyaanse verentooien zeer tekort.

Ook het reisverslag dat Hartsincks eeuwenoot Pieter Groen schreef naar aanleiding van zijn

³⁴ Hartsinck 1770 (zie noot 7), pp. 431-491.

³⁵ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 11.

³⁶ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 10.

reizen door Berbice, Demerary en Essequibo in de periode 1792-1794 wijdt zeer weinig woorden aan Guyaanse verentooien. Groen schrijft soms tamelijk badinerend over de Guyaanse indianenstammen, al kunnen zijn gedachtes ook als naïef worden beschouwd. ‘De wonderlijke manier van hoe zij leven’, aldus Groen over de Akawaio, Carib en Warrau die hij ontmoette, ‘is niet te beschrijven. Maar ik denk voor mij dat ze veel gelukkiger zijn dan onze Europese volken.’³⁷ Met name dit laatste zinnetje kan als exemplarisch worden genoemd voor de achttiende-eeuwse ideologie die met name binnen progressieve kringen in Frankrijk ontstond rondom de wilde indiaan. Een filosoof als Jean-Jacques Rousseau brak een lans voor wildheid als alternatief voor de misstanden in de Europese beschaving.³⁸ Het beeld van de ‘goede wilde’, van de nog onbedorven en goudeerlijke inboorling, werd politiek uitgemunt om te dienen als protest tegen de decadentie en corruptie van de Franse aristocratie. Dit gecultiveerde beeld vond ook zijn weg naar de Nederlandse Republiek en lijkt dus tevens terug te komen in Groens reisverslag. In het kader van dit postkoloniale scriptieonderzoek was het zaak om voorbij het koloniale perspectief op ‘de indiaan’ te kijken zonder daarbij de wel degelijk waardevolle informatie in de werken van Groen en Hartsinck te marginaliseren.

Dat ondanks hun koloniaal perspectief de werken van Hartsinck en Groen zeer relevant waren voor dit scriptieonderzoek kan het beste worden aangetoond met een voorbeeld over het werk van laatstgenoemde auteur. In zijn reisverslag beschrijft Groen een sjamanverkiezing die hij zowel bij de door hem bezochte Akawaio, Arawak, Carib als Warrau kon hebben bijgewoond.³⁹ De koopmanszoon noemt namelijk niet om welke stam het specifiek gaat. Over de sjamanverkiezing schrijft Groen dat een op water en cassavebrood levende man veertien dagen lang de dagelijkse zweepslagen van zijn dorpsgenoten moest doorstaan. Lukte dit de beste man dan werd hij uitgeroepen tot sjaman om vervolgens getooid te worden met een verentooi. Dat Groen dit verhaal niet uit zijn duim heeft gezogen, blijkt wanneer zijn relaas wordt vergeleken met de publicaties van Farabee (1924), Roth (1929), Henley (2001).⁴⁰ Zij beschrijven de initiaceremonie voor minderjarige jongens die bij Guyaanse stammen in de regel plaatsvindt wanneer de jongens tussen de zeven en twaalf jaar oud zijn. Bij deze ceremonie moeten de jongens ook een marteling doorstaan, meestal via de blootstelling van hun lichaam aan bijtmieren of steekwespen, en waarna zij als beloning mogen dansen met verentooien die ‘oloks’ worden genoemd.⁴¹ Het principe van deze ceremonies, eerst het

³⁷ J. Hogeweg, *Een donjuan in de West: het reisverslag (1792-94) van koopmanszoon Pieter Groen*, 2013 (Amsterdam), p. 105.

³⁸ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 44.

³⁹ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 105

⁴⁰ Farabee 1924 (zie noot 25), p. 223, W.E. Roth, ‘Additional Studies of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians’, in: *Smithsonian Institution Bureau of American Ethnology* 91 (1929), p. 91 en P. Henley, ‘Inside and Out: Alterity and the Ceremonial Construction of the Person in the Guianas’, in: *Beyond the Visible and Material: the Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière*, Oxford 2001, p. 215.

⁴¹ Farabee 1924 (zie noot 25), p. 223

(mieren)zuur en daarna het zoet in de vorm van de verentooi, werd eerder dus al door Groen beschreven en vervolgens indirect geverifieerd door Farabee, Henley en Roth. Daarmee toont dit voorbeeld direct aan hoe er soms wel degelijk sprake is van een langdurige historische continuïteit aangezien voor sommige ceremonies en rituelen, zij het in wisselende varianten en vormen, kon worden aangetoond dat zij in beginsel door meerdere Guyaanse stammen in verschillende opeenvolgende eeuwen werden uitgevoerd.

Ondanks bovenstaand voorbeeld moet in het algemeen worden erkend dat een langdurige historische continuïteit wat betreft de Guyaanse verentooien en hun verschijningsvorm, productiewijze, functie en de symboliek slechts in beperkte mate wordt erkend door de geraadpleegde onderzoeksliteratuur. Dat betekent niet per definitie dat deze langdurige historische continuïteit nooit heeft bestaan, de vergelijkingen van hoofdstuk vijf tonen zo'n continuïteit in sommige gevallen wel degelijk aan, maar dat zij in ieder geval niet is teruggevonden in de historische bronnen. Uit het bovenstaande bleek al dat er in de achttiende-eeuwse werken van Hartsinck en Groen weinig te vinden is over Guyaanse verentooien. Datzelfde geldt tevens voor een nog oudere bron als *Amerikaansche voyagien, behelzende een reis na Rio de Berbice, gelegen op het vaste land van Guiana* (1695) waarin de auteur Adriaan van Berkel ook enkel wat algemene opmerkingen maakt over Guyaanse verentooien en daarmee geen meerwaarde heeft ten opzichte van Groen en Hartsinck. Om het scriptieonderzoek binnen te perken te houden zijn nog oudere werken als *The Discovery of Guiana* (1596) van Sir Walter Raleigh en het manuscript van Gelein van Stapels over zijn reisverhalen met betrekking tot de Wilde Kust in de periode 1629-1630 niet geraadpleegd. Dit onderzoek focust zich immers op het Nederlands-Guyana van de achttiende en begin negentiende eeuw.

Een historische bron die wel in directe zin over Guyaanse verentooien sprak, was het door Peter Rivière geredigeerde *The Guiana Travels of Robert Schomburgk: 1835-1844* (2006). Zoals al eerder aangegeven reisde Schomburgk op gezag van de Royal Geographical Society in de periode 1835-1844 door de binnenlanden van Brits-Guyana. Zijn verbintenis aan dit instituut zorgde ervoor dat Schomburgks verslagen een sterk wetenschappelijk karakter kennen en daardoor zeer precies en, over het algemeen, zeer betrouwbaar zijn. Zo corrigeert Schomburgk bijvoorbeeld Hartsinck voor wat betreft het bestaan van een bepaalde vulkaan aan de rivier de Siparuni.⁴² Hij toont namelijk dat de door Hartsinck genoemde vulkaan nooit heeft bestaan.

Naast een focus op de geologie en flora en fauna van Brits-Guyana kent het werk van Schomburgk ook een antropologisch karakter aangezien de auteur veelvuldig de gebruiken en rituelen beschrijft van de vele indianenstammen die hij op zijn binnenlandse reizen tegenkomt. Zo

⁴² Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 109.

beschrijft Schomburgk niet alleen het uiterlijk van de door hem geobserveerde verentooi van de Warrau, maar staat hij ook uitgebreid stil bij de dansceremonie waarbij de Warrau deze verentooi dragen.⁴³ Deze observaties doet Schomburgk in 1836. Nu ligt dit jaartal uiteraard nog zestig jaar af van de in 1776 aan het Zeeuws Genootschap geschonken verentooien. Tegelijkertijd is Schomburgks observatie van grote waarde aangezien het binnen de onderzoeksliteratuur de eerste zeer uitgebreide omschrijving van een Guyaanse verentooi is. Vervolgens is in dit onderzoek gekeken of Schomburgs beschrijving ook klopt voor latere verentooien. Op deze manier kan er weer een historische ontwikkeling worden ontwaard die met terugwerkende kracht ook relevant kan zijn voor de achttiende-eeuwse verentooien van het Zeeuws Genootschap.

Waar in het bovenstaande het achttiende- en negentiende-eeuwse bronnenmateriaal is besproken, volgt nu de geraadpleegde onderzoeksliteratuur die in de eerste helft van de twintigste eeuw verscheen. Het gaat hier om *Bijdrage tot de Ethnographie der Surinaamsche Indianen* (1906) van Claudicus Henricus de Goeje, *The Central Arawaks* (1918) en de *The Central Caribs* (1924) van William Curtis Farabee, *An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians* (1924) van Walter Edmund Roth en de verschillende volumes van de *Handbook of South American Indians* gepubliceerd tussen 1946 en 1950. Deze werken behoren allemaal tot het vakgebied van de culturele antropologie dat in het Westen vanaf halverwege het einde van de negentiende eeuw een grote vlucht nam. De Britse antropoloog Edward Tylor, geestelijk vader van de culturele antropologie, definieerde 'cultuur' als volgt: 'Culture or Civilization, taken in its wide ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.'⁴⁴ Het onderzoek dat De Goeje, Roth en Farabee begin twintigste eeuw uitvoerden naar de inheemse stammen van de Guyana's is grotendeels volgens het gedachtegoed van Tylor. Deze publicaties en de artikelen van Gillin, Kirchoff, Kroeber, Lowie en O'Neale in het *Handbook of South American Indians* waren de eerste in hun soort die nadrukkelijk stilstonden bij de materiële cultuur van de Guyaanse stammen. Daarmee zijn deze werken van vitaal belang voor hoofdstuk één, twee en vijf van deze scriptie. Meer nog dan een later standaardwerk over de Guyaanse stamcultuur zoals Peter Rivière's *Individual and society in Guiana: a comparative study of Amerindian social organization* (1984) aangezien, zo zal ook blijken uit het onderstaande, dit werk zich meer richt op de sociale in plaats van de materiële cultuur van Guyaanse stammen.

Van bovengenoemde werken is dat van Roth al eerder langs gekomen. Dit werk mag worden gezien als een van de belangrijkste publicaties voor dit scriptieonderzoek. Dit omdat Roth meer nog

⁴³ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), pp. 171-172.

⁴⁴ E. Tylor, *Primitive Culture*, New York 1871, p. 1.

dan zijn collega's De Goeje en Farabee zeer uitgebreid en gedetailleerd de door Guyaanse stammen geproduceerde verenornamenten beschrijft. Zo staat Roth bijvoorbeeld als enige stil bij de manier waarop inheemse stammen voor hun verenornamenten de veren aan het touw vastknoopten. Dit soort zeldzame informatie was cruciaal in de zoektocht naar de makers van verentooien G2348, G2350 en G2351A en B.

Een minpunt van het werk van Roth en dat van De Goeje en Farabee is dat deze auteurs in het merendeel van de gevallen niet aangeven of hun twintigste-eeuwse observaties van de Guyaanse stammen ook één of meerdere eeuwen geleden van toepassing waren voor deze stammen. Vandaar dat deze scriptie telkens zelf is nagegaan of de bevindingen van de auteurs daadwerkelijk van een historische continuïteit getuigen. In de meerderheid van de gevallen kon deze continuïteit inderdaad worden vastgesteld. Echter, bij een paar uitzonderingen was het niet mogelijk om de uitspraken van Roth, De Goeje en Farabee succesvol te onderwerpen aan een historische verificatie. In die gevallen haalt de scriptietekst enkel de bevindingen van Roth, De Goeje en Farabee aan.

Verder is het zo dat Roth voornamelijk in algemene termen over de Guyaanse verentooien spreekt in plaats van dat hij ze specificeert per stam.⁴⁵ Hiermee impliceert Roth, tussen de regels door, dat veel Guyaanse stammen min of meer dezelfde verentooien produceerden. Niet voor niets heeft Roth dan ook een door hemzelf gemaakte schets in zijn boek opgenomen van het prototype van 'de Guyaanse verentooi'.⁴⁶ Nu betekent deze veralgemenisering geen diskwalificatie van Roths werk. Integendeel, zijn opvattingen werden een eeuw later gedeeld door de Zuid-Amerikaanse verenornamentenexpert Andreas Schlothauer die stelt dat vanaf ongeveer 1800 de verentooien van naburige stammen als de Arawak en de Warrau sterk op elkaar leken omdat deze stammen productietechnieken van elkaar overnamen.⁴⁷

Tijdens dit onderzoek is voor de bestudering van de verentooien van het Zeeuws Genootschap nauw samengewerkt met Schlothauer. Daarbij vormden een aantal van zijn artikelen gepubliceerd tussen 2010 en 2017 over Guyaanse verenornamenten zeer belangrijke referenties.⁴⁸ Dit omdat deze artikelen net als dit onderzoek nadrukkelijk ingaan op zowel de materiële aard als de herkomst van verenornamenten. Zo onderzocht Schlothauer in het artikel *Ein Feder-Hut der Warrau*

⁴⁵ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 428-431.

⁴⁶ Roth 1924 (zie noot 17), p. 414.

⁴⁷ Zie rapport Schlothauer in bijlagen.

⁴⁸ A. Schlothauer, A., 'Anisio Aruá – Die Herstellung Eines Kopf-Reifes Der Aruá', *Kunst & Kontext: Außeuropäische Kunst & Kultur im Dialog* 2015:10, pp. 40-47, A. Schlothauer, 'Europäische Kombinationen von Federschmuck des Amazonas-Gebietes', *Kunst & Kontext* 2017:13, pp. 46-56, A. Schlothauer, 'Verfälschung: Ein Kopf-Reif der Aikanã (Rondônia, Brasilien)', *Kunst & Kontext* 2017:13, pp. 58-65, B. Illius en A. Schlothauer, '„Das Humboldt-Forum Soll Die Institution ‚Museum‘ Neu Erfinden.“', *Kunst & Kontext* 2015:10, pp. 5-11 en A. Schlothauer, *Ein Feder-Hut der Warrau (Surinam oder Guayana) und eine Reise durch Europa (fünf Länder und vier Sprachen)*, 2010, <<https://www.about-africa.de/diverses-unsortiertes/543-feder-hut-der-warrau-surinam-oder-guayana>> (geraadpleegd op 5 januari 2018)

(*Surinam oder Guyana*) (2010) zeer nauwkeurig het materiaal en het uiterlijk van een verentooi in het Etnografiska Museet te Stockholm.⁴⁹ De gevonden informatie vergeleek hij vervolgens met Schomburgks al eerder genoemde beschrijving van een verentooi van de Warrau. Uit deze vergelijking bleek dat de verentooi te Stockholm toebehoorde aan de Warrau. Het is precies deze onderzoeksmethodiek –de bestudering van de onderzoeksobjecten zelf in combinatie met de historische bronnen– die ook is toegepast voor dit scriptieonderzoek. Daarbij is er ook met een scherp oog gekeken naar of de verentooien van het Zeeuws Genootschap niet ten prooi zijn gevallen aan foutieve reconstructies of dat ze zijn vervalst. Voor de Guyaanse verentooien is dat een belangrijk thema dat uitgebreid aan bod komt in Schlothauers artikelen *Europäische Kombinationen von Federschmuck des Amazonas-Gebietes* (2017) en *Verfälschung: Ein Kopf-Reif der Aikanã (Rondônia, Brasilien)* (2017).⁵⁰

Na de golf van cultuur-antropologische werken over de Guyaanse stammen aan het begin van de vorige eeuw (De Goeje, Farabee, Roth) volgde aan het einde van de twintigste eeuw de opkomst van meer sociaal-antropologische werken over Guyaanse stammen. Alhoewel dit niet altijd het geval hoeft te zijn en de scheidslijn tussen culturele en sociale antropologie vaak dun is, staat het laatstgenoemde vakgebied vaak voor de opvatting dat cultuur een afhankelijke variabele is die voortkomt uit de grotere sociale structuur van een stam.⁵¹ Dit sociale raamwerk wordt gevormd door essentiële elementen als de familiestructuur en de seksuele omgang.

Twee belangrijke sociaal-antropologische werken aangaande de Guyaanse stamcultuur die zijn geraadpleegd, zijn *Individual and society in Guiana: a comparative study of Amerindian social organization* (1984) van Peter Rivière en het door Neill Whitehead en Laura Rival geredigeerde *Beyond the Visible and Material: the Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière* (2001). Eén van de belangrijkste observaties van deze werken is dat Guyaanse stammen van oudsher leven in kleine, autonome nederzettingen.⁵² De relatief kleine grootte van deze nederzettingen maakt hun autonomie echter beperkt. Voor het uithuwelijken van zijn dochters is een opperhoofd bijvoorbeeld vaak afhankelijk van huwelijkskandidaten afkomstig van naburige stammen.⁵³ Dit betekent dat deze stammen meestal gebaat zijn bij het onderhouden van hun goede relaties met de burens. Dit gebeurt onder meer via de al eerder genoemde initiatieceremonie. Zowel Lea, Chernelia als Henley

⁴⁹ A. Schlothauer, *Ein Feder-Hut der Warrau (Surinam oder Guayana) und eine Reise durch Europa (fünf Länder und vier Sprachen)*, 2010, <<https://www.about-africa.de/diverses-unsortiertes/543-feder-hut-der-warrau-surinam-oder-guayana>> (geraadpleegd op 5 januari 2018)

⁵⁰ A. Schlothauer, 'Europäische Kombinationen von Federschmuck des Amazonas-Gebietes', *Kunst & Kontext* 2017:13, pp. 46-56 en A. Schlothauer, 'Verfälschung: Ein Kopf-Reif der Aikanã (Rondônia, Brasilien)', *Kunst & Kontext* 2017:13, pp. 58-65.

⁵¹ Levi-Strauss 1963 (zie noot 19), pp. 356-358.

⁵² Rivière 1984 (zie noot 21), pp. 15-16.

⁵³ Idem.

benadrukken in *Beyond the Visible and Material* (2001) dat naast het volwassen maken van jongeren de initiatie voor Guyaanse stammen ook een intertribale diplomatieke functie kent.⁵⁴ Het is namelijk zo dat naburige stammen ook worden uitgenodigd voor de iniatieceremonie en dat zij daarbij verantwoordelijk kunnen zijn voor de creatie van de ceremoniële attributen zoals de olok. Volgens Henley komt hierin het dualisme terug dat zo typerend is voor de samenlevingen van de Guyaanse stammen.⁵⁵ Enerzijds wantrouwt men de vreemdeling, anderzijds vertrouwt men op zijn creativiteit. Want juist het onbekende staat voor de Guyaanse stammen synoniem voor het constructieve (en deconstructieve).⁵⁶ Zij is die creatieve kracht die de meest indrukwekkende tooien kan schapen. Samengevat stelt bovenstaande sociaal-anthropologische literatuur hiermee dat de culturen van Guyaanse stammen tezamen een diffuus geheel vormen.

Bovenstaande opvattingen van de sociaal-anthropologische en cultuur-anthropologische literatuur zijn als uitgangspunt genomen voor wat betreft de definiëring van de Guyaanse stamcultuur. Namelijk dat de stamcultuur moet worden opgevat als het complexe geheel van immateriële en materiële zaken als geloof, sociale relaties, productietechnieken en kunst, waarbij voor dit scriptieonderzoek naar de Guyaanse verentooien met name de nadruk ligt op de twee laatstgenoemde cultuurelementen. Daarbij is het duidelijk dat de cultuur- en kunstproductie van een Guyaanse stam niet volledig op zichzelf staat maar wordt beïnvloed door naburige stammen. In de belangrijke discussie binnen de culturele antropologie of dat culturen onafhankelijk van elkaar evolueren of dat ze elkaar beïnvloeden en met elkaar vermengen, is ten aanzien van de Guyaanse stamculturen gekozen om uit te gaan van deze laatste opvatting.⁵⁷ Tegelijkertijd wordt met dit scriptieonderzoek benadrukt dat het natuurlijk niet zo is dat Guyaanse stammen volledig identieke verentooien produceren. Stammen die aan de kust leven en leefden, beschikten over andere natuurlijke materialen voor hun tooien, bijvoorbeeld andersoortige vogelveren, dan de stammen die diep in de binnenlanden woonden. Zodoende zijn er wel degelijk onafhankelijke invloeden te bespeuren in de verentooien van verschillende inheemse stammen. De kern is echter dat deze stammen niet in een vacuüm opereerden, maar blootstonden aan invloeden van buitenaf. Het is namelijk ook zo dat de vele rivieren, meren en beekjes van de Guyana's een fijnmazig waternetwerk vormen die een stam in staat stellen om naburige of honderden kilometers verder weggelegen stammen op te zoeken.⁵⁸ Dit heeft voor de kunst- en cultuurproductie van de Guyaanse stammen tot

⁵⁴ V. Lea, 'The Composition of Mëbengokre (Kayapó) Households in Central Brasil', in: *Beyond the Visible and Material: the Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière*, Oxford 2001, p. 158, Chernela 2001 (zie noot 30), p. 178 en Henley 2001 (zie noot 40), p. 199.

⁵⁵ Henley 2001 (zie noot 40), p. 217.

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Levi-Strauss 1963 (zie noot 19), pp. 3-6.

⁵⁸ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 47-49.

gevolg, en dus ook voor de productie van Guyaanse verentooien, dat zij tezamen een diffuus geheel vormt.

Tot slot moet voor de bespreking van de antropologieliteratuur nog het door Ruben E. Reina en Kenneth M. Kensinger geredigeerde *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples* (1991) worden genoemd. Dit werk bevatte een aantal voor dit scriptieonderzoek zeer relevante artikelen, zoals bijvoorbeeld Mark Robbins' overzicht van de Zuid-Amerikaanse vogelsoorten waarvan de veren gebruikt worden voor ornamenten.⁵⁹ De meest interessante artikelen in *The Gift of Birds* waren echter die van Elizabeth Calil Zarur, Catherine V. Howard en Peter T. Furst.⁶⁰ In tegenstelling tot De Goeje, Farabee en Roth beperken deze drie auteurs zich niet tot de materiële aard van verenornamenten afkomstig van stammen uit de Guyana's en het Amazonegebied, maar strekt hun onderzoek zich ook uit naar de symbolische betekenis van deze verenornamenten. Met name Calil Zarur beschrijft zeer gedetailleerd hoe de door haar in de jaren tachtig bestudeerde Bororo in Centraal-Brazilië de rode veren van de groenvleugelara associeerden met het leven en de zwarte veren van de harpijadelaar met de dood.⁶¹ Deze associaties zijn zeer nauw verweven met geografische oost-west inrichting van het door Calil Zarur bezochte dorp en kunnen dus niet zomaar worden gekoppeld aan andere stammen in het Amazonia-gebied.⁶² Daarnaast is het zo dat de door Calil Zarur geobserveerde verensymboliek genuanceerd moet worden met de opvattingen van Kensinger en Schlothauer.⁶³ Zij stellen beiden dat de keuze voor vogelveren in ornamenten als verentooien meer tot stand komt door factoren als beschikbaarheid en esthetiek in plaats van dat zij gebaseerd is op de symbolische betekenis van de veren.

Het is onduidelijk hoeveel generaties de door Calil Zarur beschreven verensymboliek van de Bororo teruggaat. Aangezien de symboliek gebaseerd is op mythevorming en legendes mag ervan uit worden gegaan dat zij zeer oud is. Maar hoe oud precies blijkt niet uit het onderzoek van Calil Zarur. Daardoor is het ook onduidelijk of en hoe de verensymboliek zich door de eeuwen heen heeft ontwikkeld. Aangezien de symboliek van de Bororo nauw verweven is met de complexe oost-westelijke indeling van hun dorp kan het zomaar zijn dat in vroegere tijden deze symboliek minder complex en fijnzinnig was, ervan uitgaande dat het dorp toen kleiner was en dus een minder

⁵⁹ M. Robbins, 'The sources of feathers', in: R.E. Reina en K.M. Kensinger (red.), *The Gift of Birds: featherwork of native South American peoples*, Philadelphia 1991, pp. 118-126.

⁶⁰ E. N. Calil Zarur, 'Social and spiritual languages of feather art: the Bororo of Central-Brazil', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991, pp. 26-39, P. T. Furst, 'Crowns of power: bird and feather symbolism in Amazonian shamanism', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991, pp. 92-109 en C.V. Howard, 'Feathers as ornaments among the Waiwai: fragments of the heavens', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991, pp. 50-69.

⁶¹ Calil Zarur 1991 (zie noot 60), p. 32.

⁶² Calil Zarur 1991 (zie noot 60), pp. 28-29.

⁶³ Kensinger 1991 (zie noot 60), pp. 47-48 en Schlothauer 2015 (zie noot 33), p. 46.

complexe geografische indeling kende.⁶⁴

Zoals uit het bovenstaande blijkt, is het onduidelijk of Calil Zarurs observaties van de Bororo-symboliek van een bepaalde historische continuïteit getuigen. Ook omdat het in dit geval niet mogelijk was de observaties te toetsen aan achttiende-eeuwse bronnen aangezien er voor dit scriptieonderzoek geen contemporaine bronnen zijn gevonden waarin de vogellegendes van de Bororo en de uiting van deze legendes in hun verenornamenten wordt beschreven. Toch was tegelijkertijd het ontbreken van deze bronnen geen groot gemis. Relevant zijn namelijk niet zozeer de precieze woorden van de door Calil Zarur aangedragen legendes en de historische verantwoording hiervan. Integendeel, het gaat juist om de grotere thema's zoals hemel en aarde die deze legendes kenmerken.⁶⁵ Niet zozeer dus de onderzoeksresultaten zelf maar de methodiek van Calil Zarur vormde zo een opzet om voor deze scriptie te onderzoeken of G2348, G2350 en/of G2351A en B ook over een symbolische lading beschikten.

Archieven

Waar in het bovenstaande de literatuur van hoofdstuk één, twee en vijf is besproken, volgt nu de literatuur van hoofdstuk drie en vier. Deze hoofdstukken vormen het historische hart van deze scriptie. Voor hoofdstuk drie geldt dat hierin wordt onderzocht hoe de aan het Zeeuws Genootschap geschonken verentooien ooit in het bezit zijn gekomen van Abraham Louijssen, Justus Tjeenk en Nicolaas Hugenholtz. Een van de bronnen waarnaar hierbij het vaakst wordt verwezen, is het archief van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Dit archief bevindt zich tegenwoordig in het Zeeuws Archief te Middelburg en beslaat de periode 1769 tot 1969.⁶⁶ Het herbergt onder meer de catalogi van het Zeeuws Genootschap uit 1818, daarmee de oudste, 1861 en 1890.⁶⁷ Met name deze catalogi gaven meer inzicht in de verzamelactiviteiten van Tjeenk, Louijssen en Hugenholtz.

Het systematisch doornemen van de archiefstukken van het Zeeuws Genootschap gaf ook een helder beeld van het grotere verzamelbeleid van het genootschap. Met name de verzameling van gepubliceerde en ongepubliceerde, door het genootschap uitgeschreven prijsvragen maakte duidelijk met welke motivaties het Zeeuws Genootschap exotische objecten als de Guyaanse verentooien verzamelde.⁶⁸ Het was mogelijk deze motivaties verder uit te diepen en te

⁶⁴ Uiteraard kan deze hypothese ook worden omgedraaid, namelijk dat het door Calil Zarur bezochte Bororodorp in de achttiende eeuw nog een grote stad was met een veel complexere geografische indeling. Dan zou het kunnen zijn dat de met de geografische indeling van de stad verweven vogelsymboliek toen ook veel complexer was dan op het moment dat Calil Zarur het inmiddels gekrompen dorp bezocht. Dit voorbeeld is vergelijkbaar met de Maya-cultuur die anno 2018 veel minder ontwikkeld en fijnzinnig is dan dat zij pakweg duizend jaar geleden was in haar klassieke periode.

⁶⁵ Calil Zarur 1991 (zie noot 60), pp. 36-38.

⁶⁶ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

⁶⁷ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 134, 154, 155 en 160.

⁶⁸ G.G. Trimpe Burger-Mekking, 'Prijsvragen en conceptprijsvragen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen uitgeschreven in het tijdvak 1769-1860', *Archief* 2002:115, pp. 71-259.

contextualiseren met behulp van Huib Zuidervaarts artikel *Het kabinet der Natuurlijke Zeldzaamheden van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (2002). Dit artikel beschrijft uitvoerig de natuurhistorische verzameling van het Zeeuws Genootschap, waaronder de verentooien technisch gezien ook vallen, en die van andere Zeeuwse verzamelaars ten tijde van de achttiende en negentiende eeuw. Zuidervaart geeft daarbij aan dat de bewondering voor Gods creatie meestal de motivatie vormde voor de exotische verzamelingen.⁶⁹

Het tweede archief dat een belangrijke rol speelt in hoofdstuk drie is dat van de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC).⁷⁰ Deze in 1720 opgerichte handelsorganisatie was in de achttiende en begin negentiende eeuw samen met de WIC de grote motor achter de trans-Atlantische driehoekshandel tussen Nederland, Afrika en Zuid-Amerika.⁷¹ In opdracht van de MCC voerden tientallen schepen volgeladen met Afrikaanse slaven naar de kolonies van Nederlands-Guyana. Vanuit deze kolonies voerden de schepen vervolgens terug naar Middelburg en Vlissingen met hun ruimen volgeladen met koffie, suiker en andere handelsgoederen. Door deze activiteiten is het archief van de MCC wereldwijd een belangrijke historische bron voor het in kaart brengen van de slavenvaart. Voor deze scriptie bleek het archief echter ook zeer nuttig te zijn omdat schenkers Abraham Louijssen en Nicolaas Hugenholtz zakelijk betrokken waren bij de trans-Atlantische driehoekskandel. Op basis van gevonden MCC-archiefstukken konden hun (handels)activiteiten in verband worden gebracht met hun schenkingen van de Guyaanse verentooien.

Tijdens het bestuderen van het MCC-archief is ook gebruik gemaakt van Ruud Paesie's *Geschiedenis van de MCC: opkomst, bloei en ondergang* (2014). Dit werk verschafte de broodnodige historische achtergronden en context voor het interpreteren van de gevonden documenten in het MCC-archief.

Tot slot waren er interessante biografische gegevens over de schenkers terug te vinden in Frederik Nagtglas' *Levensberichten van Zeeuwen* (1888-93). Dit uit meerdere edities bestaande werk bevat historische biografieën van zeer veel bekende en minder bekende Zeeuwen waaronder Justus Tjeenk en Abraham Louijssen.

Historische literatuur

In hoofdstuk vier staat de vraag centraal met welke inheemse stammen de kolonisten in Nederlands-Guyana contact hadden in de achttiende eeuw. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is voor deze scriptie gepoogd om alle Guyaanse stammen te inventariseren waarmee de Nederlandse kolonisten

⁶⁹ H.J. Zuidervaart, 'Het Kabinet der Natuurlijke Zeldzaamheden van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1771-1869', in: *Het verdwenen museum: natuurhistorische verzamelingen 1750-1850*, Haarlem 2002, p. 157.

⁷⁰ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie.

⁷¹ R. Paesie, *Geschiedenis van de MCC: opkomst, bloei en ondergang*, Zutphen 2014, pp. 92-93

gedurende de achttiende eeuw ooit in contact kwamen. Uiteraard kan nooit met honderd procent zekerheid worden gezegd dat deze inventarisatie compleet is aangezien sommige ontmoetingen tussen kolonisten en indianen nooit zijn opgeschreven, terwijl het een mix is van primaire en secundaire bronnen waarop deze inventarisatie is gebaseerd. Naast de al eerder genoemde werken van Van Berkel, Hartsinck en Groen is voor de inventarisatie nog een aantal andere publicaties geraadpleegd die in het onderstaande zullen worden besproken.

Zoals al eerder aangegeven schrijft Hartsinck vrij gedetailleerd over de bondgenootschappen die de Arawak, Akawaio, Carib en Warrau hadden met de Nederlandse kolonisten. Over andere stammen dan deze vier is Hartsinck veel korter van stof, maar hij noemt er in ieder geval wel een groot aantal.⁷² Echter, een aantal van de door Hartsinck genoemde stamnamen zoals de 'Abanas' en 'Baricour' komt niet terug in de andere onderzoeksliteratuur. Het is waarschijnlijk dat Hartsinck hier een stam bedoelde die onder een andere naam doorging of die nooit heeft bestaan. Zoals al eerder opgemerkt is het werk van Hartsinck wat betreft zijn Nederlandse bronnen zeer goed gedocumenteerd, maar sommige feiten die zich in Nederlands-Guyana afspeelden en die buiten het Nederlandse bronnenmateriaal van Hartsinck vielen zijn niet altijd correct. Dit gold voor de volgens Hartsinck aan de Siparuni gelegen vulkaan en dit lijkt ook op te gaan voor een aantal onbekende stamnamen die hij noemt.

In het reisverslag van Groen komen geen andere Guyaanse stammen voor dan de Arawak, Akawaio, Carib en Warrau. Met deze stammen heeft Groen persoonlijke ontmoetingen. Zo beschrijft hij bijvoorbeeld hoe hij zich laat verzorgen door een medicijnman van de Warrau.⁷³ Het interessante hierbij is dat Groens observaties soms gepaard gaan met een waardeoordeel. Zo beoordeelt hij de Carib als een slecht volk terwijl de Warrau volgens hem juist zeer vriendelijk zijn.⁷⁴ Ondanks dat het slechts persoonlijke oordelen zijn, geven ze wel degelijk meer inzicht in hoe de verhoudingen lagen tussen de kolonisten en bepaalde stammen. Groens mening over de Carib strookt bijvoorbeeld met die van Schomburgk die klaagt dat de Carib onbetrouwbare expeditieleden zijn.⁷⁵ Daarnaast speelt hier op de achtergrond sterk mee dat de krijgsvolke Carib van oudsher een zeer dominante rol speelden in de Guyana's. Hierdoor waren zowel andere indianenstammen als de kolonisten zelf soms bevreesd voor hen. Illustratief hiervoor is dat Laurens Storm van 's Gravensande, gouverneur van Demerary en Essequibo van 1737 tot 1772, zeer huiverig was om zijn militaire bondgenoten de Carib geweren te geven aangezien zij zich met deze geweren ook tegen de kolonisten konden keren.⁷⁶ Naast de werken van Hartsinck en Groen waren ook de expeditieverslagen van Schomburgk zeer

⁷² Hartsinck 1770 (zie noot 7), pp. 3-8.

⁷³ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 104.

⁷⁴ Idem.

⁷⁵ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), pp. 207-208 en Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 175.

⁷⁶ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 165.

belangrijk voor de staminventarisatie van hoofdstuk vier. Omdat Schomburgks expedities tot diep in de binnenlanden van het toenmalige Brits-Guyana reikten, kwam deze ontdekkingsreiziger veel meer Guyaanse stammen tegen dan Groen. De namen van deze stammen werden nauwkeurig genoteerd door Schomburgk. Daarnaast bleek uit het voorbeeld van de verentooi van de Warrau dat Schomburgk sommige stammen aan een kleine antropologische studie onderwierp.

Een minpunt van het werk van Schomburgk is dat hij zijn Guyaanse expedities uitvoerde in de periode 1835-1844. Dit is ruim na de teloorgang van Nederlands-Guyana en na de schenking van de verentooien aan het Zeeuws Genootschap. In het kader van de historische continuïteit wierp zich ook hier weer de vraag op of de stammen die Schomburgk ontmoette in de binnenlanden van Brits-Guyana een paar decennia eerder ook al in dit gebied leefden toen de Nederlandse kolonisten er nog de dienst uitmaakten. Dit ook vanwege het nomadenbestaan dat Guyaanse stammen toen over het algemeen leidden.⁷⁷ Echter, ondanks dit zwervend bestaan kon met behulp van de secundaire literatuur worden vastgesteld dat Schomburgks stamobservaties ook van toepassing waren voor dezelfde gebieden in Nederlands-Guyana eind achttiende eeuw. Bij deze verificatie speelde *Some recoveries in Guiana Indian ethnohistory* (1998) van Gerrit Bos een zeer belangrijke rol. In dit boek pluisst Bos van een groot aantal Guyaanse stammen zoals de Atorai en Pianocoto de geschiedenissen en leefgebieden uit vanaf de komst van Columbus tot aan de twintigste eeuw. Het gaat hier vaak om stammen wier geschiedenis obscuur was door mythevorming, bijvoorbeeld aangaande El Dorado, of door onduidelijke naamaanduidingen zoals die van Hartsinck. Van veel van deze stammen weet Bos hun geschiedenis in meer of mindere mate aan het licht te brengen.

Ook Lodewijk Hulsmans proefschrift *Nederland Amazonia: handel met indianen tussen 1580 en 1680* (2009) was zeer belangrijk voor dit scriptieonderzoek aangezien het werk niet alleen laat zien met welke Guyaanse stammen de Nederlandse kolonisten handelden maar ook waarin zij handelden. De inventarisatie van alle in deze publicatie genoemde handelsgoederen leidde tot de conclusie dat producten als annatto, tropisch hout en hangmatten zeer in trek waren bij de Nederlandse kolonisten. Verentooien worden echter niet genoemd als handelsproduct. Tegelijkertijd moet hierbij worden aangetekend dat Hulsmans zich met zijn onderzoek richt op de periode 1580-1680. Het is echter mogelijk om zijn observaties te verifiëren met behulp van de andere primaire en secundaire bronnen. Zo noemt Hulsmans de Sheboya als een belangrijke zeventiende-eeuwse handelspartner van de kolonisten in Nederlands-Guyana.⁷⁸ Echter, in de historische bronnen na 1680 wordt deze stam niet meer genoemd en op Nimuendajú's kaart van alle nog levende en uitgestorven stammen in de Guyana's worden de Sheboya, hier Sapai genoemd, als uitgestorven geclassificeerd.

⁷⁷ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 18.

⁷⁸ Hulsmans 2009 (zie noot 9), p. 210.

Zoals uit het bovenstaande al blijkt waren de kaart van Nimuendajú als mede het artikel van John Gillin in het *Handbook of South American Indians* (1948) zeer nuttig voor de verificatie van de geschiedenissen en leefgebieden van de door andere bronnen genoemde Guyaanse stammen. Beide werken geven een overzicht van de ruim tweehonderd levende en uitgestorven stammen die ooit voorkwamen in de Guyana's.⁷⁹ Met deze informatie kon bijvoorbeeld een behoorlijk aantal van de door Hartsinck genoemde stammen worden geverifieerd.

Met betrekking tot de geschiedenis en omzwervingen van specifieke stammen waren Neil Whiteheads *Lords of the tiger spirits: a history of the Caribs in colonial Venezuela and Guyana* (1988) en Johannes Wilberts *Mindful of Famine: Religious Climatology of the Warao Indians* (1996) zeer waardevol. Het boek van Whitehead focust zich vooral op de politieke geschiedenis van de Carib, terwijl Wilbert meer stilstaat bij de spirituele geschiedenis van de Warao. Door deze focus op spiritualiteit, symboliek en liturgie was het werk van Wilbert ook relevant voor de eerste hoofdstukken van deze scriptie waarin voornamelijk de materiële maar soms ook de immateriële Guyaanse stamcultuur centraal staat.

Tot slot moeten nog worden genoemd *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680* (1971) en *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas 1680-1791* (1985) van Cornelis Goslinga. In deze historische werken wordt zeer uitvoerig, gedegen en gedetailleerd de prille opkomst en uiteindelijke ondergang van Nederlands-Guiana vanuit koloniaal perspectief beschreven. Hierbij beschrijft Goslinga ook de relatie die de Nederlandse kolonisten met hun inheemse bondgenoten de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau hadden. Door de sterke overeenkomsten in thematiek diende het werk van Goslinga ook ter verificatie van dat van Hartsinck. Hieruit bleek eens te meer dat Hartsincks Nederlandse perspectief op de geschiedenis van Nederland-Guyana, bijvoorbeeld wat betreft zijn beschrijvingen van de activiteiten van de WIC in Nederlands-Guyana, zeer gedegen is. Wat dat betreft mogen de eerder genoemde missertjes van Hartsinck als zeldzaam worden beschouwd.

⁷⁹ Gillin 1948 (zie noot 24), pp. 801-817.

Hoofdstuk 1: de materiële stamcultuur van het Amazonia-gebied

Dit eerste hoofdstuk is gewijd aan de materiële stamcultuur van het Amazonia-gebied.⁸⁰ Uit deze materiële stamcultuur van de Guyana's en het Amazonegebied komen de verentooien van het Zeeuws Genootschap voort. Om deze verentooien te bestuderen is het daarom relevant om eerst de materiële cultuur te onderzoeken waar G2348, G2350 en G2351A en B van afstammen. Daarbij wordt met name bekeken welke betekenis en functie de tooien binnen deze cultuur hadden.

'Thinking with feathers': de indiaanse symboliek van vogelveren

In de jaren tachtig bestudeerde Calil Zarur (1991) de Bororo-stam in Centraal-Brazilië. Bij de tooien en andere verenornamenten van de Bororo spreekt ze over 'thinking with feathers'.⁸¹ Haar onderzoek laat zien dat de Bororo voornamelijk de kleuren rood, zwart, blauw, geel en wit verwerken in hun verenornamenten en dat deze kleuren geassocieerd kunnen worden met Bakoróro en Itubóre, de legendarische helden van de Bororo (afb. 9).⁸² Rood en zwart zijn de belangrijkste kleuren. De clanleiders van de Bororo dragen verenornamenten waarin vooral de zwarte veren van de harpijadelaar en de rode veren van de groenvleugelara (*Ara chloropterus*) zijn verwerkt, terwijl de ondergeschikte clansleden verenornamenten dragen met daarin gele veren afkomstig van de blauwgele ara (*Ara ararauna*).⁸³ Verswijver (2011) geeft aan dat op deze manier vogelveren fungeren als ordeningsmateriaal om de hiërarchie en de sociale identiteit van zowel het individu als de stam uit te drukken.⁸⁴

Tegelijkertijd gaat de betekenis van vogelveren dieper dan die van vormgever van de sociale hiërarchie. De Bororo geloven dat de ziel van hun voorouders kan huizen in de groenvleugelara en dat zijzelf als bezielde mensen ook groenvleugelara's kunnen zijn.⁸⁵ Deze associatie wordt versterkt doordat de ara's zich ophouden in de grafheuvels buiten het dorp van de Bororo. Nu is deze associatie allesbehalve uniek. Het is een wijdverspreid en van voor de christelijke jaartelling daterend geloof onder Zuid-Amerikaanse indianenstammen dat vogels als medium opereren tussen hemel en aarde.⁸⁶ In sommige legendes zijn het vogels als de ara of de adelaar die zo hoog kunnen vliegen dat ze door het spinnenweb glippen dat zich tussen hemel en aarde bevindt.⁸⁷ Binnen de eeuwenoude

⁸⁰ Met Amazonia wordt het gebied bedoeld dat tussen de rivieren de Amazone en de Orinoco in ligt en dat onder meer de Guyana's en het Amazoneregenwoud beslaat.

⁸¹ Calil Zarur 1991 (zie noot 60), p. 39.

⁸² Calil Zarur 1991 (zie noot 60), p. 31.

⁸³ Calil Zarur 1991 (zie noot 60), p. 33.

⁸⁴ G. Verswijver, 'Vogels en hun veren: de vormgeving aan de ideale mens bij de Indianen van Zuid-Amerika', in: P. Quintin e.a., *Van goud en veren: economische waardesystemen in Brazilië*, Brussel 2011, p. 96.

⁸⁵ Calil Zarur 1991 (zie noot 60), p. 37.

⁸⁶ Furst 1991 (zie noot 60), p. 102.

⁸⁷ Verswijver 2011 (zie noot 84), pp. 98-99.

legendevorming van stammen in het Amazonia-gebied staat de ara vaak bekend als de vogel van Vader Zon die samen met moeder Maan het eerste wezen op aarde was.⁸⁸ Op de allereerste ochtend ontwaakte Vader Zon, op dat moment nog een zwarte man, en deed hij een grote kroon op met de vlamrode veren van de geelvleugelara (*Ara macao*).⁸⁹ Zo begon de zon te schijnen. Deze indianenlegende verklaart daarmee het natuurfenomeen van de zonsopgang met een spirituele uitleg waarin de ara een bovennatuurlijke rol wordt toegedicht. Bij inheemse stammen die in deze legende geloven, kan deze legende zich vervolgens vertalen in verentooien waarbij de rode staartveren van de ara, de veren die cruciaal zijn voor de vogel om te vliegen, expres in het centrum van de tooi zitten. Zo bevinden de veren van de ara zich immers het verst weg van het hoofd van de drager van de tooi. Daardoor kan hij zich niet branden aan deze gevederde zonnestrallen.⁹⁰ Dergelijke verentooien en andere kleding met rode (ara)veren werden bijvoorbeeld in de zestiende-eeuw aangetroffen door de eerste Europese kolonisten.⁹¹

Bij de verenornamenten van de Bororo is de Zuid-Amerikaanse legende over de ara als zonnevogel geïncorporeerd in de eigen stamcultuur en legendes. De desbetreffende vogelveren worden op deze manier door de stam eigen gemaakt. Dit eigen maken kan zeer ver gaan. Zoals al eerder opgemerkt speelt bij de Bororo de tegenstelling tussen de adelaar en de ara een grote rol. De ara is de vertegenwoordiger van een voorouderlijke wereld die de Bororo als positief beschouwen. Met zijn rode veren staat de ara voor al het goede en vruchtbare. De harpijadelaar daarentegen is met zijn zwarte veren de personificatie van macht, dood en onderwereld.⁹²

Bovenstaande dichotomie staat niet op zichzelf. De tegenstelling komt voort uit en beïnvloedt het dorpsleven en deelt het dorp van de Bororo zelfs letterlijk in tweeën.⁹³ Het westen van het dorp, daar waar de zon ondergaat, wordt geassocieerd met de nacht, de kleur zwart en de dood. Het oosten van het dorp, daar waar de zon opkomt, staat voor de dag, de kleur rood en de vruchtbaarheid. De dorpsbewoners gehoorzamen met hun lichaamsversieringen aan het heersende dualisme.⁹⁴ Zij die in het westen van het dorp wonen, schilderen hun lichaam met het sap van de genipapo (*Genipa americana*) zwart en associëren zich daarmee met het doodse gedeelte van het dorp. Zij die in het oosten wonen, verven hun huid rood met het pigment gemaakt van anattozaden van de orleaanboom (*Bixa orellana*) en vertegenwoordigen daarmee het vruchtbare gedeelte van het dorp. Deze rode en zwarte kleurstof zijn het eenvoudigst verkrijgbaar voor de Bororo aangezien de

⁸⁸ Furst 1991 (zie noot 60), p. 94.

⁸⁹ Idem.

⁹⁰ Idem.

⁹¹ Furst 1991 (zie noot 60), pp. 100-102.

⁹² Calil Zarur 1991 (zie noot 60), p. 32.

⁹³ Calil Zarur 1991 (zie noot 60), pp. 28-29.

⁹⁴ Calil Zarur 1991 (zie noot 60), p. 31.

genipapo en orleaanboom veel voorkomen in hun leefgebied.⁹⁵ Los van de kip-en-het-ei-discussie is het naast symbolische dus ook om praktische redenen, namelijk dat de anatto en genipapo zo eenvoudig verkrijgbaar zijn, dat juist de kleuren rood en zwart zo populair zijn bij de Bororo. Het zijn precies deze kleuren die ook terugkomen in de veren van de harpijadelaar en de groenvleugelara. Zodoende zijn deze beide vogels opgenomen in de dualistische, door rood en zwart gedomineerde dorpscultuur van de Bororo. Ook Henley (2001) merkt bij de Guyana's op dat de inheemse stammen een eeuwenoude, dualistische cultuur kennen die tot uiting komt in tegenstellingen als leven en dood en het veilige dorp en de enge buitenwereld.⁹⁶ Daarbij rijst de vraag of net als bij de Bororo dergelijke dichotomieën tot uiting komen in de Zeeuwse verentooien.

Het verhaal dat de verentooien van de Bororo vertellen, kent een eigen logica die nauw verweven is met de eigen stamcultuur. Deze eigen logica in combinatie met de relatieve isolatie waarin de meeste Zuid-Amerikaanse indianenstammen leven, impliceert dat andere stammen ook over een eigen logica kunnen beschikken die tot andere mythes leidt waarin andere vogels de hoofdrol spelen. Op basis van haar veldwerk in de jaren tachtig geeft Howard (1991) bijvoorbeeld aan dat in de eeuwenoude legendes van de Waiwai de ara en de harpijadelaar samen met de hokko en de toekan de vier belangrijkste vogels zijn.⁹⁷ Het zijn de veren van deze vogels die van oudsher prominent terugkomen in de verendecoraties van de Waiwai (afb. 10). De ara, harpijadelaar, hokko en toekan representeren de drie lagen waarin de Waiwai hemel en aarde opdelen.⁹⁸ Er is de aarde waarop de mensen rondlopen, maar ook een grondvogel als de hokko. Daarboven bevindt zich de eerste laag van de hemel, waar krachtige geesten rondvliegen in de vorm van de ara en de toekan. De bovenste hemellaag tot slot wordt gesymboliseerd door de hoogvliegende harpijadelaar.

De harpijadelaar, hokko en toekan zijn ook de hoofdrolspelers in drie van de belangrijkste mythes van de Waiwai die de seksuele relaties, huwelijksrelaties en relaties met naburige stammen conceptualiseren.⁹⁹ Op basis van deze mythes vieren de Waiwai dorpsrituelen en ceremonies, waarbij verentooien een prominente rol spelen. Zodoende hebben de Bororo en Waiwai hun tooien ingebed in een gelijksoortige cultuurstructuur waarin natuur, maatschappij en spiritualiteit samenkomen. De manier waarop deze structuur wordt geconceptualiseerd, verschilt dus echter per stam. Zo heeft iedere verentooi zijn eigen verhaal. Dit beperkt zich niet tot het stamniveau. Bij de Bororo maakt binnen de clan ieder lid zijn eigen unieke verenornamenten op basis van de beschikbare middelen.¹⁰⁰

Tegelijkertijd moet bij dit bovenstaande een kritische kanttekening worden geplaatst. Het

⁹⁵ Idem.

⁹⁶ Henley 2001 (zie noot 40), pp. 216-218.

⁹⁷ Howard 1991 (zie noot 60), pp. 67-68.

⁹⁸ Idem.

⁹⁹ Howard 1991 (zie noot 60), pp. 65-67.

¹⁰⁰ Calil Zarur 1991 (zie noot 60), p. 33-35.

'thinking with feathers'-concept is namelijk niet van de Bororo afkomstig, maar door de antropoloog Calil Zarur zelf bedacht. Nu gaat dit concept op voor de Bororo en ook de Waiwai, maar dit wil niet zeggen dat iedere stam in het Amazonia-gebied vogelveren gebruikt om een kosmologisch en mythologisch verhaal te vertellen. Kensinger (1991), die veertig jaar veldwerk heeft verricht onder de Cashinahua in Peru, schrijft dat de mannen van deze inheemse stam zichzelf versieren met veren om zich zo seksueel aantrekkelijker te maken voor de vrouwen.¹⁰¹ Hiervoor kiezen de Cashinahua niet specifiek de veren van vogels die in hun legendes fungeren, maar kiezen zij simpelweg de veren die zij het mooist vinden en die al eeuwenlang voor hen beschikbaar zijn.¹⁰² Daarmee zijn de Cashinahua zeker niet de enige. Volgens de Zuid-Amerikaanse verenornamentenexpert Andreas Schlothauer (2015) komen bij veel Zuid-Amerikaanse indianenstammen de verenornamenten tot stand op basis van argumenten als beschikbaarheid en esthetiek in plaats van op basis van een verondersteld kosmologisch of mythologisch concept.¹⁰³ De vraag is welke van deze twee zienswijzen, esthetiek of mythologie, opgaat voor de Zeeuwse verentooien.

Tot slot moet er nog een tweede kritische kanttekening bij de bovenstaande alinea's worden geplaatst. De vogellegendes van de Bororo en de Waiwai zijn gebruikt om nzicht te krijgen in de Zuid-Amerikaanse vogellegendes en hoe deze legendes tot uiting kunnen komen in de verentooien en de rituele gebruiken van inheemse stammen. Deze legendes en de hierop gebaseerde ceremonies en verentooien zijn eeuwenoud. Echter, en dit is typerend voor legendevorming, het is onduidelijk hoe oud de legendes precies zijn en hoe de hierop gebaseerde verentooien zich door de eeuwen heen hebben ontwikkeld. Calil Zarur en Howard beschrijven alleen de legendes, ceremonies en verenornamenten zoals zij die aantreffen bij de door hen in de jaren tachtig bezochte Bororo en Waiwai. Daarmee is het onduidelijk, of bijvoorbeeld in de achttiende eeuw de legendes, ceremonies en verenornamenten van de Bororo en de Waiwai precies dezelfde vorm kenden. Dit is zeker niet aannemelijk aangezien legendes en op legendes gebaseerde rituelen in de regel voortdurend aan verandering onderhevig zijn. Zoals al aangegeven in de literatuurbespreking hoeft het niet zo te zijn dat de door Calil Zarur geconstateerde kosmologische symboliek van de Bororo in de achttiende eeuw al zulke complexe vorm had aangenomen en zo nauw verweven was met de geografische indeling van het dorp. Het kan bijvoorbeeld zijn dat het dorp, dat Calil Zarur bezocht, twee eeuwen geleden nog zeer klein was en de vogellegendes en de bijbehorende verenornamenten van de Bororo daardoor nog niet op zulke complexe wijze verweven waren met de geografische indeling van het dorp. De hypothese is dan dat het dorp zich in de eeuwen daarna sterk uitbreidde en zodoende de geografische indeling ervan een steeds grotere rol ging spelen in zowel de vogellegendes als de

¹⁰¹ Kensinger 1991 (zie noot 60), pp. 47-48.

¹⁰² Kensinger 1991 (zie noot 60), pp. 48-49.

¹⁰³ Schlothauer 2015 (zie noot 33), p. 46.

verenornamenten van de Bororo.¹⁰⁴

Samengevat geven de observaties van Calil Zarur en Howard een beeld hoe verentooien uiting kunnen geven aan de vogellegendes waarin Zuid-Amerikaanse stammen geloven. Tegelijkertijd kunnen deze observaties niet een-op-een worden overgenomen voor de verentooien en vogellegendes uit de achttiende en negentiende eeuw, de tijdsvakken waaruit ook de Zeeuwse tooien stammen. Er zijn voor dit onderzoek geen contemporaine bronnen gevonden die uitgebreid ingaan op hoe de kosmologische betekenis van bepaalde vogelsoorten tot uiting komt in de verentooien van Zuid-Amerikaanse indianenstammen. Met dergelijk abstract en specialistisch onderzoek hielden de achttiende- en negentiende-eeuwse, Europese avonturiers, pioniers en wetenschappers zich nog niet bezig. Pas vanaf de twintigste eeuw hebben antropologen als Calil Zarur en Howard dit onderzocht. Alleen daarom al is hun onderzoek waardevol voor dit scriptieonderzoek.

Toch zijn er in de expeditieverslagen van Schomburgk enkele details te vinden die erop wijzen dat indianenstammen in Brits-Guyana in ieder geval begin negentiende eeuw aan sommige vogels een spirituele betekenis toekenden die overeenkomsten vertoont met de bovenstaande Zuid-Amerikaanse vogellegendes. Zo schrijft Schomburgk dat de Macusi en andere indianenstammen in Brits-Guyana geloofden dat de nachtzwaluw met de doden kon communiceren.¹⁰⁵ Dit omdat de schreeuw van dit nachtdier de stilte van de donkere uren doorbrak. Een ander voorbeeld is dat Schomburgk op een van zijn expedities een aan de Rupununi gelegen berg tegenkwam die door zijn indiaanse expeditieleden Macaw's Mother werd genoemd.¹⁰⁶ Een aantal dagen hiervoor was Schomburgk al een aan de Rupununi woonachtig Macusi-opperhoofd tegengekomen die een tooi van araveren droeg.¹⁰⁷ Nu legt Schomburgk hier zelf geen connecties, maar het combineren van beide observaties leidt tot de bevestiging dat begin negentiende eeuw de ara voor de Macusi een spirituele betekenis had en dat deze betekenis ook werd geuit met verentooien. Zo kunnen de in de achttiende en negentiende eeuw aan het Zeeuws Genootschap geschonken verentooien kunnen dus geassocieerd worden met de Zuid-Amerikaanse legendevorming rondom de ara.

¹⁰⁴ Uiteraard kan deze hypothese ook worden omgedraaid, namelijk dat het door Calil Zarur bezochte Bororo-dorp in de achttiende eeuw nog een grote stad was met een veel complexere geografische indeling. Dan zou het kunnen zijn dat de met de geografische indeling van de stad verweven vogelsymboliek toen ook veel complexer was dan op het moment dat Calil Zarur het inmiddels gekrompen dorp bezocht. Dit voorbeeld is vergelijkbaar met de Maya-cultuur die anno 2018 veel minder ontwikkeld en fijnzinnig is dan dat zij pakweg duizend jaar geleden was.

¹⁰⁵ R. Schomburgk (red. P. Rivière), *The Guiana Travels of Robert Schomburgk: 1835-1844 vol. 2*, Londen 2006, p. 98.

¹⁰⁶ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 61.

¹⁰⁷ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 56.

Afb. 9. BE 2333 (maker onbekend), verentooi van de Bororo, midden twintigste eeuw, gebruikt materiaal onder andere vogelveren, plantenvezels en bijenwas, afmetingen onbekend, Glenbow, Calgary. Foto: Glenbow.

Afb. 10. Tooi van de Waiwai met van boven naar beneden de veren van harpijadelaar, ara en hokko. De araveren zijn volgens Schlothauer via tapirage geel gekleurd. Foto: C.V. Howard, 'Feathers as ornaments among the Waiwai: fragments of the heavens', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991.

De esthetische en rituele functies van verentooien

Niet alleen het verhaal dat een verentooi vertelt, ook het moment waarop de tooi dit verhaal vertelt, is van belang. Oftewel, ook de vraag voor welke gebeurtenissen verentooien worden en werden ingezet, is van belang. Dit is een vraag met vele antwoorden die bovendien in de loop der tijd continu veranderen. De ceremonies van de Guyaanse indianenstammen uit de twintigste eeuw zijn geen letterlijke kopieën van die van hun achttiende-eeuwse voorgangers. Tegelijkertijd herbergt iedere ceremonie elementen die de kern van vormen van deze ceremonie en waaraan in de loop der tijd weinig verandert. In het algemeen kan worden gezegd dat verentooien naast het herkenbaar maken van een stam en individueel stamlid een liturgische functie hebben. De tooien kunnen door verschillende stammen op verschillende momenten voor verschillende ceremonies worden gedragen. Om een voorbeeld te geven: waar verreweg het merendeel van de Guyaanse stammen het huwelijk tussen man en vrouw niet ceremonieel vierden, kenden volgens Roth (1924) de Guayquiri en Mapoye begin twintigste eeuw wel een publiek huwelijk waarbij de bruid werd versierd met veren.¹⁰⁸

Tegelijkertijd moet worden benadrukt dat de meeste ceremonies bij het merendeel van de Guyaanse stammen terugkomen en dat zij zichzelf hierbij onder meer versieren met veren. Belangrijke ceremonies zijn bijvoorbeeld degene die een levensovergang markeren, zoals de initiatie van pubers of de verkiezing van een opperhoofd of medicijnman.¹⁰⁹ Een ander voorbeeld is de jaarlijkse ceremonie waarmee de Guyaanse stammen de cassaveogst vieren. Robert Schomburgk beschrijft een Piwarrie-feest dat hij in 1836 bijwoonde.¹¹⁰ Hij schrijft dat de ceremoniemeesters versierd waren met veren van de ara. Bij welke stam dit feest zich precies afspeelde, is niet op te maken uit het verhaal van Schomburgk. Waarschijnlijk gaat het hier om de Warrau. Zij maakten immers deel uit van de expeditie van Schomburgk. Bovendien beschrijft Roth een eeuw later een cassaveogstfeest van de Warrau waarbij ook enkel de twee ceremoniemeesters getooid waren met verentooien.¹¹¹ Hieruit blijkt dus weer de historische continuïteit

Roth geeft ook twintigste-eeuwse voorbeelden van stammen die verentooien droegen bij de krijgsdansen aan de vooravond van een oorlog of bij begrafenisdansen, waarbij de stamleden rouwden om de overledene.¹¹² Verder illustreert het werk van Wilbert (1996) dat bij een aantal Zuid-Amerikaanse stammen, te weten de Camayura, Pasain, Vilela, Tapirapé en Tupí-Guaraní, verentooien

¹⁰⁸ Roth 1924 (zie noot 17), p. 681.

¹⁰⁹ Farabee 1924 (zie noot 25), p. 221.

¹¹⁰ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 75.

¹¹¹ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 471-472

¹¹² Roth 1924 (zie noot 17), pp. 578-580 en p. 654.

ook deel uitmaken van aan het klimaat gerelateerde ceremonies.¹¹³ Ceremonies zoals de regendans zijn bedoeld om de weergoden gunstig te stemmen en zijn daarmee van groot belang voor de indianen. Voor hun oogst en dus voor hun overleving zijn zij afhankelijk van het weer. Bij de Tapirapé draagt de sjamaan tijdens de donderceremonie een tooi van rode arastaartveren (afb. 11). Deze gevederde zonnestrallen zijn bedoeld om de dondergod weg te jagen die de oogst bedreigt.¹¹⁴ Tot slot schrijft Farabee (1918 en 1924) op basis van zijn twintigste-eeuwse observaties dat zowel Arawak- als Carib-stammen het minste of geringste als excuus aangrepen voor feesten waarin alcohol, dans en muziek de hoofdrol speelden.¹¹⁵ Voorbeelden zijn het bezoek van naburige vrienden of het voltooien van het dak van een huis.

Overigens wordt niet bij iedere dans een tooi gedragen, zeker niet wanneer het een informele dans betreft. Wordt er wel een verentooi gedragen, dan is die meestal onderdeel van een uitgebreider kostuum waar ook andere verenornamenten als met veren versierde armbanden of neus- en oorpennen deel van uitmaken. Dat dit gebruik eeuwenoud is, blijkt onder meer uit de prent die de Duitse huursoldaat Hans Staden in 1557 maakte en die de jaren daarop veelvuldig werd herdrukt in Europa. Deze prent toont drie sjamanen van de Tupinambá die verentooien, verenmantels en verenriemen dragen (zie afb. 12). Een ander voorbeeld dat de historische continuïteit van de verenkostuums benadrukt, is het ceremonieel kostuum dat het Waiwai-opperhoofd Kiwinik draagt op een foto uit 1910 (zie afb. 13). Kiwinik draagt een tooi waarin de grote witte veren van de harpijadelaar zijn verwerkt. Zijn armbanden en riem zijn versierd met de rode en gele veren van de ara en de toekan en tegen zijn heupen hangen de bruinzwarte veren van de hokko.¹¹⁶ Daarmee is Kiwinik getransformeerd tot een vogelmens. Dit volledig uitgedoste kostuum zal hij overigens niet altijd hebben gedragen. De importantie en de grootsheid van het feest bepaalden hoe uitbundig Kiwinik zichzelf versierde. Voor de Kayapo geeft Verswijver (2011) bijvoorbeeld aan dat de twintigste-eeuwse tooien voor de belangrijkste ceremonies goudgele veren bevatten, terwijl voor onbelangrijke rites als het vieren van de visvangst tooien met simpele gele veren werden gedragen.¹¹⁷

Waarom verentooien al eeuwenlang gedragen worden door inheemse stammen bij het merendeel van de formele ceremonies, zowel in Noord- als in Zuid-Amerika, moet onder meer gezocht worden in de transformationele krachten die ze aan vogels toedichten. Met het dragen een verentooi worden de vaardigheden van vogels om te laveren tussen hemel en aarde overgedragen op

¹¹³ J. Wilbert, *Mindful of Famine: Religious Climatology of the Warao Indians*, Cambridge (Massachusetts) 1996, pp. 176-180.

¹¹⁴ Wilbert 1996 (zie noot 113), pp. 188-89.

¹¹⁵ Farabee 1918 (zie noot 25), p. 85 en Farabee 1924 (zie noot 25), p. 67.

¹¹⁶ Howard 1991 (zie noot 60), p. 56.

¹¹⁷ Verswijver 2011 (zie noot 84), p. 116.

de toidrager (afb. 14). Het is volgens Furst (1991) niet voor niets dat bij Amazonia-stammen het vaak de sjamaan is die een verentooi draagt (afb. 15).¹¹⁸ Meestal is hij op dat moment ook onder invloed van alcohol, tabak en/of hallucinerende drugs.¹¹⁹ Deze middelen helpen de medicijnman om met zijn ziel tijdelijk uit zijn lichaam te treden. Met de veren van de harpijadelaar op zijn hoofd verandert de sjamaan vervolgens in een adelaar die zijn vijanden kan bestoken.¹²⁰ Deze beweringen van Furst lijken ook van toepassing voor de achttiende-eeuwse situatie in de Guyana's. Groen beschrijft in zijn reisverslag een sjamaanverkiezing waarbij de uitverkozene uiteindelijk wordt gekroond met een verentooi.

Het opperhoofd van een stam kan ook profiteren van de transformationele krachten van de verentooi door deze te dragen tijdens een krijgsdans om zo zichzelf en zijn medestrijders van extra krachten te voorzien. Roth (1924) geeft het voorbeeld van een Carib-stam te Suriname die tijdens hun krijgsdans rode veren droegen.¹²¹ En bijna zeventig jaar later, om maar weer over continuïteit te spreken, geeft Howard (1991) aan dat voor de Waiwai vogelveren het symbool van de jager zijn.¹²² Verder zegt Kensinger (1991) dat volgens de Cashinahua veren over goede *dua* beschikken.¹²³ Dit is een lastig te vertalen woord maar het moet geassocieerd worden met termen als levenskracht, vitaliteit, schoonheid en vruchtbaarheid. Zoals al eerder aangegeven versieren de Cashinahua-mannen zich met de veren van onder meer de ara om zichzelf vitaler te maken en daarmee ook aantrekkelijker voor de vrouwen.¹²⁴

Tot slot worden in de meeste ceremonies waarbij verentooien gedragen worden, de transformationele krachten ervan versterkt met een cocktail van dans, drugs en muziek.¹²⁵ Met name muziek is een niet te onderschatten sfeerverhoger. Kwetterende vogels zijn bij uitstek de personificatie van muziek en hun gekwetter benadrukt nog meer hun transcendentale krachten voor de indianen. Niet voor niets versieren Zuid-Amerikaanse stammen hun muziekinstrumenten vaak met veren (afb. 16).

¹¹⁸ Furst 1991 (zie noot 60), pp. 100-102.

¹¹⁹ Idem.

¹²⁰ Idem.

¹²¹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 580.

¹²² Howard 1991 (zie noot 60), p. 60.

¹²³ Kensinger 1991 (zie noot 60), p. 43.

¹²⁴ Kensinger 1991 (zie noot 60), pp. 48-49.

¹²⁵ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 472-476.

Afb. 11. Bij de donderceremonie van de Tapirapé draagt de door nicotine gedrogeerde sjaman een verentooi. Foto: J. Wilbert, *Mindful of Famine: Religious Climatology of the Warao Indians*, Cambridge (Massachusetts) 1996.

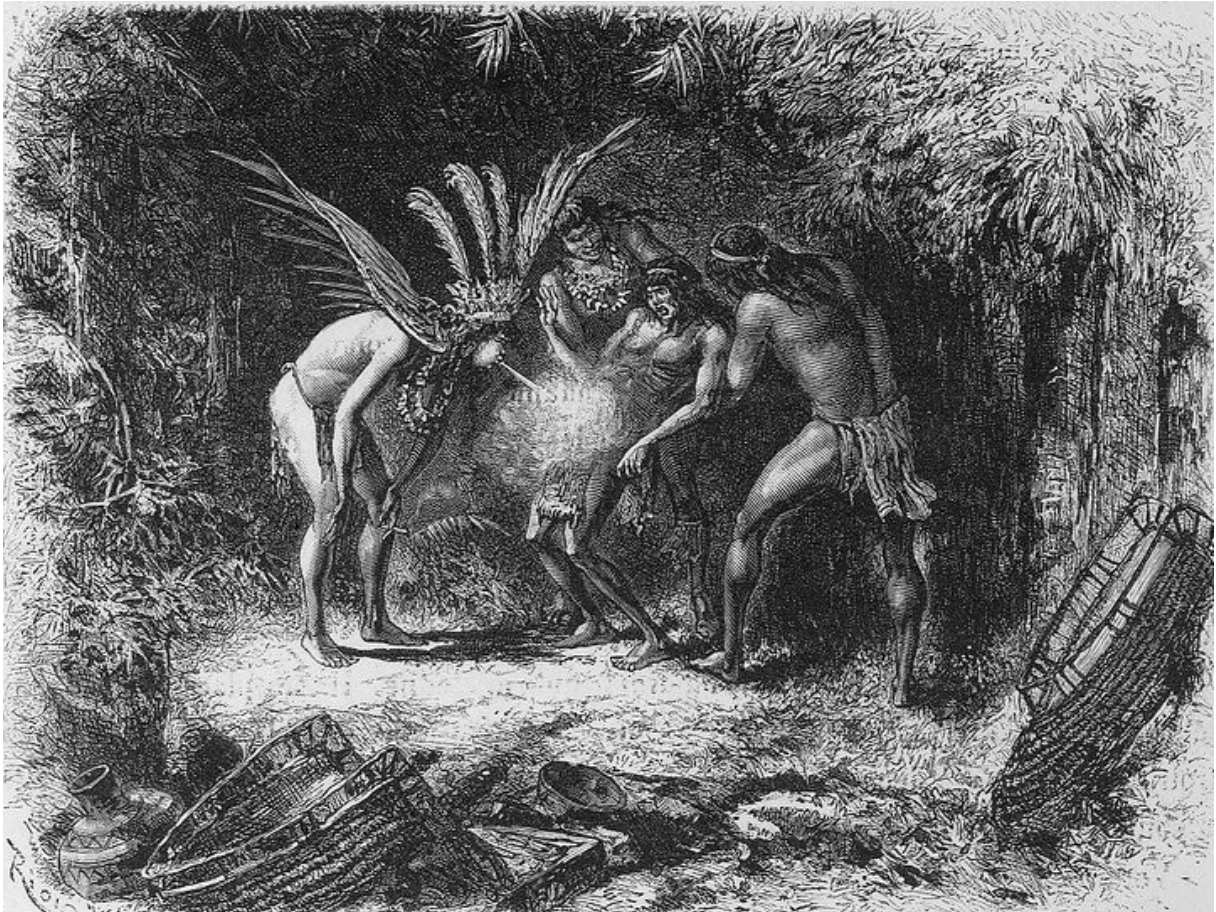
Afb. 12. Theodore de Bry (naar Hans Staden), gravure, 1592. In het midden van de kring zijn de drie Tupinambá-sjamins te zien met hun verenkostuums.

Afb. 13. Het Waiwai-opperhoofd Kiwinik volledig uitgedost in ceremonieel kostuum, 1910, Brits-Guyana. Deze foto van John Ogilvie was vermoedelijk in sepia en is later ingekleurd. Volgens Schlothauer is daarbij een fout gemaakt door een aantal veren groen te kleuren. Foto: kapt R.E. Reina en K.M. Kensinger (red.), *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991.

Afb. 14. Tekening van een vogelman-transformatie gegraveerd op een schelp gevonden bij het graftepelcomplex gesitueerd bij Spiro Mound in Oost-Oklahoma (A.D. 1200-1400). Foto: P.T. Furst, 'Crowns of power: bird and feather symbolism in Amazonian shamanism', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991.

Afb. 15. Een Wayana-medicijnman met verentooi die probeert een stamgenoot door middel van rook te genezen. Foto: J. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du Sud*, Parijs 1883.

Afb. 16. Zuid-Amerikaanse aërofoon, datering onbekend, gebruikt materiaal onder andere vogelveren en bamboe, afmetingen onbekend, Museum aan de Stroom, Antwerpen. Foto: Jeroen Lesuis.

De verentooi en de initiatieceremonie

Hierboven zijn verschillende ceremonies genoemd waarbij de vermeende transformationele krachten van de verentooien een rol spelen. Misschien wel de belangrijkste van deze ceremonies is echter nog niet genoemd, namelijk de initiatieceremonie. Koopmanszoon Pieter Groen maakte een dergelijke ceremonie mee voor de verkiezing van een sjamaan.¹²⁶ Voor deze ceremonie, die zowel bij de door Groen bezochte Akawaio, Arawak, Carib of Warrau kan hebben plaatsgevonden, moest een op water en cassavebrood levende man veertien dagen lang de dagelijkse zweepslagen van zijn dorpsgenoten doorstaan. Lukte dit hem dan werd hij uitgeroepen tot sjamaan om vervolgens getooid te worden met een verentooi.

Dat hier sprake is van een bepaalde historische continuïteit blijkt uit het gegeven dat Groens observaties grote gelijkenissen tonen met die van Roth (1924), Farabee (1924) en Henley (2001) respectievelijk één en twee eeuwen later over de initiatieceremonie voor de minderjarige jongens van Guyaanse indianenstammen. In de regel vindt deze ceremonie plaats bij inheemse stammen wanneer de jongens tussen de zeven en twaalf jaar oud zijn en hun groter geworden penis begint op te vallen.¹²⁷ Om redenen van zedelijkheid dient dit geslachtsdeel bedekt te worden met een lendendoek, maar deze moeten de jongens eerst verdienen. Daarmee is de initiatie een queeste die hen in staat stelt om van jongen naar man te transformeren. Hoe deze initiatie verloopt, welke tijdsperiode ze beslaat (dagen, weken, maanden), uit hoeveel fases de initiatie bestaat en welke rol verentooien hierin spelen, kan per stam verschillen. Daarbij moet ervan uitgegaan worden dat ondanks de historische continuïteit, de uitwerking van deze initiatieceremonies door de eeuwen heen veranderde. Om een interessant beeld te geven van de initiatieceremonie voor jongens zoals deze bij tot de Carib-familie behorende stammen in de Guyana's plaatsvindt, volgt hier een letterlijk overgenomen anekdote van Farabee (1924) over de door hem bijgewoonde initiatie van de Aparai:

'They [de geïnitieerden] partake of some food which has been especially prepared for them, and just at sunrise, which on the equator comes very soon after the first streaks of light, they repair to the dance ground where they sing and dance the whole day through without rest or refreshment. During the day the medicine man and his assistants make up the large headdresses, make the wasp frame, and fill it with live wasps. At the setting of the sun, the boys who have endured the strenuous dance present themselves before the medicine man who applies the wasp frame to their chests, backs, arms and legs. Those who scream or who betray any visual signs of suffering when they are stung are not allowed to continue the ordeal. Those who have been brave and have not revealed their

¹²⁶ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 105.

¹²⁷ Henley 2001 (zie noot 40), p. 203.

sufferings, put on the great headdress and, carrying a flute in the left hand and a dance arrow in the right, proceed to the dancing ground where they dance around one behind the other over the dancing board, blowing their flutes and waving their dance arrows until finally about midnight they fall exhausted on the ground. (...)¹²⁸

Nadat de uitgeputte jongeren weer zijn opgelapt, ontvangen zij de felbegeerde lendendoekjes en zijn zij voortaan kind af. Daarmee is de essentie van de initiatie dus dat de jongeren de wespenbeproeving doorstaan om zo mentaal en lichamelijk sterker te worden. De grote verentooien genaamd oloks die de jongeren moeten dragen tijdens de initiatie, helpen volgens Henley (2001) met hun transformationele krachten om de jongeren tot man te transformeren (afb. 17).¹²⁹ Overigens wekt de geciteerde beschrijving van Farabee de indruk dat alleen jongeren de olok dragen tijdens de initiatieceremonie, maar dit is niet zo. Uit een door Roth geciteerde beschrijving van De Goeje uit 1910 blijkt dat bij de initiatieceremonie van de Trio de andere mannelijke dansers, van jong tot oud, op hun beurt ook met de oloks op dansten.¹³⁰

Voor zover bekend komen en kwamen bij de Amazonia-stammen geen initiatieceremonies voor bedoeld voor meisjes. Henley (2001) schrijft dat wanneer een meisje voor het eerst ongesteld is, zij voor een bepaalde periode in afzondering moet leven.¹³¹ Zodoende zijn de initiatieceremonies ook bedoeld om de mannelijke dominantie te benadrukken. Rivière (1984) beschrijft dat veel Guyaanse stammen volgens een patriarchaat leven, waarbij de vader een huishouden bestiert dat naast zijn vrouw(en) en dochters bestaat uit zijn schoonzonen die voor hem werken.¹³² Door hun functie tijdens de initiatie faciliteren de tooien de mannelijke dominantie. Daarnaast zijn het in de regel sowieso de mannen en niet de vrouwen die verentooien dragen. De Waiwai associeert de mannen met het hemelse associeert en de vrouwen met het aardse.¹³³ Alleen mannen mogen deze veren dragen omdat mythische vogels als de ara met de hemel worden geassocieerd. Vrouwen mogen zichzelf enkel versieren met de veren van minder prestigieuze vogels als de toekan en bovendien minder uitbundig dan de man. Dit gebruik is gebaseerd op de eeuwenoude vogelmythes, wat het duidelijk maakt dat het gebruik zelf ook eeuwenoud is. Overigens speelt hierbij nog mee dat de man met het uitbundige vertoon van veren bewijst hoe goed hij kan jagen op vogels.¹³⁴ Bij Guyaanse stammen is

¹²⁸ Farabee 1924 (zie noot 25), p. 223.

¹²⁹ Henley 2001 (zie noot 40), p. 215.

¹³⁰ W.E. Roth, 'Additional Studies of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Smithsonian Institution Bureau of American Ethnology* 91 (1929), p. 91.

¹³¹ Henley 2001 (zie noot 40), pp. 200-201.

¹³² Rivière 1984 (zie noot 21), pp. 93-94.

¹³³ Howard 1991 (zie noot 60), pp. 60-61. Een van de vele manieren waarop dit terugkomt in de samenleving van de Waiwai is dat de man met zijn hangmat altijd boven die van de vrouw hangt.

¹³⁴ Idem.

de jacht van oudsher voorbehouden aan de man.

Uit de bovenstaande anekdote van Farabee blijkt dat de sjamaan en zijn assistenten verantwoordelijk waren voor de productie van de belangrijke oloks. Dat het binnen een Guyaanse stam meestal de sjamaan is die direct of indirect verantwoordelijk is voor de belangrijkste verentooien, blijkt ook uit de observaties van huursoldaat Hans Staden.¹³⁵ Hij beschrijft in zijn manuscript uit 1557 een ceremonie van de Tupinambá waarbij de sjamanen iedereen opdragen om zichzelf met veren te versieren. Tegelijkertijd is het niet zo dat de productie van een verentooi is voorbehouden aan de sjamaan of überhaupt aan de mannelijke leden van de stam. Dit kan namelijk per stam verschillen. Bij de Waiwai wordt bijvoorbeeld het vlechtwerk enkel gevlochten door de mannen, terwijl Roth (1924) aangeeft dat binnen sommige Arawak- en Carib-stammen zowel mannen als vrouwen vlechtwerk fabriceren.¹³⁶ Dat betekent dat bij deze stammen ook een vrouw verantwoordelijk kan zijn voor de mand van een tooi. Dit zorgt tevens voor een efficiënter productieproces. Een tooi bestaat namelijk uit allerlei losse onderdelen (de mand, de vogelveren, et cetera).¹³⁷ Zo zijn de vogelveren vaak met touwen aan de mand vastgeknoopt. Dit is allemaal vanuit praktische overweging, aldus Roth, omdat naburige Guyaanse stammen elkaars ceremonies bezoeken (wat al eeuwenlang gebeurt) is het handiger om de tooien als losse onderdelen te vervoeren.¹³⁸

Daarnaast is het beter voor de duurzaamheid van de vogelveren dat de verentouwen los bewaard worden in mandjes of zakken en waardoor de kleurenpracht van de veren minder gauw verloren gaat (afb. 18). De manden waaraan de vogelveren bevestigd zitten werden overigens niet bewaard maar weggegooid. Het is immers veel praktischer om voor iedere ceremonie een nieuw mandje in elkaar te vlechten in plaats van dit inferieur product te bewaren. De palmbladeren waarmee een dergelijk mandje wordt gevlochten zijn er in overvloed en het werk kost volgens de observaties van Schlothauer (2015) tegenwoordig slechts zo'n drie tot vier uur.¹³⁹ Overigens is het daardoor des te meer van belang dat de manden van de Zeeuwse tooien wel bewaard zijn gebleven. Een mogelijke implicatie is dat de tooien door de inheemse stammen direct na de ceremonies zijn overhandigd aan de verzamelaars en daardoor de manden niet zijn weggegooid. Het is ook mogelijk dat de manden van G2348, G2350 en G2351A en B op verzoek van de verzamelaars werden geproduceerd.

Waar de vrouwen wel verantwoordelijk kunnen zijn voor de productie van de mand van een tooi, staat het buiten kijf dat de mannen als jagers van oudsher verantwoordelijk zijn voor het

¹³⁵ Furst 1991 (zie noot 60), pp. 100-101.

¹³⁶ Howard 1991 (zie noot 60), p. 60 en Roth 1924 (zie noot 17), p. 690.

¹³⁷ Schlothauer 2015 (zie noot 33), pp. 42-47.

¹³⁸ Roth 1924 (zie noot 17), p. 430.

¹³⁹ Schlothauer 2015 (zie noot 33), pp. 42-43.

bemachtigen van de vogelveren. Uitgaande van de bevindingen van Roth (1924) gebruiken indianen hiervoor de volgende jachttactieken: ze zetten vogelvalen zoals stroppen, ze imiteren een vogellokroep, ze zetten een tam gemaakte lokvogel in, ze verlammen een vogel met een gifpijltje geschoten vanuit een blaaspijp of ze schieten een vogel neer met een boog en stompe pijl.¹⁴⁰ Het lijkt erop dat het merendeel van deze jachttactieken al in de achttiende eeuw door Guyaanse stammen werden toegepast, aangezien Roth schrijft dat de Nederlandse kolonisten bekend waren met hoe de Arawak aan de Berbice en de Demerary papegaaien vingen met vogelstroppen.¹⁴¹ Cruciaal bij al deze jachttactieken is overigens dat indianen uitzonderlijk getalenteerd zijn in het spotten en geluidloos besluiten van vogels.¹⁴²

De veren en botten van een gevangen vogel worden gebruikt voor decoratieve doeleinden; het vlees wordt over het algemeen opgegeten. Farabee (1924) schrijft bijvoorbeeld dat de Macusi alle grotere vogels eten behalve valken en gieren.¹⁴³ Andere inheemse stammen sparen kleurrijke vogels als ara's en papegaaien en houden deze als huisdieren waarvan continu de waardevolle veren worden geplukt. Robbins (1991) geeft een overzicht van 48 vogelsoorten (ara's, papegaaien, toekans, enzovoorts) waarvan Zuid-Amerikaanse stammen de veren verwerken in hun ornamenten.¹⁴⁴ Deze vogelsoorten bedroegen ongeveer 1,6 procent van het totaal aantal vogelsoorten dat eind twintigste eeuw in Zuid-Amerika leefde.¹⁴⁵ De Zuid-Amerikaanse stammen kunnen dus kieskeurig genoemd worden in hun keuzes voor vogelveren. Dan nog zijn ze vaak niet tevreden. Veel stammen in het Amazonia-gebied kennen namelijk de eeuwenoude traditie, genaamd tapirage, van het artificieel wijzigen van de veerleur. Dit kan bijvoorbeeld door de uitgetrokken veren in te koken met een aftreksel van brazielhout.¹⁴⁶ Daarnaast is er een veel vaker toegepaste techniek, namelijk tapirage. Hierbij worden de verenkleuren van nog levende vogels veranderd via natuurlijke mutatie. Dit kan door het voedingspatroon van een gevangen ara of papegaai, de meest gebruikte vogelsoorten voor tapirage, te wijzigen of door de veren van deze vogels uit te trekken en de wond vervolgens in te smeren met een smeersel van dierlijk of plantaardig materiaal, bijvoorbeeld anatto, kikkerbloed of het gif van de pijlgifkikker.¹⁴⁷ Bij dit laatste komt in het DNA een mutatieproces op gang waarbij de nieuwe, uit de wonden gegroeide veren van de ara niet langer rood of groen maar bijvoorbeeld geel of oranje zijn (afb. 19). Dit verkleuren door middel van tapirage wordt toegepast door veel stammen

¹⁴⁰ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 87-88.

¹⁴¹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 187.

¹⁴² Farabee 1924 (zie noot 25), p. 255.

¹⁴³ Farabee 1924 (zie noot 25), p. 33.

¹⁴⁴ Robbins 1991 (zie noot 59), pp. 118-126.

¹⁴⁵ K.M. Kensinger, 'Introduction: why feathers?', in: R.E. Reina en K.M. Kensinger (red.), *The Gift of Birds: featherwork of native South American peoples*, Philadelphia 1991, p. XIX.

¹⁴⁶ Verswijver 2011 (zie noot 84), p. 105.

¹⁴⁷ Verswijver 2011 (zie noot 84), pp. 106-109.

in West-Guyana maar ook daarbuiten. Roth (1924) noemt als voorbeelden de Macusi, Manau, Puinabo, Arawak, Carib, Warrau, Oyampi, Emerillon en Maye.¹⁴⁸

Tot slot kan bij een initiatieceremonie de uitgenodigde stam(men) verantwoordelijk zijn voor het maken van de ceremoniële attributen, zoals de olok. Lea (2001), Chernelia (2001) en Henley (2001) benadrukken dat naast het volwassen maken van jongeren de initiatie voor Guyaanse stammen ook een intertribale diplomatieke functie kent.¹⁴⁹ De meeste van deze stammen leven al eeuwenlang in autonome maar relatief kleine nederzettingen. Hierdoor zijn zij, ondanks hun autonomie, voor huwelijkskandidaten afhankelijk van naburige stammen. Om de banden met deze buurstammen aan te halen worden zij uitgenodigd voor de (initiatie)ceremonies. Daarbij zijn in het geval van de initiatieceremonie van de Panare de uitgenodigde stammen verantwoordelijk voor de productie van ceremoniële attributen zoals verentooien.¹⁵⁰ Volgens Henley komt hierin het dualisme terug dat zo typerend is voor de samenlevingen van de Guyaanse stammen. Enerzijds wantrouwen ze de vreemdeling, anderzijds vertrouwen ze op zijn creativiteit.¹⁵¹ Het onbekende staat voor de Guyaanse stammen immers synoniem met het constructieve (en deconstructieve).¹⁵² Het is die creatieve kracht die de meest indrukwekkende verentooien kan scheppen.

¹⁴⁸ Roth 1924 (zie noot 17), p. 126.

¹⁴⁹ Lea 2001 (zie noot 54), p. 158, Chernelia 2001 (zie noot 30), p. 178 en Henley 2001 (zie noot 40), p. 199.

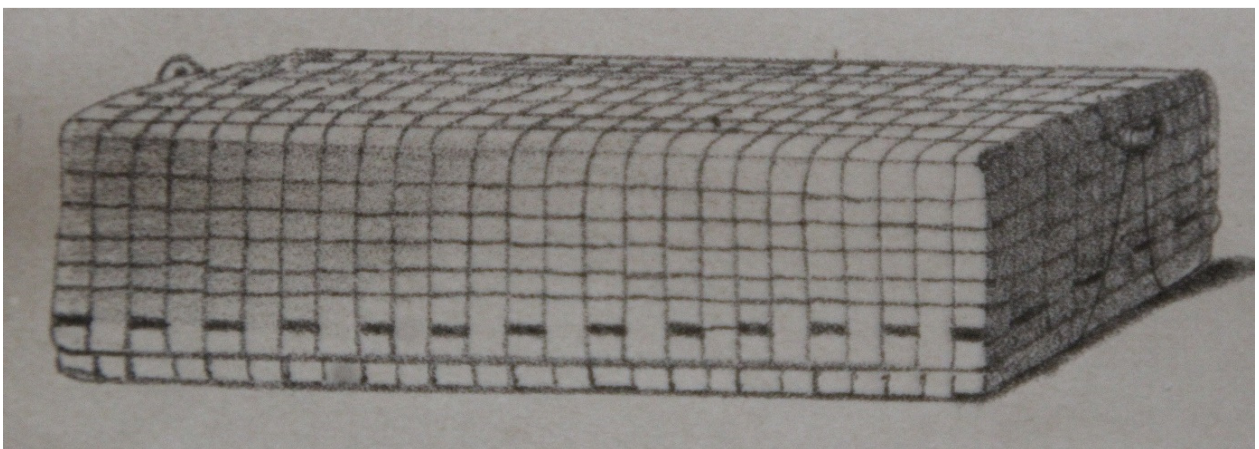
¹⁵⁰ Henley 2001 (zie noot 40), p. 205.

¹⁵¹ Henley 2001 (zie noot 40), p. 217.

¹⁵² Idem.

Afb. 17. Olok van de Aparai in Brits-Guyana, verzameld door Farabee in 1916. Foto: binnenblad R.E. Reina en K.M. Kensinger (red.), *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991.

Afb. 18. C.H. de Goeje, schets van een korf waarin de Wayana hun veren bewaarden. Foto: C.H. de Goeje, 'Bijdrage tot de Ethnographie der Surinaamsche Indianen', in: *Internationales Archiv für Ethnographie (Band XVII)*, Leiden 1906.

Afb. 19. De Enawene Nawe met tooien waarvan de oorspronkelijk groene Amazonepapegaaienveren geel en oranje zijn gekleurd door middel van tapirage. Foto: G. Verswijver, 'Vogels en hun veren: de vormgeving aan de ideale mens bij de Indianen van Zuid-Amerika', in: P. Quintin e.a., *Van goud en veren: economische waardesystemen in Brazilië*, Brussel 2011.

Hoofdstuk 2: de bestudering van G2348, G2350 en G2351A en B

Voor dit scriptieonderzoek zijn de verentooien G2348, G2350 en G2351A en B op drie verschillende momenten fysiek bestudeerd in het depot van het Zeeuws Museum. De eerste twee bestuderingen zijn door enkel mijzelf gedaan, de derde ging in samenwerking met etnograaf Andreas Schlothauer. Schlothauer is een expert op het gebied van Zuid-Amerikaanse verenornamenten en is vanwege zijn expertise voor meer dan zestig Europese en Zuid-Amerikaanse musea werkzaam geweest.¹⁵³ Dat de hulp van Schlothauer voor dit onderzoek van doorslaggevende betekenis is geweest, zal blijken in het onderstaande.

¹⁵³ 'Dr. Andreas Schlothauer: Wissenschaftler. Journalist. Sammler.', website dr. Andreas Schlothauer, <<http://www.andreasschlothauer.com/>> (geraadpleegd op 19 oktober 2017)

Tijdens de drie fysieke bestuderingen zijn de Zeeuwse tooien zowel door mij als door Schlothauer ook uitgebreid gefotografeerd. Deze foto's zijn naderhand intensief bestudeerd. Hierbij is dankbaar gebruik gemaakt van de werken van De Goeje (1906), Farabee (1918 en 1924) en met name Roth (1924 en 1929). Dat deze werken vrij oud zijn, werkt in het voordeel van deze scriptie. De door de auteurs op expeditie tegenkomen generatie inheemse stammen stond relatief dicht in de tijd bij hun achttiende-eeuwse voorgangers die verantwoordelijk moeten zijn geweest voor de Zeeuwse tooien. Daarbij moet erop vertrouwd worden dat de kennis over deze tooien destijds in de achttiende eeuw nog aanwezig was bij de door de auteurs bezochte generatie stammen. Dit omdat, zoals al eerder aangegeven, bij Guyaanse stammen de kennis van het maken van bijvoorbeeld bepaalde vlechtwerkpatronen van vader op zoon werd doorgegeven.¹⁵⁴ In het geval van de Panare en hun initiatieceremonies plus bijbehorende verentooien spreekt Henley (2001) van een 'transgenerational continuity'.¹⁵⁵ Tegelijkertijd moet hier de kritische noot aan worden toegevoegd dat anno 2018 veel kennis verloren is gegaan. De huidige generatie inheemse Amerikanen weet over het algemeen weinig af van de objecten van hun voorouders.¹⁵⁶ Dit geldt ook voor hoe een verentooi te maken.¹⁵⁷ Daarmee vormt deze gebrekkige kennisoverdracht nog een argument om juist de oudere werken van De Goeje, Farabee en Roth te betrekken bij dit onderzoek.

Dat het werken van De Goeje al meer dan een eeuw oud is en die van Farabee en Roth bijna een eeuw brengt natuurlijk het gevaar met zich mee dat deze boeken sterk verouderde opvattingen bevatten. Maar dat gaat hier nauwelijks op. Rivière haalt in zijn moderner standaardwerk *Individual and Society in Guiana* (1984) ook De Goeje, Farabee en Roth aan en benadrukt met name de importantie van laatstgenoemde zijn werk.¹⁵⁸

Verder spreekt in het voordeel van de werken van Farabee en Roth dat deze zich op een groot aantal Guyaanse stammen richten in plaats van op één specifieke stam. Dit sluit haarfijn aan bij dit scriptieonderzoek waarbij het nog niet duidelijk is aan welke stam(men) G2348, G2350 en G2351A en B toebehoren. Daarom moeten er op meerdere stammen worden gefocust in plaats van op goed geluk een enkele stam eruit te pikken. Het idee hierbij is dat de materiële bestudering van de Zeeuwse verentooien ons iets leert over de makers van deze tooien en daarmee een beeld geeft van welke Guyaanse stammen in aanmerking voor G2348, G2350 en G2351A en B. De herkomst van deze verentooien staat immers centraal in dit scriptieonderzoek.

¹⁵⁴ Roth 1924 (zie noot 17), p. 353.

¹⁵⁵ L. Rival en N. Whitehead, 'Forty Years of Amazonian Anthropology: The Contribution of Peter Rivière', in: *Beyond the Visible and Material: the Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière*, Oxford 2001, p. 16.

¹⁵⁶ Illius en Schlothauer 2015 (zie noot 18), p. 11.

¹⁵⁷ Schlothauer 2015 (zie noot 33), p. 41.

¹⁵⁸ Rivière 1984 (zie noot 21), p. 1.

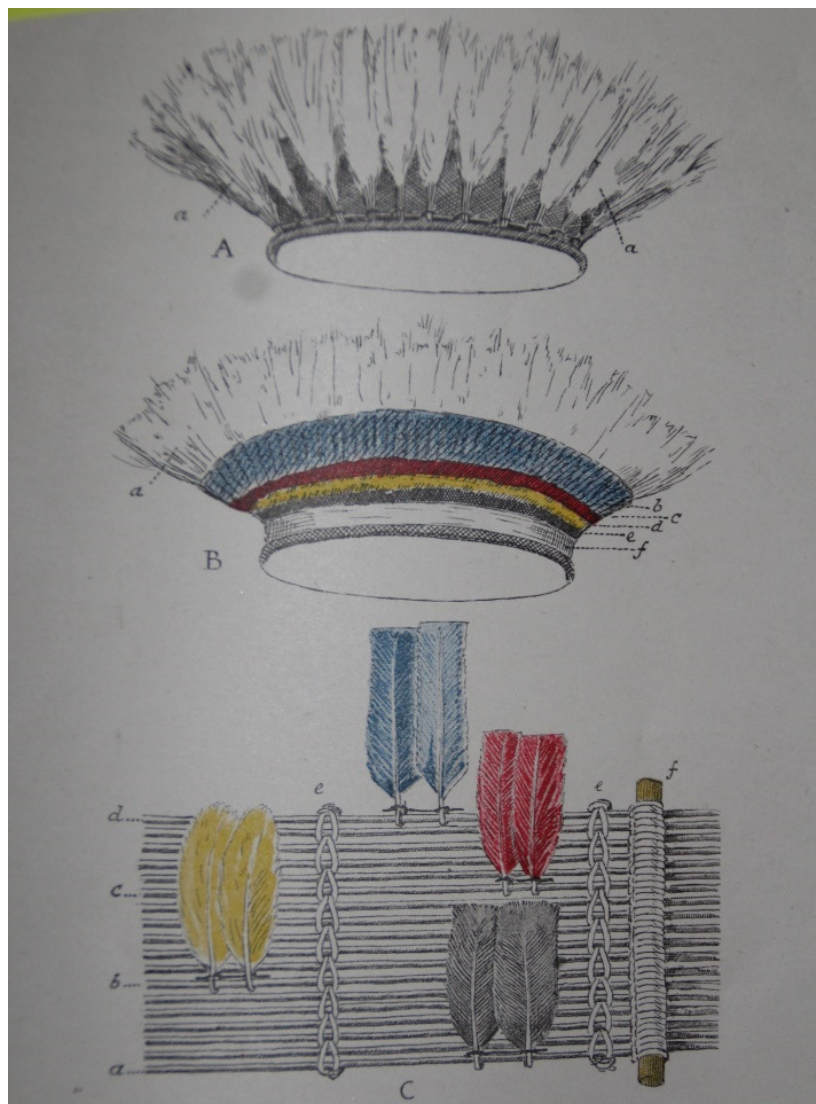
Hieronder volgt nu de bestudering van G2348, G2350 en G2351A en B. Elk van deze tooien zal apart worden besproken. In sommige gevallen zal daarbij expliciet worden aangegeven wanneer informatie afkomstig is van één van Schlothauers observaties. Dan wordt verwezen naar het rapport dat Schlothauer heeft opgesteld. Dit rapport is terug te vinden in de bijlagen. Hier is verder ook nog een uitgebreide tabel te vinden waarin alle observaties zijn verwerkt aangaande de Zeeuwse verentooien.

Verder moet voorafgaand aan de bestudering van de Zeeuwse tooien nog worden opgemerkt dat in één oogopslag al is te zien dat G2348, G2350 en G2351A en B behoorlijk van elkaar verschillen. Daarmee lijkt de kans groot dat de verentooien een verschillende herkomst hebben. Tegelijkertijd verdient deze hypothese ook enige nuance. De Zeeuwse tooien delen immers sowieso één belangrijke eigenschap met elkaar. Namelijk dat alle drie de tooien zogenoemde verticale verentooien zijn. Volgens Roth zijn de Gyaanse verentooien grofweg op te delen in horizontale en verticale tooien.¹⁵⁹ Horizontale tooien kennen een vrij platte mandstructuur waarbij de aan de mand vastgemaakte veren naar opzij gebogen hangen (afb. 20). Verticale tooien kennen een veel hogere mandstructuur waarbij de vastgemaakte veren niet naar opzij gebogen hangen maar meer rechtop tegen de mand aanstaan (afb. 21).

Afb. 20. Maker onbekend, verentooi van de Ka'apor aan de Rio Gurupi, circa 1960, gebruikt materiaal onder andere papegaaiveren en katoen, 30 x 20 x 4 cm, National Museum of the American Indian, Washington. Foto: National Museum of the American Indian.

¹⁵⁹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 429.

Afb. 21. W.E. Roth, schets van de Guyaanse verticale tooi. Foto: W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

G2348

In tegenstelling tot de andere twee Zeeuwse tooien schrijft het Zeeuws Museum G2348 specifiek toe aan een stam, namelijk de Wayana. Dit omdat de tooi stilistische overeenkomsten deelt met een laat twintigste-eeuwse verentooi van de Wayana-Aparai in de collectie van het Museum aan de Stroom in Antwerpen (afb. 22). Dit geldt bijvoorbeeld voor de gekartelde veertjes die bij beide tooien zijn terug te zien (afb. 23). Technisch gezien zou G2348 naast de Wayana ook moeten worden toegeschreven aan de Aparai aangezien het Museum aan de Stroom dit ook doet voor haar verentooi. De Aparai zijn een buurstam van de Wayana.¹⁶⁰ De Antwerpse verentooi maakte deel uit van een danskostuum genaamd saipa dat werd gedragen tijdens de initiatieceremonies.

¹⁶⁰ De Goeje 1906 (zie noot 25), pp. 2-3.

Uitgaande van de veronderstelling dat G2348 ook een tooi was bedoeld voor initiatieceremonies, dan valt op dat van de vier Zeeuwse tooien deze tooi het meest uitbundig is gedecoreerd. Het beschilderde houten kruis en de keverschildjes komt bijvoorbeeld niet terug bij G2350 en G2351A en B. Maar de dwarsbalk van dit kruis is, zo bleek uit de bestudering van G2348, op een andere wijze gemonteerd dan oorspronkelijk het geval was. Hetzelfde geldt voor de houten buis met daarin de arastaartveren die zich oorspronkelijk op een andere positie bevond meer in het midden van de mand.¹⁶¹ Schlothauer heeft daarom in samenspraak met Caroline van Santen, de conservator van het Zeeuws Museum, G2348 grotendeels hersteld in zijn oorspronkelijke uiterlijk. Deze metamorfose als mede de verschillende bestudeerde onderdelen van de verentooi zullen nu in het onderstaande worden besproken.

Afb. 22. AE.1995.0016.0013 (maker onbekend), Saipa (danskostuum) van de Wayana-Aparai, vervaardigd rond en verzameld in 1995, gebruikt materiaal onder andere bamboe, katoen, keverschildjes, plantenvezels, raffia, riet en veren van de ara en Amazonepapegaai, 210 cm (hoogte vanaf riet tot aan de veren) x 100 (breedte van veer tot veer) x 39 cm (diepte), Museum aan de Stroom, Antwerpen. Foto: Jeroen Lesuis.

¹⁶¹ A. Schlothauer, *Federschmuck aus dem Küstengebiet Guayanas des 18. Jahrhunderts im Zeeuws Museum Middelburg, Niederlande*, 2018. Dit rapport is integraal opgenomen in de bijlagen van deze scriptie.

Afb. 23. Net als bij G2348 zijn de kleine veertjes van de Antwerpse verentooi in een kartelpatroon geknipt.
Foto: Jeroen Lesuis.

De veren

De meest prominente en belangrijkste onderdelen van een verentooi zijn uiteraard de vogelveren. Bij de Bororo en de Waiwai werd al duidelijk dat deze veren naast een esthetische ook een mythische en spirituele betekenis kunnen hebben. In dit licht kan het zeer interessant zijn om te achterhalen welke vogelveren voor G2348 zijn gebruikt. De objectinformatie van het Zeeuws Museum meldt enkel dat het gaat om veren van tropische vogels.¹⁶² Maar om welke tropische vogels gaat het hier dan? In de hoop een antwoord op deze vraag te krijgen is voor dit onderzoek de hulp ingeschakeld van de ornithologen Pepper Trail (U.S. National Fish and Wildlife Forensic Laboratory), René Dekker (Naturalis Leiden), Kees Roselaar (Naturalis Leiden), Carla Dove (Smithsonian) en James V. Rensen (Museum of Natural History, Louisiana State University). Allen zijn zij experts op het gebied van tropische en Zuid-Amerikaanse vogels.

¹⁶² 'Hoofdtooi uit Demerary, Guyana, Zuid-Amerikaanse indianen (volk)', online collectiedatabase Zeeuws Museum, < <https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2348-hoofdtooi-uit-demerary-guyana>> (geraadpleegd op 8 juni 2017)

De ornithologen kregen ieder een serie foto's in hoge resolutie van de Zeeuwse tooien toegestuurd om op basis hiervan te determineren welke vogelveren zijn gebruikt voor de tooien. Nu is dit uiteraard geen ideale werkwijze. Kees Roselaar gaf aan dat idealiter de ornitholoog de vogelveren fysiek kan bestuderen en daarbij onder de microscoop kan leggen.¹⁶³ Zo kan men op celniveau pigmentveranderingen vaststellen. Maar omdat het merendeel van de geraadpleegde ornithologen zich in Amerika bevond en de tooien te fragiel zijn om met de microscoop te bestuderen waren de door Roselaar genoemde onderzoeksoplossingen onmogelijk. Enkel de bestudering van de foto's was mogelijk en logischerwijs dat de ornithologen dan ook terughoudend waren met hun observaties aangaande de voor de Zeeuwse tooien gebruikte vogelveren. Tegelijkertijd zijn hun observaties wel degelijk zeer waardevol voor dit onderzoek. Dat geldt zeker voor de bevindingen van Pepper Trail die als Amerikaans ornitholoog verbonden is aan het National Fish and Wildlife Forensic Laboratory. Trail onderzoekt als forensisch ornitholoog, de enige in Amerika, of er veren van beschermde, vaak tropische vogelsoorten verwerkt zijn in de door de douane geconfiscerde verenornamenten.¹⁶⁴ Iets wat uiteraard illegaal en strafbaar is. Daarnaast heeft Trail ook veldwerk verricht in Suriname en is hij bekend met de vogels in dit gebied. Voor dit scriptieonderzoek bestudeerde Trail de hoge resolutie-foto's uitvoerig en kwam zo tot een aantal interessante observaties. Waar mogelijk zijn Trails bevindingen geverifieerd met die van de andere ornithologen. Verder heeft Schlothauer de veren ook ter plekke bestudeerd. Als expert van Zuid-Amerikaanse verenornamenten is hij zeer bekend met de vogelveren die in deze ornamenten zijn verwerkt.

Volgens Trail zijn de grote verticale veren in het centrum van G2348 de staartveren van de groenvleugelara en de geelvleugelara (afb. 24 en 25).¹⁶⁵ De veren van de groenvleugelara zijn de donkerrode staartveren die naar het uiteinde van de veerpunt toe donkerblauw worden. De staartveren van de geelvleugelara zijn de lichterode veren waar aan de bovenkant van de veerpunt geen donkerblauw is te zien, hooguit een roze puntje (afb. 26). Deze observaties van Trail worden grotendeels bevestigd door René Dekker.¹⁶⁶ Dekker stelt dat er twee verschillende soorten araveren zichtbaar zijn bij G2348. Carla Dove meent bij G2348 in ieder geval de staartveren van de geelvleugelara te zien.¹⁶⁷ Ook Schlothauer beaamt dat het hier gaat om de staartveren van de groenvleugelara en geelvleugelara.¹⁶⁸ Dit betekent ook dat in theorie G2348 daarmee geassocieerd kan worden met de eerdergenoemde Amazonia-legendevorming rondom de ara en Vader Zon. Zeker

¹⁶³ E-mail Kees Roselaar, 19 augustus 2017.

¹⁶⁴ 'At Our Forensics Lab, Pepper Trail Fights Wildlife Trafficking', website U.S. Fish and Wildlife Service, <<https://www.fws.gov/news/blog/index.cfm/2014/10/15/at-our-forensics-lab-pepper-trail-fights-wildlife-trafficking>> (geraadpleegd op 11 augustus 2017)

¹⁶⁵ E-mails Pepper Trail, 29 en 31 augustus 2017.

¹⁶⁶ E-mail René Dekker, 28 augustus 2017.

¹⁶⁷ E-mail Carla Dove, 17 augustus 2017.

¹⁶⁸ Zie rapport Schlothauer.

ook omdat de araveren zich in het midden van de tooi bevinden en de drager van G2348 zich zo dus niet aan deze veren zou kunnen branden. Tegelijkertijd maant Schlothauer tot voorzichtigheid. Voor hem is het waarschijnlijker dat de arastaartveren in het centrum van G2348 enkel een opvallende esthetische functie hebben in plaats van ook nog eens een mythische betekenis.¹⁶⁹

In het centrum van G2348 bevinden zich in totaal dertien arastaartveren. Van deze veren zijn er slechts twee onversierd gebleven, de andere zijn gedecoreerd met balletjes (vogel)dons en gele en zwarte veertjes. Deze veertjes zijn geknipt in een asymmetrisch kartelpatroon (afb. 27). Daarnaast zijn er ook een aantal zwarte gekrulde en onbewerkte veertjes bevestigd aan de veerschachten van sommige araveren (afb. 28). Volgens Trail zijn dit kuifveertjes van een hokkosoort, zeer waarschijnlijk de zwarte hokko (*Crax alector*, afb. 29).¹⁷⁰ Dit wordt beaamd door Schlothauer.¹⁷¹ Naast het plezieren van het oog hebben de kleine veertjes ook nog een ander effect. Doordat de veertjes aan de uiteindes van de staartveren zijn vastgemaakt, verzwaren ze de staartveren. Ook omdat ze met hars en was aan de staartveren zijn vastgeplakt en dit nog wat extra gewicht in de schaal legt. Als er dan vervolgens met de tooi op wordt gedanst, zullen de staartveren van G2348 hoogstwaarschijnlijk op en neer buigen. Dit effect doet sterk denken aan een met zijn vleugels wapperende vogel. Hoewel niet direct van een dergelijke symboliek mag worden uitgegaan, zou het kunnen dat de drager van G2348 in een ara transformeerde en zo ook de krachten van deze mythische vogel overnam. Het moge inmiddels duidelijk zijn dat G2348 hiermee niet uniek zou zijn. Ook bij G2351B zijn er kleinere veertjes vastgeplakt aan de grotere staartveren in het midden van de tooi. Overigens moet tot slot over deze hokkoveertjes nog worden opgemerkt dat zij in theorie ook over een diepere, kosmologische betekenis kunnen beschikken. De negentiende-eeuwse reisverslagen van Schomburgk melden namelijk dat bij de Macusi een bepaald sterrenbeeld de zwarte hokko zou uitbeelden.¹⁷²

De arastaartveren zijn in de houten buis van G2348 gestoken (afb. 30). Hierbij is het uiteinde van veerschacht afgebroken waarna een scherp houten staafje in de schacht is geduwd. Met deze staafjes zitten de arastaartveren in de houten buis gestoken. Bij een aantal van de staartveren is daar waar het houten staafje de veerschacht penetreert nog een fijn touwtje om de schacht gewikkeld voor extra stabiliteit (afb. 31). Zoals zal blijken uit de vergelijkingen van hoofdstuk vijf komt het op deze manier bevestigen van de arastaartveren ook terug bij Guyaanse verentooien uit de negentiende eeuw en bij de uit de achttiende eeuw afkomstige verentooi G2351B.¹⁷³ Met de houten staafjes zijn de arastaartveren gemakkelijk uit de buis te halen. Op deze manier kunnen de staartveren apart worden bewaard en vervoerd en gaan ze zo langer mee. Daarmee wordt de kans

¹⁶⁹ Schlothauer 2015 (zie noot 33), p. 46.

¹⁷⁰ E-mails Pepper Trail, 29 en 31 augustus 2017.

¹⁷¹ Zie rapport Schlothauer.

¹⁷² Schomburgk 2006 vol 2 (zie noot 105), p. 50.

¹⁷³ Zie ook Schlothauer 2015 (zie noot 33), pp. 44-45.

ook groter dat G2348 werd gedragen tijdens het bezoeken van speciale ceremonies georganiseerd door naburige stammen. Zoals al eerder aangegeven was dit gebruikelijk voor veel Guyaanse indianenstammen. Dit leidt tot het idee dat G2348 een tooi was die niet enkel werd gedragen op de informele, veel voorkomende feesten van de desbetreffende stam, maar dat deze tooi ook werd ingezet voor meer speciale (naburige) ceremonies.

Opvallend is dat er minimaal zes lege gaten zichtbaar zijn in de houten buis waar naar alle waarschijnlijkheid ook ooit arastaartveren inzaten. Dit wordt nog opvallender aangezien G2351B over vijf arastaartveren beschikt die op dezelfde wijze zijn versierd als die van G2348 (gekartelde gele veertjes, hokkoveertjes, etcetera). Echter, met dit onderzoek worden vraagtekens geplaatst of dat deze arastaartveren wel oorspronkelijk bij G2351B hoorden. Over de argumenten voor deze twijfels zal bij de analyse van G2351B dieper worden gegaan. Maar in ieder geval kan de theorie worden opgeworpen dat de versierde arastaartveren van G2351B oorspronkelijk bij G2348 hoorden. Daarbij geldt ook dat de zes onversierde araveren van G2351B niet thuis lijken te horen bij deze tooi en dus net zo goed bij G2348 kunnen horen. Dat betekent een totaal van elf extra arastaartveren, terwijl bij de houten buis van G2348 minimaal slechts zes lege plekken waarneembaar zijn. De nadruk ligt hier op minimaal aangezien de tussen de arastaartveren verstopte gaten erg lastig te zien zijn en er dus mogelijk nog meer gaten in de houten buis kunnen zitten. Elf nog met met staartveren op te vullen gaten behoren dus tot de mogelijkheden.

Voortbordurend op het bovenstaande is er ook nog een ander scenario mogelijk, namelijk dat niet alle dertien arastaartveren die nu in de houten buis van G2348 zijn gestoken bij deze tooi horen. Dit is de overtuiging van Schlothauer.¹⁷⁴ Dit omdat de arastaartveren onderling te veel van elkaar verschillen. Vijf tot zes donkerrode staartveren zijn afkomstig van de groenvleugelara, zeven tot acht lichterode staartveren van de geelvleugelara. Dertien van deze staartveren zijn versierd, twee niet. Deze eigenschappen zijn verdeeld over de verschillende veren in plaats van dat ze enkel allemaal bij één of meerdere veren worden aangetroffen. Zo zijn er geelvleugelarastaartveren die wel versierd zijn en andere die weer niet versierd zijn. Daardoor is het niet duidelijk welke groep van arastaartveren wel bij G2348 hoort en welke niet. Volgens Schlothauer is het dan ook zo dat de oorspronkelijke arastaartveren van G2348 en G2351B willekeurig door elkaar zijn gehusseld.¹⁷⁵ Bij de bespreking van G2351B zal dieper op deze stelling worden ingegaan.

Wat betreft de drie tot vier centimeter grote groene veren met lichtgroene punten die de mand van G2348 in twee rijen bedekken, denken Schlothauer en Trail dat het hier gaat om de staartveren van een vogelsoort van de Amazonepapegaaien (afb. 32).¹⁷⁶ De Guyana's herbergen vele

¹⁷⁴ Zie rapport Schlothauer.

¹⁷⁵ Idem.

¹⁷⁶ E-mails Pepper Trail, 29 en 31 augustus 2017 en rapport.

verschillende soorten van deze papagaaienfamilie, te weten de *Amazona autumnalis*, *Amazona Dufresniana*, *Amazona festiva*, *Amazona aestiva*, *Amazona ochrocephala*, *Amazona amazonica* en *Amazona farinosa* (afb. 33).¹⁷⁷ Al deze vogels dragen groene veren en die van oudsher vaak gebruikt worden voor verenornamenten. Schlothauer geeft aan dat de veerbaarden links en rechts van de schachten van de meeste van de Amazonepapegaaienveren van G2348 niet symmetrisch zijn. Hieraan is te herkennen dat het om de staartveren van deze vogelsoort gaat.¹⁷⁸ Daarnaast zijn er ook een aantal veren zonder lichtgroene punt. Dit kunnen zowel staart- als vleugelveren zijn. Verder zijn sommige van de groene veren die de mand versieren meer bruin en oranje gekleurd. Iets dat al eerder waarneembaar was bij de veren bevestigd aan de aan het houten kruis bungelende verentouwen. Volgens Trail zijn dit de vleugelveren van een Amazonepapegaai aangezien deze bruinoranje vlekken specifiek bij dit type veren terugkomen.¹⁷⁹ Schlothauer twijfelt hierover. Volgens hem kunnen het net zo goed de staartveren zijn van een Amazonepapegaaisoort.¹⁸⁰ Dat het voor G2348 in ieder geval gaat om ara- en Amazonepapegaaienveren wordt ook beaamd door René Dekker, Carla Dove en James V. Rensen.¹⁸¹

De twee rijen Amazonepapegaaienveren die de mand van G2348 versieren, zitten met touw aan elkaar vastgeknoopt (afb. 34). De manier waarop de veren aan de touwen zijn vastgeknoopt, kan inzichtelijk worden gemaakt aan de hand van een schets van Roth (afb. 35). Allereerst is er touw *a* waar alle Amazonepapegaaienveren van G2348 met het uiteinde van hun schacht omheen zijn gebogen.¹⁸² Vervolgens is er touw *b* dat met lussen of knopen, het eerste lijkt het geval bij G2348, de uiteindes van de gebogen schachten aan elkaar vastknoopt.¹⁸³ Het merendeel van de stukjes schacht die bij de veren van G2348 na het knopen nog boven of onder de touwknopen uitstaken, werden vervolgens afgesneden.

De hierboven beschreven methode is de meest voorkomende methode van het knopen van de veren, maar Roth (1924) noemt ook nog een tweede manier om veren aan touwen vast te maken.¹⁸⁴ Hierbij worden de uiteindes van de schachten van de om het touw gebogen veren via een inkeping in de eigen schachten gestoken. Zo ontstaat een zichzelf sluitende lus. Deze methode noemt Roth voor verenornamenten van de Macusi, Wapishiana, Waiwai en nog enkele andere inheemse stammen in het verre zuiden van het huidige Brits-Guyana.¹⁸⁵ Beide door Roth genoemde methodes

¹⁷⁷ Zie rapport Schlothauer.

¹⁷⁸ Idem.

¹⁷⁹ E-mails Pepper Trail, 29 en 31 augustus 2017.

¹⁸⁰ Zie rapport Schlothauer.

¹⁸¹ E-mail James V. Rensen, 11 augustus 2017, e-mail Carla Dove, 17 augustus 2017 en e-mail René Dekker, 28 augustus 2017.

¹⁸² In het rapport van Schlothauer is touw *a* de zogenoemde Basis-Faden.

¹⁸³ In het rapport van Schlothauer is touw *b* de zogenoemde Bevestigingsfaden.

¹⁸⁴ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 122-24.

¹⁸⁵ Idem.

om de veren vast te knopen zijn terug te zien bij de achttiende- en negentiende-eeuwse verentooien van hoofdstuk vijf.

Naast de twee touwen waaraan de schachten van de Amazonepapegaaienveren van G2348 zijn om- en vastgebonden, is er nog een derde touw *c*, zie schets Roth, dat aan deze veren vastzit. Dit touwtje is in ieder geval zichtbaar bij de bovenste rij veren. Bij de onderste rij veren is het niet teruggevonden (afb. 32). Het gaat hier om een zeer dun touwtje dat bij de achterzijde van de bovenste rij veren om de middenstukken van de verenschachten is geknoopt.¹⁸⁶ De functie van dit touwtje is om de Amazonepapegaaienveren dicht tegen elkaar aan te drukken en ze zo te ordenen.¹⁸⁷ Een gevolg van het ontbreken van een dergelijk touwtje is te zien aan de voorkant van G2348. Hier is het touwtje geknapt en is een deel van de bovenste rij veren naar beneden geklapt (afb. 36).

Oorspronkelijk was het dunne touwtje ook op één of meerdere plekken vastgeknoopt aan de uitstekende boogstrengen aan de bovenrand van de mand van G2348 (afb. 37). Hierdoor fungeerde het touwtje als extra houvast voor de rechtopstaande Amazonepapegaaienveren. Maar in de huidige staat waarin G2348 verkeert, is dit niet meer het geval. Tot slot moet nog worden opgemerkt dat een dun touwtje zoals dat van G2348 ook gevonden is bij een van de negentiende-eeuwse tooien uit hoofdstuk vijf en dat het zeer aannemelijk is dat nog oudere Guyaanse verentooien soms ook over dergelijke touwtjes beschikten.

Het kleine touwtje *c* niet meegerekend zijn er twee rijen Amazonepapegaaienveren dus in totaal vier verentouwen die rondom de mand van G2348 lopen. Deze verentouwen maken de mandconstructie van G2348 ook steviger en waardoor het makkelijker wordt om met de tooi op te dansen. Daarnaast is het grote voordeel van deze verentouwen dat ze makkelijk kunnen worden vast- en losgeknoopt. Zodoende zijn bij G2348 de Amazonepapegaaienveren net als de veren van de ara apart te bewaren en vervoeren.

De veerpunten van de Amazonepapegaaienveren die de mand van G2348 versieren zijn allemaal afgeknipt. Dit zorgt ervoor dat alle veren even lang zijn en de met veren versierde mand daardoor netter en strakker oogt. Een dergelijk stilistisch gebruik is ook terug te zien bij de achttiende- en negentiende-eeuwse tooien in hoofdstuk vijf.

¹⁸⁶ In het rapport van Schlothauer is touw *c* de zogenoemde Ausrichtungsfaden.

¹⁸⁷ Schlothauer 2015 (zie noot 33), p. 45.

Afb. 24. De groenvleugelara (*Ara chloropterus*). Foto: Arjan Haverkamp, Flickr.com (Creative Commons).

Afb. 25. De geelvleugelara (*Ara macao*). Foto: Matthew Romack, Flickr.com (Creative Commons).

Afb. 26. De donkerrode staartveren zijn van de groenvleugelara en de lichterode staartveren van de geelvleugelara.

Afb. 27. In het midden een aan een arastaartveer bevestigd veertje dat geknipt is volgens een asymmetrisch kartelpatroon.

Afb. 28. Aan een aantal van de staartveren van G2348 zijn zwarte veertjes vastgemaakt van vermoedelijk de hokko. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 29. Voor de zwarte veertjes die arastaartveren van G2348 versieren, zijn de kuifveertjes van de zwarte hokko gebruikt. Foto: Alberto Apollaro, Wikimedia Commons.

Afb. 30. De houten buis waarin de arastaartveren van G2348 zijn gestoken. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 31. De schachten van de arastaartveren zijn afgebroken waarna er een houten staafje is ingeschoven. Bij sommige van de staartveren zoals deze op de foto is ter versteviging nog een draadje gewikkeld op de plek waar het staafje de schacht penetreert. Foto: Andreas Schlothauer.

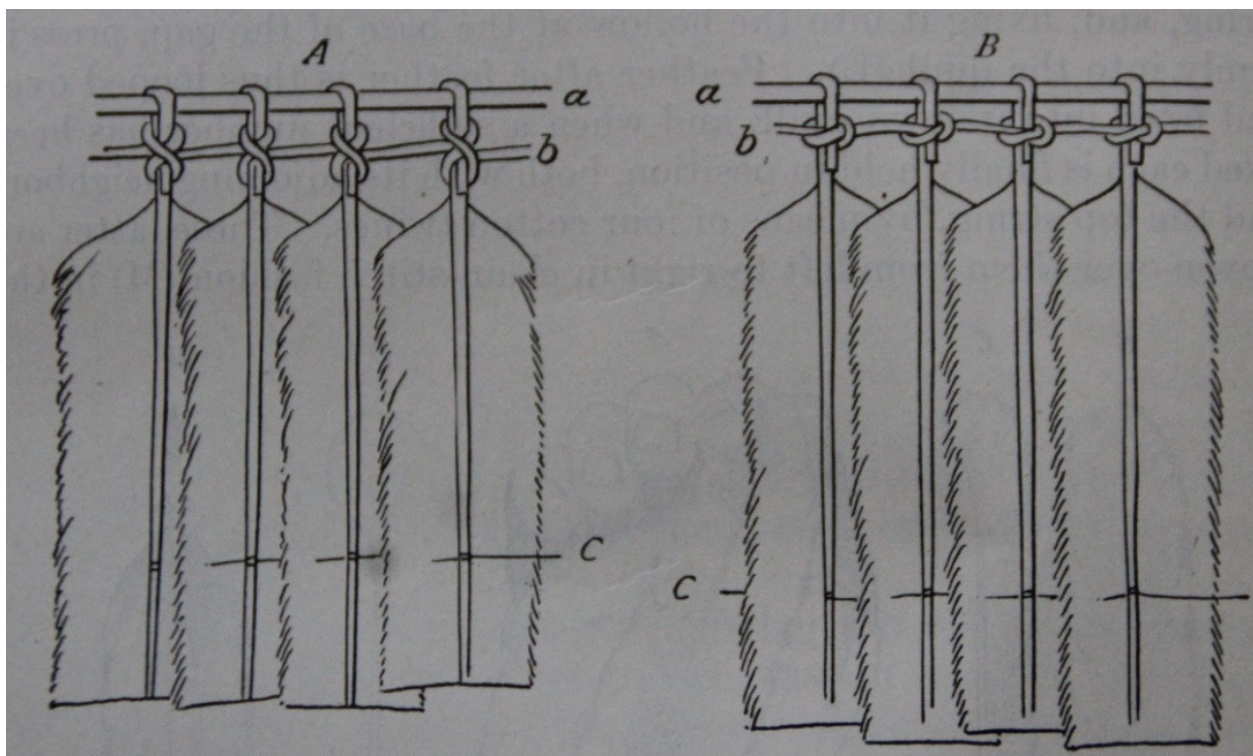
Afb. 32. De mand van G2348 is bedekt met de staart- en vleugilveren van een Amazonepapegaaisoort. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 33. De oranjevleugelamazonepapegai (*Amazona amazonica*). Foto: Kyle Flood, Wikimedia Commons.

Afb. 34. De Amazonepapegaaienveren zitten met touwen rondom de mand van G2348 bevestigd. De schachten van deze veren zijn om een eerste touw gebogen om vervolgens met een tweede touw te zijn vastgeknoopt. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 35. De meest simpele en vaakst aangetroffen manier van veren knopen bij de door Roth bestudeerde Guyaanse verenornamenten. Foto: W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

Afb. 36. De bovenste rij Amazonepapegaaienveren aan de voorkant van G2348 is naar beneden geklapt omdat hier onder meer het touwtje ontbreekt dat de schachten van deze veren aan elkaar had moeten knopen. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 37. Oorspronkelijk zat het draadje dat om de verenschachten van de Amazonepapegaaien is gebonden ook op enkele plekken vastgeknoopt aan de uitstekende boogstrengen van de mand. In de huidige staat waarin G2348 verkeert is dit niet meer het geval. Foto: Jeroen Lesuis.

Het houten kruis

Het houten kruis aan de achterkant van G2348 is een zeer opvallend element. Het kruis bestaat uit een achtendertig centimeter hoge en vijf tot zes centimeter brede verticale balk en een achtentwintig centimeter lange en één tot twee centimeter brede dwarsbalk. Duidelijk zichtbaar is dat deze balken zijn beschilderd met zwarte verf. Het zou kunnen dat deze verf gemaakt is van het schors van de *Inga laterifolia*. Roth (1924) geeft aan dat Arawak-stammen deze verfstof gebruiken voor het zwart schilderen van bijvoorbeeld hun kanopeddels en vlechtwerk.¹⁸⁸ Dezelfde verfstof werd door hen ook gebruikt om hun lichaam zwart te verven, zoals te zien is op een olieschilderij van de Arawak uit 1750 (afb. 49). Dit betekent dat het zwart verven van kanopeddels, vlechtwerk en wellicht dus ook het houten kruis van G2348 een gebruik is dat al uit de achttiende eeuw stamt.

De stukken hout van het kruis van G2348 die niet zijn beschilderd met zwarte verf, zijn ingekerfd (afb. 38). Dit is zeer interessant aangezien Kroeber (1949) stelt dat het inkerven van geometrische vormen bij knotsen een typisch Guyaans gebruik is.¹⁸⁹ Dit zou impliceren dat G2348 met zijn ingekerfde vlakken een typisch Guyaans product is.

Tegelijkertijd was er ook iets verdachts aan de hand met de ingekerfde vlakken van het houten kruis. De vlakken op de verticale balk bevonden zich namelijk op het voorvlak terwijl de bruine vlakken van de dwarsbalk zich op het bovenzvlak bevonden (afb. 39). Deze dwarsbalk zou een kwartslag gekanteld moeten worden, wilden alle gekerfde houtvlakken zich op hetzelfde oppervlak bevinden en daarmee één figuur vormen.

Een tweede aanwijzing dat er iets niet klopte met de dwarsbalk was de wijze waarop deze aan verticale balk was gebonden. Dit had men gedaan door middel van twee reepjes stof die door de twee gaten in het midden van de dwarsbalk waren gehaald en vervolgens om de verticale balk en de houten buis met arastaartveren waren gebonden (afb. 40 en 41). Met hun uiterlijk en textuur verschiden deze textielachtige reepjes stof duidelijk van de rest van de touwen van G2348. Schlothauer oordeelde dan ook dat dit materiaal niet van Guyaanse stammen afstamt maar van Europese makelij is en dus later aan G2348 is toegevoegd.¹⁹⁰ Vandaar dat Schlothauer de strikknoop heeft losgemaakt en daarmee de dwarsbalk verwijderde uit de positie waarin deze zich voorafgaand aan het onderzoek bevond (afb. 42).¹⁹¹

Met de dwarsbalk nu losgekoppeld was de volgende vraag hoe de dwarsbalk van het houten kruis dan oorspronkelijk was gemonteerd. De twee gaten in dat was door moest gaan voor het

¹⁸⁸ Roth 1924 (zie noot 17), p. 91.

¹⁸⁹ A.L. Kroeber, 'Esthetic and Recreational Activities: Art', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of South American Indians vol 5*, Washington 1949, p. 491.

¹⁹⁰ Zie rapport Schlothauer.

¹⁹¹ Idem.

bovenvlak van balk gaven hiervoor het antwoord. Op de bovenkant van de verticale balk bevonden zich namelijk twee nippels. Na de dwarsbalk negentig graden te hebben geroteerd, bleken deze nippels precies in de gaten van de dwarsbalk te passen. Dit gaf voor Schlothauer de doorslag om de dwarsbalk bovenop de verticale balk te passen.¹⁹² Dat dit de juiste positie is, blijkt direct uit het feit dat de geometrische ruitpatronen nu wel in elkaar overlopen (afb. 43). Daarnaast worden nu opeens twee koppen zichtbaar aan de uiteindes van de dwarsbalk die al die tijd onzichtbaar waren gebleven (afb. 44). Het lijkt hier te gaan om de koppen van reptielen, krokodillen wellicht. Dit is geen gekke gedachte aangezien de Guyana's al eeuwenlang drie soorten kaaimannen herbergen die veelvuldig voorkomen.¹⁹³ Interessant daarbij is dat veel Zuid-Amerikaanse stammen deze reptielen ook al eeuwenlang associëren met regengoden.¹⁹⁴ Wilbert (1996) schrijft bijvoorbeeld dat de Warrau zich bewust zijn van de bovennatuurlijke connectie die hun regensjamanen hebben met de krokodillen die in het moerasgebied van de Warao leven.¹⁹⁵ Waar de sjamans met hun magie de donder kunnen oproepen, doen de krokodillen dit met hun gegrom. Dit diepe, baritone gegrom beschouwen de Warao als zwarte magie en zij zien de alligator dan ook als het alter ego van een duistere tovenaar in plaats van dat van de regensjaman.¹⁹⁶

Overigens fungeren nog meer dan krokodillen met name de zonnal (*Eurypyga helias*) en de mangrove-eiger (*Butorides striatus*) als belangrijke personificaties in de weerlegendes van de Warrau.¹⁹⁷ Dit omdat deze vogels symbool staan voor de noordelijke en zuidelijke passaatwinden. Deze winden hebben een enorme impact op de oogst en het dagelijkse leven van de aan de Guyaanse kust wonende Warrau. De veren van deze vogels ontbreken bij G2348.

De gekerfde reptielenkoppen van G2348 zijn nagenoeg identiek, zij het dat de ogen van beide koppen iets anders zijn ingekerfd en dat bij één van de twee houten reptielen de neus is afgebroken (afb. 45). Het is de vraag of geometrische ruitpatronen van het kruis opgevat moeten worden als de huid van de twee reptielen. Het werk van Farabee (1924) laat zien dat Zuid-Amerikaanse stammen de gewoonte hebben om flora en fauna weer te geven met geometrische vormen (afb. 46).¹⁹⁸ Zo

¹⁹² Idem.

¹⁹³ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 57. Het gaat hier om de brilkaaiman (*Caiman crocodilus*), de breedsnuitskaaiman (*Caiman latirostris*) en de zwarte kaaiman (*Melanosuchus niger*). Die eerste twee kunnen 2,5 meter lang worden, de zwarte kaaiman meer dan 4 meter.

¹⁹⁴ Wilbert 1996 (zie noot 113), pp. 215-216.

¹⁹⁵ Wilbert 1996 (zie noot 113), pp. 100-101.

¹⁹⁶ Idem.

¹⁹⁷ Wilbert 1996 (zie noot 113), p. 82.

¹⁹⁸ Farabee 1924 (zie noot 25), p. 167. De op figuur 41 zichtbare tekeningen zijn afkomstig uit het schetsboek van Farabee dat hij bij zich had tijdens zijn Guyaanse expeditie in de periode 1913-16. Tijdens zijn bezoek aan een dorp van de Waiwai maakte Farabee in dit schetsboek tekeningen van voorwerpen in het dorp. Een dorpsjongen merkte dit op en vroeg Farabee of hij ook mocht tekenen in het schetsboek. Farabee stond dit toe en de jongen ging vervolgens drie dagen lang uren aan de slag. Hierbij overlegde hij ook met zijn dorpsgenoten. Het eindresultaat zijn de tekeningen van figuur 41. Deze laten duidelijk zien dat de indianen een voorkeur hebben om de natuur in geometrische vormen weer te geven. Daarbij weet men de onderscheidende vormen

worden de ruitpatronen van het kruis van G2348 ook aangetroffen bij de touwspelletjes van Guyaanse indianen (afb. 47).¹⁹⁹ Bij deze spelletjes beeldt men met een tussen de vingers gespannen touw een figuur uit waarvan de betekenis door de ander moet worden geraden. Bij dit onderzoek zijn vijf touwfiguren gevonden waarin een ruit is verwerkt. Deze vijf ruiten stelden de volgende objecten voor: een kano, de voetafdrukken van vogels, het gat in een boom waaruit men honing haalt, een vis of specifiek de yarau-vis.²⁰⁰ Het interessante hiervan is dat de met touw uitgebeelde vogelvoetafdrukken, yarau, kano en het boomgat door Roth (1924) aan de Warrau worden toegeschreven.²⁰¹ Daarmee ontstaat de indruk dat het ruitpatroon een vaak gebruikt motief is van de Warrau en dat zij hier dus ook het houten kruis van G2348 mee hebben versierd. Tegelijkertijd is dit anekdotisch bewijsmateriaal waarvan de waarde beperkt is. Zo is bij De Goeje (1906) een met ruiten beschilderde knots van de Wayana te zien. Volgens de auteur kan zo'n ruit een piranha voorstellen.²⁰² Verder zijn de ruitpatronen ook waarneembaar bij de lichaamsschilderingen van de Waiwai (afb. 48).

Naast de ruitpatronen zitten aan de onderkant van het houten kruis van G2348 ook vier zwarte, afgeronde driehoeken (afb. 39). Voor Schlothauer waren deze figuren veel interessanter dan de ruitpatronen aangezien hij dergelijke symbolen voor het eerst zag bij een tooi. Daarmee kunnen ze als unieke vingerafdruk fungeren. Qua stijl deden de figuren hem denken aan de figuren waarmee een aantal Arawak hun lichaam hebben beschilderd in een achttiende-eeuws olieverfschilderij van Guyaanse indianen (afb. 49).²⁰³ Dit schilderij dateert uit 1750 en bevindt zich in het centrale archief van de Hernhutters. Missionarissen van deze evangelistische broedergemeente hadden zich in de achttiende eeuw gevestigd aan de Berbice en de Corentijne.²⁰⁴

Tot slot moet worden benadrukt dat vanwege de schilderijen en de reptielenkoppen een christelijke connotatie is uitgesloten voor het houten kruis van G2348. Het gaat hier dus zeker niet om een verentooi gecreëerd door bekeerde indianen.²⁰⁵ De verzamelaars van het Zeeuws Genootschap zouden daartegen in theorie destijds G2348 vanwege het kruis wel met Christus hebben kunnen associëren, al is hier geen bewijs voor gevonden. Maar begin negentiende eeuw was

van een dier vaak treffend in beeld te vangen zodat het direct herkenbaar is. Deze geometrische representatie van de natuur mag als eeuwenoud en universeel worden gezien voor de inheemse stammen van zowel Noord- als Zuid-Amerika. Het bekendste voorbeeld is misschien wel de duizend jaar oude religieuze kunst van de Maya's waarin bloemblaadjes bijvoorbeeld als driehoeken werden weergegeven.

¹⁹⁹ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 525-540.

²⁰⁰ Idem.

²⁰¹ Idem.

²⁰² De Goeje 1906 (zie noot 25), p. 23.

²⁰³ Zie rapport Schlothauer.

²⁰⁴ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 122.

²⁰⁵ Wilbert 1996 (zie noot 113), pp. 29-31. Zowel katholieke missionarissen van de Capucijners, Dominicanen en Franciscanen of protestantse missionarissen van bijvoorbeeld de Herrnhutters probeerden vanaf de zestiende eeuw Guyaanse indianenstammen te bekeren. Hierin hadden zij slagen zij vaker niet dan wel.

er nog de Europese opvatting dat er in de legendes en mythes van de indianen elementen zaten die het christelijke geloof weerspiegelden en die ook van dit geloof konden afstammen.²⁰⁶ Denk dan aan inheemse verhalen waarin een legendarische vader en zoon voorkwamen, bijvoorbeeld in de mythe van Vader Zon, en die daardoor door christenen werden geassocieerd met de Heilige Vader en Zoon. Ten grondslag aan dergelijke associaties lag de bijbelopvatting dat de gehele mensheid van Adam en Eva afstamde en zij sinds de Ark van Noach over de heel de wereld en dus ook over Zuid-Amerika verspreid was geraakt.²⁰⁷ Daardoor zouden ook in Zuid-Amerika nog voor de geboorte van Christus mensen terecht zijn gekomen die de oudtestamentische verhalen met zich meedroegen. Volgens Europees-christelijke opvattingen zouden deze verhalen vervolgens hun weg hebben gevonden in de eeuwenoude legendes en mythes van de indianen.

Afb. 38. Het houten kruis van G2348 is beschilderd met zwarte verf. Deze verf is wellicht gemaakt van het schors van de *Inga laterifolia*. Foto: Jeroen Lesuis.

²⁰⁶ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 304.

²⁰⁷ Idem.

Afb. 39. De zichtbare randjes maken duidelijk dat de onbeschilderde vlakken van het houten kruis zijn ingekerfd. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 40. Bij aanvang van dit onderzoek bevonden de ingekerfde ruitpatronen van de dwarsbalk zich op het zijvlak in plaats van op het voorvlak zoals bij de verticale balk van het houten kruis wel het geval was. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 41. Twee reepjes textiel, vermoedelijk Europees, bonden met een strikknoop de houten buis met arstaartveren vast aan het houten kruis. Foto: Jeroen Lesuis

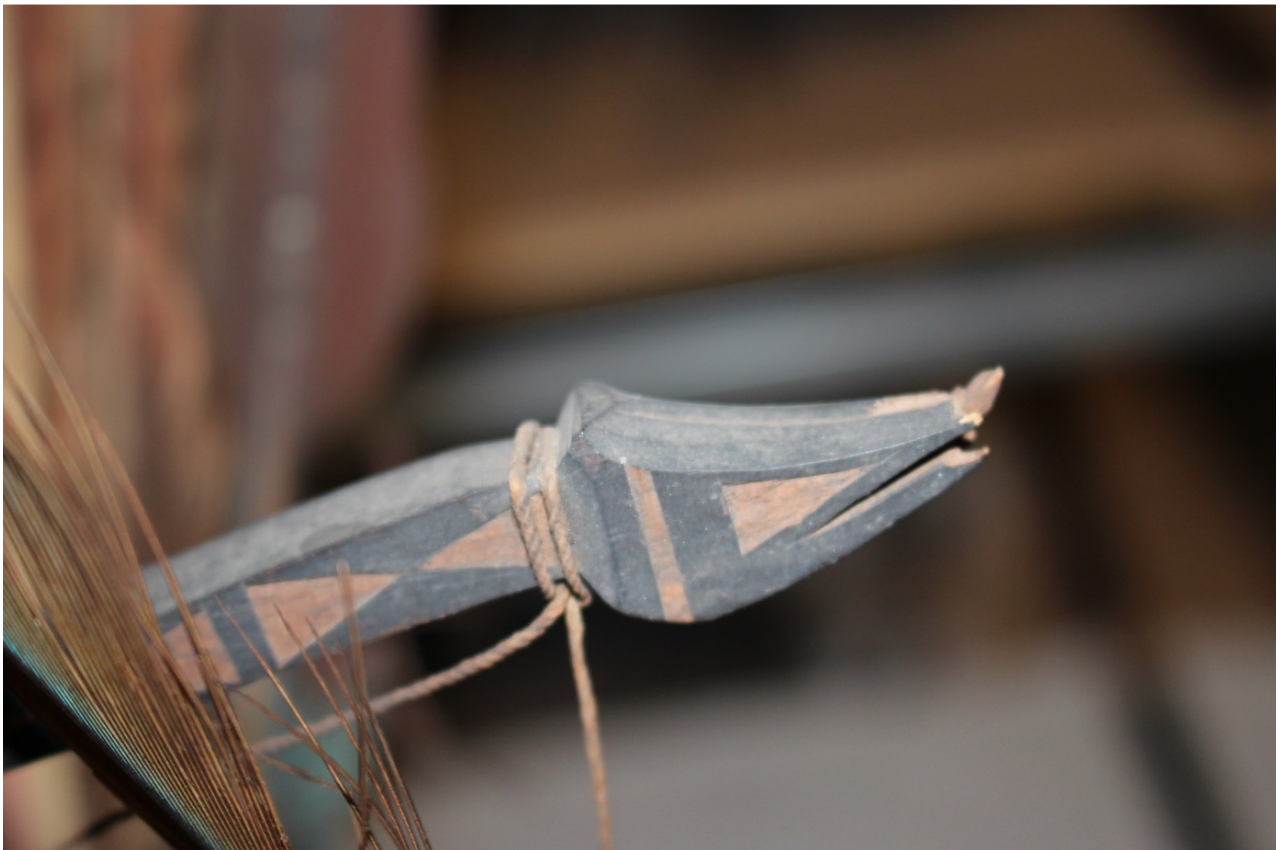
Afb. 42. De door Schlothauer losgeknoopte dwarsbalk van het houten kruis van G2348.

Afb. 43. De dwarsbalk van G2348 werd tijdens dit onderzoek door Schlothauer teruggezet op de plek waar deze zich oorspronkelijk bevond, namelijk bovenop de verticale balk. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 44. Een van de twee reptielenkoppen, krokodillen wellicht, die zich aan de uiteindes van de dwarsbalk bevinden. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 45. Bij de dwarsbalk is de neus van de rechterreptielenkop afgebroken.

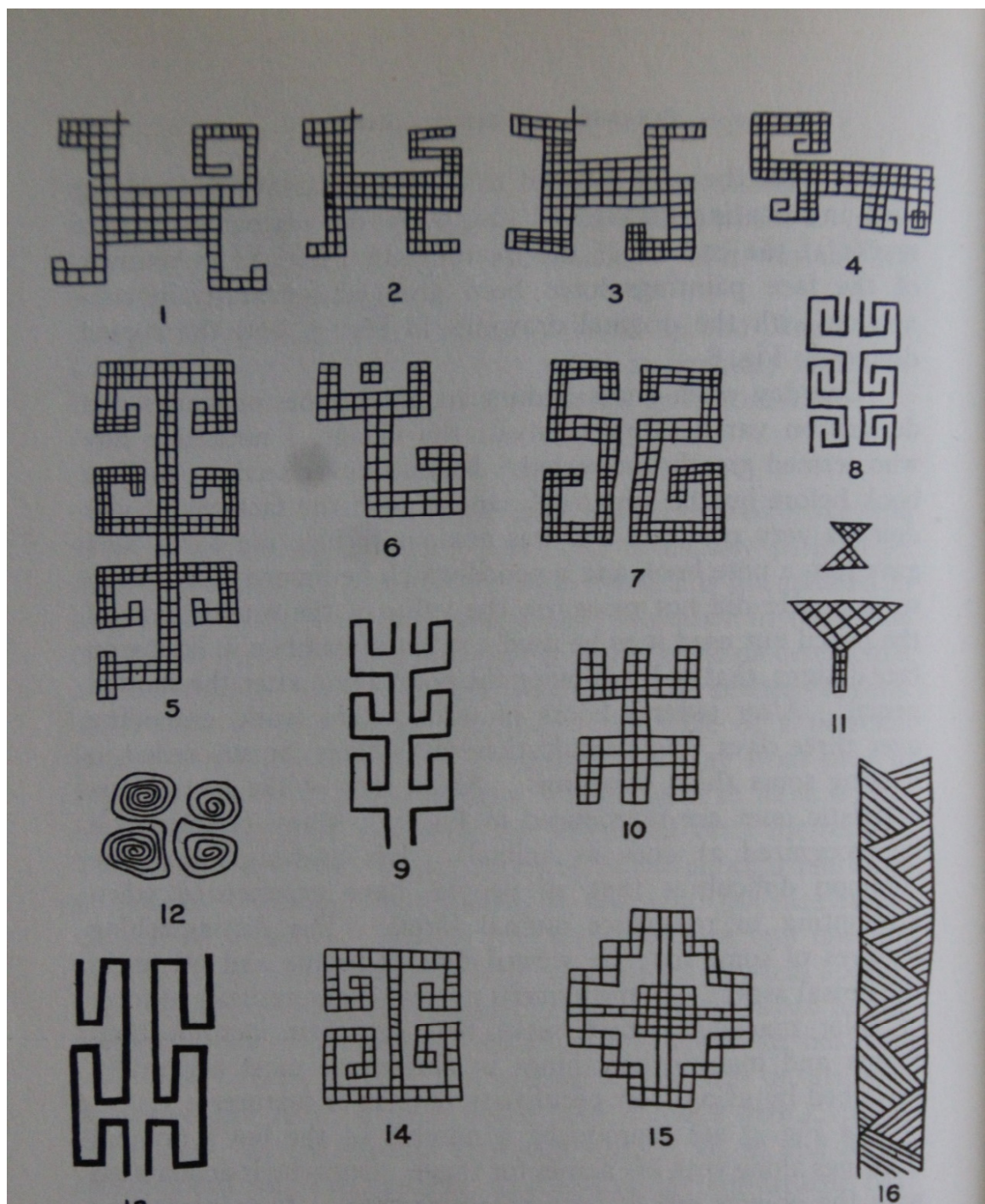
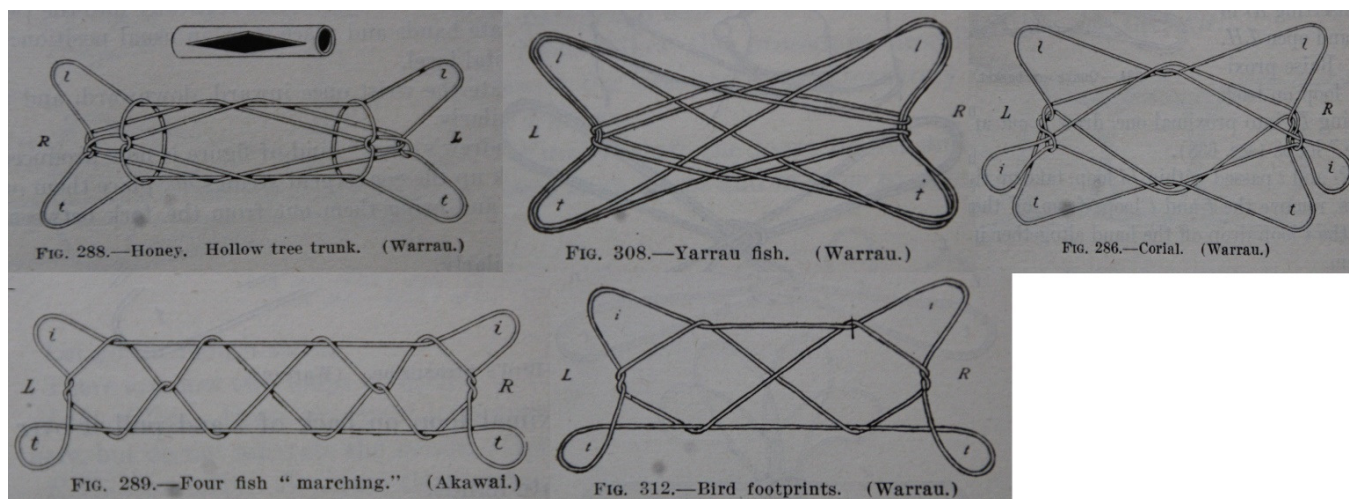

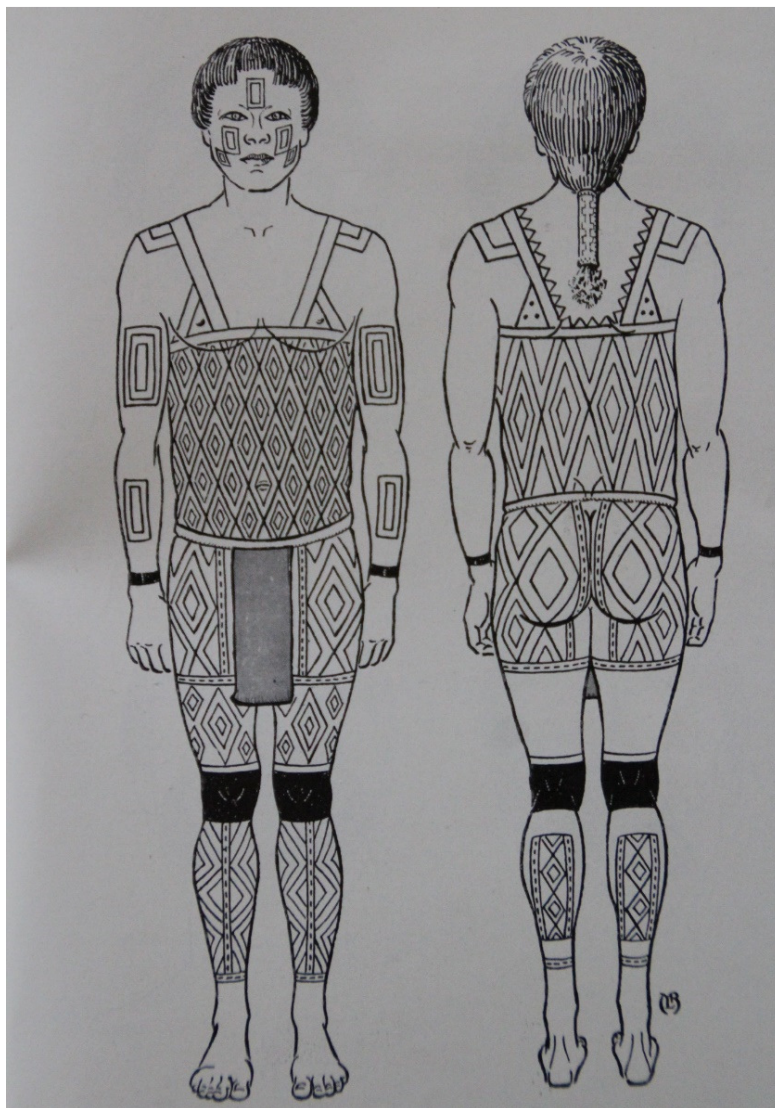
FIG. 7.—ORIGINAL DRAWINGS, WAIWAI

1.—Jaguar	9.—Acouri
2.—Squirrel	10.—Frog
3.—Dog	11.—Fish tails
4.—Howling monkey	12.—Fly's eyes
5.—Great sloth	13.—Wasp's nest
6.—Scorpion	14.—Bamboo
7.—Lizard	15.—Palm leaf
8.—Lines on a small sloth	16.—Palm leaf

Afb. 46. Tekening gemaakt van flora en fauna door een jongen die Farabee tegenkwam in een dorp van de Waiwai, zie ook noot 100. Foto: W.C., Farabee, *The Central Caribs*, Philadelphia 1924.

Afb. 47. Het ruitpatroon op het houten kruis van G2348 komt ook voor in verscheidene van de door touw uitgebeelde figuren die Roth aantrof bij de touwspelletjes van de Akawaio en Warrau. Foto: W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

Afb. 48. Het ruitpatroon op het houten kruis van G2348 komt ook prominent terug in de lichaamsschilderingen van de Waiwai. Foto: W.C., Farabee, *The Central Caribs*, Philadelphia 1924.

Afb. 49. Maker onbekend, schilderij van een aantal Arawak, 1750, olieverf, afmetingen onbekend, Unitätsarchiv Herrnhut, Herrnhut. Foto: Andreas Schlothauer.

De keverschildentrosjes

Doordat de dwarsbalk van G2348 door de door Schlothauer doorgevoerde veranderingen hoger is geplaatst, hebben de trosjes keverschilden die aan deze dwarsbalk bevestigd zitten meer ruimte om te bungelen (afb. 50). Voorafgaand aan dit onderzoek was het touw waarmee de trosjes aan de dwarsbalk zaten om de balk heen gedraaid en daardoor ingekort qua lengte.²⁰⁸ Maar het is de bedoeling dat de trosjes losjes hangen zodat de vijf centimeter lange keverschilden tegen elkaar kunnen kletteren. Wanneer men dan ging dansen veranderden de klaterende keverschilden in een percussie-instrument.

²⁰⁸ Zie rapport Schlothauer.

Teruggebracht in hun authentieke posities wordt duidelijk dat wanneer men met G2348 op danste, de keverschildjes van deze tooi ook tegen elkaar aan kletterden. Dit betekent dat deze tooi geassocieerd moet worden met dansceremonies. Er bestaan namelijk ook tooien waarbij de keverschilden als versiering aan elkaar vastgeplakt zitten in plaats van dat ze los bungelen als percussie-instrument (afb. 51). In dit kader is ook de opmerking van Roth (1924) interessant dat bij de Macusi en Wapishiana enkel de mannen zijn toegestaan om de keverschilden als percussie-instrument te gebruiken.²⁰⁹ Wellicht dus dat ook G2348 enkel door het mannelijke geslacht mocht worden gedragen.

Behalve als percussie-instrument fungeerden de keverschildjes van G2348 ook als decoratie. Heel vaag zie je van dichtbij nog een donkergroene glinstering afkomen van de door ouderdom en stof zwart en dof geworden schildjes. Oorspronkelijk moeten deze keverschildjes in de tropische zon geschitterd hebben als groene saffieren. Keverschilden zijn dan ook al eeuwenlang populaire decoratieobjecten die niet alleen terugkomen bij verentooien. Roth (1924) noemt de Macusi en Wapishiana als twee van de vele Guyaanse stammen die de keverschilden aan touwen rijgen en deze vervolgens als kettingen om hun nek, armen, handen, knieën of enkels dragen.²¹⁰

De schilden van G2348 zijn zeer waarschijnlijk afkomstig van de familie van de prachtkevers (*Buprestidae*) of anders van de familie van de bladsprietkevers (*Scarabaeidae*, afb. 52).²¹¹ De eerstgenoemde worden het vaakst aangetroffen bij Zuid-Amerikaanse verentooien. Na vergelijking met keverschildjes uit de natuurhistorische collectie van het Hessische Museum in Darmstadt oordeelt Schlothauer dat het voor G2348 vermoedelijk gaat om schildjes van de *Euchroma gigantea*.²¹² Richard Schomburgk, het broertje van Robert, schreef dat destijds in de negentiende eeuw deze prachtkeversoort wijdverspreid was in Brits-Guyana en hier dus al lang voorkwam.²¹³ Er zijn meerdere voorbeelden in de collecties van Europese musea van Guyaanse verenornamenten die beschikken over de schildjes van de *Euchroma gigantea*.²¹⁴

Aan beide trosjes van G2348 hangen in totaal eenendertig schildjes. De schildjes hangen bij beide trosjes in een vierkant met acht schildjes aan iedere zijde op één zijde na. Hier hangen slechts zeven schildjes. Wat verder opvalt is dat een van de keverschildjes twee eigenaardige witte vlekjes heeft (afb. 53). Doordat het hier slechts om één schildje gaat en de vlekjes nogal onnatuurlijk ogen, lijkt het hier om mensenwerk te gaan. Maar wanneer deze vlekjes dan op het schildje zouden zijn

²⁰⁹ Idem.

²¹⁰ Roth 1924 (zie noot 51), p. 465.

²¹¹ R.M. Gilmore, 'Fauna and ethnozoology of South-America', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of South American Indians vol 6*, Washington 1950, p. 418.

²¹² Zie rapport Schlothauer.

²¹³ Idem.

²¹⁴ Idem.

geschilderd en met welk doel, valt nu niet te achterhalen.

Verder moet worden opgemerkt dat in hun nieuwe positie de keverschildjes niet meer op dezelfde hoogte hangen. Vanaf de voorkant van het kruis gezien blijkt het touw waaraan het linkertrosje vastzit korter te zijn. Vanaf de bevestiging aan de dwarsbalk tot aan de onderste keverschildjes meet het linkertrosje circa veertien centimeter, het rechtertrosje meet ongeveer zeventien centimeter. Daarnaast oogt het touw van het linkertrosje veel nieuwer dan dat van het rechtertrosje (afb. 54). Zeer waarschijnlijk is dit touw dan ook aan G2348 toegevoegd toen de tooi al in het bezit was van het Zeeuws Genootschap. Gezien de nog bijzonder lichte kleur van het touw kan het zelfs een zeer recente aanpassing zijn (afb. 55). Verder is de geknakte arastaartveer, zowel Schlothauer als Trail komen tot deze soortdeterminatie, gestoken in het bamboebuisje boven het linkertrosje keverschilden verstevigd met plakband (afb. 56). Binnen het Zeeuws Museum had niemand er echter weet van wanneer en door wie deze aanpassingen konden zijn gedaan. Overigens zijn de blauwe en rode kleuren van de geknakte arastaartveer veel beter behouden dan de door het stof veel dof geworden staartveer boven het rechtertrosje keverschilden (afb. 57). Eerstgenoemde veer is ook groter, circa dertig centimeter tegenover drieëntwintig centimeter, en de top ervan is versierd met een kleiner veertje terwijl dit bij de rechterveer niet het geval is. Hierdoor ontstaat sterk de indruk dat beide veren niet tegelijkertijd aan G2348 zijn toegevoegd, maar dat de linkerveer pas later is bevestigd aan de tooi. Dit zou kunnen zijn gedaan nog tijdens het verblijf van de tooi in Guyana, maar het kan ook hebben plaatsgevonden toen de tooi al in het bezit was van het Zeeuws Genootschap.

Tot slot loopt door beide bamboebuisjes, die ieder ongeveer 5,5 centimeter lang zijn, een touwtje waaraan twee 'touwvierkanten' hangen (afb. 53). Hiermee worden de touwen bedoeld die in vierkanten om twee gekruiste houtjes zijn gewikkeld. Deze vierkanten van touwwendels liggen zo dicht tegen elkaar aan dat de individuele touwen vervagen en opgaan in het geheel. Daarnaast zitten aan de gekruiste houtjes ook het touw vast waaraan de keverschildjes hangen. De beide touwvierkanten verschillen enigszins van lengte. De zijden van het linkertouwvierkant meten 7,2 tot 7,5 centimeter terwijl de zijden van het rechertouwvierkant 6,5 tot 7 centimeter lang zijn.

Afb. 50. De aan de dwarsbalk bungelende keverschildjes kletterden tegen elkaar aan wanneer men met G2348 op danste en fungeerden op deze manier als een percussie-instrument. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 51. Maker onbekend, tooi van de Jivaro aan de Napo-rivier in Ecuador, 1850-90, gebruikt materiaal onder andere vogelveren, plantenvezels en keverschilden, 90 (inclusief keverschildenstrengen) x 28 cm, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Museum Volkenkunde.

Afb. 52. De voor G2348 gebruikte schildjes zijn afkomstig van de familie van de prachtkevers, boven, of anders van de bladsprietkevers. Bovenste foto: Udo Schmidt, Flickr.com (Creative Commons). Onderste foto: Eric Steinert, Wikimedia Commons.

Afb. 53. Op een van de keverschildjes zijn twee eigenaardige vlekjes geschilderd waarvan het nut onduidelijk is. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 54. Teruggebracht in hun oorspronkelijke posities valt op dat beide keverschildentrosjes niet op gelijke hoogte hangen. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 55. Het katoentouw waaraan het linkertrosje keverschilden hangt, is veel nieuwer dan al het andere voor G2348 gebruikte touw.

Afb.

56. De geknakte arastaartveer boven het linkertrosje keverschilden is met plakband verstevigd. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 57. De arastaartveer uiterst rechts is veel groter dan de veer uiterst links en de kleuren van deze veer zijn veel beter behouden. Daarnaast is de veer rechts ook versierd en die links niet. Foto: Zeeuws Museum.

De verentouwen

Een derde belangrijke verandering van het uiterlijk van G2348 die samengaat met de herschikking van het houten kruis zijn de vrijgekomen verentouwen. Voorafgaand aan dit onderzoek waren deze verentouwen om het houten kruis en de buis met arastaartveren gewikkeld (afb. 58). Dit kan echter oorspronkelijk nooit de bedoeling zijn geweest. Er zijn tal van voorbeelden van Zuid-Amerikaanse tooien met aan de achterkant losse touwen, met of zonder veren, die over de rug van de toodragers vallen (afb. 59). Deze touwen horen los te hangen zodat ze op en neer bewegen wanneer er met de tooi op wordt gedanst. In de staat waar G2348 voorafgaande aan dit onderzoek verkeerde, was dit niet mogelijk. Vandaar dat de touwen door Schlothauer van het houten kruis zijn losgemaakt.²¹⁵ Hierbij kwamen drie touwen te voorschijnen die nu enkel nog losjes aan de dwarsbalk van het houten kruis bungelen (afb. 60). Deze touwen zijn zeer waarschijnlijk niet meer in hun oorspronkelijke lengte aangezien de uiteindes van alle draden lijken te zijn geknapt. Bij het losmaken van de touwen kwamen namelijk ook twee losse touwen tevoorschijn die op geen enkele manier meer aan G2348 vastgeknoopt zaten. Eén van deze losgeschoten touwen was ook geknapt en sloot met het uiteinde precies aan, al is dit op de foto niet goed zichtbaar, op het uiteinde van het kortste verentouw dat nog wel aan de dwarsbalk bevestigd zit (afb. 61). Oorspronkelijk was dit dus één verentouw. Het andere losse touw past niet op de twee andere aan de dwarsbalk bevestigde verentouwen. Waarschijnlijk was dit oorspronkelijk een vierde touw dat aan de dwarsbalk vastzat. Voor een restaurator moet het mogelijk zijn om de geknapte verentouwen weer aan het kruis van G2348 te bevestigen. Na de bestudering van G2348 zijn deze touwen dan ook apart bewaard in plastic zakjes.

De groen met rode veren die aan de verentouwen van G2348 zijn bevestigd, zijn volgens Schlothauer afkomstig van een Amazonepapegaaisoort (afb. 62).²¹⁶ Het gaat hier om de vleugelveren aangezien alleen deze veren bruinoranje en rode vlekken hebben. Daarnaast zijn er ook nog een aantal grijze veren aan de verentouwen bevestigd. Deze veren hebben nagenoeg precies dezelfde lengte en gekromde vorm als de Amazonepapegaaienvveren. Hierdoor denkt Schlothauer dat deze veren ook van deze vogelsoort afkomstig zijn, maar dat zij oorspronkelijk door middel van tapirage geeloranje waren gekleurd.²¹⁷ De hypothese is dan dat deze kunstmatig verkregen kleur, in tegenstelling tot de natuurlijke kleuren van Amazonepapegaaienvveren, niet voor de eeuwigheid bestemd was. Door meer dan tweehonderd jaar blootstelling aan (zon)licht zouden de Amazonepapegaaienvveren waarop tapirage is toegepast grijs zijn geworden. Dat is althans de hypothese van Schlothauer. Maar deze kan enkel bewezen worden met een chemische analyse van

²¹⁵ Zie rapport Schlothauer.

²¹⁶ Idem.

²¹⁷ Idem.

de desbetreffende vogelveren en hun pigmenten en dat was voor dit onderzoek helaas niet mogelijk.

De Amazonepapegaaienveren zitten met zwarte bolletjes aan de touwen van G2348 vastgekleefd. Deze bolletjes bestaan uit een mengsel van hars en was.²¹⁸ Een van de aan het houten kruis bevestigde verentouwen telt vijftwintig harsbolletjes waarbij aan eenentwintig van deze bolletjes nog een veer zit. Aan een tweede touw zitten achttien bolletjes met daaraan zeven veren en aan het derde touw elf harsbolletjes met daaraan drie veren. Aan het vierde, afgebroken touw zitten negen harsbolletjes zonder veren. In totaal zijn er dus vier touwen met eenenvijftig bolletjes waaraan oorspronkelijk evenzoveel veren zaten, maar waar nu slechts nog eenendertig veren worden geteld.

Afb. 58. Voorafgaand aan dit onderzoek waren de verentouwen van G2348 in een warboel om het houten kruis gewikkeld. Foto: Jeroen Lesuis.

²¹⁸ Zie rapport Schlothauer en A. Schlothauer, 'Verfälschung: Ein Kopf-Reif der Aikanã (Rondônia, Brasilien)', *Kunst & Kontext* 2017:13, p. 59.

Afb. 59. 1/4652 (maker onbekend), tooi afkomstig uit Brits-Guyana, verzameld door James Morgan in 1895, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, vogelveren en katoen, 50 cm (lengte) x 30 cm (breedte) x 4 cm (hoogte), American Museum of Natural History, New York. Foto: American Museum of Natural History.

Afb. 60. De door Schlothauer van het houten kruis los gewikkelde verentouwen. Op deze manier hangen de drie verentouwen weer in hun oorspronkelijke posities.

Afb. 61. Het is op deze foto helaas niet zo goed zichtbaar maar het geknapte touw rechts past precies op het verentouw links dat aan het houten kruis zit bevestigd. Dit betekent dat beide touwen oorspronkelijk één touw vormden.

Afb. 62. Zowel de groenoranje als de grijze veren zijn vleugelveren van een Amazonepapegaaiensoort. Schlothauer vermoedt dat de grijze veren hun oorspronkelijke door tapirage verkregen kleur in de loop der tijd zijn verloren.

De houten buis

Zoals al eerder opgemerkt bevindt zich aan de binnenkant van de mand van G2348 een houten buis waarin de arastaartveren zijn gestoken (afb. 63). Deze buis is ongeveer vijftien centimeter lang en drie centimeter breed. Schlothauer vermoedt dat de buis gemaakt is van een maïskolf.²¹⁹ Er zijn in ieder geval voorbeelden van Guyaanse tooien waarin de bladeren van de maïskolf zijn gebruikt voor een soortgelijke buis als die van G2348.²²⁰

Nu bleek eerder al dat twee niet-authentieke reepjes stof zaten vastgestrikt aan het houten kruis en de buis. Deze stofreepjes werden vervolgens door Schlothauer losgeknoopt. Dit losknopen had niet alleen gevolgen voor de positie van het kruis maar ook voor die van de buis. De strikjes zorgden er namelijk voor dat de buis schuin stond en de arastaartveren hierdoor tegen het houten kruis aanduwden. De hierop van het kruis uitgaande, tegengestelde kracht maakten de houten buis met veren wankel. Door de strikjes te verwijderen kon Schlothauer de buis weer rechtop duwen en van positie verplaatsen zodat de arastaartveren niet langer tegen het kruis aanduwden.

Maar naar welke positie zou de losgemaakte buis moeten worden verplaatst? Het antwoord op deze vraag werd gegeven door de manier waarop de buis aan de mand van G2348 was bevestigd. Dit gebeurde middels twee twintig centimeter lange bamboespiesen die zowel door de buis als de mand heen staken. Daarnaast was er nog een derde, even lange spies die enkel aan twee kanten door het vlechtwerk heen stak. Op deze manier had dit spiesje geen enkele functie en riep het daarmee enkel vragen op. Te meer omdat er ook nog een derde gat zichtbaar was in zowel de houten buis als in het vlechtwerk rechts van de achterkant van het kruis (afb. 64). Deze gaten verraadden dat het nutteloze derde spiesje oorspronkelijk ook door de buis en het vlechtwerk was gestoken. Met toestemming van de conservator stak Schlothauer daarom het derde spiesje opnieuw door de houten buis en het vlechtwerk.²²¹ Omdat dit spiesje zo op één lijn kwam te liggen met het houten kruis, werd het nu mogelijk om het houten kruis naar het midden van de mand te verplaatsen. Hiervoor moest ook het spiesje dat aan de rechterkant enkele centimeters uit het vlechtwerk stak opnieuw worden gepositioneerd. In het vlechtwerk links van de achterkant van het kruis was nog een gat zichtbaar waardoor dit spiesje heen kon worden geduwd. Nu waren alle grotere gaten in het vlechtwerk gedicht en fungeerden de spiesen als de diameterlijnen waarover de houten buis door Schlothauer naar het centrum van de mand kon worden geschoven (afb. 65).

Doordat in de huidige staat van G2348 de spiesen nu veel strakker in het vlechtwerk zitten geklemd, oefenen zij veel meer druk uit op de houten buis waardoor deze rechtop blijft staan en veel

²¹⁹ Zie rapport Schlothauer.

²²⁰ Schlothauer 2015 (zie noot 33), pp. 44-45.

²²¹ Zie rapport Schlothauer.

stabiel is geworden. Twee van de drie spiezen steken nu wel nog steeds een paar centimeter uit het vlechtwerk, maar dit is juist de bedoeling. Hierdoor duwen de spiezen de Amazonepapegaaienveren die de mand bedekken iets naar voren waardoor deze veren vooroverbuigen. Deze voorovergebogen veren zijn typisch voor Guyaanse verentooien (afb. 21). De derde spies stak daarom oorspronkelijk ook een paar centimeter uit het vlechtwerk. Dat deze dit nu na de aanpassingen van Schlothauer niet meer haalt, wijst erop dat de mand van G2348 door de eeuwen heen lichtelijk moet zijn vervormd.

Afb. 63. De twee reepjes textiel die voorafgaand aan dit onderzoek het houten kruis aan de houten buis bonden, zorgden ervoor dat deze buis niet recht maar schuin stond. Foto: Jeroen Lesuis

Afb. 64. Het derde, niet door een spies opgevulde gat in de houten buis zoals dat voor de door Schlothauer gedane aanpassingen zichtbaar was.

Afb. 65. De houten buis na de aanpassingen van Schlothauer: in plaats van twee steken er nu drie spiezen door de buis. Hierdoor was het mogelijk om de buis meer naar het centrum van de mand te verplaatsen en meer rechtop te laten staan.

Vlechtwerk

De achttien centimeter hoge mand van G2348 heeft een maximale breedte van ook achttien centimeter. Deze mand vormt de basis waaraan alle andere onderdelen van de verentooi zijn vastgemaakt. Tegelijkertijd is de mand het enige onderdeel van een verentooi dat door Gyaanse stammen niet altijd wordt bewaard, zo blijkt ook uit een aantal negentiende- en twintigste-eeuwse voorbeelden in hoofdstuk vijf. In tegenstelling tot de verentouwen fungeren de tooimanden soms als wegwerpproducten. Omdat een mand zeer makkelijk en snel valt te vlechten maken Gyaanse stammen meestal voorafgaand aan iedere ceremonie een nieuwe mand waaraan de bewaard gebleven verentouwen en andere versieringen vervolgens worden vastgemaakt.²²² Dit is voor hen gemakkelijker dan het bewaren van de manden die vaak gauw hun oorspronkelijke kleur verliezen.²²³

De mand van een Gyaanse verentooi is in de regel gemaakt van plantaardig materiaal. O'Neale (1949) noemt de volgende materiaaltypes waarvan Zuid-Amerikaanse stammen al

²²² Informatie door Schlothauer persoonlijk medegedeeld tijdens zijn werkbezoek aan het Zeeuws Museum op 19 december 2017.

²²³ Idem.

eeuwenlang gebruik van maken voor hun vlechtwerk: palmladeren, klimmers, riet, twijgen, wortels, schors en blad- en grasvezels.²²⁴ Het eerste materiaal, palmladeren, komt het meeste voor in Zuid-Amerika en wordt dus het vaakst gebruikt voor vlechtwerk zoals mandjes, waaiers en hangmatten.²²⁵ O'Neale geeft aan dat Guyaanse stammen voor hun vlechtwerk vaak voor de maripapalm (*Attalea maripa*) kiezen, maar dat zij tegelijkertijd ook gebruik maken van andere palmsoorten.²²⁶ Zo is er ook de mauritiapalm (*Mauritia flexuosa*) die Farabee (1918 en 1924) noemt en die door zowel Arawak- als Carib-stammen in de Guyana's gebruikt worden voor de productie van hangmatten, netten en tassen.²²⁷ Aangezien deze producten zich door zowel stevigheid als fijnzinnigheid kenmerken, zijn ze vergelijkbaar met de mand van G2348 en komt de mauritiapalm dus ook in aanmerking voor dit vlechtwerk.

De mand van G2348 kan ook gevlochten zijn met strengen van het rietachtige itiriti en múkru (beide zijn soorten van de *Ischnosiphon*). Deze rietsoorten worden volgens O'Neale (1949) en Roth (1924) vaak gebruikt voor het vlechtwerk van Guyaanse stammen.²²⁸ Daarnaast noemt Roth als plantaardig materiaal voor het Guyaanse vlechtwerk ook nog de palmsoorten awarra (*Astrocaryum tucumoides*) en akko-yuro (*Astrocaryum tucum*) en het *bush rope* mamuri (een *Carludovica*).²²⁹ Die twee palmsoorten gebruiken Guyaanse stammen vooral voor het vlechten van waaiers. Door dit specialistische gebruik lijken awarra en akko-yuro minder gauw in aanmerking te komen voor de mand van G2348. Uit het mamuri dat zich in dikke kabels om een boomstam heen wikkelt, kan volgens Farabee (1924) zowel een enkele vezeldraad als strengen van vijftien centimeter worden verkregen.²³⁰ Vanwege de stevigheid van dit materiaal passen Guyaanse indianen het vooral toe voor hun hangmatten en ander robuust vlechtwerk. Tegelijkertijd is mamuri een veelzijdig materiaal en kan het wel degelijk ook gebruikt zijn voor de strengen van de mand van G2348.

Schlothauer sluit itiriti en múkru niet uit maar denkt na de bestudering van G2348 dat alle 0,3 tot 0,4 centimeter brede strengen van de mand afkomstig zijn van hetzelfde materiaal en dat hier eerder een dikker palmlaad voor in aanmerking komt.²³¹ Dan zouden palmsoorten als de maripa- en mauritiapalm de belangrijkste kandidaten zijn. Uit de bladeren van deze palmbomen snijdt men

²²⁴ L.M. O'Neale, 'Basketry', in: *Handbook of South American Indians vol. 5*, Washington 1949, pp. 69-72. Omdat in dit geval de accuratesse van de Nederlandse vertaling niet gegarandeerd kan worden, volgt hier ook nog eens de originele, Engelstalige opsomming van O'Neale. Als door de Guyaanse stammen gebruikte plantaardige materialen noemt hij '*palm leaves, leaf and grass fibers, rushes and reeds, cane and bark, roots, vines and withes.*'

²²⁵ O'Neale 1949 (zie noot 224), p. 69.

²²⁶ Idem.

²²⁷ Farabee 1918 (zie noot 25), p. 26 en Farabee 1924 (zie noot 25), p. 27.

²²⁸ Roth 1924 (zie noot 17), p. 137 en O'Neale 1949 (zie noot 224), p. 71.

²²⁹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 137.

²³⁰ Farabee 1924 (zie noot 25), p. 29.

²³¹ Zie rapport Schlothauer.

repen die als vlechtstrengen dienen voor de mand. Naast deze zachte bladrepen gebruikt men ook de stuggerige bladstengels die van de gestripte bladeren overblijven (afb. 66). Deze stengels dienen meestal als de stevige, opeengestapelde ringen van een mand die door middel van de meer flexibele bladrepen aan elkaar worden gebonden. De boven- en onderring van G2348 zijn gemaakt van zulke bladstengels en waarbij dan een aantal flexibere strengen van palmland omheen zijn gebogen (afb. 67). De vraag is echter of de rest van het vlechtwerk ook bestaat uit strengen van bladstengel of dat het hier om palmland gaat. Omdat het vlechtwerk van G2348 vrij stug is, er redelijk wat open ruimte tussen sommige strengen zichtbaar is en een aantal van deze strengen is geknapt, lijkt het erop dat het vlechtwerk is gemaakt van de minder flexibele bladstengels. Schlothauer denkt echter dat het vlechtwerk, met de uitzondering van de onder- en bovenring, is gemaakt van het flexibere palmland aangezien de vlechtstrengen behoorlijk zijn gebogen en op complexe wijze met elkaar zijn vervlochten.²³²

Aan het bovenstaande moet worden toegevoegd dat het vlechtwerk van G2348 lichter oogt dan dat van de andere Zeeuwse tooien. Dit kan in theorie betekenen dat de mand toch gevlochten is met enkel de stengels van het palmland. De bladstengels van een palmland hebben namelijk een lichtbruine kleur, terwijl de bladrepen sneller donkerbruin worden. Overigens moet oorspronkelijk vlechtwerk van G2348 nog witter van kleur zijn geweest. Schlothauer geeft aan dat het gebruikelijk is dat het vlechtwerk van Guyaanse tooien een lichtbruine tot witte kleur heeft.²³³

Behalve van welk materiaal de mand van G2348 is gemaakt, is het ook belangrijk om te kijken hoe deze mand in elkaar is gevlochten. Hiervoor is het werk van Roth (1924) zeer waardevol aangezien hij inzichtelijk en gedetailleerd het vlechtwerk beschrijft van inheemse stammen in het twintigste-eeuwse Brits-Guyana.²³⁴ Het vlechtwerk van G2348 is het zogenoemde kepervlechtwerk waarbij de strengen in twee diagonale stroken liggen die een hoek van negentig graden ten opzichte van elkaar maken. Op deze manier vormen de strengen een zandloperfiguur (afb. 68). Vervolgens worden de strengen met elkaar vervlochten door ze onder elkaar door en over elkaar heen te laten duiken (afb. 69). Het specifieke visgraatpatroon waarin de strengen dit doen, verschilt voor de onderste en bovenste helft van de mand van G2348. Roth geeft aan dat het kepervlechtwerk van oudsher veelvuldig voorkomt bij Guyaanse stammen zoals de Wapishana, Patamona, Akawaio, Arawak, Carib, Macusi, Taurepang, Arecuna en Warrau.²³⁵ In hoofdstuk vijf zijn een aantal negentiende- en twintigste-eeuwse voorbeelden van dit vlechtwerk te zien.

In tegenspraak met het assymmetrische visgraatpatroon van G2348 merkt O'Neale (1949) op

²³² Idem.

²³³ Informatie door Schlothauer persoonlijk medegedeeld tijdens zijn werkbezoek aan het Zeeuws Museum op 19 december 2017.

²³⁴ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 137-143 en 344-349.

²³⁵ Idem.

dat de stammen in de Guyana's een voorkeur hebben voor symmetrisch kepervlechtwerk, dus bijvoorbeeld strengen die twee op twee onder of drie op drie onder gaan.²³⁶ Verder geeft O'Neale aan dat Arawak en Carib-stammen het zogeheten dambordvlechtwerk, hierbij gaan de strengen om en om over en onder elkaar door, toepassen voor het vlechtwerk van hun verentooien.²³⁷ Dit type vlechtwerk wordt dus niet aangetroffen bij G2348. Tegelijkertijd moeten O'Neale's uitspraken met een korreltje zout worden genomen. Roth (1924) toont een grote variatie aan objecten van de Arawak en Carib die gevlochten zijn volgens een zandloperfiguur in plaats van in de vorm van een dambord (afb. 70). Het zou dan onlogisch zijn als deze stammen het kepervlechtwerk achterwege lieten voor de manden van hun tooien aangezien, zo toont G2348 aan, dit type vlechtwerk zich ook hier prima voor leent. Ook De Goeje (1906) geeft een aantal voorbeelden van kepervlechtwerk dat terugkomt in de bakjes en draagkorven van de Aparai en Wayana (afb. 71). De Goeje schrijft dat de indianen dit matapi-vlechtwerk noemen.²³⁸

Tot slot zitten zowel aan de boven- als onderkant van de mand van G2348 een aantal gebogen strengen die als een slang rondom de mand slingeren (afb. 72). Dit is bewust gedaan. Net als eerder al de spiezen duwen de slangachtige strengen de Amazonepapegaaienveren iets naar voren waardoor ze voorovergebogen komen te staan.

²³⁶ O'Neale 1949 (zie noot 224), p. 74.

²³⁷ O'Neale 1949 (zie noot 224), p. 73.

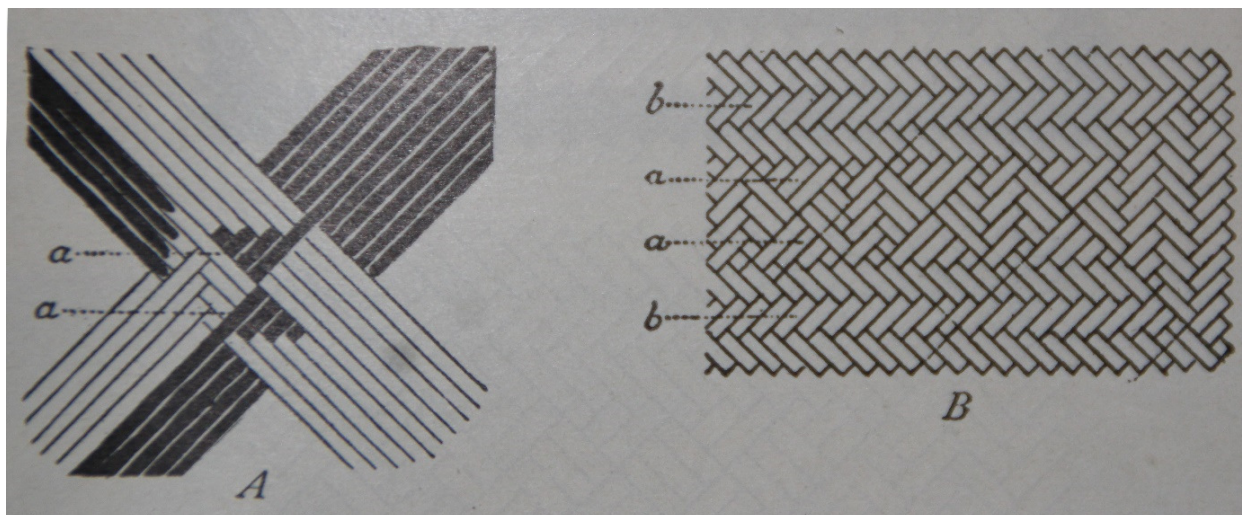
²³⁸ De Goeje 1906 (zie noot 25), p. 18.

Afb. 66. Globale weergave van het vlechten van een ringstructuur. Van linksonder met de klok mee: 1) het verzamelen van de palmladeren 2) het scheiden van de zachtere en flexibelere palmladeren van de hardere en stuggere bladstengels 3) om een ring van twee bladstengels wordt een palmlader gewikkeld en 4) het eindresultaat dat in dit geval een platte ring is die de basis vormt voor een horizontale tooi. Foto: A. Schlothauer, 'Anisio Aruá – Die Herstellung Eines Kopf-Reifes Der Aruá', *Kunst & Kontext: Außeuropäische Kunst & Kultur im Dialog* 2015:10, pp. 42-44.

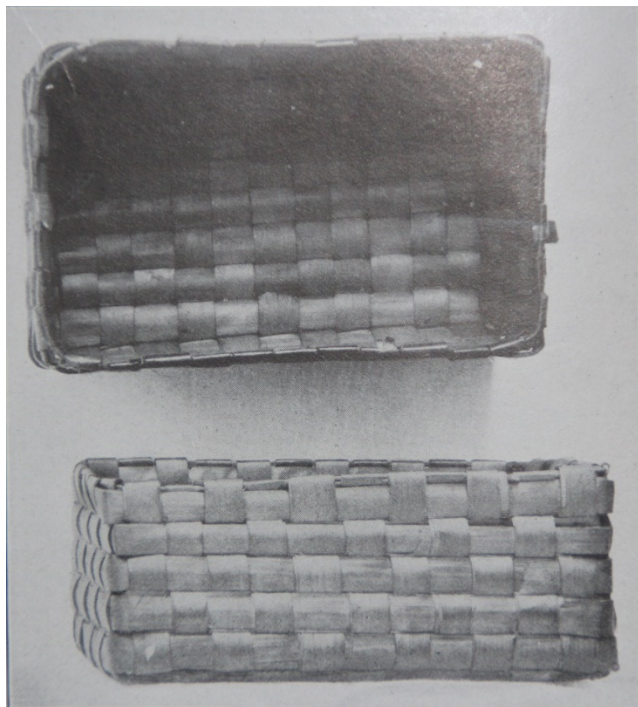
Afb. 67. De bovenrand van de mand bestaat uit een of meerdere ringen van bladstengels waar vervolgens flexibelere palmladeren om heen zijn gebogen. Foto: Jeroen Lesuis.

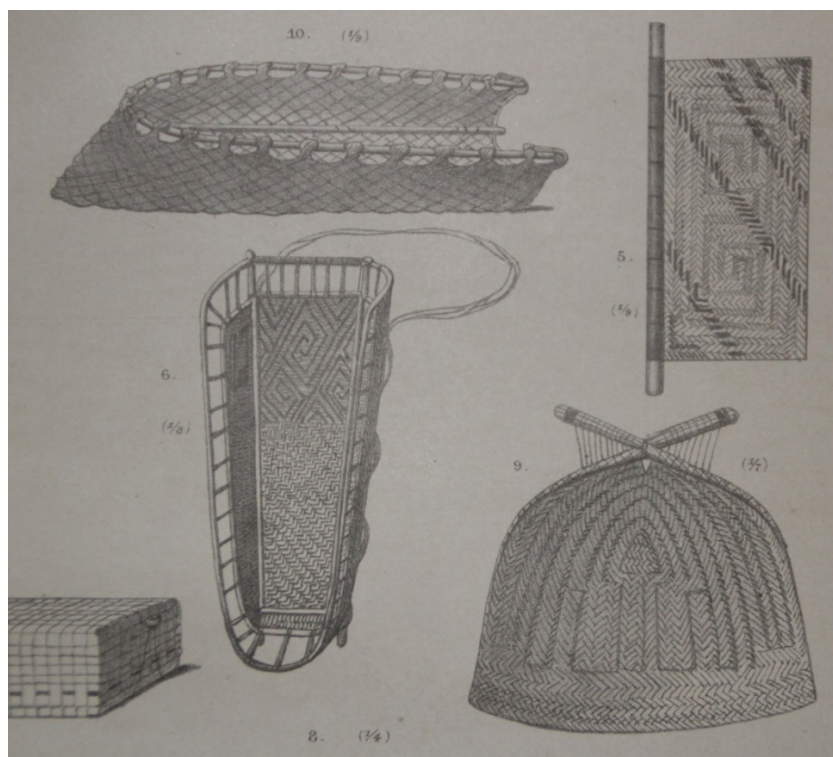
Afb. 68. Schets van Roth die toont hoe de strengen in een zandloperfiguur worden gelegd, rechts het visgraatpatroon als eindresultaat. Foto: W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

Afb. 69. De vlechtstrengen vormen een visgraatpatroon dat aan de onderkant van de mand anders is dan aan de bovenkant. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 70. Inheems-Amerikaanse mand gevlochten volgens het schaakbordpatroon. Foto: W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

Afb. 71. Verschillende door De Goeje geschetste mandjes en vuurwaaiers van de Trio en Wayana waarin het visgraatpatroon terugkomt. Foto: C.H. de Goeje, 'Bijdrage tot de Ethnographie der Surinaamsche Indianen', in: *Internationales Archiv für Ethnographie (Band XVII)*, Leiden 1906.

Afb. 72. Zowel aan de boven- als onderkant van de mand bevindt zich een aantal uitstekende, gebogen strengen die er voor zorgen dat de Amazonepapegaaienveren lichtjes naar voren buigen.

Het touw

Een ander interessant aspect om bij stil te staan is wat voor touw er is gebruikt voor G2348. De inheemse stammen in de Guyana's maken hun touw van katoenvezels of van andersoortig plantaardig materiaal als dat van de mauritiapalm, bromelia of mamuri.²³⁹ Omdat van al deze plantaardige materialen een enkele draad of meerdere, in elkaar gedraaide draden gefabriceerd kunnen worden, zijn de materialen multi-inzetbaar. Voor het binden van een hangmat kan men bijvoorbeeld zowel katoendraad als draden van de bromelia of de mamuri gebruiken. Nu geeft O'Neale (1949) aan dat bromeliadraad speciaal is voorbehouden aan de Macusi en Wapishiana, maar deze opvatting is onjuist.²⁴⁰ Roth (1924) noemt namelijk de Arawak aan de Pomeroon-rivier als voorbeeld van een stam die gebruikmaakt van de draden van de bromelia.²⁴¹

Schlothauer oordeelt op basis van het uiterlijk en de tast dat het touw van G2348 van katoen is.²⁴² Nu kent een dergelijke observatie een grote onzekerheidsfactor maar tegelijkertijd moet

²³⁹ Roth 1924 (zie noot 17), pp. 92-118.

²⁴⁰ O'Neale 1949 (zie noot 224), p. 104.

²⁴¹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 116.

²⁴² Zie rapport Schlothauer.

worden meegewogen dat de ogen en handen van Schlothauer in aanraking zijn gekomen met honderden verenornamenten. Daarnaast constateert hij net als O'Neale dat het met name katoendraad is dat Guyaanse stammen gebruiken voor hun verenornamenten, terwijl het gebruik van de draden van bromelia zeldzamer is. Dit laatste is meer voorbehouden aan de stammen in de Guyaanse binnenlanden. Verder is het zo dat de touwen van G2348 voornamelijk bestaan uit twee of drie in elkaar gedraaide draden. Roth geeft aan dat driedraderige touwen typerend zijn voor de Wapishiana en naburige stammen als de Atorai en Macusi.²⁴³ Hierbij gaat het specifiek om touw dat gemaakt is van katoen. Alleen het draadje dat de Amazonepapegaaienveren bij elkaar houdt kan volgens Schlothauer niet van katoen zijn omdat het daarvoor veel te dun is.²⁴⁴ Dit draadje moet zijn gemaakt van ander plantaardig materiaal zoals genoemd in het bovenstaande.

Etiketten

Op G2348 zitten twee etiketten geplakt met daarop respectievelijk de nummers 135 en 438 (afb. 73). Deze laatste is het inventarisnummer waarmee G2348 in de catalogus van De Man en Frederiks uit 1890 wordt genoemd.²⁴⁵ Van het nummer 135 kon de betekenis helaas niet worden achterhaald. Het zou ook een inventarisnummer kunnen zijn, echter, in geen enkele van de relevante catalogi van het Zeeuws Genootschap (De Man en Frederik, Lafont en Nagtglas) komt dit nummer terug. In plaats daarvan zou 135 ook een tentoonstellingsnummer kunnen zijn. Dit idee wordt verder versterkt door het gegeven dat slechts twee van de drie Zeeuwse tooien, G2348 en G2350, twee stickers hebben. Dit zou impliceren dat deze tooien ooit zijn tentoongesteld en G2351 juist niet. Hiervoor zou de 'Tentoonstelling van landenkaarten, volkenkunde & scheepvaart' in aanmerking kunnen komen die van mei tot juli 1902 in Antwerpen werd gehouden. Het Zeeuws Archief bezit een affiche dat duidelijk maakt dat het Zeeuws Genootschap destijds voor deze tentoonstelling stuk(ken) heeft ingezonden (afb. 74).²⁴⁶ Het is echter helaas onduidelijk welke stukken dit waren.

²⁴³ Roth 1924 (zie noot 17), p. 94.

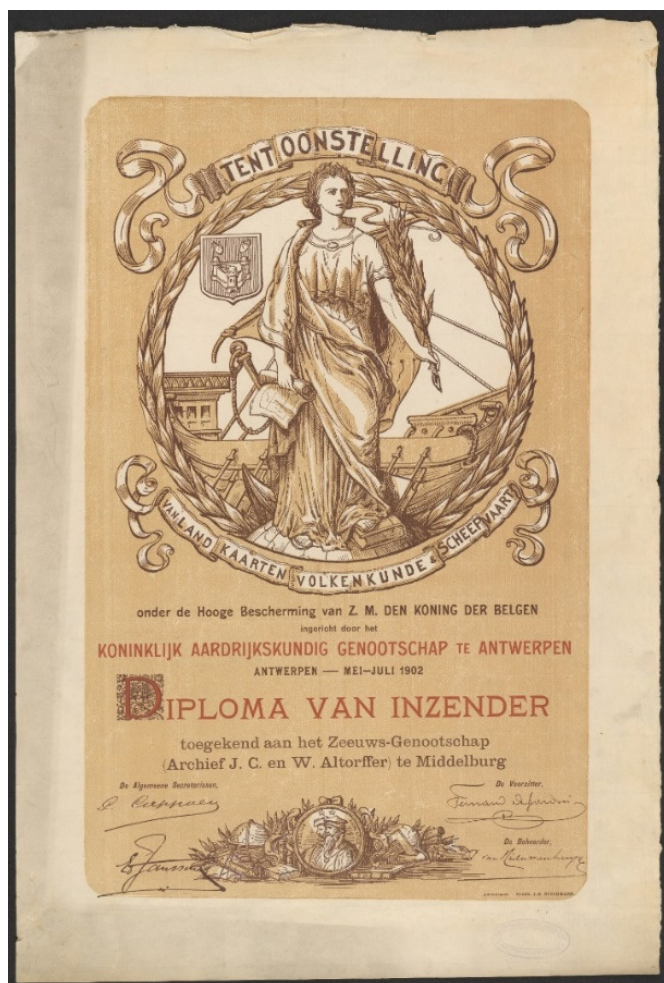
²⁴⁴ Zie rapport Schlothauer.

²⁴⁵ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nrs 154 en 155.

²⁴⁶ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 264.

Afb. 73. Op het houten kruis en links op de houten buis bevinden zich twee etiketten met daarop de nummers 135 en 438. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 74. Het affiche van de 'Tentoonstelling van landenkaarten, volkenkunde & scheepvaart' die van mei tot juli 1902 in Antwerpen werd gehouden. Foto: Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 264.

G2350

Van de Zeeuwse tooien lijkt deze verentooi het meeste op Roths schets van de Guyaanse, verticale verentooi (afb. 21). Roths beschrijft dit archetype vervolgens als een verentooi die bestaat uit een mand die bedekt is met een aantal rijen kleine, aan touwen bevestigde veren van bijvoorbeeld de hokko of toekan en waar vervolgens een rij van grotere veren van bijvoorbeeld de ara bovenuit torent. Mogelijk zijn daarnaast nog, zo geeft Roth (1924) aan, twee of drie grote staartveren van bijvoorbeeld de ara of harpijadelaar aan de achterkant van een dergelijke Guyaanse verentooi bevestigd. Het uiterlijk van G2350 schurkt dicht tegen deze omschrijving van Roth aan. Schlothauer benadrukt dan ook op zijn beurt dat G2350 van de Zeeuwse tooien nog het meest in zijn oorspronkelijke staat verkeerd.²⁴⁷ Tegelijkertijd zijn er volgens de expert in de loop der tijd wel

²⁴⁷ Zie rapport Schlothauer.

degelijk een aantal oorspronkelijke kenmerken van de verentooi verloren gegaan. Deze zullen langskomen in onderstaande bespreking.

De veren

De mand van G2350 is versierd met verschillende rijen veren. Deze veren zijn aan twee touwen vastgebonden op dezelfde manier zoals bij G2348. Eerst zijn de uiteindes van de veerschachten om touw *a* gebogen, om daarna met touw *b* aan elkaar vast te zijn geknoopt (afb. 75). In totaal lopen er drie paar verentouwen rondom de mand van G2350. Deze touwen zijn aan de achterkant van de mand opgeknoopt (afb. 76). De verentouwen vergroten daarmee ook stevigheid van de mand. Door de witte katoenband is het niet te zien of de onderste rij zwarte veertjes ook aan een verentouw zijn vastgebonden. Dit is wel zeer aannemelijk.

Van onderen naar boven zullen nu de verschillende soorten veren worden besproken die de mand van G2350 versieren. Allereerst zijn er op een paar plekken onderaan de mand drie centimeter grote, zwarte veertjes zichtbaar (afb. 77). De geraadpleegde ornithologen hebben deze veren niet gedetermineerd maar Schlothauer meent dat ze van de hokko of toekan afkomstig zijn.²⁴⁸ Zoals is te zien bij Roths tooi (afb. 21) hadden deze zwarte veertjes de gehele onderkant van de mand van G2350 moeten bedekken. Het merendeel van de veertjes is echter in de loop der tijd verloren gegaan.

Boven de zwarte toekan- of hokkoveertjes volgen twee rijen van vijf centimeter grote ,rode veren (afb. 78). Het probleem van deze veren is dat ze zeer versleten en vuil zijn. De ornithologen konden deze veren dan ook niet determineren. Hierbij speelde mee dat zij de veren alleen van foto's konden bestuderen. Schlothauer was daarentegen in de gelegenheid om de veren fysiek te bestuderen. Volgens hem zijn de rode veren de bovenste vleugelveren van de groenvleugelara of geelvleugelara.²⁴⁹ De blauwe en gele pigmenten die zichtbaar zijn in deze rode veren wijzen hierop. Daarnaast zijn ara's een van de meest gebruikte vogelsoorten voor de rode veren in Zuid-Amerikaanse verenornamenten.²⁵⁰ Ditzelfde geldt overigens ook voor de veren van de rode ibis, maar deze veren zijn zowel aan de voor- als achterkant rood. De rode veren van G2350 zijn daarentegen aan de achterkant donker gekleurd. Dit komt volgens Schlothauer weer overeen met de veren van de ara.²⁵¹

De bovenkant van de mand van G2350 wordt bedekt door elf centimeter grote, donkergroene veren (afb. 79). Trails gok is dat dit misschien de veren zijn van de kalkopooievaar

²⁴⁸ Idem.

²⁴⁹ Idem.

²⁵⁰ Robbins 1991 (zie noot 59), pp. 121-122.

²⁵¹ Zie rapport Schlothauer.

(*Mycteria americana*) of de groene ibis (*Mesembrinibis cayennensis*).²⁵² Dit is echter zeer onwaarschijnlijk. Onder fel licht worden van de donkergroene veren namelijk de lichtgroenere veerpunten zichtbaar en waardoor het zeer waarschijnlijk is dat het hier gaat om de staartveren van een Amazonepapegaaiensoort.²⁵³ Omdat deze Amazonepapegaaienvveren groter zijn dan de rode en zwarte veertjes is er een draadje geregen, in plaats van geknoopt zoals bij G2348, door het midden van de veerschachten (afb. 79). Aan de linkerkant van G2350 houdt dit draadje op en het is hier dat een groot deel van de Amazonepapegaaienvveren verloren is gegaan. Dit wordt ook duidelijk door de op deze plek afgebroken veerschachten. Zodoende kent het Amazonepapegaaienvverende van G2350 een groot gat dat er oorspronkelijk niet was.

Tot slot is er nog de grote veer die gestoken zit in een van de twee bamboebuisjes aan de achterkant van G2350 (afb. 80). Deze buisjes zijn 16 centimeter lang en 0,5 centimeter breed. Van welke vogelsoort de grote veer afkomstig is, was voor de ornithologen onduidelijk. Schlothauer meent echter dat het hier gaat om een staartveer van de geelvleugelara of groenvleugelara.²⁵⁴ De originele kleuren van de veer zijn volledig verdwenen onder een dikke laag stof, maar in het felle licht schitteren door de donkerbruine stoflaag heen nog enkele blauwe pigmenten. Dit en de vorm van de veer maakt het voor Schlothauer duidelijk dat het hier gaat om een arastaartveer. In de loop der tijd zijn de veerbaarden van deze staartveer slap gaan hangen. Wanneer deze baarden weer met een pen omhoog geduwd worden, hebben zij dezelfde spitse vorm als de baardveren van de arastaartveren van G2348 en G2351B. Enig verschil ten opzichte van deze staartveren is dat de staartveer van G2350 niet in een puntvorm eindigt. Dit komt omdat het bovenste gedeelte van de veerschacht is afgebroken.

Het andere bamboebuisje van G2350 is leeg. In dit buisje moet oorspronkelijk ook een arastaartveer hebben gezeten. Dit omdat dergelijke verentooien met twee of drie staartveren in de regel gebruikmaken van veren van dezelfde vogelsoort. Nu is een van de ontdekkingen van dit onderzoek dat de ontbrekende arastaartveer van G2350 alsnog is teruggevonden. Deze ontbrekende veer bevond zich al die tijd dichterbij dan gedacht. Het gaat hier namelijk om een staartveer die voor onbekende tijd, wellicht dat het hier om enkele eeuwen gaat, gestoken zat in het vlechtwerk van G2351B. Zoals al eerder vermeldt, en hier zal straks dieper op worden ingegaan, zijn er sterke twijfels of de arastaartveren van G2351B oorspronkelijk wel bij deze tooi hoorden. Dat geldt zeker voor de kleinste arastaartveer van G2351B die bijna de helft kleiner is dan de andere staartveren en daardoor nogal uit de toon valt (afb. 81). Door zijn geringe lengte wijkt deze staartveer ook af van de staartveren van G2348. De staartveer is echter wel ongeveer even groot als die van G2350. En de

²⁵² E-mails Pepper Trail, 29 augustus 2017.

²⁵³ Zie rapport Schlothauer.

²⁵⁴ Idem.

veer is net zo vuil en de veerbaarden zijn net zo uitgezakt. Daarnaast zijn er om de onderkant van beide staartveren kleinere veertjes, wellicht ook van een ara, in een rosette gebonden. Ook deze veertjes ogen voor beide staartveren even veel vuil en versleten. Het kan dan ook niet anders of het gaat hier om twee staartveren afkomstig van dezelfde ara en die oorspronkelijk aan dezelfde verentooi toebehoorden. De proef is dan ook op de som genomen en wat blijkt: de arastaartveer van G2351B past prima in het lege bamboebuisje van G2350 (afb. 82). Bij beide staartveren zijn in de veerschachten houten stokjes gestoken waarmee de veren in de bamboebuisjes steken. Qua uiterlijk zijn de twee veren ten opzichte van elkaar nagenoeg symmetrisch. Kortom, de kleine arastaartveer van G2351B hoorde oorspronkelijk bij G2350. Vandaar dat met de restauratie van de Zeeuwse tooien deze staartveer weer moet worden toegevoegd aan G2350 om zo deze tooi weer dichterbij zijn oorspronkelijke staat terug te brengen.

Afb. 75. De veren die de mand van G2350 versieren zijn met hun schachten om een eerste touw gebogen en daarna met een tweede touw aan elkaar vastgeknoopt. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 76. De drie paar verentouwen die rondom de mand van G2350 lopen, zijn aan de achterkant van de tooi met elkaar opgeknoopt. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 77. De her en der nog overgebleven zwarte veertjes die oorspronkelijk de volledige onderkant van de mand versierden, zijn waarschijnlijk afkomstig van de zwarte hokko. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 78. De rode veren zijn waarschijnlijk de bovenste vleugelveren van de groenvleugelara of geelvleugelara. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 79. De groene veren zijn waarschijnlijk de staartveren van een Amazonepapegaaisoort. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 80. Ondanks het kleurverlies en het vele stof maken de paar nog zichtbare blauwe pigmenten en de vorm van de grote veer duidelijk dat het hier gaat om een arastartveer. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 81. Dit zijn de arastaartveren die in het vlechtwerk van G2351B gestoken zaten. De vierde veer van links valt overduidelijk uit de toon en hoort dan ook bij G2350.

Afb. 82. Dankzij de aanpassingen van Schlothauer beschikt G2350 weer over niet één maar twee arastaartveren. Foto: Andreas Schlothauer.

Vlechtwerk

De twaalf centimeter hoge mand van G2350 heeft inclusief bovenrand een diameter van zesentwintig centimeter. De mand is opgebouwd uit opeengestapelde ringen en waarbij de bovenrand iets dikker is en uitsteekt. Deze bovenrand is voor Schlothauer een teken dat G2350 nog grotendeels in zijn oorspronkelijke staat verkeerd.²⁵⁵ Er bestaan namelijk voorbeelden van Guyaanse tooien in musea waarbij de uitstekende rand aan de onderkant van de mand zit (afb. 83). Dit betekent dat zo'n tooi ooit uit elkaar is gehaald en daarna weer verkeerd in elkaar is gezet aangezien de uitstekende rand niet aan de onder- maar bovenkant van de mand hoort te zitten. De rand heeft namelijk de functie om de veren die de mand bedekken iets naar voren te duwen zodat deze vooroverbuigen. Een dergelijk effect was eerder al waarneembaar bij G2348.

Wat betreft de manier van vlechten verschilt de mand van G2350 wezenlijk van die van G2348. De op elkaar gestapelde ringen van G2350 worden telkens aan elkaar gebonden door een spiralende streng. Deze streng springt eerst over de onderste van een paartje ringen, duikt dan onder de bovenste ring door, springt weer over deze ring terug om vervolgens onder de onderste ring door te duiken (afb. 84). Dit proces herhaalt zich continue. Omdat iedere ring middels de spiralende strengen zowel aan de ring boven als onder hem is vastgemaakt, verbinden de strengen zo indirect alle ringen met elkaar. De hierboven beschreven techniek wordt door Roth (1924) de overlapttechniek genoemd (afb. 85). Volgens hem passen Guyaanse stammen deze techniek veelvuldig toe voor hun vlechtwerk.²⁵⁶ Ook geeft Roth aan dat wanneer deze vlechttechniek voorkomt bij een verticale tooi, het materiaal waarmee deze tooi is gevlochten dan itiriti betreft.²⁵⁷ Verder is de overlapttechniek ook veelvuldig aangetroffen bij de achttiende-, negentiende- en twintigste-eeuwse verentooien in hoofdstuk vijf.

De mand van G2350 is gevlochten met plantaardig materiaal. Hiervoor komt hetzelfde materiaal in aanmerking dat bij G2348 werd genoemd, namelijk itiriti, múkru, mamuri en palmsoorten als de mauritia- en maripapalm. Tegelijkertijd is voor G2350 ander materiaal gebruikt dan voor G2348. Dit omdat de 0,3 tot 0,4 centimeter brede strengen anders ogen. Schlothauer denkt dat er hier sprake is van twee type materialen.²⁵⁸ De ringen van de mand van G2350 zijn volgens hem gemaakt van itiriti, múkru (beide zijn soorten van de *Ischnosiphon*) of wellicht van de stugge bladstengels van bijvoorbeeld de maripa- of mauritiapalmbladeren. De spiralende strengen zijn veel flexibeler en zijn volgens Schlothauer daarom waarschijnlijk afkomstig van de zachtere bladrepn van palmsoorten als de maripa- en mauritiapalm. De spiralende strengen ogen ook donkerder dan die

²⁵⁵ Zie rapport Schlothauer.

²⁵⁶ Roth 1924 (zie noot 17), p. 142.

²⁵⁷ Roth 1924 (zie noot 17), p. 429.

²⁵⁸ Zie rapport Schlothauer.

van G2348 (afb. 86). Nu geeft Roth aan dat Guyaanse stammen hun vlechtwerk soms verfd²⁵⁹. Maar in het geval van G2350 lijkt de zwarte kleur van het vlechtwerk eerder te zijn veroorzaakt door de stofneerslag van een paar eeuwen. Overigens moet de mand van G2350 net als die van de andere Zeeuwse tooien oorspronkelijk veel lichter van kleur zijn geweest.

Afb. 83. RV-360-5673 (maker onbekend), tooi afkomstig van de benedenlandse Surinaamse indianen (Arawak, Carib), midden negentiende eeuw, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai en de ara, 72 (inclusief veren) x 22,5 cm, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Jeroen Lesuis.

²⁵⁹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 137.

Afb. 84. De mand van G2350 is gevlochten volgens de zogenoemde overlaptetechniek. De spiralende strengen verbinden de opeengestapelde ringen met elkaar. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 85. Schets van Roth van de overlaptetechniek die veelvuldig terugkomt bij Gyaans vlechtwerk. Foto: W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

Afb. 86. De strengen van de mand van G2350 ogen vrij donker. Foto: Jeroen Lesuis.

Het touw

Hierboven zijn al de verentouwen van G2350 besproken. Wat nog niet is genoemd, zijn de twee banden die zich aan de onderkant van de mand bevinden. De bovenste band is circa vier centimeter hoog, ongeveer drieënvijftig centimeter lang en zit vast aan twee negen centimeter lange houtjes die aan de achterkant van de tooi zijn bevestigd naast de twee bamboebuisjes (afb. 87). Door de twee houtjes kan de band worden geassocieerd worden met een primitieve weefgetouwtechniek die volgens Roth (1924) typerend is voor de Arawak, Carib en Warrau.²⁶⁰ Hierbij worden een aantal horizontale touwen, dit zijn de scheringdraden, strak gespannen tussen bijvoorbeeld dus twee houtjes. Door deze scheringdraden worden vervolgens een of meerdere verticale inslagdraden geweven (afb. 88). De houten staafjes zijn ook aangetroffen bij een aantal katoenbanden van de negentiende-eeuwse Guyaanse verentooien in hoofdstuk vijf.

Schlothauer twijfelt daarentegen sterk of de bovenste band van G2350 wel van Guyaanse makelij is. De grove, bruine katoendraden van de bovenste band doen hem eerder denken aan een Europese jutezak.²⁶¹ Nu kan het zijn dat Guyaanse indianen zo'n zak hadden bemachtigd via hun vanaf de zestiende eeuw gestartte ruilhandel met de Europese kolonisten. Maar de juteband kan ook aan G2350 zijn toegevoegd pas nadat deze tooi in Zeeland arriveerde. Tijdens dit onderzoek is in ieder geval geen enkele andere Guyaanse verentooi gevonden die over twee banden beschikte of over een enkele band van jute. Tegelijkertijd is het een feit dat de verentouwen van G2350 aan de bovenste juteband zijn vastgenaaid en de veren op sommige plekken door de band heen steken (afb. 89). Dit kan erop duiden dat de verentouwen en de band tegelijkertijd zijn gecreëerd en dat is gedaan door een Guyaanse stam. Echter, om dit met zekerheid te kunnen vaststellen is een chemische analyse nodig om de dateringen van de banden en verentouwen van G2350 te kunnen vaststellen.

De onderste witte band van G2350 is qua weefstructuur duidelijk anders dan de bruine band en is vermoedelijk van katoen gemaakt. Van deze witte band is het veel waarschijnlijker dat deze oorspronkelijk deel uitmaakte van G2350. Dit met name vanwege de dikke vlechten waarin de onderste katoenband eindigt en die aan de achterkant van de tooi zijn opgeknoopt. Dit is gedaan met een nogal complexe knoop die nooit eerder uit elkaar lijkt te zijn gehaald. Dit zou betekenen, al is dit toch eigenaardig en daardoor twijfelachtig, dat het hier bij G2350 nooit de bedoeling is geweest om de touwvlechten over de rug van de tooidrager te vallen. In ieder geval maken de aan elkaar geknoopte vlechten de mand van G2350 steviger. Verder zitten de bamboebuisjes en houten staafjes met hun onderkant ingeklemd tussen de strak gespannen witte band (afb. 87).

Welke touwen wel sowieso oorspronkelijk over de nek en rug van de tooidrager vielen, zijn

²⁶⁰ Roth 1924 (zie noot 17), p. 109.

²⁶¹ Zie rapport Schlothauer.

de touwen die zich tegenwoordig in een kluwen aan de binnenkant van de mand van G2350 bevinden (afb. 90). Het is nogal een warboel van touw met daarin ook een splinternieuw katoentouwje. Een duidelijke functie als het verder stabiliseren van het vlechtwerk heeft de kluwen van touw niet. Alles wijst er daarentegen op dat deze touwen ooit, en zeer waarschijnlijk pas na aankomst in Zeeland, zijn opgeknoopt terwijl ze oorspronkelijk, zoals dat het geval is bij andere Zuid-Amerikaanse verentooien, over de rug van de toodrager hingen. Op het ritme van zijn gedans zouden de touwen dan op en neer bewegen. Door Schlothauer is dan ook geprobeerd om deze kluwen van touw van G2350 weer uit elkaar te halen, maar dit was onmogelijk.²⁶² Een restaurator moet hier aan te pas komen.

Interessant is verder de witte kleur die de onderste katoenband van G2350 heeft (afb. 89). Volgens Roth (1924) verkrijgen Guyaanse stammen deze kleur door pijpaarde over hun katoenbanden te smeren.²⁶³ Het kon niet achterhaald worden of deze twintigste-eeuwse observaties van Roth ook van toepassing zijn voor voorgaande generaties. Ditzelfde geldt voor Roths opmerking dat de Macusi tijdens hun cassaveoogstfeesten niet alleen verentooien dragen maar ook hun gezicht insmeren met witte klei.²⁶⁴ In ieder geval is het onwaarschijnlijk dat de katoenband van G2350 met witte klei is besmeerd. De witte kleur van de klei kan nooit langer dan twee eeuwen zo goed behouden zijn gebleven. Daarbij geeft het wit van de katoenband ook niet af, wat in het geval van klei wel logisch had geweest. Het lijkt Schlothauer daarom waarschijnlijker dat de katoenband wit is geverfd.²⁶⁵

Tot slot moet nog worden opgemerkt dat het touw van G2350 voornamelijk bestaat uit twee of drie in elkaar gedraaide draden en sterk lijkt op dat van G2348. Ook hier gaat het waarschijnlijk om katoentouw. Het touw van G2350 oogt niet alleen als katoen maar voelt ook zo aan.

²⁶² Idem.

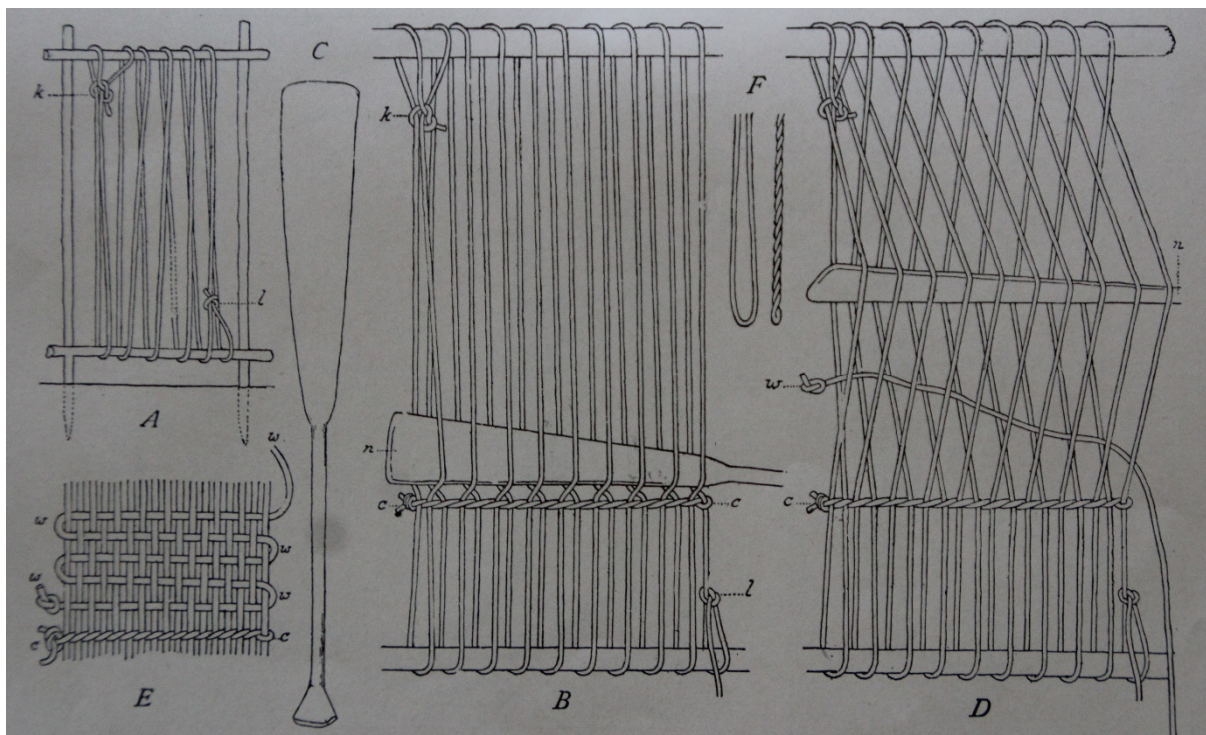
²⁶³ Roth 1924 (zie noot 17), p. 430.

²⁶⁴ Roth 1924 (zie noot 17), p. 476.

²⁶⁵ Zie rapport Schlothauer.

Afb. 87. Naast de bamboebuisjes bevinden zich twee houten staafjes waartussen de bovenste katoenband van G2350 is opgespannen. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 88. Methode van weven waarbij gebruik wordt gemaakt van schering- en inslagdraden. Roth noemt deze primitieve methode typerend voor de Arawak, Carib en Warrau. Foto: W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

Afb. 89. De araveren steken door de bovenste katoenband heen. De onderste katoenband is met witte verf beschilderd. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 90. De touwen die oorspronkelijk over de nek en rug van de drager van de tooi hingen, zijn in de huidige staat van G2350 weggepropt aan de binnenkant van de mand. Foto: Jeroen Lesuis.

Etiketten

Op G2350 zitten twee etiketten geplakt. Op het ene etiket staat het nummer 439 (afb. 91). Dit is het inventarisnummer waarmee G2350 in de catalogus van De Man en Frederiks uit 1890 wordt vermeld.²⁶⁶ Het andere etiket is deels afgescheurd waardoor enkel het nummer 36, 86 of 98 nog zichtbaar is (afb. 92). Tegelijkertijd zou er oorspronkelijk bijvoorbeeld ook 436 hebben kunnen staan. Echter, voor al deze cijfers is niets gevonden in de relevante catalogi van het Zeeuws Genootschap (De Man en Frederiks, Lafont en Nagtglas) dat te maken heeft met G2350. In plaats daarvan zou 36 ook een tentoonstellingsnummer kunnen zijn. Dit idee wordt verder versterkt door het gegeven dat slechts twee van de drie Zeeuwse tooien, namelijk G2348 en G2350, twee stickers hebben. Dit zou impliceren dat deze tooien ooit zijn tentoongesteld en G2351 juist niet. Voor deze tentoonstelling zou in aanmerking kunnen komen de 'Tentoonstelling van landenkaarten, volkenkunde & scheepvaart' die van mei tot juli 1902 in Antwerpen werd gehouden. Het Zeeuws Archief bezit een affiche dat duidelijk maakt dat het Zeeuws Genootschap destijds voor deze tentoonstelling stuk(ken) heeft ingezonden.²⁶⁷ Het is echter helaas onduidelijk welke stukken.

Afb. 91. Linksonder is het etiket zichtbaar met daarop het nummer 439. Onder dit nummer is G2350 geordend in de catalogus van De Man en Frederiks uit 1890. Foto: Jeroen Lesuis.

²⁶⁶ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nrs 154 en 155.

²⁶⁷ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 264.

Afb. 92. Het tweede etiket van G2350 is deels afgescheurd. Alleen het nummer 36, 86 of 98 is nog leesbaar. Foto: Jeroen Lesuis.

G2351A en G2351B

Een van de grootste ontdekkingen tijdens de bestudering van de Zeeuwse tooien was dat G2351 uit twee tooien bleek te bestaan. Datgene wat tot nu toe doorging voor de onderring van G2351 is een aparte verentooi bestaande uit een gevlochten ring met rode en roodzwarte veren (afb. 93). Deze tooi, G2351A, was door middel van slechts twee touwtjes vastgeknoopt aan G2351B (afb. 94). Deze touwtjes ogen veel lichter en daardoor nieuwer dan de overige bij G2351A en B aanwezige touwtjes (afb. 95). Ook het materiaal waarvan deze touwtjes waren gemaakt ziet er anders uit. Schlothauer vermoedt dat het hier gaat om twee touwtjes gemaakt van hennep terwijl de overige touwen van G2351A en B van katoen zijn.²⁶⁸ De expert oordeelt dan ook dat de twee touwtjes van Europese makelij zijn en vermoedelijk dus zijn gebruikt toen de tooien zich al in Europa bevonden. Dit impliceert dat de samenvoeging van G2351A en B tot stand kwam op het moment dat de tooien in het bezit waren van het Zeeuws Genootschap. Deze theorie wordt verder bevestigd door het feit dat men in de oudste catalogus van het Genootschap, die van Lafont uit 1818, als wel in de daarop volgende catalogi uit 1861 en 1890 steeds spreekt van één indianenmuts.²⁶⁹ Er was dus nooit sprake van G2351A en B maar enkel van G2351. Maar deze eeuwenlange, foutieve combinatie is door

²⁶⁸ Zie rapport Schlothauer.

²⁶⁹ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 134, 154, 155 en 160.

Schlothauer met het losknopen van de twee touwtjes tenietgedaan. G2351A en B zijn voortaan weer twee op zichzelf staande tooien.

Dat het onlogisch is dat G2351A en B ooit één verentooi vormden, blijkt uit het gegeven dat als enkele tooi G2351 veels te onstabiel was. Omdat beide tooien slechts met twee touwtjes zaten vastgeknoopt, zou het onmogelijk zijn voor de drager van G2351 om met deze tooi op te dansen. De losjes aan elkaar gebonden tooien zouden dan gaan verschuiven met het risico dat de hele constructie zou instorten.

Een ander argument is dat G2351A ook het uiterlijk heeft van een op zichzelf staande verentooi, zie afbeelding 96 ter vergelijking. Verder wijzen de strengen die aan de boven- en onderkant van de ring uitsteken, erop dat G2351A een op zichzelf staande verentooi is. Deze slangachtige strengen zijn vergelijkbaar met die van G2348. Ze zorgen ervoor dat de veren van G2351A bij elkaar worden gehouden en niet in de ogen komen van de drager van de tooi. Verder bevindt zich aan de achterkant van de tooi een kluwen van touwen die nu in elkaar verstrikt zijn, maar die oorspronkelijk los over de rug van de drager vielen.

Afb. 93. G2351A (maker onbekend), hoofdtooi indianen, datering voor 1776, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de rode ibis, diameter mand 17-18 cm en hoogte 4 cm, Zeeuws Museum, Middelburg. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 94. Voorafgaand aan dit onderzoek waren G2351A en G2351B door middel van twee touwtjes aan elkaar vastgemaakt. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 95. De touwtjes waarmee G2351A en B aan elkaar vastzaten, oogden anders dan de andere voor deze tooien gebruikte katoentouwen. Het lijkt hier te gaan om twee henneptouwtjes van Europese makelij. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 96. C8219 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Carib aan de Orinoco, voor 1840, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de rode ibis, afmetingen onbekend, Übersee-Museum Bremen, Bremen .Foto: Andreas Schlothauer.

G2351A

Het uiterlijk van G2351A is in het bovenstaande al deels beschreven. Hieraan kan nog worden toegevoegd dat de door slangachtige strengen bij elkaar gehouden ibisveren als een halo rondom het hoofd van de drager liggen. Dit esthetische effect is vergelijkbaar met de aureool van een heilige, al moet achter G2351A geen enkele christelijke betekenis worden gezocht.

Onduidelijk is of G2351A oorspronkelijk ook over langere, rechtopstaande veren beschikte. Dit lijkt niet het geval te zijn geweest aangezien hiervoor nergens aanwijzingen zijn gevonden.

De veren

De rode en roodzwarte veren met witte veerschachten zijn volgens Trail van de rode ibis (*Eudocimus ruber*) afkomstig (afb. 97 en 98).²⁷⁰ Schlothauer beaamt dit.²⁷¹ Het leefgebied van deze vogel bevindt

²⁷⁰ E-mails Pepper Trail, 29 en 31 augustus 2017.

²⁷¹ Zie rapport Schlothauer.

zich voornamelijk aan de noordkust van Zuid-Amerika.²⁷² De in G2351A verwerkte roodzwarte veren zijn afkomstig van de vleugel van de ibis. Van deze roodzwarte veren heeft een ibis per vleugel slechts zes stuks. Bij G2351A zijn deze veren elf tot twaalf centimeter lang, de rode veren zijn acht centimeter lang. De veren zijn op dezelfde manier aan de mand vastgebonden zoals bij G2348 en G2350. Dus met het uiteinde van de veerschacht om een eerste touw gebogen en met een tweede touw zijn vervolgens de verenschachten aan elkaar vastgeknoopt.

Omdat het vlechtwerk grotendeels het zicht blokkeert, is het zeer lastig te zien maar vermoedelijk zijn ongeveer tien tot twintig verentouwen aan de ring van G2351A vastgebonden. Voor een preciezere telling zouden de verentouwen losgemaakt moeten worden, maar dit is een taak voor de restaurator. Wel kon worden geconstateerd dat er geen derde touwtje is dat door de veerschachten is geregen om de ibisveren bij elkaar te houden. De veren van G2351A ogen dan ook minder strak geordend dan die van G2348, G2350 en G2351B. Ook zijn de ibisveren met roodzwarte punten, die in een kartelpatroon zijn geknipt, niet gelijk over de tooi verdeeld. Bij ongeveer een derde van de omtrek van G2351A ontbreken deze roodzwarte veren. Het zou kunnen dat de nu aanwezige roodzwarte veren oorspronkelijk wel symmetrisch over de tooi waren verdeeld. Een dergelijke symmetrie is namelijk kenmerkend voor Zuid-Amerikaanse verenornamenten. Het kan ook zijn dat een derde deel van de roodzwarte veren in de loop der tijd verloren is gegaan en dat dus op deze manier de symmetrie van G2351A verloren is gegaan.

Afb. 97. De rode en roodzwarte veren van G2351A zijn afkomstig van de rode ibis (*Eudocimus ruber*). Foto: Andreas Schlothauer.

²⁷² 'Eudocimus ruber', Red List of the International Union for Conservation of Nature, <<http://maps.iucnredlist.org/map.html?id=22697415>> (geraadpleegd op 1 september 2017)

Afb. 98. De rode ibis (*Eudocimus ruber*). Foto: Derek Ramsey, Wikimedia Commons.

Vlechtwerk

Het vlechtwerk van G2351A kent een diameter van zeventien tot achttien centimeter en is vier centimeter hoog. Als materiaal komen voor dit vlechtwerk het al eerder genoemde itiriti, múkru, mauritia- en maripapalm en mamuri in aanmerking. Omdat de 0,3 tot 0,4 cm brede strengen qua kleur en textuur anders ogen dan die van G2348 en G2350 zouden itiriti, múkru en palmsoorten als de mauritia- en maripapalm voor deze strengen afvallen en zou alleen mamuri overblijven. Tegelijkertijd lijken de spiralende strengen van het vlechtwerk met hun flexibiliteit wel degelijk te zijn gemaakt van palmladeren van een palmsoort wellicht anders dan die van G2348 en G2350. De stuggere ringen van het vlechtwerk zouden dan de stengels van deze palmladeren kunnen zijn geweest.

Het vlechtwerk van G2351A is net als dat van G2350 gevlochten volgens de overlaptetechniek, zij het in een iets andere variant. Deze variant noemt Roth (1924) ook typisch voor Guyaanse verentooien (afb. 99) en komt bijvoorbeeld in hoofdstuk vijf terug bij een negentiende-eeuwse Carib-

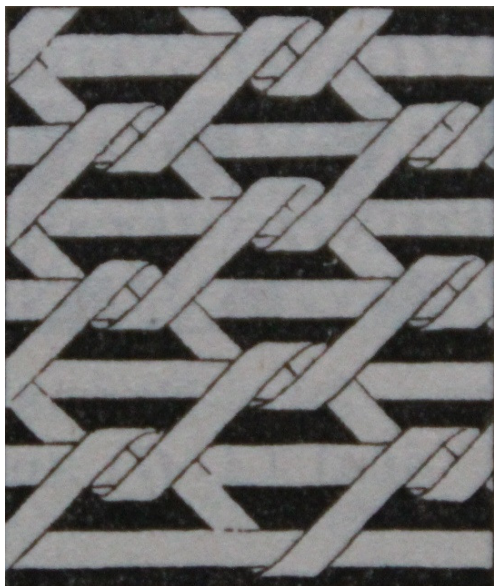
tooi (afb. 179).²⁷³ Het vlechtwerk van G2351A is niet volledig symmetrisch. Op een bepaald punt van het vlechtwerk zitten de strengen veel dichter op elkaar. Omdat hier ook de touwen aan de achterkant van de mand samenkomen, moet dit het punt zijn waarop de vlechtstrengen tijdens het vlechten samenkamen. Vergeleken met het vlechtwerk van de andere Zeeuwse tooien oogt dat van G2351A wat slordig en gehaast. Roth zou zeggen dat hier sprake is van de *lazy man*-stijl die vaker voorkomt bij Guyaans vlechtwerk.²⁷⁴ Verder zijn een aantal van de slangachtige strengen bij de boven- en onderrand van de ring van G2351A losgeschoten (afb. 100). Deze strengen kunnen door een restaurateur weer vast worden gemaakt.

Afb. 99. Het vlechtwerk van G2351A is gevlochten volgens een door Roth genoemde variant op de overlaptetechniek. Foto: Andreas Schlothauer.

²⁷³ Roth 1924 (zie noot 17), p. 142.

²⁷⁴ Roth 1924 (zie noot 17), p. 346.

Afb. 100. De door Roth geïllustreerde variant op de overlaptetechniek. Foto: W.E. Roth, 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

Touw

Het bij G2351A aangetroffen touw lijkt van katoen te zijn. Met touwen die voornamelijk uit twee of drie in elkaar gedraaide draden bestaan, lijken deze touwen sterk op degene die bij G2348 en G2350 werden aangetroffen. Deze touwen komen samen in een kluwen aan de achterkant van G2351A (afb. 101). Net zoals eerder al bij G2348 en G2350 geconstateerd is het waarschijnlijker dat deze touwen oorspronkelijk allemaal vrijelijk bungelden. Het is daarom aan de restaurator om deze touwen weer los te maken.

Afb. 101. De voor G2351A gebruikte touwen komen nu samen in een kluwen aan de achterkant van de tooi, maar oorspronkelijk hingen deze touwen los over de nek en rug van de tooidrager. Foto: Andreas Schlothauer.

G2351B

Met het verwijderen van dat wat tot voor kort doorging voor de onderring van G2351B heeft deze tooi duidelijk een ander uiterlijk verkregen (afb. 102). Door de vele rode en roodzwarte ibisveren van G2351A ging voorheen de aandacht meer uit naar de onderste helft van G2351B. Maar doordat met het verdwijnen van de ibisveren de mand van G2351B nu subtieler oogt, worden de ogen automatisch geleid naar de bovenste helft van de tooi waar zich de arastaartveren bevinden. Dit moet appeleren aan de oorspronkelijke motieven van de maker van G2351 aangezien de rechtopstaande arastaartveren de absolute pronkelementen van de tooi zijn. Tegelijkertijd ligt er hier wel een addertje onder het gras. De vraag is namelijk hoeveel van deze arastaartveren van G2351B authentiek zijn: één of twaalf? Hierover zijn door dit onderzoek sterke twijfels gerezen die in het onderstaande aan bod zullen komen.

Afb. 102. G2351B (maker onbekend), hoofdtooie indianen, datering voor 1776, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de ara, hokko en oropendola, diameter mand 22 cm en hoogte 9,5 cm, Zeeuws Museum, Middelburg. Foto: Andreas Schlothauer.

De veren

Vier centimeter lange zwarte veertjes versieren de volledige onderkant van de mand van G2351B versieren (afb. 103). Dit is dus ook hoe de onderkant van de mand van G2350 er oorspronkelijk uitzag. Volgens zowel Trail als Schlothauer zijn de zwarte veertjes afkomstig van een hokkosoort (*Cracidae*).²⁷⁵ De veertjes zijn met de uiteindes van hun veerschachten om een touw gebogen. Het is lastig om te zien of een tweede touw daarna de schachten aan elkaar vastknoopt maar dit is zeer waarschijnlijk wel het geval. Alle verentouwen van G2351B zijn vervolgens aan twee veertien centimeter lange houten staafjes vastgemaakt die zich aan de achterkant van de tooi bevinden (afb. 104). Volgens Schlothauer worden om te bewaren de verentouwen van de staafjes losgemaakt en dus niet met staafjes en al in één korf gestopt.²⁷⁶

Boven de hokkoveertjes bevinden zich vier rijen rode veertjes van vier centimeter die volgens Schlothauer afkomstig zijn van de geelvleugelara (afb. 105).²⁷⁷ De veren in de bovenste van deze vier rijen zijn iets anders gekleurd en ogen aan de achterkant iets donkerder. Volgens Schlothauer zijn deze veren van een andere plek van het vogellichaam geplukt dan de veren van de onderste drie rijen. Het gaat hier om lichaamsveren versus vleugelveren.²⁷⁸ Ook de rode veertjes zijn om een touw gebogen en daarbij zijn hun schachten met een tweede touw aan elkaar vastgeknoopt. Zowel bij de araveertjes als bij die van de zwarte hokko is geen touwtje te ontdekken dat door het midden van de veerschachten loopt. Hiervoor lijken de schachten ook te dun. Nu kan niet met volledige zekerheid worden gezegd of dit een gevolg is van het ontbreken van een draadje door het midden van de schachten, maar feit is dat een vrij groot deel van de rode en zwarte veertjes van G2351B naar beneden is geklapt. Een restaurateur zou deze veertjes met een dun draadje waarschijnlijk weer rechtop kunnen laten staan.

Bovenaan de mand van G2351B bevinden zich lichtgroene veren die twaalf tot veertien centimeter lang zijn (afb. 106). Deze veren zijn nogal aangevreten. Vanwege de slechte conditie waarin ze verkeren konden de ornithologen dan ook niet vaststellen van welke vogelsoort deze veren afkomstig zijn. Op het eerste gezicht lijkt het door de vaalgroene kleur van de veren hier te gaan om aan kleurverlies leidende Amazonepapegaaienveren. Echter, deze aanname is onjuist. Volgens Schlothauer gaat het hier om de staartveren van de groene oropendola (*Psarocolius viridis*) of de kuiforopendola (*Psarocolius decumanus*, afb. 107).²⁷⁹ Beide vogelsoorten zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden en komen alle twee in de Guyana's voor. De oropendolaveren van G2351B zijn met de

²⁷⁵ E-mails Pepper Trail, 29 augustus 2017 en zie rapport Schlothauer.

²⁷⁶ Informatie door Schlothauer persoonlijk medegedeeld tijdens zijn werkbezoek aan het Zeeuws Museum op 19 december 2017.

²⁷⁷ Zie rapport Schlothauer.

²⁷⁸ Idem.

²⁷⁹ Idem.

schachten om een eerste touw gebogen en vervolgens zijn er tien tot twintig touwen in lussen om deze schachten gewikkeld. Dit is een andere methode van veren bevestigen dan als bij G2348 en G2350 aangezien de schachten hier met een enkel touw aan elkaar zaten geknoopt. Schlothauer is de lussen van G2351B zelfs nog nooit eerder bij een tooi tegengekomen.²⁸⁰ Volgens Schlothauer is het namelijk de regel, en wat wordt bevestigd voor de overige Guyaanse tooien die bij dit onderzoek zijn tegengekomen, dat bij het type mand als dat van G2351B en G2350 de veren met een katoenband om de mand worden gebonden.²⁸¹ Bij G2350 is dit het geval maar bij G2351B dus niet.

Wat wel overeenkomt met G2348 en G2350 is dat ook bij G2351B er een draadje door het midden van de veerschachten van de oropendolaveren is geregen. Dit draadje eindigt daar waar een deel van de oropendolaveren is afgebroken (afb. 106). De bovenzijdes van deze veren zijn afgebroken omdat de touwen waaraan deze veren zitten naar onderen zijn geschoven. Hierdoor werden de desbetreffende veerpunten tegen de bovenrand van de mand geplet en braken zij af. Maar het lijkt hier om een relatief klein verlies van veren en verenpunten te gaan aangezien de overgebleven oropendolaveren symmetrisch zijn verdeeld over G2351B. Aan weerszijden lopen deze veren door tot aan de achterkant van de tooi waar ze vervolgens bewust ontbreken.

De meest in het oog springende veren van G2351B zijn natuurlijk de rode, rechtopstaande veren. Volgens ornitholoog Trail zijn deze veren afkomstig van ara's.²⁸² De meer donkerrode staartveren met de blauwpaarse vlekken zijn die van de groenvleugelara en de meer lichtrode veren zonder blauwpaarse vlekken zijn die van de geelvleugelara (afb. 108). Trails observaties worden beaamd door René Dekker in die zin dat hij ook arastaartveren terugziet bij G2351B, al kan hij niet zeggen van welke arasoort ze afkomstig zijn.²⁸³ Ook Schlothauer oordeelde ter plaatse dat het hier gaat om arastaartveren.²⁸⁴ Daarmee laat in theorie G2351B zich net als G2348 associëren met de Amazone-legendes van de ara en Vader Zon. Te meer omdat de toppen van de arastaartveren van G2351B ook met allerlei versieringen (veertjes, gom, dons) zijn verzwaard (afb. 109). Wanneer men dan danste met de tooi op leken deze verzwaarde veren op de wapperende vleugels van een vogel. Tegelijkertijd is er net als bij G2348 verder geen enkel bewijs gevonden dat daadwerkelijk aantoont dat G2351B gekoppeld moet worden aan de mythe van de ara en Vader Zon.

Ondanks dat de arastaartveren tegenwoordig doorgaan als de pronkelementen van G2351B plaatst dit onderzoek serieuze vraagtekens bij de authenticiteit van deze veren. Allereerst is het eigenaardig dat de arastaartveren op verschillende manieren aan de mand zijn bevestigd. De staartveer aan de voorkant van de tooi is met touw aan de mand vastgebonden terwijl de andere elf

²⁸⁰ Idem.

²⁸¹ Idem.

²⁸² E-mails Pepper Trail, 29 en 31 augustus 2017.

²⁸³ E-mail René Dekker, 28 augustus 2017.

²⁸⁴ Zie rapport Schlothauer.

veren simpelweg los in het vlechtwerk zijn gestoken (afb. 110). Daarbij zijn net als bij G2348 ook in de veerschachten van de staartveren van G2351B houten staafjes gestoken. De scherpe punten van deze staafjes penetreren het vlechtwerk van G2351B (afb. 111). Tegelijkertijd is dit geen stabiele constructie: sommige van de staartveren hangen vrij schuin in het vlechtwerk. Dit is atypisch voor Zuid-Amerikaanse verentooien aangezien de kans groot is dat deze schuine veren van G2351B in tegenstelling tot goed vastgemaakte, rechtopstaande staartveren los zullen schieten tijdens het dansen.

Omdat de elf arastaartveren zo losjes in de mand van G2351B waren gestoken, kon Schlothauer ze makkelijk verwijderen en apart bestuderen. Op de plaats waar de veren zaten, werden prikkertjes gestoken (afb. 112). Deze prikkertjes maakten duidelijk dat de arastaartveren niet bepaald evenredig verdeeld zijn over de mand. Dit kan drie dingen betekenen: a) er ontbreken een aantal arastaartveren bij G2351B, b) er zijn teveel arastaartveren in de mand gestoken of c) er zouden helemaal geen arastaartveren los in het vlechtwerk gestoken moeten zitten. Deze laatste optie is interessant want dat zou betekenen dat alleen de arastaartveer aan de voorkant van G2351B authentiek is. Dit is bepaald geen gek idee. De arastaartveer zou dan de duidelijke blikvanger van de tooi zijn in plaats van dat deze staartveer zoals nu volledig wordt overschaduwde door de elf grotere staartveren van G2351B. Op deze manier heeft de kleinere staartveer geen enkel esthetisch nut meer, iets wat zeer eigenaardig zou zijn als dit oorspronkelijk al de bedoeling was. Er zijn duidelijke voorbeelden van Guyaanse tooien waarbij één of enkele arastaartveren aan de voorkant juist alle aandacht vangen (afb. 113).

Wanneer de elf losse arastaartveren op een rijtje worden gelegd dan valt direct op dat deze veren niet uniform zijn (afb. 114). Allereerst is er de veel kleinere en door stof bijna zwart geworden arastaartveer waarvan in het bovenstaande al is aangetoond dat deze niet bij G2351B maar bij G2350 hoort. Verder zien we, net als bij G2348, dat van de elf veren er vijf zijn versierd met kleinere veertjes en zes niet. De versierde veren hebben dezelfde decoratie (vogeldons, gele en zwarte veertjes) als de arastaartveren van G2348 (afb. 115). De gekrulde, ongekartelde zwarte veertjes van de vijf versierde arastaartveren van G2351B zijn volgens Schlothauer en Trail van de (zwarte) hokko afkomstig (afb. 116).²⁸⁵

Naast het verschil tussen wel of geen decoratie verschilt ook de toestand waarin de arastaartveren van G2351B verkeren soms sterk. Sommige veren zijn donkerbruin geworden van het vele stof terwijl bij andere veren de rode en blauwe kleuren nog goed zichtbaar zijn. Verder blijken ook de staafjes die in de veerschachten van de staartveren zijn gestoken verschillend van lengte te zijn. Volgens Schlothauer is dit eigenaardig. Zuid-Amerikaanse stammen houden namelijk vast aan

²⁸⁵ E-mails Pepper Trail, 29 en 31 augustus 2017 en zie rapport Schlothauer.

dezelfde technieken.²⁸⁶ Het zou dus logischer zijn als de staafjes van de arastaartveren van G2351B allemaal ongeveer dezelfde lengte zouden hebben.

Nu kan het bovenstaande op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Een theorie is dat geen enkele van de elf losse arastaartveren bij G2351B hoort maar dat ze in plaats daarvan allemaal bij G2348 horen. De houten buis van laatstgenoemde tooi telt minimaal zes lege gaten (afb. 117). Zo het kan dus zijn dat er nog meer gaten in de houten buis zitten of dat er in sommige gaten twee arastaartveren passen en dat zodoende alle elf de arastaartveren van G2351B in de buis van G2348 passen. Het kan ook zijn dat enkel de gedecoreerde arastaartveren bij G2348 horen en dat alle ongedecoreerde staartveren, waarvan er twee nu in de buis van G2348 zitten, bij G2351B horen. Of andersom: dat enkel de ongedecoreerde staartveren bij G2348 horen en de gedecoreerde staartveren bij G2351B. Dit zou overeenkomen met het standpunt van Schlothauer die stelt dat de staartveren van G2348 en G2351B op een bepaald punt in de tijd met elkaar zijn verwisseld.²⁸⁷ Echter, een simpele rekensom maakt duidelijk dat deze stelling enigszins twijfelachtig is. Op dit moment telt de houten buis van G2348 namelijk minimaal negentien gaten waarvan elf gevuld met versierde en twee gevuld met onversierde arastaartveren. G2351B telt vijf versierde en zes onversierde staartveren. Zouden alle versierde staartveren worden ondergebracht bij G2348, dan blijven er vier gaten leeg in de houten buis over. Worden alle onversierde veren ondergebracht bij G2348 dan blijven er elf gaten leeg. Ook als de veren per vogelsoort over de tooien zouden worden verdeeld, dus bijvoorbeeld alle staartveren van de groenvleugelara bij G2348, dan zouden er nog steeds gaten leeg blijven in de buis van G2348. Metaforisch gezien stellen dit de gaten voor in Schlothauers theorie.

Nu kan het natuurlijk altijd zijn dat er in de loop der tijd versierde of onversierde veren van G2348 en G2351B verloren zijn geraakt, maar hiervoor ontbreekt het bewijs en dus kan er niet van deze aanname worden uitgegaan. Voor deze scriptie wordt dan ook niet Schlothauers stelling overgenomen dat de arastaartveren van G2348 en G2351B door elkaar zijn gehusseld en dat beide tooien oorspronkelijk over meerdere arastaartveren beschikten. In plaats daarvan is het aannemelijker dat G2351B oorspronkelijk slechts één staartveer aan de voorkant had zitten aangezien de verentooi daarmee veel meer oogt als een authentieke Guyaanse tooi. De andere elf veren die nu in het vlechtwerk van G2351B gestoken zijn zouden dan bij G2348 horen. Al kan dit laatste met minder zekerheid worden gezegd aangezien er dus slechts minimaal zes lege gaten zijn waargenomen bij de houten buis van G2348 en het onduidelijk is of alle elf staartveren van G2351B

²⁸⁶ Informatie door Schlothauer persoonlijk medegedeeld tijdens zijn werkbezoek aan het Zeeuws Museum op 19 december 2017.

²⁸⁷ Zie rapport Schlothauer.

in deze gaten passen. Kortom, een volledig bewezen hypothese voor de arastaartveren van G2348 en G2351B kan met dit scriptieonderzoek simpelweg niet worden aangedragen.

Afb. 103. De zwarte veertjes rondom de onderkant van de mand van G2351B zijn waarschijnlijk afkomstig van de zwarte hokko (*Crax alector*). Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 104. Links is zichtbaar dat de verentouwen aan twee staafjes aan de achterkant van de tooi zijn gebonden. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 105. De vier rijen rode veertjes zijn volgens Schlothauer afkomstig van de geelvleugelara (*Ara macao*). Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 106. De lichtgroene veren zijn volgens Schlothauer afkomstig van de groene oropendola (*Psarocolius viridis*). Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 107. Links de kuiforopendola (*Psarocolius decumanus*), foto: The Lilac Breasted Roller, Wikimedia Commons. Rechts de groene oropendola (*Psarocolius viridis*), foto: Ingrid Torres de Macedo, Wikimedia Commons.

Afb. 108. De donkerrode veer met de blauwpaarse streep is afkomstig van de groenvleugelara, de lichtrode veer van de geelvleugelara. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 109. Het merendeel van de toppen van de arastaartveren is versierd met donsballietjes, kleinere veertjes en/of kartelpatronen.

Afb. 110. Terwijl de andere arastaartveren los in het vlechtwerk zijn gestoken, is de staartveer aan de voorkant van de tooi stevig met touw vastgemaakt. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 111. Net als bij G2348 zijn ook in de schachten van de arastaartveren van G2351B houten staafjes gestoken. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 112. Om beter te zien hoe de arastaartveren over de mand van G2351B waren verdeeld, werden zij door Schlothauer tijdelijk vervangen door houten prikkertjes. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 113. 40.0/ 5098A (maker onbekend), tooi van de Wawai afkomstig uit Guyana, geschonken door W.H. Holden in 1939, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de ara en hokko, 21 cm (lengte) x 21 cm (breedte) x 19 cm (hoogte), American Museum of Natural History, New York. Foto: American Museum of National History.

Afb. 114. De losse arastaartveren op een rijtje. Vijf van deze veren zijn versierd met kleine veertjes, de andere zes niet. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 115. De vijf versierde veren nu apart naast elkaar. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 116. Net als die van G2348 zijn ook sommige arastaartveren van G2351B versierd met de kuifveertjes van de zwarte hokko. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 117. In de houten buis van G2348 zitten elf versierde en twee onversierde arastaartveren gestoken. Daarnaast telt de buis minimaal zes onopgevulde gaten. Foto: Jeroen Lesuis

Vlechtwerk

De 9,5 centimeter hoge mand van G2351B kent inclusief bovenrand een diameter van 22 centimeter (afb. 118). Deze mand is op dezelfde wijze gevlochten als die van G2350, dus volgens de overlaptetechniek. Daarnaast heeft de mand van G2351B ook een uitstekende bovenrand die er voor zorgt dat de oreopendolaveren vooroverbuigen.

De 0,3 tot 0,4 centimeter brede strengen van G2351B ogen donkerder van kleur dan die van G2350. Al is de kans natuurlijk groot dat de zwarte kleur afkomstig is van eeuwenlange stofneerslag. Net als bij G2350 denkt Schlothauer dat de ringen van G2351B zijn gemaakt van itiriti, múkru of wellicht van de bladstengels van palmsoorten als de maripa- of mauritiapalm.²⁸⁸ De spiralende strengen zijn veel flexibeler en zijn volgens Schlothauer daarom waarschijnlijk afkomstig van de zachtere bladrepn van bijvoorbeeld de maripa- of mauritiapalm.

Afb. 118. Ook de mand van G2351 is gevlochten volgens de zogenoemde overlaptetechniek. De spiralende strengen verbinden de opeengestapelde ringen met elkaar. Foto: Jeroen Lesuis.

Touw

Gezien het uiterlijk en hoe de textuur van het touw aanvoelt, lijkt ook het touw van G2351B van katoen te zijn gemaakt. Dit geldt zeker voor de dikke vlecht die rondom om de onderkant van de mand loopt (afb. 119). Daarmee vervult deze vlecht eenzelfde esthetische functie als de katoenband

²⁸⁸ Zie rapport Schlothauer.

Afb. 120. De sticker op het vlechtwerk duidt het cijfer aan waarmee G2351B staat vermeld in de catalogus van De Man en Frederiks uit 1890. Foto: Jeroen Lesuis.

Conclusie

Het meest opzienbarende dat uit bovenstaande bestuderingen van G2348, G2350 en G2351A en B naar voren is gekomen, betreft natuurlijk de aanpassingen die in de loop der eeuwen aan de Zeeuwse tooien zijn gedaan. Tijdens dit onderzoek werd duidelijk dat de tooien er oorspronkelijk anders uitzagen dan de staat waarin ze voorafgaand aan dit onderzoek werden aangetroffen. Dankzij de inspanningen van Andreas Schlothauer zijn de verentooien waar mogelijk weer zo ver mogelijk teruggebracht naar hun oorspronkelijke uiterlijk. Tegelijkertijd restereert er nog een flink aantal ingrepen, bijvoorbeeld het losknopen van de touwen van G2350 en G2351A en B, waarvoor een restaurator aan te pas moet komen. Een volledige terugkeer naar hun oorspronkelijke uiterlijk is voor de Zeeuwse tooien onmogelijk aangezien sommige elementen, denk aan de vogelveren, voorgoed verloren zijn geraakt. In plaats daarvan is het een optie om bijvoorbeeld een nieuw verentouw van hokko- of toekanveertjes te bevestigen aan de onderkant van de mand van G2350. Al kan een dergelijke ingreep ook weer ten koste gaan van het authentieke uiterlijk van deze tooi. De kans is namelijk groot dat de nieuwe veertjes zullen afsteken tegen de overige, eeuwenoude en met stof overladen veertjes.

De metamorfoses van de Guyaanse verentooien van het Zeeuws Genootschap roept de vraag op hoe en wanneer dit heeft kunnen gebeuren. Hiervoor kunnen een aantal verschillende momenten

worden ondergescheiden. De belangrijkste daarvan is het moment waarop de tooien zeer waarschijnlijk in losse onderdelen arriveerden bij de verzamelaars van het Zeeuws Genootschap. De Guyaanse stammen bewaarden immers de verschillende tooi-onderdelen als de verentouwen en keverschildentrosjes los van elkaar. De verentooien werden pas weer in elkaar gezet op het moment dat er een ceremonie zou plaatsvinden. Het vlechtwerk dat als basis van de tooien diende, werd vervolgens ter plekke in elkaar gevlochten. Nu maakt bij G2348, G2350 en G2351A en B uiteraard het vlechtwerk wel oorspronkelijk deel uit van de tooien. Ook deze manden en ringen zouden dan als losse onderdelen moeten zijn aangekomen bij het Zeeuws Genootschap.

Naast de Guyaanse traditie zat er ook een duidelijk praktisch voordeel aan het in losse onderdelen vervoeren van de verentooien. Volledig opgetogen was de kans klein dat de fragiele verentooien van het Zeeuws Genootschap de ruige Atlantische zeereis zonder kleerscheuren zouden doorstaan. Daarnaast konden gedemonteerd de tooien vermoedelijk gemakkelijker aan boord worden bewaard. Tegelijkertijd kan deze theorie ook worden omgedraaid, namelijk dat de tooien wel degelijk volledig in elkaar gezet werden vervoerd en dat ze als gevolg hiervan tijdens de zeereis schade opliepen. Hierdoor was men gedwongen de Zeeuwse tooien opnieuw in elkaar te zetten en wat dus leidde tot een aantal constructiefouten.

De door Schlothauer bij G2348, G2350 en G2351A en B ontdekte constructiefouten kunnen niet anders zijn dan van Zeeuwse origine. Want hoe logisch zou het zijn als een Guyaanse stam zijn eigen tooi verkeerd in elkaar zette? Het is daarentegen veel logischer dat na eenmaal de losse onderdelen te hebben uitgepakt de verzamelaars van het Zeeuws Genootschap hun Guyaanse verentooien verkeerd in elkaar hebben gezet. Bijvoorbeeld door de dwarsbalk van het houten kruis en de houten buis van G2348 verkeerd te bevestigen en door de verentouwen van alle vier de tooien aan de achterkant op te knopen voor extra stabiliteit.

Met hun constructiefouten waren de heren van het Zeeuws Genootschap destijds lang niet de enigen. Meerdere Europese musea beschikken over Zuid-Amerikaanse verenornamenten die na aankomst in Europa foutief zijn gereconstrueerd.²⁹⁰ De oorzaken hiervan waren onwetendheid en vervolgens de eigen Europese interpretatie waarmee men de kennislacune probeerde op te vullen. Zo beschikt het Musée du quai Branly bijvoorbeeld over een verentooi en verencape van de Tupinambá die aan elkaar vast zijn genaaid (afb. 121). Schlothauer (2017) heeft vastgesteld dat deze binding niet origineel is en dat de cape en tooi oorspronkelijk twee losse objecten waren.²⁹¹ Echter, toen deze objecten in de zeventiende eeuw in Europa arriveerden, zijn zij samengevoegd tot een

²⁹⁰ Schlothauer 2017 (zie noot 12), pp. 46-56. In dit artikel bespreekt Schlothauer een aantal eeuwenoude verenornamenten uit het Amazone-gebied die verkeerd zijn gereconstrueerd. Het betreft hier objecten uit de collecties van het Musée du quai Branly (Parijs), Musées royaux d'art et d'histoire (Brussel), Musée d'Artillerie (Draguignan) en de etnologische verzameling van de Universiteit Göttingen.

²⁹¹ Schlothauer 2017 (zie noot 12), pp. 48-51.

mantel zoals die destijds door de Europese adel werd gedragen.²⁹² In de zeventiende eeuw maakten de aan elkaar genaaide verencape en tooi van de Tupinambá dan ook deel uit van de Franse koninklijke collectie.²⁹³

De Zeeuwse tooien behoren dus tot een groter fenomeen van Zuid-Amerikaanse verenornamenten die destijds in Europa verkeerd werden geïnterpreteerd en gereconstrueerd. Dit fenomeen komt met name terug bij verenornamenten van voor 1900.²⁹⁴ Dit omdat in vergelijking met de veelvoud aan twintig-eeuwse antropologische en etnografische rapporten oudere bronnen schaars zijn. Dit betekent dat zowel nu als destijds in de achttiende eeuw de Europese kennis over eeuwenoude verentooien schaars was.²⁹⁵ Wat dat betreft moet men mild zijn voor de verzamelaars van het Zeeuws Genootschap. Want hoe zet iemand een Guyaanse verentooi in elkaar zonder voorbeeld? Ironisch genoeg worden hiermee ook Hartsincks woorden gelogenstraft dat verentooien niet meer zouden zijn dan ‘een soort van Mutsen of Paruiken van veel verwige Pluimen, waar mede zy [de Guyaanse indianen] hun Hoofd bedekken’.²⁹⁶ Het feit dat men bij het Zeeuws Genootschap er niet in slaagde om de Guyaanse verentooien correct te reconstrueren toont aan hoe complex deze objecten in werkelijkheid waren. Met als gevolg dat, zo heeft dit onderzoek aangetoond, G2348, G2350 en G2351A en B eeuwenlang het resultaat waren van een Europese make-over. Dat de tooien eeuwenlang in een nieuw jasje door het leven gingen, blijkt overigens ook uit het al eerder gemelde gegeven dat G2351 zowel in de oudste catalogus van het Zeeuws Genootschap, die van Lafont uit 1818, als wel in de daarop volgende catalogi uit 1861 en 1890 wordt beschreven als zijnde één indianenmuts.²⁹⁷ Men spreekt dus in enkelvoud in plaats van in meervoud. Dit duidt erop dat er nooit sprake was van G2351A en B maar enkel van G2351.

Bij dit scriptieonderzoek werden ook een aantal aanpassingen gevonden aan het oorspronkelijke uiterlijk van G2348, G2350 en G2351A en B die niet plaatsvonden op het moment dat de tooien in Zeeland voor het eerst weer in elkaar werden gezet. In plaats daarvan moeten deze aanpassingen plaats hebben gevonden in de decennia die volgden nadat alle vier de tooien in het bezit waren van het Zeeuws Genootschap. Het gaat hier om de verwisseling van een deel van de arastaartveren van G2348, G2350 en G2351B. Deze verwisseling kon uiteraard pas plaatsvinden nadat alle drie de tooien in het bezit waren van het Zeeuws Genootschap. Als laatste van de drie werd G2348 in 1817 geschonken aan het Genootschap dus kunnen in theorie vanaf dit jaar de

²⁹² Idem.

²⁹³ Idem.

²⁹⁴ Idem.

²⁹⁵ A. Schlothauer, Ein Feder-Hut der Warrau (Surinam oder Guayana) und eine Reise durch Europa (fünf Länder und vier Sprachen), 2010, <<https://www.about-africa.de/diverses-unsortiertes/543-feder-hut-der-warrau-surinam-oder-guayana>> (geraadpleegd op 5 januari 2018)

²⁹⁶ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 10.

²⁹⁷ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 134, 154, 155 en 160.

staartveren van de tooien met elkaar zijn verwisseld. Het is echter zeer onwaarschijnlijk dat de veren van G2348, G2350 en G2351B direct in 1817 met elkaar zijn verwisseld aangezien ze al die jaren daarvoor in tact werden gehouden. Het is daarom waarschijnlijker dat de verenverwisseling decennia of eeuwen later plaatsvond op een moment dat de Guyaanse verentooien en de bijbehorende kennis erover in de vergetelheid waren geraakt. Wellicht dat tijdens een schoonmaakbeurt de staartveren van de tooien zijn losgemaakt en na afloop met elkaar zijn verwisseld.

Tot slot is er nog een derde categorie van meest recente aanpassingen. Dit betreft de nieuwere touwtjes en het plakband die werden aangetroffen bij G2348, G2350 en G2351A en B. Bij het Zeeuws Museum en het Genootschap kon men niet aangeven door wie en wanneer de toevoeging van deze elementen gedaan zou kunnen zijn.

© Musée du quai Branly

Afb. 121. 71.1917.3.83 (maker onbekend), een uit vier oorspronkelijk losse objecten bestaande mantel waaronder een verenceape en verentooi afkomstig van de Tupinambá, zestiende eeuw, gebruikt materiaal onder andere katoen, ibisveren en parels, 107 x 118 x 10 cm, Musée du quai Branly, Parijs. Foto: Musée du quai Branly.

Dat de Guyaanse verentooien van het Zeeuws Genootschap zeer waarschijnlijk uit losse onderdelen bestonden maakt het moeilijk om deze tooien precies te dateren. Schlothauer geeft in zijn rapport aan dat de verschillende onderdelen van een achttiende-eeuwse tooi werden gerecycled en daardoor uit verschillende jaren of zelfs decennia konden stammen.²⁹⁸ Het was bijvoorbeeld mogelijk dat de touwen met vogelveren van de ene generatie op de andere overgingen. Volgens Schlothauer verschillen Guyaanse verenornamenten binnen twee tot drie generaties nauwelijks van elkaar. In het geval van de Zeeuwse tooien is hij er vanuit gegaan dat de makers van deze tooien maximaal vijftig tot tachtig jaren oud zijn geworden. Gegeven dat de verentooien respectievelijk in 1776 en 1817 aan het Zeeuws Genootschap zijn geschonken, geeft dat voor G2350 en G2351A en B een dateringskader dat grofweg van 1725 tot 1776 loopt en in het geval van G2348 van 1750 tot 1817.²⁹⁹ Dit is zeer bijzonder aangezien er wereldwijd zeer weinig musea zijn met Guyaanse verenornamenten die stammen uit de achttiende eeuw.³⁰⁰ Binnen de Collectie Nederland is het Zeeuws Museum zover bekend zelfs het enige museum met achttiende-eeuwse verentooien.³⁰¹ Het merendeel van de wereldwijd in musea bewaard gebleven Guyaanse tooien stamt uit de negentiende en twintigste eeuw.

De centrale onderzoeksvraag van deze scriptie is waarvandaan en van welke stam(men) de Zeeuwse tooien afkomstig zijn. Los van de schenkingsgegevens heeft de bestudering van G2348, G2350 en G2351A en B bevestigd dat dit inderdaad vier Guyaanse tooien zijn. De vier tooien delen cruciale kenmerken met elkaar die ook terugkomen bij de door De Goeje (1906), Farabee (1918 en 1924) en met name Roth (1924) aangehaalde tooien afkomstig van Guyaanse stammen. Denk aan de manier waarop de manden van G2348, G2350 en G2351A en B zijn gevlochten en hoe de verentouwen aan deze manden zijn bevestigd.

Maar kunnen de tooien ook aan een specifieke Guyaanse stam worden toegeschreven? In het geval van G2348 zijn hier wel aanwijzingen voor gevonden. Aanwijzingen die in een andere richting wijzen dan de huidige toeschrijving van deze verentooi aan de Wayana. Sommige van de vormen die met zwarte zwerf op het houten kruis van deze tooi zijn geschilderd, doen namelijk denken aan de lichaamsschilderingen van de Arawak. Tegelijkertijd doen de ruitpatronen op dit kruis weer denken aan de beeldtaal van de Warrau. Ook de op de krokodillen gelijkende koppen aan beide uiteindes van de dwarsbalk, kunnen geassocieerd worden met de Warrau. Dit omdat bij deze stam de gaves van de regensjaman worden vergeleken met de magische krachten van krokodillen. Op deze

²⁹⁸ Zie rapport Schlothauer.

²⁹⁹ Idem.

³⁰⁰ Schlothauer 2010 (zie noot 238).

³⁰¹ Tot deze conclusie is gekomen na het uitgebreid doorzoeken van de collecties van het Museum Volkenkunde, Tropenmuseum, Wereldmuseum, het Museon en de collecties van alle musea die zijn verbonden aan de Stichting Volkenkundige Collectie Nederland.

manier zou G2348 eventueel kunnen zijn ingezet bij een regendansceremonie van de Warrau. Echter, dit is een al te voorbarige conclusie aangezien er dus ook nog de Arawak-associatie is.

Dat het precies de Arawak en Warrau zijn die in aanmerking komen voor G2348 lijkt geen toeval te zijn. Eind achttiende eeuw leefden deze stammen al voor langere tijd naast elkaar aan de Guyaanse kust ten oosten van de monding van de Orinoco.³⁰² Nu werd het eerder al duidelijk dat naburige Guyaanse stammen elkaars ceremonies bezochten en dat de gaststam daarbij verantwoordelijk kon zijn voor de productie van de verenornamenten. Een dergelijke traditie kan leiden tot een vermenging van culturele gebruiken. G2348 lijkt hiervoor het tastbare bewijs te zijn aangezien de verentooi zowel elementen van de Arawak als de Warrau in zich heeft. Tegelijkertijd moet een vergelijking van deze tooi met andere Guyaanse tooien in hoofdstuk vijf verder uitwijzen in hoeverre deze associaties met de Arawak en Warrau daadwerkelijk kloppen en in hoeverre de huidige toeschrijving van G2348 aan de Wayana wel of niet juist is.

Voor G2350 is het de vraag of de twee houten staafjes aan de achterkant van de tooi als bewijsmateriaal voor een stamtoeschrijving kunnen dienen. De staafjes kunnen namelijk gebruikt zijn voor een schering-en-inslagweeftechniek die Roth (1924) typerend noemt voor de Arawak, Carib en Warrau. De bovenste band van G2350 zou met behulp van deze weeftechniek gemaakt kunnen zijn. Schlothauer vermoedt echter dat deze band van een jutezak afkomstig is en daarmee van Europese makelij is. Wel geeft de expert in zijn rapport aan dat de mandvorm van G2350 overeenkomt met veren kronen van de Akawaio, Arawak en Carib.³⁰³ De vergelijking van G2350 met andere Guyaanse verentooien in hoofdstuk vijf moet uitwijzen in hoeverre dit correct is.

Wat betreft G2351A komen de stammen in aanmerking die zich destijds aan of in de buurt van de Guyaanse kust bevonden, te weten de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau. Dit omdat in deze tooi veren van de rode ibis zijn verwerkt. Deze vogel bevindt zich van oudsher voornamelijk aan de noordkust van Zuid-Amerika.

Vanwege kenmerken als het vlechtwerk en de verentouwen is het duidelijk dat G2351B een Guyaanse tooi is. Er zijn bij de bestudering van deze tooi echter geen aanwijzingen gevonden die naar een specifieke stam wijzen. Schlothauer houdt het erop dat deze tooi zowel van de Akawaio, Arawak, Carib als de Warrau afkomstig kan zijn.³⁰⁴ De vergelijking van G2351B met andere Guyaanse verentooien in hoofdstuk vijf moet hier meer duidelijkheid over bieden.

Tot slot moet wat betreft de analyse van G2348, G2350 en G2351 nog iets worden gezegd over de vogelveren die in deze tooien zijn verwerkt. De hoop was dat voor ieder van de tooien kon worden

³⁰² Zie rapport Schlothauer.

³⁰³ Idem.

³⁰⁴ Idem.

vastgesteld welke veren van welke vogels waren gebruikt. Daarbij was de verwachting dat de determinatie van de desbetreffende vogelsoorten ons meer kon vertellen over de herkomst, functie en ook de eventuele spirituele betekenis van de Zeeuwse tooien. Dit laatste zou dan in lijn zijn met het eerdergenoemde onderzoek uit de jaren tachtig en negentig van Calil Zarur naar de verenornamenten van de Bororo. Deze antropoloog nam de vogelveren als uitgangspunt om vervolgens te illustreren welke belangrijke plek met name de harpijadelaar en de ara innamen in de legendes van de Bororo. De hoop was dat zoiets ook mogelijk was voor de Zeeuwse tooien. Bovenstaande analyse van de tooien wees echter uit dat die hoop een illusie bleek te zijn. Ten eerste omdat het voor de groep van ingeschakelde ornithologen simpelweg onmogelijk was om alle vogelsoorten vast te stellen die gebruikt waren voor de vier tooien. Daarvoor was een groot deel van de aangetroffen vogelveren simpelweg te versleten. Alleen van de veren van de groenvleugelara, geelvleugelara, Amazonepapegaai, rode ibis en oropendola kan met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid worden gezegd dat deze verwerkt zijn in G2348, G2350, G2351A en G2351B. Dit is echter te weinig informatie om te kunnen koppelen aan specifieke stammen en hun legendes. De araveren kunnen worden geassocieerd met mythes over Vader Zon, maar deze mythes komen dus bij zeer veel inheemse stammen in het Amazonia-gebied voor. Heel concreet wordt dit dus niet. Niet zo concreet bijvoorbeeld als wanneer bij één van de Zeeuwse tooien van onder naar boven de veren van de hokko, toekan en harpijadelaar waren aangetroffen. Dan was deze verentooi waarschijnlijk afkomstig van de Waiwai aangezien in hun ceremonies en mythes de hokko, toekan en harpijadelaar centraal staan.³⁰⁵ Maar voor de bij dit onderzoek vastgestelde vogelsoorten kunnen geen specifieke (stam)mythes worden gevonden.

Achteraf beredeneerd was het misschien bij voorbaat überhaupt wel een onmogelijke missie, de voor deze scriptie toegepaste determinatiestrategie. Als antropoloog verdiepte Calil Zarur zich allereerst in de vogelmythes van de Bororo om pas daarna te kunnen achterhalen hoe deze mythes tot uiting kwamen in de verenornamenten van de Bororo. Deze mythes en rituelen konden nogal specifiek zijn door zich bijvoorbeeld verhouden tot de oost-westindeling van het desbetreffende Bororo-dorp. Wanneer Calil Zarur deze dorpscultuur van de Bororo niet allereerst had bestudeerd maar zich enkel had gefocust op de tooien met daarin de veren van de harpijadelaar en groenvleugelara, dan had zij nooit kunnen bevroeden dat deze veren in verband stonden met de oost-westindeling van het Bororo-dorp. Deze omgekeerde weg is met dit onderzoek wel geprobeerd te bewandelen voor G2348, G2350 en G2351A en B, maar dit blijkt dus een doodlopende weg te zijn. Kennis van de legendes en mythes van een bepaalde inheemse stam kan ons helpen de vogelveren in een bepaalde tooi te herkennen die typerend zijn voor deze stam. Deze legendes en mythes kunnen

³⁰⁵ Howard 1991 (zie noot 60), pp. 66-68.

ons vervolgens helpen uit te leggen wat de betekenis en functie van deze tooi is. Maar andersom zijn deze stamlegendes en mythes dus niet direct te achterhalen enkel op basis van de in een tooi aangetroffen veren van bepaalde vogelsoorten. Dat is wat dit scriptieonderzoek onbedoeld heeft aangetoond.

Hoofdstuk 3: het Zeeuws Genootschap en haar schenkers

In dit tweede hoofdstuk staat het Zeeuws Genootschap centraal en zij die G2348, G2350, G2351A en G2351B schonken aan dit genootschap. Het bestuderen van de achtergronden van de heren Tjeenk, Louijssen en Hugenholtz als wel hun schenkingen van de verentooien moet leiden tot een beter begrip van hoe de tooien ooit vanuit Nederlands-Guyana naar Zeeland zijn gekomen. Op deze manier wordt meer duidelijk over de herkomst van de Zeeuwse tooien, wat het centrale onderzoeksdoel is van deze scriptie. Daarbij werpt zich ook meteen de vraag op waarom en met welk doel deze tooien ooit de Atlantische Oceaan zijn overgestoken. Om hier een antwoord op te krijgen moet eerst worden stilgestaan bij het instituut dat uiteindelijk in bezit kwam van G2348, G2350 en G2351A en B, te weten het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen

Het Zeeuws Genootschap vond zijn oorsprong in de Franse Leessociëteit die in 1765 werd opgericht te Vlissingen. Deze club bestond uit een twaalfstal personen die ‘waren genegen tot het leezen der Fransche tijd-schriften en van sommige geleerde werken in die taal, [en] besloten tot een maandelijksche bijeenkomst, om daar in met malkanderen te beraadslagen, welke schriften men zou goedkeuren om gelezen en overwogen te worden.’³⁰⁶ Onder dit twaalfstal was de in 1765 naar Vlissingen gekomen predikant Justus Tjeenk, een van de drie schenkers van een verentooi aan het Zeeuws Genootschap (afb. 122). Geïnspireerd door Tjeenk kwam bij de leesclub de gedachte op om zich niet langer enkel bezig te houden met de Franse taal en cultuur, maar om een genootschap op te richten dat ‘diende tot bevestiging van den geopenbaarden Godsdienst, volmaking der regeringswijze, beschaving der vaderlandsche letterkunde, opheldering der geschiedenissen van land en kerk, voortzetting van allerleye kunsten en wetenschappen, bijvoorbeeld van de genees-, heel-, sterre-, bouw-, en werktuigkunde, zeevaart koophandel en landbouw.’³⁰⁷ Daarbij diende de in 1752 in Haarlem opgerichte Hollandse Maatschappij der Wetenschappen als het grote voorbeeld voor de Zeeuwen. En dus zo geschiedde het: in 1767 werd te Vlissingen een wetenschappelijk genootschap

³⁰⁶ G. Ploos van Amstel, ‘Cornelis Ploos van Amstel en de eerste jaren van het Genootschap’, *Archief* 1981:94, p. 185.

³⁰⁷ Ploos van Amstel 1981 (zie noot 306), pp. 185-186.

opgericht.³⁰⁸ Dit genootschap kreeg in 1769 vervolgens zijn definitieve naam toen het zich door de Staten van Zeeland liet noemen tot het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen.³⁰⁹ Het Genootschap liet in haar wetten de volgende doelstelling vastleggen: 'Den alleen wijzen God op 't hoogst te verheerlijken, het gantsche menschdom en voornaamlijk den Landgenooten voordeelg te weezen, en allerleye nuttige kunsten en wetenschappen voort te planten, zal het voornaam doelwit van dit Genootschap blijven.'³¹⁰

Over bovenstaande doelstelling kunnen een aantal dingen worden gezegd. Zo combineert de doelstelling het ideaal van het christendom met het Verlichtingsideaal, waarbij laatstgenoemde in dienst stond van eerstgenoemde. Het was dan ook geen zuivere maar religieus-geïnspireerde wetenschap die de leden van het Zeeuws Genootschap bedreven. Ontdekkingen en beschrijvingen van de natuur waren in essentie beschrijvingen van Gods wonderen.³¹¹ Iets dat zeker ook gold voor de exotische naturalia en rariteiten. Unieke voorwerpen als bloedkoraal, reuzenradijen en Egyptische mummies waren bij uitstek de wonderen van God. In de achttiende eeuw ging het dan ook hard met de exotische verzamelingen van zowel het Zeeuwse Genootschap als die van particuliere Zeeuwse verzamelaars. Van 1771 tot 1801 groeide het kabinet 'natuurlijke zeldzaamheden' van het Zeeuws Genootschap naar 118 collectie-onderdelen.³¹²

Veel van de exotische objecten waren afkomstig uit Oost- en West-Indië, iets wat uiteraard ook gold voor de vier aan het Zeeuws Genootschap geschonken verentooien. Dat de exotische voorwerpen voornamelijk uit deze gebieden kwamen komt omdat het merendeel van de Zeeuwse handelaren en regenten zakelijke belangen had in de beide Indiën. Illustratief hiervoor is de lijst van dertig Zeeuwse, achttiende-eeuwse verzamelaars die Huib Zuidervaart (2002) heeft opgenomen in zijn artikel over de Zeeuwse rariteitenkabinetten.³¹³ Negen van hen waren werkzaam als bewindhebber van de in Middelburg gevestigde Verenigde Oost-Indische Compagnie, West-Indische Compagnie of Middelburgse Commercie Compagnie. Overigens nam in het geval van het Zeeuws Genootschap vanaf 1801 de interesse naar exotische voorwerpen, mede door financiële problemen, geleidelijk af.³¹⁴ Zo wees men het aanbod van de Zeeuwse verzamelaar Martinus Slabber af om zijn veelgeroemde collectie van meer dan vierhonderd Oost- en West-Indische vogels voor een bescheiden som geld over te nemen.³¹⁵

³⁰⁸ W.W. Mijnhardt, 'Wetenschapsbevordering onder het Ancien Régime: het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1765-1794', *Archief* 1985:98, pp. 5-6.

³⁰⁹ Ploos van Amstel (zie noot 306), p. 186.

³¹⁰ Idem.

³¹¹ Zuidervaart 2002 (zie noot 69), p. 157.

³¹² Zuidervaart 2002 (zie noot 69), p. 161.

³¹³ Zuidervaart 2002 (zie noot 69), p. 168.

³¹⁴ Zuidervaart 2002 (zie noot 69), pp. 166-167.

³¹⁵ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 64.

Er kan van worden uitgegaan dat de vier verentooien aan het Zeeuws Genootschap werden geschonken vanwege hun exotische waarde en dat zij daarmee dus wellicht ook appelleerden aan de wonderen van God. Maar het is interessant om te kijken of er nog andere redenen waren waarom deze tooien werden verzameld. In de achttiende eeuw ontstond in Frankrijk binnen progressieve kringen een ideologie rondom de wilde indiaan. Het is met name de filosoof Jean-Jacques Rousseau die een lans brak voor wildheid als alternatief voor de misstanden in de Europese beschaving.³¹⁶ Het beeld van de ‘goede wilde’, van de nog onbedorven en goudeerlijke inboorling, werd politiek uitgemunt om te dienen als protest tegen de decadentie en corruptie van de Franse koningen en aristocratie. Dit gecultiveerde beeld vond ook zijn weg naar de Republiek. Zo schreef de koopmanszoon Pieter Groen, die in de periode 1792-94 door Berbice, Demerary, Essequibo en Suriname reisde, in zijn reisdagboek het volgende: ‘De wonderlijke manier van hoe zij leven [de Guyaanse indianen die Groen had ontmoet, zijnde de Akawaio, Carib en Warrau], is niet te beschrijven. Maar ik denk voor mij dat ze veel gelukkiger zijn dan onze Europese volken.’³¹⁷

Dergelijke denkbeelden over de inheemse Amerikanen zijn tijdens dit onderzoek niet teruggevonden in de archieven van het Zeeuws Genootschap. Men vindt in de inventarissen alleen de van indianen afkomstige objecten. Naast de tooien gaat het hier om houten wapentuigen, een boog en koker met vergiftigde pijlen, een beurs, een woontent compleet met huisraad en gereedschappen, een pijp en een stuk vogelhuid van de toekan.³¹⁸ Deze objecten en niet de indiaan zelf leken centraal voor het Zeeuws Genootschap centraal te staan. Er is in ieder geval geen enkele correspondentie gevonden in de archieven die wijst op enige antropologische belangstelling. Veelzeggend wat dat betreft zijn ook de prijsvragen die in de loop der decennia door het Zeeuws Genootschap werden gepubliceerd en die vaak de basis vormden van de wetenschappelijke verhandelingen die het Genootschap ieder jaar publiceerde. Van de in totaal 129 gepubliceerde prijsvragen en de 334 ongepubliceerde conceptprijsvragen van het Genootschap in de periode 1769-1860 handelen veertien van deze vragen over West-Indië (zie bijlagen). Van deze vragen over West-Indië heeft geen enkele de indianen als onderwerp. Dit ook omdat in de vraagstelling niet een antropologisch maar economisch, politiek of religieus perspectief domineert. Voorbeelden hiervan zijn vragen als ‘Welke zijn de Ziekten en Kwaalen der Negers in de Nederlandsche Volksplantingen in de West-Indien?’, ‘Hoedanig behoorde de schikking te wezen, naar welke de hervormde godsdienst in onze colonien het allergewenscht, spoedigst, en met de meeste stichting, zoude kunnen voortgeplant en uitgebreid worden?’ en ‘Hoedanig behoorde de regeeringsform in onze colonien te wezen waar uit, zoo de

³¹⁶ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 44.

³¹⁷ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 105.

³¹⁸ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nrs 134, 139, 154, 155 en 160.

colonisten als de ingezetenen der zeven vrije landen, het meeste voordeel hadden te wachten?'.³¹⁹ De indianen zijn de grote afwezigen in deze vragen.

Hooguit kan het zo zijn dat bij het Zeeuws Genootschap enkel binnenskamers over de inheems bevolking van Zuid-Amerika werd gesproken. Een kleine aanwijzing hiervoor is het gegeven dat Jan Jacob Hartsinck van 1770 tot 1779 een directeur was van het Zeeuws Genootschap.³²⁰ Deze Hartsinck was de auteur van het tweedelige werk *Beschryving van Guiana of de Wilde Kust, in Zuid-America* (1770). Deze boeken behandelen bij hun koloniale geschiedschrijving van Nederlands-Guyana ook vrij uitvoerig de verschillende inheemse stammen waarmee de kolonisten in aanraking kwamen en maken daarom ook deel uit van de onderzoeksliteratuur van dit artikel. Tegelijkertijd moeten Hartsincks opmerkingen over de Zuid-Amerikaanse stammen met een tikkeltje zout worden genomen. Zo schrijft hij bijvoorbeeld: 'En is 'er byna niets belachelyker te zien dan een Indiaan, die met een Vederen Muts, voor het overige gantfch naakt, echter grootfsch op zijn' opfchik, den Grondftaat te fpitten.'³²¹ In dit citaat klinkt zowel de Europese nieuwsgierigheid als scepsis voor 'de indiaan' en in dit geval ook voor zijn verentooi door. Tegelijkertijd bevat Hartsincks observatie wel degelijk een kern van waarheid. Roth (1924) schrijft namelijk over de indianen aan de Orinnoco dat zij tijdens het werken in het veld tooien droegen ter bescherming tegen de zon en regen.³²²

Met betrekking tot het Zeeuws Genootschap is het aannemelijk dat directeuren en leden van dit genootschap op de hoogte waren van het werk van Hartsinck. Zo was er in 1842 de oproep van het Zeeuws Genootschap aan zijn leden om een verhandeling te schrijven over 'de geschiedenis van de Volksplantingen, door de Zeeuwen aangelegd en veroverd op de Kust van Guiana, als aan Rio-Essequibo, Berbice, Suriname en de daaromstreeks gelegene Eilanden, St. Eustastius, Tobago, enz.'³²³ Benadrukt werd dat de verhandeling idealiter nieuw, eigen materiaal moest bevatten in plaats van gebaseerd op de al bestaande bronnen zoals bijvoorbeeld Hartsinck. Daarbij is het veelzeggend waar het Zeeuws Genootschap graag de nadruk op wilde hebben in de te schrijven verhandelingen. Men was geïnteresseerd 'vooral met betrekking tot de wijze, waarop zij [de Zeeuwse kolonisten] daarbij zijn te werk gegaan, zoo in het uitgeven van Gronden en het aanleggen van Plantagien, als in het doen bewerken daarvan, hetzij door Slaven, hetzij door vrije handen; waarbij ook moet vermeld worden dat geen, wat als instelling, of als plaatselijke benaming, den stempel van Zeeuwsche herkomst draagt.'³²⁴ Ook in 1842 leek de indiaan dus nog steeds de grote afwezige bij het Zeeuws Genootschap. Overigens werd de gewenste verhandeling nooit geschreven. In 1845 en 1848

³¹⁹ Trimpe Burger-Mekking 2002 (zie noot 68), pp. 71-259.

³²⁰ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nrs 61, 119 en 121.

³²¹ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 11.

³²² Roth 1924 (zie noot 17), p. 428.

³²³ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 82.

³²⁴ Idem.

herhaalde het Zeeuws Genootschap zijn oproep, in het jaarprogramma van 1851 kwam deze niet meer voor.³²⁵

Als conclusie nu valt niet te ontkomen aan de relatie die kan worden gelegd tussen de in hoofdstuk één geconstateerde foutieve reconstructies van G2348, G2350 en G2351A en B en de oppervlakkige kennis van het Zeeuws Genootschap aangaande de inheemse bevolking van Zuid-Amerika zoals hierboven beschreven. Nu is hier uiteraard geen sprake van een causaal verband, maar de associatie an sich kan niet worden ontkend.

Afb. 122. Herman Frederik van Hengel, *Portret van Justus Tjeenk (1730-82)*, 1756, olieverf op doek, 84 x 69 cm, Rijksmuseum, Amsterdam. Foto: Rijksmuseum.

³²⁵ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 82.

De schenkers

In een poging te achterhalen hoe de schenkers in het bezit zijn gekomen van G2348, G2350 en G2351A en B is uitgebreid archiefonderzoek gedaan. Met name zijn hiervoor de archieven van het Zeeuws Genootschap en de Middelburgse Commercie Compagnie doorgespit. Deze in 1720 opgerichte handelsorganisatie was in de achttiende en begin negentiende eeuw samen met de WIC de grote motor achter de trans-Atlantische driehoekshandel tussen Nederland, Afrika en Zuid-Amerika. In opdracht van de MCC voerden tientallen schepen volgeladen met Afrikaanse slaven naar de kolonies van Nederlands-Guyana. Vanwege deze bestemming en vanwege het feit dat de MCC een Zeeuwse organisatie was waar veel lokale handelaren en regenten bij betrokken waren, waaronder twee van onze schenkers, is het archief van deze organisatie onder de loep genomen. Dit leidde tot de vondst van een aantal aanwijzingen op basis waarvan voor elk van de vier verentooien een scenario is geschreven dat de meest aannemelijke verklaring geeft voor hoe de tooien in het bezit van de Zeeuwse schenkers zijn gekomen. De termen ‘scenario’ en ‘meest aannemelijke’ zijn hier bewust gebruikt om redenen van nuance en voorzichtigheid. Het archiefonderzoek heeft namelijk niet geleid tot de waarheid of tot een volledig geverifieerde hypothese. Daarvoor is de gevonden informatie te beperkt en laat zij teveel ruimte voor onzekerheid. Maar deze archiefvondsten zijn wel dusdanig waardevol dat zij voor alle vier de tooien tot een scenario hebben geleid. Deze scenario’s zijn belangrijk aangezien zij ons meer vertellen over de herkomst van de Zeeuwse verentooien.

Justus Tjeenk

Justus Tjeenk schonk het Zeeuws Genootschap op 30 april 1776 ‘ene muts voorheen door eenen Indiaanschen hoofden te Essequibo gedragen’.³²⁶ Deze verentooi, G2350, is niet het enige exotische object dat Tjeenk aan het genootschap schonk. Op 31 oktober 1775 bood hij het verlichte gezelschap twee stukken brood aan: het ene stuk zou uit Essequibo afkomstig zijn en gemaakt van cassavewortel, het andere stuk brood zou uit Batavia komen. Verder schonk Tjeenk op 29 mei 1780 een stuk asbest of onbrandbaar Egyptisch linnen aan het Zeeuws Genootschap.³²⁷

Zoals al eerder beschreven had Tjeenk een groot aandeel in de totstandkoming van het Zeeuws Genootschap. Na de oprichting ervan functioneerde hij dan ook als de secretaris van het genootschap.³²⁸ In deze functie woonde Tjeenk als notulist de vergaderingen bij, hield hij toezicht op de financiën en ontfermde hij zich over de door leden aangeleverde verhandelingen. Tjeenk bleef secretaris tot aan zijn overlijden op 22 december 1782.³²⁹

³²⁶ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 13, 154, 155 en 160.

³²⁷ Idem.

³²⁸ F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen : zijnde een vervolg op P. de la Rue, Geletterd, staatkundig en heldhaftig Zeeland*, Middelburg 1888-1893, p. 771.

³²⁹ Idem.

Als secretaris was Tjeenk ook degene die correspondeerde met de buitenlandse correspondenten van het Zeeuws Genootschap.³³⁰ Zo schreef Tjeenk bijvoorbeeld veelvuldig naar Adriaan Moens die vanaf 1770 carrière maakte in Oost-Indië en het hier uiteindelijk zelfs schopte tot directeur-generaal.³³¹ Moens had een grote belangstelling voor de kunsten en wetenschappen. Moens schonk het Zeeuws Genootschap vele objecten waarvan de mummie die nu nog steeds te bewonderen is in het Zeeuws Museum het meest tot de verbeelding spreekt.³³²

Het is echter onduidelijk met wie Tjeenk in West-Indië correspondeerde. Het volledig doorspitten van de archieven van het Zeeuws Genootschap heeft geen namen opgeleverd. Gelukkig was daar nog de handschriftencollectie van ruim 8.000 manuscripten van Zeeuwen en niet-Zeeuwen die wordt bewaard in de Zeeuwse Bibliotheek te Middelburg. Deze collectie bevat ook veel handschriften van het Zeeuws Genootschap. Zo werden twee brieven aangetroffen van Maarten Haringman die gericht zijn aan Justus Tjeenk en die handelen over zeestromen en de navigatie van een schip hierin.³³³ In het licht van de verentooi is niet deze inhoud maar de zender van de brief interessant.

Maarten Haringman was een kapitein die binnen de admiraliteit carrière maakte. In 1763 arriveerde hij met drie oorlogsschepen in Berbice om hier mee te helpen met het neerslaan van de op de kolonie uitgebarsten slavenopstand.³³⁴ Met zijn fregatten voerde de kapitein ver landinwaarts de Berbice op om samen met de kolonisten en de al eerder gestationeerde militairen de bezette plantages te ontdoen van de rebellerende slaven.³³⁵ Het interessante is dat de kolonisten hierbij hulp kregen van ingehuurde indianenkrijgers. Haringman vocht zij aan zij met de Akawaio en Carib tegen de slaven.³³⁶ Dit duurde een aantal maanden totdat Haringman door ziekte werd gedwongen om terug te keren naar Nederland. Hier arriveerde hij in februari 1764.³³⁷ Met de verentooi wellicht die hij later aan Tjeenk zou schenken, dat is natuurlijk de hypothese die zich hier opwerpt. Het is echter een hypothese waarvoor helaas geen verder bewijs is gevonden en waar bovendien wat haken en ogen aanzitten. Want waarom duurde het dan tot 1776 voordat Tjeenk de tooi aan het Zeeuws Genootschap schonk terwijl Haringman al in 1764 was teruggekeerd naar Zeeland en hier zijn nadagen sleet? Dit grote gat in de tijd is niet per se logisch en roept onzekerheden op. Tegelijkertijd is

³³⁰ Mijnhardt 1985 (zie noot 308), p. 27.

³³¹ 'Brief van Adriaan Moens (1728-1792) aan Justus Tjeenk (1730-1782)', in handschriftencollectie Zeeuwse Bibliotheek, 1779.

³³² 'Volkenkundig voorwerpen', <<https://kzgw.nl/collecties/volkenkundige-voorwerpen/>> (geraadpleegd op 6 augustus 2017)

³³³ 'Memories over de zeevaart. Met twee afschriften van brieven aan J. Ermerins en J. Tjeenk van het Zeewsch Genootschap der Wetenschappen', 1773.

³³⁴ J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandse Zeewezen, deel 5*, Haarlem 1858, p. 367.

³³⁵ Hartsinck 1770 (zie noot 7), pp. 450-491.

³³⁶ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 431.

³³⁷ De Jonge 1858 (zie noot 334), p. 370.

Haringman de enige persoon die op basis van dit onderzoek aan Tjeenk kan worden gekoppeld en vandaar dat hij een prominente rol vervult in dit scenario.

Toch moet naast Haringman nog een andere naam worden genoemd, namelijk die van de Zeeuw Johan Splinter Stavorinus. Deze Stavorinus diende als luitenant onder Haringman tijdens de slavenopstand in Berbice.³³⁸ Hierna ging hij als kapitein in dienst van de VOC en schreef hij twee bekende reisbeschrijvingen over zijn reizen naar Oost-Indië die hij maakte in de periodes 1768-1771 en 1774-1778.³³⁹ Stavorinus culturele en wetenschappelijke interesse blijkt verder uit het gegeven dat hij lid was van het Zeeuws Genootschap.³⁴⁰ Gezien zijn verblijf in Berbice maakt hem dit een potentiële kandidaat wat betreft de tooi van Tjeenk. Helaas bracht dit onderzoek geen connectie aan het licht tussen Tjeenk en Stavorinus. Zowel in de archieven van het Zeeuws Genootschap als in de handschriftencollectie werd geen correspondentie gevonden tussen Tjeenk en Stavorinus.

Abraham Louijssen

Aan het Zeeuws Genootschap schonk Abraham Louijssen op 25 december 1776 een zeer origineel kerstcadeau, namelijk 'een indiaanse pijp en muts van dezelfdez landaart'.³⁴¹ Om meer te weten te komen over deze schenking van G2351A en B is het belangrijk om inzicht te krijgen in het leven van de schenker.

In zijn *Levensberichten van Zeeuwen* (1888-1893) schrijft biograaf Frederik Nagtglas dat Abraham Louijssen in februari 1741 werd geboren uit het huwelijk van Johannes Louijssen en Neeltje Tange.³⁴² Deze Johannes Louijssen werd in 1785 aangesteld als een van de vele directeurs van het Zeeuws Genootschap.³⁴³ De directeurs droegen financieel bij aan het genootschap, terwijl de leden van het genootschap met hun verhandelingen verantwoordelijk waren voor de wetenschappelijke bijdrages. Abraham Louijssen was geen lid noch directeur van het Zeeuws Genootschap.³⁴⁴ Dit is enigszins speculatief maar het lijkt erop dat zijn band met het Zeeuws Genootschap minder hecht was dan dat bij zijn vader het geval was. Het is niet voor niets dat het genootschap in de vergadering van 30 juli 1793 stilstaat bij het recente overlijden van Johannes Louijssen.³⁴⁵ Net als zijn zoon schonk Louijssen sr. als directeur een aantal exotische objecten (Afrikaanse schoortjes, rood koraal uit

³³⁸ De Jonge 1858 (zie noot 334), p. 367.

³³⁹ Idem.

³⁴⁰ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 234.

³⁴¹ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 134, 154, 155 en 160.

³⁴² Nagtglas 1888-93 (zie noot 328), pp. 96-97.

³⁴³ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 119.

³⁴⁴ Tot deze conclusie is gekomen aangezien de naam van Louijssen nergens prijkt op de ledenlijsten van het Zeeuws Genootschap. Daarnaast noteert de catalogus uit 1861 bij zijn schenking enkel Abraham Louijssens naam, terwijl bij veel andere schenkers wel wordt vermeld of zij directeur of lid van het Zeeuws Genootschap zijn of waren. Hieruit kan worden geconcludeerd dat Louijssen behoorde tot de groep van schenkers die geen lid of directeur waren van het Zeeuws Genootschap.

³⁴⁵ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 235.

Angola) aan het Zeeuws Genootschap.³⁴⁶ Dat Johannes Louijssen door het genootschap enige kennis van het exotische werd toegedicht blijkt uit het feit dat hij gevraagd werd om deel te nemen aan de jury die moest oordelen over de binnengekomen antwoorden op de door het genootschap uitgeschreven prijsvraag 'Welke zijn de Ziekten en Kwaalen der Negers in de Nederlandsche Volkplantingen in de West-Indien? (...)'. Maar Louijssen bedankte vervolgens voor deze eer omdat hij als niet-medicus geen verstand had van ziektes.³⁴⁷

Niet als dokter maar wel als koopman moet Johannes Louijssen verstand hebben gehad van de Nederlandse kolonies in Zuid-Amerika. Louijssen richtte namelijk het handelskantoor Johannes Louijssen & Zoon op en waarvan ook, zoals de titel al impliceert, Abraham Louijssen chef was.³⁴⁸ Dit handelskantoor hield zich bezig met de slavenhandel in West-Afrika en was daarmee gelieerd aan de in 1720 opgerichte Middelburgse Commercie Compagnie (MCC). Samen met de WIC was de MCC in de achttiende eeuw de grote motor achter de trans-Atlantische driehoekshandel tussen Nederland, Afrika en Amerika. Handelsgoederen als buskruit, vuurstenen en met name textiel uit Frankrijk, Engeland en Nederlands-Indië werden vanuit Vlissingen verscheept naar de kust van Guinee en Angola om hier te worden verkocht voor Afrikaanse mannen, vrouwen, jongens en meisjes. Zij werden vervolgens als slaven vervoerd naar de plantages in Nederlands-Guyana. Volgeladen met koffie, suiker en katoen reisden deze schepen dan weer terug naar Nederland.³⁴⁹ Maar zouden zich behalve koffie en suiker aan boord van één van deze schepen ook twee verentooien hebben bevonden?

Het is het meest voor de hand liggend dat Abraham Louijssen G2351A en B heeft verkregen via zijn trans-Atlantische handel. Het ging de MCC voornamelijk om de katoen, koffie, suiker en tabak maar tegelijkertijd brachten hun schepen soms ook meer unieke, exotische voorwerpen mee terug vanuit Afrika en Amerika. Dit kwam mede omdat het de kapitein en stuurlieden van een MCC-schip vrijstond om naast de door kooplieden als Louijssen aangebrachte standaardcargo ook eigen goederen mee te vervoeren en te verhandelen in Afrika en Amerika.³⁵⁰ Handelsgoederen als kralen en spiegeltjes konden alhier geruild worden tegen bijvoorbeeld olifantstanden. Zo is ook het geval bij de tweede reis van het MCC-schip 't Vergenoegen dat tussen mei 1788 en juli 1790 van Vlissingen naar Guinee en Suriname voer en weer terug. Johannes Louijssen & Zoon leverde als cargo voor dit schip 150 choettes en 100 roemaals.³⁵¹ Het bijgehouden boek van de retourgoederen van 't Vergenoegen medt vervolgens dat Johannes Louijssen en Zoon 12 olifantstanden, zeer waarschijnlijk

³⁴⁶ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 234.

³⁴⁷ Idem.

³⁴⁸ Nagtglas 1888-93 (zie noot 328), pp. 96-97.

³⁴⁹ Paesie 2014 (zie noot 71), pp. 92-93.

³⁵⁰ Paesie 2014 (zie noot 71), p. 65.

³⁵¹ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 1088.

bestemd voor de kammenmakerij van Abraham Louijssen, en een geëmballeerd pakketje goudstof ontving.³⁵² Daarnaast bracht 't Vergenoegen op zijn tweede reis voor de heer De Smit limoensap terug.³⁵³

Het schip 't Vergenoegen is een van de vijf schepen dat door dit onderzoek gelieerd kan worden aan Abraham Louijssen. De andere schepen zijn de Watergeus, Blankenberger, Huis Hoorn en Maria. In het kader van de verentooien is de Watergeus het meest interessante schip, aangezien dit het enige schip is waarvan bekend is dat het destijds in Demerary en Essequibo aanmeerde. De schepen Huis Hoorn en Maria waren oorspronkelijk wel van plan om naar deze kolonies te varen maar kwamen hier nooit aan vanwege schade en een wijziging in de handelsmissie.³⁵⁴ De Blankenberger wordt genoemd in een brief van Abraham Louijssen uit 1794 waarin hij aan de MCC meldt dat het schip in de haven van Vlissingen is aangekomen.³⁵⁵ Echter, dit schip is niet terug te vinden op de schepenlijst van het MCC. Hooguit dat het gemeld staat tussen de overige schepen. Maar voor G2351A en B is dit überhaupt niet bijster interessant aangezien de Blankenberger pas in 1794 in Vlissingen aankwam.³⁵⁶ Daarmee kan het schip onmogelijk de door Louijssen geschonken verentooien hebben meegebracht. Hetzelfde geldt voor 't Vergenoegen dat zijn eerste trans-Atlantische reis in 1786 maakte. Het fregat de Watergeus begon daarentegen in 1773 aan haar eerste reis. In december dat jaar verliet het fregat Zeeland om op 13 november 1774 te arriveren in Essequibo.³⁵⁷ Hierna deed de Watergeus ook nog Demerary aan om vervolgens op 9 juni 1775 weer aan te meren in Middelburg.³⁵⁸ Aangezien Abraham Louijssen in december 1776 G2351A en B aan het Zeeuws Genootschap schonk, is de Watergeus, voor zover bekend, het enige schip dat de verentooien naar Zeeland kan hebben vervoerd. Dat het fregat niet alleen voor slaven op pad was, blijkt uit een MCC-instructie voor de kapitein. Dit document meldt dat hij in Afrika behalve slaven ook goud, zilver, juwelen, edelstenen en parels mag aannemen.³⁵⁹ Een dergelijke instructie voor Amerika ontbreekt echter in de archiefstukken van de eerste reis van de Watergeus.

Interessant in de cargolijst van de Watergeus is dat hier de namen van Louijssen en Snouck Hurgronje worden aangetroffen. Naast Abraham Louijssen moet het hier gaan om de reder en VOC-bewindhebber Steven Mathijs Snouck Hurgronje. Samen hadden zij het handelshuis Snouck

³⁵² Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 1101.3.

³⁵³ Idem..

³⁵⁴ J. Postma en V. Enthoven, 'Appendix 12.1: Slave Ships Destined for Essequibo and Demerara that Did Not Reach Their Destination and Sold Slaves Elsewhere', in: *Riches from Atlantic Commerce: Dutch Transatlantic Trade and Shipping, 1585-1817*, Leiden 2003, p. 458.

³⁵⁵ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 78.9.

³⁵⁶ Al kan het natuurlijk zijn dat het schip voor 1794 al eerder trans-Atlantische reizen had gemaakt. Dit valt niet uit te sluiten.

³⁵⁷ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 1285.

³⁵⁸ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 1284.

³⁵⁹ Idem.

Hurgronje & Louijssen dat zich ook bezighield met de slavenhandel.³⁶⁰ Voor de eerste reis van de Watergeus leverden Louijssen en Snouck Hurgronje de volgende kleding en textiel aan: 'blauwe guinees, Duytsche bayota, lange nicaneesen, halve bethilles sestergantyn, callewaphoe, brouwels en korte custas'.³⁶¹ In de lijst van de retourgoederen van de Watergeus blijkt vervolgens dat Louijssen en Snouck Hurgronje uit Demerary en Essequibo in totaal 67 hele en 7 halve okshoofden suiker ontvingen.³⁶² Verentooien worden nergens genoemd, maar dit was ook niet te verwachten. De archiefstukken van de Watergeus en van de andere MCC-schepen zijn documenten met een sterk boekhoudkundig en commercieel karakter. De vondst van een verentooi was voor de Middelburgse Commercie Compagnie waarschijnlijk niet relevant om in de boeken te noteren. Dit in tegenstelling tot een andere exotische ontdekking als het al eerder genoemde limoensap. Zoiets kon verworden tot een economisch product en was dus de moeite waard om te melden.

Toch is er in het kader van G2351A en B wel degelijk iets interessants te ontdekken in het scheepsarchief van de Watergeus, namelijk de connectie die er bestond tussen de heren Louijssen en Snouck Hurgronje en de heer Abraham de Codin. De eerdergenoemde okshoofden suiker ontvingen Louijssen en Snouck Hurgronje van De Codin.³⁶³ Deze was als correspondent voor de MCC vanaf 1769 gezeteld in Demerary en vanaf 1770 in Essequibo.³⁶⁴ De Codin hield de MCC met name op de hoogte van de binnenkomst van slavenschepen in Nederlands-Guyana, de slavenprijzen en binnenlandse aangelegenheden. De correspondent reisde continue door het land om namens de MCC de desbetreffende plantagehouders te bezoeken. Deze plantages lagen ver verspreid van elkaar aan verschillende kreek, zijrivieren en eilanden. In een van zijn brieven benadrukt De Codin dit en vraagt hij de heren van de MCC dan ook om een loonsverhoging.³⁶⁵

Behalve met de MCC leek De Codin ook een aparte band te hebben met Louijssen en Snouck Hurgronje. Dit is niet alleen vanwege de aangeleverde suiker. De Codin trok ook een aantal wisselbrieven voor Louijssen en Snouck Hurgronje.³⁶⁶ Deze wisselbrieven waren een gebruikelijk, Europees betaalmiddel binnen de trans-Atlantische handel. Louijssen en Snouck Hurgronje waren dan ook niet de enige kooplieden voor wie De Codin wisselbrieven aanvroeg. Maar wat wel duidt op een bijzondere band ontwaart zich in een brief van De Codin aan de MCC uit 1774.³⁶⁷ In deze brief

³⁶⁰ "Hollen of stilstaan.' Een plan voor illegale slavenhandel vanuit Curaçao aan de Vlissingse firma Snouck Hurgronje & Louisse 5 januari 1780', database Zee(uw)post, <https://www.zeeuwpost.nl/wiki/index.php/ZP_Brief_Context_00028> (geraadpleegd op 17 augustus 2017)

³⁶¹ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 1288.2.

³⁶² Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 1288.3.

³⁶³ Idem.

³⁶⁴ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 58.4.

³⁶⁵ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 58.3.

³⁶⁶ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nrs 58.3, 58.4 en 1727.11.

³⁶⁷ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 58.4.

solliciteerde de in Essequibo woonachtige De Codin naar de vrijgekomen positie van vaste MCC-correspondent in Demerary. Het leek De Codin een eer (en financieel natuurlijk ook zeer gunstig) om zowel in Demerary en Essequibo als correspondent te functioneren. Dergelijke orders voor beide rivieren, zo geeft De Codin aan, bezigde hij momenteel al voor de heren Louijssen en Snouck Hurgronje. In het kader van dit onderzoek leest een dergelijk bijzinnetje als een ontboezeming. Het lijkt erop dat in ieder geval ten tijde van 1774 De Codin als een speciaal stromannetje fungeerde in Demerary en Essequibo voor Louijssen en Snouck Hurgronje.

Is De Codin dan ook degene die de verentooien aanleverde voor Abraham Louijssen? Helaas, deze vraag kan vooralsnog niet worden beantwoord. Nergens valt namelijk zoiets te lezen in de uitvoerige correspondentie van De Codin met de MCC die loopt van 1769 tot en met 1784, het jaar waarin De Codin overleed. Voor dit onderzoek is de correspondentie onderzocht van 1769 tot en met 1777 en daarin rept De Codin met geen woord over een ontmoeting met indianen. Wat niet wil zeggen dat deze ontmoeting er nooit is geweest. Een dergelijke ontmoeting heeft in theorie plaats kunnen vinden, De Codin reisde immers over grote afstanden in Demerary en Essequibo, zonder dat deze volgens De Codin de moeite waard was om te noteren voor de heren van het MCC. Het bewijsmateriaal ontbreekt dus, dat is de enige juiste conclusie hier.

Naast De Codin leverde het archiefonderzoek ook nog een aantal andere kandidaten uit Nederlands-Guyana op die mogelijk de verentooien aan Louijssen hebben geleverd. Eén daarvan is Jan Willem Boddaert. Deze oud-schepen en secretaris van Goes vestigde zich in 1770 als planter in Essequibo.³⁶⁸ Daarnaast vervulde Boddaert allerlei bestuurlijke functies in de kolonie. Zo handelde Boddaert in Essequibo als venduemeester de verkoop af van de door Watergeus aangebrachte slaven.³⁶⁹ Terwijl hij nog rekeningen had lopen vertrok deze Boddaert in 1775 plotseling halsoverkop uit Essequibo; correspondent De Codin was er onaangenaam door verrast.³⁷⁰ De schuldeisers van Boddaert zouden nooit hun geld krijgen aangezien zijn schip De Westhove met een lading van 93 balen koffie op weg naar Middelburg verongelukte.³⁷¹ Als volgemachtigde nam halfbroer Kornelis van den Helm Boddaert de financiële gevolgen voor zijn rekening.³⁷² Uit een brief ondertekend door Johannes Louijssen & Zoon blijkt dat dit handelskantoor tot de schuldeisers van Jan Willem Boddaert behoorde.³⁷³ Uit al dit bovenstaande blijkt dus dat er connectie bestond tussen Boddaert en Abraham Louijssen en deze connectie kon in theorie leiden tot de overdracht van G2351A en B. Hetzelfde geldt

³⁶⁸ R. Paesie, 'Verdwijning schip blijft een mysterie', *Spectrum*, 18 oktober 2014, pp. 4-5 <<http://www.paesie.nl/pdf/westhoven.pdf>> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

³⁶⁹ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nrs 58.3. en 1727.11.

³⁷⁰ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 58.3.

³⁷¹ Paesie 2014 (zie noot 71), pp. 4-5.

³⁷² Idem.

³⁷³ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 78.9.

voor de plantagehouders L.J.D. van Gravesteins en de heer Struijs van wie Hurgronje en Louijssen garantieverklaringen ontvingen.³⁷⁴ Echter, als bemachtiger van G2351A en B zijn zij minder sterke kandidaten dan Abraham de Codin. Als correspondent reisde De Codin van hot naar her en was de kans dat hij inheemse stammen ontmoette groter dan de plantagehouders die het merendeel van hun tijd op de eigen plantage vertoefden.

De hypothese die ten grondslag ligt aan bovenstaand scenario is het idee dat Abraham Louijssen G2351A en B in het bezit kreeg dankzij zijn trans-Atlantische connecties. In de verdere uitwerking van dit scenario blijkt dan Abraham de Codin de meest aannemelijke persoon te zijn die de verentooien voor Louijssen heeft bemachtigd en het fregat Watergeus het meest waarschijnlijke transportmiddel waarmee de tooien naar Middelburg kwamen. Een link tussen de persoon en het schip kan vervolgens worden gelegd omdat De Codin de MCC meerdere malen bericht over de aankomst van de Watergeus in Essequibo en de verkoop van de slaven van het fregat.³⁷⁵ Bij deze slavenverkoop trok De Codin ook wisselbrieven voor Hurgronje en Louijssen.³⁷⁶

Echter, bovenstaand trans-Atlantische handelsscenario is uiteraard niet het enig mogelijke scenario dat valt te bedenken. Het is ook mogelijk dat de uit Nederlands-Guyana afkomstige tooien nooit voor Louijssen bedoeld waren totdat hij deze op een veiling in Nederland kocht. Het hierboven beschreven trans-Atlantische handelsscenario waarbij Louijssen betrokken was kan dan de prullenbak in. De reden waarom er voor is gekozen om dit scenario uit te werken en niet dan van bijvoorbeeld het veilinghuis is simpel: voor de hypothese dat G2351A en B vanuit Nederlands-Guyana bij een Nederlands veilinghuis terecht kwamen werd tijdens dit onderzoek geen bewijs gevonden, terwijl voor het trans-Atlantische scenario al spoedig aanwijzingen werden gevonden. Vandaar dat ervoor is gekozen om te focussen op de trans-Atlantische connecties van Louijssen en wat dus leidde tot bovenstaand scenario.

Nicolaas Hugenholtz

Op 9 september 1817 ontving het Zeeuws Genootschap van de heer Nicolaas Hugenholtz 'een fraaije vedere muts of kroon, zijnde een statiemuts der Bokkanezen Opperhoofden'.³⁷⁷ Deze verentooi, te weten G2348, was niet het enige object dat het genootschap die dag van Hugenholtz ontving. Zij

³⁷⁴ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nrs 58.3 en 58.4.

³⁷⁵ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nrs 58.3, 58.4 en 1727.11.

³⁷⁶ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nrs 58.4 en 1727.11.

³⁷⁷ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 134. Deze datum komt voor in de inventarislijst van Lafont uit 1818, wat de oudste catalogus van het Zeeuws Genootschap is. Gek genoeg noemen de daarop volgende catalogi uit 1861 en 1890 niet 7 september 1817 maar 1807 als de datum waarop Hugenholtz zijn spullen vanuit Demerary aan het Zeeuws Genootschap schonk. Dit moest haast wel een schrijffout zijn. Zoals verderop in deze paragraaf zal worden aangetoond, is het zeer onwaarschijnlijk dat Hugenholtz zich in 1807 al in Demerary bevond.

ontving ook een kleine indianentent compleet met huisraad en gereedschap plus een stuk huid van een toekan.³⁷⁸ Ook deze vogelhuid is waarschijnlijk van Guyaanse indianen afkomstig geweest. Zij verwerkten de huid soms in katoenen strengen die men aan de achterkant van een verentooi bevestigde en over de rug heen hingen.³⁷⁹

Hugenholtz kon aan bovengenoemde objecten komen vanwege zijn verblijfplaats. Hij was lid van het Hof van Justitie in Demerary. In deze kolonie blies de in Middelburg geboren Hugenholtz in 1827 op ruim 39-jarige leeftijd zijn laatste adem uit.³⁸⁰ Wanneer Hugenholtz precies in Demerary arriveerde is onduidelijk. Hij zat er in ieder geval in 1814 aangezien hij toen vanuit Demerary zijn eerste brief naar de Middelburgse Commercie Compagnie verzond.³⁸¹ Het lijkt onwaarschijnlijk dat Hugenholtz al veel eerder in Demerary aanwezig was. Hugenholtz was de in 1788 geboren zoon van de Middelburgse predikant Frederik Willem Hugenholtz (afb. 123).³⁸² Hij ging vervolgens rechten studie, maar waar is niet bekend.³⁸³ Er vanuit gaande dat hij in Nederland studeerde en zijn studie rechten hier ook afmaakte, zou hij op zijn vroegst begin twintig zijn afgestudeerd. Aan het begin van het tweede decennium van de negentiende eeuw zou dan het vroegst mogelijke moment kunnen zijn geweest waarin de afgestudeerde Hugenholtz op Demerary arriveerde. Dit idee wordt verder ondersteund door een bericht van 18 oktober 1800 in de Middelburgsche Courant. Dit artikel vermeldt dat Nicolaas Hugenholtz als leerling in de derde of vierde klas van de Latijnse School een prijs had gewonnen.³⁸⁴ In 1800 was Hugenholtz dus nog maar een leerling van om en nabij de twaalf jaren die nog aan zijn opleiding aan de universiteit moest beginnen.

In Demerary lijkt Hugenholtz, gezien het gegeven dat hij meerdere brieven schreef aan de MCC, een (on)officiële correspondent van deze handelsorganisatie te zijn geweest. Of hij dit ook was voor het Zeeuws Genootschap is onduidelijk. Het programma van 1816 van de algemene vergadering van het genootschap noemt de aanstelling van drie correspondenten in West-Indië. De naam van Hugenholtz staat hier niet tussen.³⁸⁵ Hetzelfde geldt voor een ledenlijst van het genootschap die loopt van 1801 tot 1851 en waar Hugenholtz als lid niet op staat.³⁸⁶ Tegelijkertijd kan het zo zijn dat

³⁷⁸ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nrs 133 en 134.

³⁷⁹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 436.

³⁸⁰ 'Nicolaas Hugenholtz', database *Verein fur Computergenealogie*, <<https://gedbas.genealogy.net/person/show/1127199858>> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

³⁸¹ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 59.2.

³⁸² 'Nicolaas Hugenholtz', stamboomsite Geni.com, <<https://www.geni.com/people/Nicolaas-Hugenholtz/6000000012687120711>> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

³⁸³ 'Nicolaas Hugenholtz', database *Verein fur Computergenealogie*, <<https://gedbas.genealogy.net/person/show/1127199858>>

³⁸⁴ 'Middelburg', Middelburgsche Courant, 18 oktober 1800, <https://krantenbankzeeland.nl/issue/mco/1800-10-18/edition/null/page/2?query=Hugenholtz&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1800-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1800-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS> (geraadpleegd op 27 augustus 2017)

³⁸⁵ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 80.

³⁸⁶ Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nr 82.

Hughenoltz pas na 1816 is gaan fungeren als een correspondent (en dus niet als lid) voor het Zeeuws Genootschap en dat zijn geschenken uit 1817 hiervan getuigen.

Uit de spaarzame gevonden bronnen ontstaat het beeld dat Hughenoltz in Demerary behoorlijk geacclimatiseerd moet zijn geweest. Zo trouwde hij hier ook met Rachel Brule.³⁸⁷ Zij was een Guyaanse met een zwarte huidskleur.³⁸⁸ Uitgaande van haar huidskleur moet door haar aderen zowel inheems-Amerikaans als Afrikaans bloed hebben gestroomd.

Het lijkt er ook op dat Hughenoltz in zijn functie redelijk veel reisde door zowel Demerary als Essequibo. In een brief uit 1815 aan de MCC schrijft hij dat hij een meerdaagse reis had ondernomen naar de plantage van de heer Prins.³⁸⁹ Deze plantage bevond zich volgens Hughenoltz aan de Arabische kust. Het is lichtelijk een mysterie maar het lijkt aannemelijk dat de schrijver hiermee het Arowabische eiland bedoelde. Dit eiland, ook wel genoemd het Tijgereiland, lag in de monding van de Essequibo.³⁹⁰ Op het eiland bevonden zich twee suikerplantages, waaronder wellicht die van Prins.³⁹¹ Later schrijft Hughenoltz nog over een tweede bezoek aan de heer Prins in 1815.³⁹² Het zijn deze reisactiviteiten van Hughenoltz die de kans groter maken dat hij direct of indirect in aanraking is gekomen met bepaalde in heemse stammen. Dat maakt daarmee ook de kans groter dat hij op deze manier in het bezit is gekomen van G2348. Onder bepaalde stammen in de regenwouden van Guyana en Brazilië was het namelijk gebruikelijk om de bezoekers van de stam te overladen met cadeaus. Dit beperkte zich niet enkel tot bevriende stammen maar ook wanneer er een blanke op bezoek kwam.³⁹³ Bijvoorbeeld toen de Duitse antropoloog Karl von den Steinen op zijn expeditie eind negentiende eeuw de Maigéri ontmoette en door hen overladen werd met schalen en kunstig geweven voedselmandjes.³⁹⁴ Dit was overigens geen strikt altruïstische daad aangezien de inheemse gastheer met de cadeaus zijn gasten probeerde te imponeren en er vaak ook iets voor terugverwachtte, bijvoorbeeld spiegels of kralen.

Het kan dus zijn dat Hughenoltz G2348 als cadeau heeft ontvangen. Het is op deze hypothese dat dit scenario is gebaseerd. Helaas is er geen verder bewijs gevonden dat dit idee verder kan bekrachtigen. In zijn brieven aan de MCC rept Hughenoltz met geen woord over een ontmoeting met indianen. Maar zoals al eerder benadrukt, dit sluit een dergelijke ontmoeting niet uit. Daarnaast

³⁸⁷ 'Nicolaas Hughenoltz', database *Verein für Computergenealogie*,

<<https://gedbas.genealogy.net/person/show/1127199858>> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

³⁸⁸ C.A. Slijper, *Van alle dingen los- Het leven van J.C. Bloem*, proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, 2007, p. 158. <https://www.hughenoltz.net/docs/thesis_Bloem.pdf> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

³⁸⁹ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 59.2.

³⁹⁰ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 261.

³⁹¹ Idem.

³⁹² Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 59.2.

³⁹³ R. H. Lowie, 'Property among the tropical forest and marginal tribes', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of South American Indians vol 5*, Washington 1949, pp. 357-358.

³⁹⁴ Lowie 1949 (zie noot 393), pp. 357-358.

is er voor een andersoortig scenario geen enkel bewijs gevonden. Vandaar dus dat in het bovenstaande de nadruk is gelegd op de reisactiviteiten van Hugenholtz als verklaring voor hoe hij in het bezit kwam van G2348.

Waar tot slot nog bij stil moeten worden gestaan, is hoe Hugenholtz de verentooi naar Zeeland heeft kunnen verschepen. Hiervoor zijn enkele aanwijzingen gevonden. In een brief aan de MCC van juni 1817 schrijft Hugenholtz dat hij een vorige brief had meegezonden met het schip Cères maar dat dit schip verongelukte voor de Franse kust.³⁹⁵ Het schip was totaal verongelukt, zo schrijft Hugenholtz. Daarmee lijkt het aannemelijker dat alle cargo naar de bodem van de zee is gezonken in plaats van dat een verentooi deze schipbreuk miraculeus kon hebben overleefd.

In een andere brief aan de MCC van juni 1815 schrijft Hugenholtz dat hij een brief heeft meegezonden met het schip van kapitein Holm dat terug naar Amsterdam voer.³⁹⁶ Gezien de datum zou dit in theorie het schip kunnen zijn waarmee G2348 naar Nederland is gekomen. Dit schip zou dan de Aurora moeten zijn. De Middelburgsche Courant van 15 oktober 1814 meldt dat kapitein Hans Holm met dit schip naar Demerary en Essequibo voer.³⁹⁷ Helaas is het niet gelukt om nog meer informatie over dit schip te vinden.³⁹⁸ Er is wel een Aurora opgenomen in de archieven van het MCC maar dit was een fregat. Het schip waarmee Holm voer was een brik: een klein en snelvarend zeilschip. Daarnaast komen de data niet overeen. De Aurora die onder het gezag van de MCC voer, maakte haar laatste trans-Atlantische reis in 1780. Zodoende loopt het spoor voor nu vooralsnog dood.

³⁹⁵ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 59.2.

³⁹⁶ Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nr 59.2.

³⁹⁷ 'Zee-tijdingen, schepen in lading te Amsterdam', Middelburgsche Courant van 15 oktober 1814 <https://krantenbankzeeland.nl/issue/mco/1814-10-15/edition/null/page/2?query=Berbice&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1800-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1810-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS> (geraadpleegd op 27 augustus 2017)

³⁹⁸ In de online Trans-Atlantic Slave Trade Database, de meest uitgebreide database aangaande trans-Atlantische scheepsreizen, levert een zoektocht met de termen 'Holm' en 'Aurora' geen enkel resultaat op dat zowel qua naam als datum voldoet aan de informatie in de brief van Hugenholtz.

Afb. 123. George Kockers (prent) en P.I. Heron (tekst), *Portret van Frederik Willem Hugenholtz*, 1801, ets en gravure, 22,7 x 17,2 cm, Rijksmuseum, Amsterdam. Foto: Rijksmuseum.

Hoofdstuk 4: historische ontmoetingen tussen Nederlandse kolonisten en Guyaanse indianen

In de voorgaande hoofdstukken is vastgesteld dat de vier aan het Zeeuws Genootschap geschonken verentooien afkomstig zijn uit de Guyana's. Voor elk van deze tooien is een scenario geschreven dat een beeld geeft van hoe de tooien mogelijk in Zeeland terecht zijn gekomen. In dit derde hoofdstuk zal dieper worden ingegaan op het contact dat de kolonisten in Nederlands-Guyana en daarbuiten eind achttiende en begin negentiende eeuw hadden met de inheemse bewoners van de Guyana's. Dit is niet alleen om een nog scherper beeld te krijgen van welke reis de aan het Zeeuws Genootschap geschonken verentooien precies hebben afgelegd, maar ook om te kunnen nagaan van welke inheemse indianenstammen deze tooien afkomstig zijn. Dit is immers het centrale onderzoeksdoel van deze scriptie. Door de historische ontmoetingen tussen de Nederlandse kolonisten en indianen te bestuderen kan men inventariseren met welke stammen de kolonisten eind achttiende en begin negentiende eeuw wel contact hadden en met welke niet. Met behulp van deze inventarisatie kan vervolgens in de ruimst mogelijke zin worden aangegeven van hoeveel en van welke indianenstammen G2348, G2350, G2351A en B in potentie afkomstig zijn. De stilistische vergelijkingen die in hoofdstuk vier aan bod komen, zullen vervolgens deze inventarisatie verder verfijnen en limiteren voor wat betreft het potentieel van stammen.

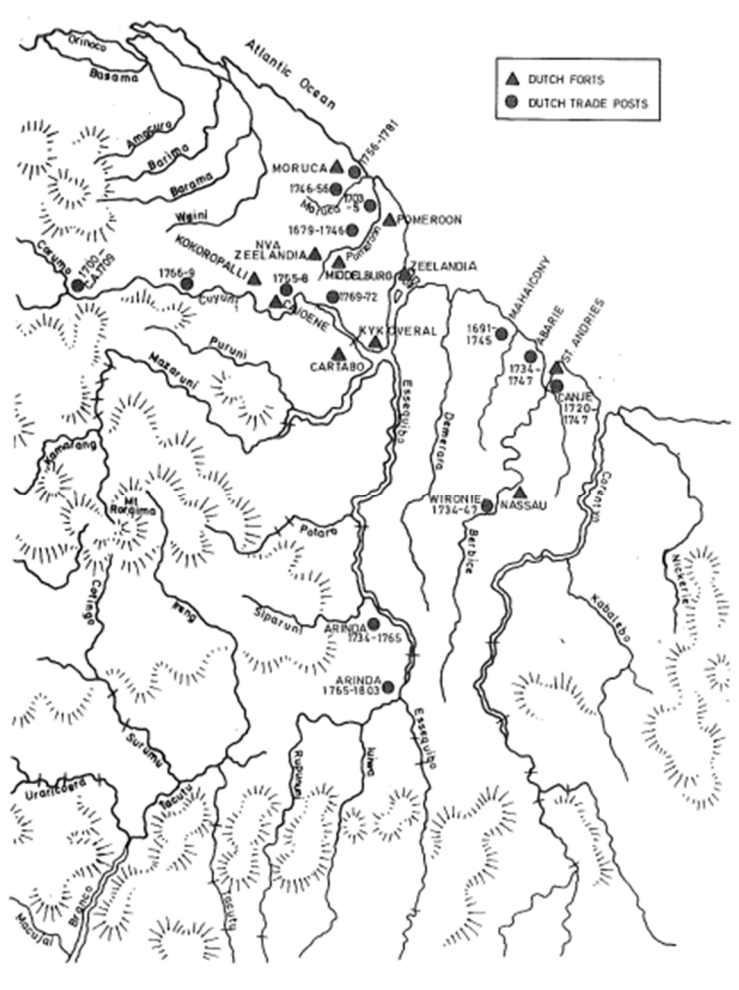
Alvorens over te gaan op de historische ontmoetingen tussen de kolonisten en indianen binnen en buiten Demerary en Essequibo is het belangrijk om eerst een beknopt historisch overzicht te geven van deze beide kolonies (afb. 124). Zoals in hoofdstuk twee namelijk duidelijk werd zijn Demerary en Essequibo de kolonies waarmee de schenkers van de Zeeuwse tooien worden geassocieerd. Demerary en Essequibo waren twee van de zes kolonies die de Nederlanders in de zestiende en zeventiende eeuw stichtten in het Guyaanse kustgebied dat liep van de monding van de Orinoco tot aan de monding van de Amazone. De bijnaam van dit gebied was de Wilde Kust. De andere vier kolonies waren Berbice, Cayenne, Pomeroon en Suriname. Deze kolonies, waarvan die van Cayenne en Pomeroon slechts een kort leven waren beschoren, vielen gezamenlijk onder de noemer Nederlands-Guyana.³⁹⁹

Overigens waren de Nederlanders niet de enige Europeanen aan de Guyaanse kust. Zo waren er vanaf de zestiende eeuw verschillende schermutselingen tussen Nederlandse en Spaanse kolonisten. In de achttiende eeuw zaten de Spanjaarden vooral aan de monding van de Orinoco en pikten ze behoorlijk wat gebied in van het Nederlandse Essequibo. Namens de Spanjaarden vestigden zich hier ook Capucijnse en Franciscaanse missies die probeerden de indianen te evangeliseren.

³⁹⁹ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 257.

⁴⁰⁰Verder waren er ook Franse kolonisten die rond 1604 ten westen van de Suriname neerstreken in het gebied dat tegenwoordig Frans-Guyana wordt genoemd. Hier stichtten de Fransen in 1637 hun stad Cayenne. Cayenne werd van 1660 tot en met 1664 en in 1676 bezet door Nederlandse kolonisten, maar werd daarna weer heroverd door Frankrijk.

Gezien de jaartallen van de schenking van de toeien zal voor de hieronder volgende geschiedenis van de kolonies Demerary en Essequibo de nadruk komen te liggen op de periode van grofweg 1770 tot 1820. In deze periode leefden er naar schatting zo rond tussen de 15.000 en 20.000 inheemse Amerikanen in dit gebied.⁴⁰¹ Vandaag de dag leven er in Guyana meer dan 30.000 inheemse Amerikanen.⁴⁰²

Afb. 124. N.L. Whitehead, kaart van alle Nederlandse forten en handelsposten in de kolonies te Berbice, Demerary en Essequibo. Foto: N.L. Whitehead, *Lords of the tiger spirit: a history of the Caribs in colonial Venezuela and Guyana*, Dordrecht 1988.

⁴⁰⁰ Wilbert 1996 (zie noot 113), p. 30.

⁴⁰¹ Rivière 2006 (zie noot 19), p. 20. Deze schatting was in 1825 gedaan door William Hilhouse, kwartiermeester-generaal in Brits-Guyana. Dit was vrij kort nadat Nederlands-Guyana officieel was overgenomen door de Britten. Voor het aantal inheemse Amerikanen in dit gebied had deze territoriale overname weinig directe impact.

⁴⁰² Rivière 2006 (zie noot 19), p. 20.

Essequibo

De kolonie Essequibo is onlosmakelijk verbonden met Zeeland. Het waren namelijk met name de Zeeuwen die vanaf eind zestiende eeuw neerstreken aan de benedenstroomse oevers van de Essequibo. De hier gestichte, tijdelijke handelsposten veranderden vanaf het begin van de zeventiende eeuw in permanente nederzettingen die een project waren van Zeeuwse handelssteden als Middelburg en Vlissingen.⁴⁰³ Echter, veel van deze handelsnederzettingen sneuvelden al gauw weer zonder succes. Dit veranderde pas toen de uit Vlissingen vertrokken Aert Adriaens Groenewegen, overigens geen geboren Zeeuw maar een Delvenaar, zich met zijn Zeeuwse expeditieleden in 1616 vestigde in een verlaten Portugees fort. Dit fort noemde hij Kijkoveral en lag op een klein eilandje zo'n twintig kilometer stroomopwaarts vanaf de monding van de Essequibo.⁴⁰⁴ Beschermd door fort Kijkoveral viel de door Groenewegen gestichte nederzetting niet ten prooi aan de naburige Spaanse kolonisten. Fort Kijkoveral vormde daarmee de belangrijkste kiem voor de latere achttiende-eeuwse plantagekolonie Essequibo en die tot de ontbinding van de West-Indische Compagnie in 1791 voornamelijk onder het gezag viel van de Zeeuwse Kamer van de WIC.⁴⁰⁵

Interessant is de vraag waarom de Zeeuwse nederzettingen uit de zestiende eeuw voortijdig sneuvelden terwijl de vroege zeventiende-eeuwse nederzetting van Groenewegen bleef bestaan. De historicus Goslinga (1971) geeft hiervoor als verklaring dat Groenewegen, in tegenstelling tot veel andere kolonisten, goed wist om te gaan met de naburige indianenstammen.⁴⁰⁶ Zo sprak hij de taal van de Arawak en Carib. Deze indianen werden daardoor zijn bondgenoten in de strijd tegen de Spaanse kolonisten. Dit bondgenootschap ging zelfs zo ver dat Groenewegen trouwde met de dochter van één van de bevriende opperhoofden.⁴⁰⁷ Een Spaanse bron uit 1637 meldde dat zijn medekolonisten hun aanvoerder Groenewegen hierin volgden en ook trouwden met lokale indianenmeisjes.⁴⁰⁸

Met de oprichting van de WIC in 1621 kwamen de nederzettingen te Essequibo onder het gezag te vallen van deze handelscompagnie. Tegelijkertijd bleven binnen de WIC de Zeeuwen middels de Zeeuwse Kamer lang het hoogste woord voeren over Essequibo.⁴⁰⁹ Dit tot grote onvrede van met name de Amsterdamse Kamer. Tekenend voor zowel het hoogopgelopen dispuut als de machtspositie van Zeeland is de uitspraak die stadhouder Willem V in 1770 deed.⁴¹⁰ Namelijk dat volgens het mandaat van de WIC de vrije handel in Guyaanse kolonies toegankelijk was voor alle

⁴⁰³ Goslinga 1971 (zie noot 8), pp. 79-81.

⁴⁰⁴ Idem.

⁴⁰⁵ C. Ch. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas 1680-1791*, Assen/ Maastricht 1985, p. 451.

⁴⁰⁶ Goslinga 1971 (zie noot 8), p. 415.

⁴⁰⁷ Goslinga 1971 (zie noot 8), p. 81.

⁴⁰⁸ Goslinga 1971 (zie noot 8), p. 413.

⁴⁰⁹ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 257.

⁴¹⁰ Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 451.

inwoners van de Republiek, maar dat tegelijkertijd de Zeeuwse Kamer het recht behield om eerst zestien van haar eigen handelsschepen voor te laten gaan naar Essequibo voordat de schepen van de andere Kamers waren toegestaan. Aangezien de jaarlijkse export van Essequibo op dat moment niet boven de zestien scheepsladingen kwam, behielden de Zeeuwen zo hun handelsmonopolie. Al moet tegelijkertijd worden benadrukt dat met name Amsterdamse handelsschepen deze jurisdictie continue overtraden.⁴¹¹

De Zeeuwse Kamer had met Essequibo voor ogen dat deze in de zeventiende eeuw gestichte handelsnederzetting zou uitgroeien tot een permanente plantagekolonie. Maar de omstandigheden voor een dergelijke vergaande uitbreiding waren ongunstig. Het benauwde tropische klimaat was zeer moeilijk voor kolonisten om gewend aan te raken en leidde tot veel sterfgevallen.⁴¹² Terwijl het reservoir van kolonisten waaruit men kon putten in de Republiek al veel kleiner was dan dat van concurrerende grootmachten als Engeland en Frankrijk. Daarnaast werd de koers van de Zeeuwse Kamer niet door iedereen gedeeld binnen de WIC. De Amsterdamse Kamer zag de kolonies in Guyana meer als handelsnederzettingen in plaats van dat zij uit zouden moeten groeien tot satellietstaten.⁴¹³ Zodoende bleef de handel met de lokale inheemse bevolking, hier zal straks dieper op worden ingegaan, lang de boventoon voeren in Essequibo en voltrok de vestiging van permanente plantages er zich zeer traag. In 1760 telde de kolonie slechts 60 plantages terwijl in het 1746 gestichte Demerary op dat moment al 130 plantages waren gevestigd.⁴¹⁴ Dit aantal plantages werd overigens weer ruimschoots overstegen door de veel grotere Surinaamse kolonie waarvan de economische waarde veel groter was voor de republiek dan de meer marginale kolonies Demerary en Essequibo. Met name de positie van Essequibo was zwak omdat er op de plantages alhier een consequent tekort aan Afrikaanse slaven was.⁴¹⁵

Door het consequente tekort aan Afrikaanse slaven werden plantagehouders in Nederlands-Guyana in de verleiding gebracht om, net als in de begindagen van de kolonies, gebruik te maken van indianenslaven, de zogeheten 'rode slaven'. Dit terwijl er in de zeventiende en achttiende eeuw juist bondgenootschappen waren gesloten tussen indianenstammen aan de kust en de kolonisten. Deze bondgenootschappen verboden het gebruik van inheemse slaven.⁴¹⁶ Maar de plantagehouders probeerden deze bondgenootschappen te omzeilen door gebruik te maken van inheemse slaven

⁴¹¹ Idem.

⁴¹² Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 19.

⁴¹³ Goslinga 1971 (zie noot 8), pp. 98-99.

⁴¹⁴ Goslinga 1985 (zie noot 405), pp. 446-447.

⁴¹⁵ Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 451.

⁴¹⁶ E. Jagdew en J. Egger, 'Meeting grounds of Amerindians and Dutchmen: the Amazon Region and Suriname between 1595 en 1688', in: R. Gomes de Oliveria en A.I. Jubithana-Fernand (red.), *From historical paths to the cultural processes between Brazil and Suriname*, Boa Vista 2014, p. 77.

afkomstig uit het stammen in het binnenland en waarmee geen verdrag was gesloten.⁴¹⁷ Verderop in dit artikel zullen deze bondgenootschappen en de slavenhandel nader worden bekeken.

Na de liquidatie van de WIC in 1791 viel Essequibo via een Raad van Koloniën voortaan onder het gezag van de Staten-Generaal.⁴¹⁸ Heel lang heeft deze situatie niet geduurd. In 1796 zette een Britse vloot vanuit Barbados koers naar de Guyaanse kust en werden de Nederlandse kolonies Berbice, Demerary en Essequibo door de Britten veroverd.⁴¹⁹ Met de Vrede van Amiens (1802) kwamen de drie kolonies voor een jaar weer terug in Nederlandse handen, alvorens de Britten in 1804 opnieuw deze kolonies bezetten, ze in 1814 officieel toevoegden aan het Britse territorium en ze in 1831 omdoopten tot Brits-Guyana.⁴²⁰

Demerary

Het was Andries Pieterse die in 1746 als een van de eerste kolonisten toestemming kreeg van de Raad van Essequibo om zich met een suikerplantage te vestigen aan de Demerary.⁴²¹ Daarna ging het hard. In 1747 telde Demerary al achttien grote suikerplantages en vele kleine, om in 1760 dus meer dan het dubbele aantal plantages te hebben dan de moederkolonie Essequibo.⁴²² Ook aan Engelse ogen ging dit succes niet ongezien voorbij. William Spry, de gouverneur van Barbados, schreef dat men in Demerary 5.000 pond suiker in 200 dagen produceerde terwijl op zijn eiland voor zoveel pond suiker het dubbele aantal dagen nodig was.⁴²³ Veel Engelse planters trokken dan ook naar Demerary. In 1760 bezaten zij een derde van alle plantages aan de rivier.⁴²⁴

Vanwege haar groei viel de kolonie Demerary vanaf 1773 niet langer onder het directe gezag van Essequibo maar kreeg het zijn eigen kapitein en politieke en juridische raad.⁴²⁵ Zij vestigden zich op Borselen Eiland nabij de monding van de Demerary.⁴²⁶ De kapitein kreeg onder meer de opdracht om streng op te treden tegen het illegaal tot slaaf maken van indianen door de plantagehouders. Net als in Essequibo maakten ook de plantagehouders in Demerary gebruik van inheemse slaven.⁴²⁷ Het als reactie hierop ontwikkelde beleid om de indianen juist te vriend te houden leek zijn vruchten af te werpen. Zo speelden de Carib een cruciale rol als militaire bondgenoot bij het onderdrukken van de massale opstand van Afrikaanse slaven in de naburige kolonie Berbice in 1763.⁴²⁸ Tegelijkertijd kon

⁴¹⁷ Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 448.

⁴¹⁸ Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 608.

⁴¹⁹ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 171.

⁴²⁰ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 170.

⁴²¹ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 268.

⁴²² Goslinga 1985 (zie noot 405), pp. 446-447.

⁴²³ Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 446.

⁴²⁴ Idem.

⁴²⁵ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 170.

⁴²⁶ Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 447.

⁴²⁷ Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 448.

⁴²⁸ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 159.

niet gezegd worden dat de inheemse slavernij in de tweede helft van de achttiende eeuw volledig was uitgebannen. Ook rond 1780 liepen er nog indianenslaven rond op de plantages te Demerary en Essequibo.⁴²⁹ Zij waren dan wel bondgenoten, de kolonisten en de vrije indianen, maar dat nam niet weg dat zij soms op gespannen voet leefden met elkaar vanwege de ongelijke machtsverhoudingen.

Illustratief voor de soms slechte verhoudingen tussen de vrije stammen en de Nederlandse kolonisten is het vonnis dat Laurens Storm van 's Gravensande, gouverneur van Essequibo en Demerary van 1737 tot 1772, uitsprak in een zaak tussen het Carib-opperhoofd Aretanna en de plantagehouder Pieter Marchal.⁴³⁰ Dit opperhoofd had samen met zijn stamgenoten een aantal Akawaio-indianen vermoord en vier van hen als slaaf meegenomen voor Marchal. Maar de plantagehouder ontkende dat hij Aretanna opdracht had gegeven voor deze slavenjacht. Dit wekte de woede op van Aretanna die de plantagehouder een leugenaar noemde. Het uiteindelijke vonnis van Storm van 's Gravensande was dusdanig opmerkelijk dat hier het volledige, naar het Engels vertaalde citaat volgt. Storm van 's Gravensande: 'But since, however, it is a prescribed custom here that no Indian's testimony can hold against that of Christians (a custom that rests on good grounds, because most of them are not to be trusted, and many of them can be made to say whatever one wishes for drink, or other considerations), Marchal was declared innocent of charges, although I, and many with me, think him really guilty'.⁴³¹ Nu was niet alleen dit vonnis zelf zeer opmerkelijk, namelijk dat Storm van 's Gravensande de plantagehouder vrijspreekte terwijl hij hem eigenlijk schuldig achtte. Het was ook een veelzeggend vonnis juist omdat het uit de mond van de gouverneur kwam. Storm was namelijk een van de grootste pleitbezorgers voor de vriendschappelijke omgang van de kolonisten met de indianen.⁴³² Tegelijkertijd wilde hij dus niet zo vergaan dat de moraliteit van een indiaan gelijkgesteld kon worden aan de christelijke moraal. Overigens was deze opvatting in de negentiende eeuw ook nog heersend voor het Britse gerechtshof in Guyana, maar tegelijkertijd maakte iemand als Robert Schomburgk hier bezwaar tegen. Schomburgk vond dat ondanks dat de indianen niet bekend waren met de principes van Christus, zij wel degelijk hun eigen morele principes kenden waaronder het spreken naar waarheid en zij daarom geloofd konden worden als getuige.⁴³³

In 1796 viel Demerary hetzelfde lot ten deel als Essequibo en werd het veroverd door de vanuit Barbados afkomstige Britse vloot. Zoals eerder gemeld kwamen met de Vrede van Amiens (1802) de kolonies Berbice, Demerary en Essequibo voor een jaar weer terug in Nederlandse handen,

⁴²⁹ Schult 2014 (zie noot 25), p. 55.

⁴³⁰ Bos 1998 (zie noot 25), p. 148.

⁴³¹ Idem.

⁴³² Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 48.

⁴³³ Schomburgk 2006 vol II (zie noot 105), pp. 16-18.

alvorens de Britten in 1804 opnieuw deze kolonies bezetten, ze in 1814 officieel toevoegden aan het Britse territorium en ze in 1831 omdoopten tot Brits-Guyana.⁴³⁴

De Nederlandse kolonisten en de Guyaanse indianen

Waar in het bovenstaande de algemene geschiedenis van de kolonies Demerary en Essequibo is geschetst, zal vanaf hier worden ingezoomd op de relaties tussen de kolonisten en indianen in het gebied. Centraal staat daarbij de vraag met welke stammen de Nederlandse kolonisten in contact kwamen en wat de aard was van dit contact. Als er een antwoord kan worden gegeven op deze vragen dan is dat zeer relevant voor de Zeeuwse verentooien. Immers, een van de vraagtekens wat betreft de tooien is van welke stam(men) ze afkomstig zijn en hoe de kolonisten in het bezit zijn gekomen van deze tooien. Het oplossen van dit vraagstuk is bepaald geen sinecure als men weet dat in de Guyana's zo'n tweehonderd door Gillin (1948) geïdentificeerde inheemse stammen leven en leefden.⁴³⁵ Veel van deze stammen hadden een nomadenbestaan en verbleven daardoor niet generatieslang op dezelfde plek. Ook wat betreft de overleving van de stammen was het een komen en gaan. Wie de kaart van de Guyana's van Curt Nimuendajú bekijkt in het *Handbook of South American Indians* (1948) ziet vele stamnamen die niet of met gebroken lijnen zijn onderstreept (afb. 125).⁴³⁶ Deze stammen zijn deels of volledig uitgestorven.

Nu is het onmogelijk dat de kolonisten in contact kwamen met alle circa tweehonderd stammen in de Guyana's. Maar de vraag is: met welke dan wel? Gepoogd is dit voor dit onderzoek uit te pluizen door primaire en secundaire bronnen over de kolonisatie van Nederlands-Guyana door te nemen en te kijken welke inheemse stammen hierin werden genoemd die de kolonisten tegenkwamen. Met dit doel zijn bestudeerd wat betreft primaire bronnen de werken van Van Berkel (1695), Hartsinck (1770), Groen (1792-94) en Schomburgk (1835-44). Als secundaire bronnen zijn de publicaties van Bos (1998), Goslinga (1971 en 1985), Hulsman (2009), Rivière (1984), Schult (2014) en Whitehead (1988) geraadpleegd.

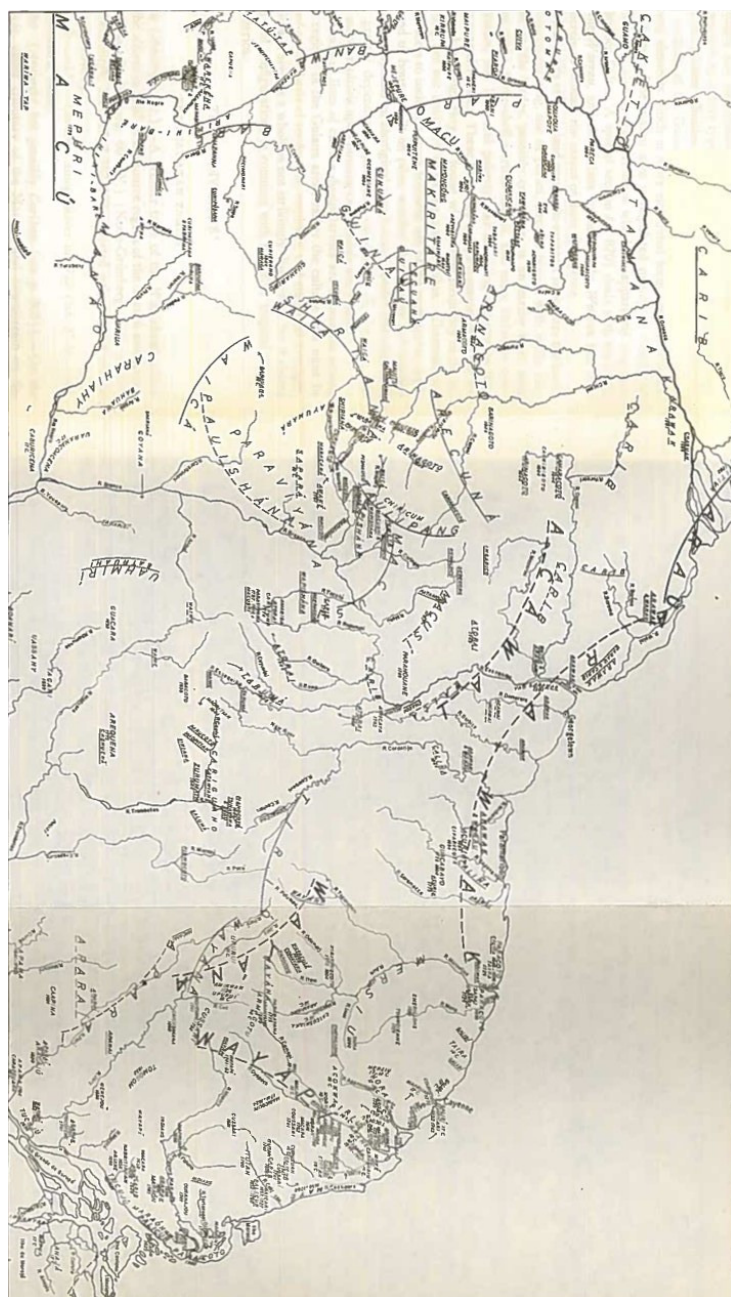
Met het combineren van beide type bronnen is dit scriptieonderzoek het eerste in zijn soort dat een systematisch overzicht geeft van met welke Guyaanse stammen de Nederlandse kolonisten contact hadden. Dit heeft geleid tot een gedetailleerd en rijk overzicht dat hieronder zal worden besproken. Hierbij is voor de structuur gekozen om telkens een selectie van de gevonden stammen in combinatie met hun historische context te bespreken in plaats van in één lange opsomming alle stammen te noemen waarmee de kolonisten contact hadden. Zo worden in dit hoofdstuk bijvoorbeeld eerst de inheemse stammen besproken die als slaven werden gehouden op de

⁴³⁴ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 170.

⁴³⁵ Gillin 1948 (zie noot 24), pp. 801-817.

⁴³⁶ Gillin 1948 (zie noot 24), p. 800.

plantages, om pas daarna de vrije indianenstammen te bespreken waarmee de kolonisten contact hadden. Daarna volgt de categorie van inheemse stammen waarvan de indianen slaaf noch vrije indiaan waren maar waar de Nederlandse kolonisten wel mee in contact stonden. Bij deze hoofdstukindeling speelt de chronologie overigens losjes een rol. Aangezien de Nederlandse kolonies in Guyana in de zeventiende eeuw aanvankelijk alleen handelsnederzettingen kenden en nog geen plantages, zal worden geopend met een beschrijving van de handel tussen de kolonisten en de inheemse Amerikanen. Zo wordt het direct duidelijk wat de handelscontacten tussen de indianen en kolonisten nu precies inhielden en welke goederen zij met elkaar verruilden.

Afb. 125. Curt Nimuendajú, kaart van alle nog levende en uitgestorven inheemse stammen in de Guyana's. Foto: Gillin, J., 'Tribes of the Guianas', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948.

Afb. 126. In 1840 door Robert Schomburgk gepubliceerde kaart met de door hem ingetekende grenzen van Brits-Guyana ten opzichte van de buurlanden Brazilië, Suriname en Venezuela. Schomburgk noteerde ook de indianenstammen die op dat moment in dit gebied leefden. Foto: World Digital Library (<https://www.wdl.org/en/item/11335/>).

De handel tussen indianen en kolonisten

De belangrijkste drijfveer achter de eerste contacten tussen de Nederlandse kolonisten en de indianen, en alle contacten die hierop volgden, was de handel. Deze handelscontacten in de periode 1580-1680 in Nederlands Amazonia, een gebied dat zich uitstrekt van de Nederlandse kolonies in Brazilië tot die in de Guyana's, zijn het onderwerp van Lodewijk Hulsmans publicatie *Nederlands Amazonia: handel met indianen tussen 1580 en 1680* (2009). In het licht van de Zeeuwse tooien is gekeken naar welke handelsgoederen worden genoemd in deze publicatie. Ditzelfde is ook gedaan voor de handelsgoederen die voorkomen in de werken van Hartsinck (1770), Schomburgk (1835-44), Roth (1924), Whitehead (1988), Bos (1998) en Schult (2014). Uiteindelijk leidt dit tot een opsomming van goederen die de Nederlandse en andere Europese kolonisten in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw verkregen van de indianen door Europese gereedschappen, kleding, kralen en wapens met hen te ruilen. De kolonisten kregen van de indianen verschillende soorten tropisch hout, tabak, kruiden zoals kaneel en nootmuskaat, vanille, rode pepers, kano's, hangmatten, cassave, goud, zijde, tolubalsem, was, vlas, tabak, apen, kippen, exotische vogels als ara's en papegaaien, witte lange veren, keramiek, katoen, zoete gom, natuurrubber, groene stenen, zeekeebotten, medicinale wortelen, bessen, suikerriet, maraanolie, indigo, vis en anatto.⁴³⁷ Die laatste zijn zaden van de orleaanboom. Zij dienden als grondstof voor een roodoranje kleurstof waarmee men in de Republiek onder andere textiel en kazen kleurde.

Wat opvalt aan bovenstaande opsomming is dat het merendeel van de producten door de kolonisten werd gebruikt voor culinaire, industriële of medicinale doeleinden. Maar in verband met de Zeeuwse tooien is het ook interessant dat de kolonisten een interesse hadden in exotische vogels en witte lange veren. Exotische vogels vormden een van de hoogtepunten voor de achttiende-eeuwse verzamelaars van naturalia zoals men die bij het Zeeuws Genootschap aantrof.⁴³⁸ Dit kwam eerder al terug bij de Zeeuwse verzamelaar Martinus Slabber die zijn verzameling van ruim vierhonderd vogels aan het Zeeuws Genootschap aanbood. Tekenend is ook dat de avonturier Pieter Groen zijn uitgebreide vogelcollectie meenam op zijn twee jaar durende reis door Nederlands-Guyana.⁴³⁹ En Schomburgk kwam begin negentiende eeuw op de Rupununi een boot van de Macusi tegen met aan boord onder meer ara's en papegaaien.⁴⁴⁰ Deze wilden de Macusi in Demerary verkopen aan geïnteresseerde indianen of Europeanen.

Naast deze exotische vogels waren er dus ook witte lange vogelveren die de inheemse

⁴³⁷ Deze goederen worden verspreid genoemd in de publicaties van Bos, Hartsinck, Hulsmans, Roth, Schomburgk, Schult en Whitehead. Het heeft weinig zin op deze plek alle verschillende paginanummers te noemen.

⁴³⁸ Zuidervaart 2002 (zie noot 69), pp. 158-163.

⁴³⁹ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 111.

⁴⁴⁰ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 56.

Amerikanen met de Nederlandse kolonisten ruilden. Dit zouden de veren kunnen zijn geweest van de grote zilverreiger (*casmerodius albus*) die verspreid is over heel Zuid-Amerika. Het unieke van de lange veren van deze vogel is dat ze volledig wit zijn.⁴⁴¹ Maar het kan ook zijn dat de kolonisten veren van de witte havik (*leucopternis albicollis*), koningsgier (*sarcoraramphus papa*) of witvleugeltrompetvogel (*psophia leucoptera*) van de indianen ontvingen. Alleen de veren van deze vogels zijn niet zo lang en volledig wit als die van de zilverreiger.⁴⁴² De veren van al deze in het bovenstaande genoemde vogels werden gebruikt door inheemse stammen voor hun verenornamenten. Helaas hebben de verentooien van het Zeeuws Genootschap geen witte veren. Anders had het interessant geweest om te kijken welke indianenstammen het waren die destijds handelden in witte veren.

Op basis van het bovenstaande kan worden vastgesteld dat de verentooien zeer waarschijnlijk niet behoorden tot de vaste handelsproducten die de kolonisten van de indianen kochten. Tegelijkertijd is er het tegengoorbeeld van de Nederlandse officier Alphons Franssen Herderschee die tijdens de Tapanahoni-expeditie in 1904 met een indiaan een verenornament, wat voor ornament precies is onduidelijk, ruilde tegen een mondharmonica.⁴⁴³ Verder moet de kanttekening worden gemaakt dat de handelsopvattingen van de inheemse Amerikanen nogal grillig konden zijn. Voor hen bepaalde niet de intrinsieke waarde van een object maar de directe toepassing ervan de uiteindelijke waarde van een object. Roth (1924) geeft het voorbeeld van een indiaan die voor een schitterend verenornament de ene keer om een bijl vraagt en de andere keer om slechts een vishaak, al naar gelang wat hij of zij op dat moment nodig heeft.⁴⁴⁴ Interessant in dat opzicht is ook wat De Goeje (1906) schrijft over de Aparai, Saloema, Sikijana, Oyampi, Okomayana, Trio en Wayana. Deze stammen, met name de Trio en Wayana, leverden aan de Marrons bogen, pijlen, hangmatten en ook verensieraden in ruil voor Europese goederen.⁴⁴⁵ Volgens De Goeje ruilden de Trio met de weggelopen Afrikaanse slaven een verenkrans tegen een schaar.⁴⁴⁶ De verensieraden werden door de Marrons vervolgens weer verkocht in Suriname aan de blanken te Albina of St. Laurent.⁴⁴⁷ Al deze observaties zijn uit De Goeje's eigen tijd en het is niet zeker of ze ook opgaan voor de achttiende eeuw, maar in theorie kunnen de kolonisten te Nederlands-Guyana de tooien van het Zeeuws Genootschap dus ook via de Marrons hebben bemachtigd. Hierbij zijn de Wayana een

⁴⁴¹ Robbins 1991 (zie noot 59), p. 118.

⁴⁴² Robbins 1991 (zie noot 59), pp. 118-121.

⁴⁴³ Roth 1929 (zie noot 40), p. 101.

⁴⁴⁴ Roth 1924 (zie noot 17), p. 632. Roth heeft dit voorbeeld ontleend aan Edward Bancrofts *An essay on the natural history of Guiana* (1769), waardoor het dus direct duidelijk is dat hij hier de achttiende-eeuwse situatie in de Guyana's bedoeld.

⁴⁴⁵ De Goeje 1906 (zie noot 25), p. 5.

⁴⁴⁶ De Goeje 1906 (zie noot 25), p. 29.

⁴⁴⁷ De Goeje 1906 (zie noot 25), p. 5.

interessante stam aangezien zij vaak als tussenpersoon optraden bij de onderhandelingen tussen de Trio en de Marrons.⁴⁴⁸ Roth wijst er verder op dat iedere stam zo zijn eigen exportproducten had en dat de Guinau, die diep in de binnenlanden ver ten zuidwesten van Nederlands-Guyana leefden, onder andere handelden in verendecoraties.⁴⁴⁹ Dit alles wijst erop dat verentooien wel degelijk in omloop konden zijn als handelsproduct.

Een andere mogelijkheid is dat de Zeeuwse verentooien door bepaalde indianenstam(men) aan de kolonisten zijn geschonken als (diplomatiek) cadeau. Zoals al eerder aangegeven is het geven van cadeaus aan elkaar een sociaal mechanisme dat van oudsher bij veel Zuid-Amerikaanse stammen voorkomt.⁴⁵⁰ Met name van het opperhoofd, de meest welvarende in het dorp, werd verwacht dat hij zijn bezittingen deelde met zijn onderdanen. Dit altruïsme beperkte zich niet per se tot de stamgenoten of bevriende stammen. Ook blanke bezoekers zoals Robert Schomburgk konden overladen worden met voedsel, schalen en gevlochten mandjes.⁴⁵¹ Dit wellicht ook als reactie op de cadeaus die de Nederlandse kolonisten schonken aan de opperhoofden van de Guyaanse stammen waarmee zij bevriend waren. Op dit laatste zal in het onderstaande nog dieper worden ingegaan.

Nederlandse plantagehouders versus inheemse slaven: verentooien als oorlogsbuit?

Waar in de zeventiende eeuw de directe handel tussen de Guyaanse indianen en Nederlandse kolonisten de belangrijkste economische activiteit was, verschoof gaandeweg de achttiende eeuw in Guyaanse kolonies als Demerary en Essequibo het accent naar de landbouw. In 1760 telde Demerary 130 en Essequibo 60 suiker-, tabaks- en katoenplantages.⁴⁵² Deze plantages bevonden zich grotendeels in de kustgebieden aan de benedenloop van beide rivieren. De komst van deze plantages had gevolgen voor de in deze gebieden woonachtige indianenstammen. Inheemse stammen als de Parakoto slaagden er niet om zich aan te passen aan de veranderde machtsverhoudingen en trokken zich aan het einde van de zeventiende eeuw daardoor ver terug in de binnenlanden.⁴⁵³ Hetzelfde speelde zich af bij de Yao: voorheen waren zij belangrijke handelspartners van de Nederlandse kolonisten, maar begin achttiende eeuw verhuisden zij van de kust bij de monding van de Essequibo naar de binnenlanden.⁴⁵⁴ Overigens speelden bij dergelijke volksverhuizingen niet alleen de vestiging van de Nederlandse kolonisten een rol maar ook de strijd tussen verschillende stammen, bijvoorbeeld die tussen de Yao en de door Spaanse kolonisten

⁴⁴⁸ Idem.

⁴⁴⁹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 635.

⁴⁵⁰ Lowie 1949 (zie noot 393), pp. 357-358.

⁴⁵¹ Idem.

⁴⁵² Goslinga 1985 (zie noot 405), pp. 446-447.

⁴⁵³ Bos 1998 (zie noot 25), p. 307-311.

⁴⁵⁴ Bos 1998 (zie noot 25), p. 180.

bewapende Arawak, en het nomadenbestaan dat veel stammen leidden.⁴⁵⁵

Op de suikerplantages aan de oevers van de Demerary en Essequibo werkten ook indianenslaven. Deze slaven kochten de planters voornamelijk van de Carib.⁴⁵⁶ Dit was één van de vrije indianenstammen waarmee de Nederlandse kolonisten een bondgenootschap hadden gesloten.⁴⁵⁷ Dit bondgenootschap hield onder andere in dat de vrije indianen door de plantagehouder niet als slaaf mochten worden gehouden. In plaats daarvan maakten de Carib maar ook bijvoorbeeld de Manau slaven buit op stammen die hen vijandsgezind waren en waarmee de Nederlandse kolonisten geen verbond hadden gesloten. De Carib roofden hun slaven van de Aruaco, Macusi, Maco, Barinagoto, Amaricoto, Camaracoto, Paravilhona, Guayquiri, Trio, Wayana, Warrau en Akuriyo.⁴⁵⁸ Een aantal van deze stammen bevond zich in het Spaanse gebied rond de Orinoco-rivier en was daardoor ook Spaansgezind.⁴⁵⁹

De inheemse slaven op de plantages werden vooral ingezet voor activiteiten als jagen en vissen wat betreft de mannen en huishoudelijke taken als het bereiden van cassavemaaltijden wat betreft de vrouwen.⁴⁶⁰ Het zware veldwerk liet men over aan de Afrikaanse slaven die de grote meerderheid vormden op de plantages. Dit wellicht ook omdat de inheems-Amerikaanse mannen vanuit hun eigen cultuur gewend waren om te jagen terwijl men het verbouwen van gewassen overliet aan hun vrouwen.⁴⁶¹ Dit veldwerk was hun eer te na. Zodoende ontkwamen de inheemse huisslaven op de plantages aan de grotere fysieke uitbuiting die de Afrikaanse veldslaven ten deel viel. Hiermee kan echter niet worden gezegd dat de indianen ook een betere, meer gelijkwaardige relatie hadden met de plantagehouders dan de Afrikanen.

Dat er in ieder geval een relatie bestond tussen de indianen en de plantagehouders blijkt onder meer uit het gegeven dat het Nederlands gesproken door de plantagehouders veel woorden ontleende, met name op het gebied van topografie en flora en fauna, aan de Arawak- en Caribtalen.⁴⁶² Dit zegt echter niets over de aard van de relatie tussen de indianen en plantagehouders. Nu kon deze relatie erg intiem zijn. Veel plantagehouders hielden naast Afrikaanse ook indiaanse vrouwen als concubines.⁴⁶³ Dergelijke seksuele relaties waren niet zonder controverse. Surinaamse

⁴⁵⁵ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 18.

⁴⁵⁶ Whitehead 1988 (zie noot 5), pp. 184-185.

⁴⁵⁷ Jagdew en Egger 2014 (zie noot 416), p. 77.

⁴⁵⁸ Schult 2014 (zie noot 25), p. 15, Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 188 en Jagdew en Egger 2014 (zie noot 416), p. 78.

⁴⁵⁹ Whitehead 1988 (zie noot 5), pp. 186-188.

⁴⁶⁰ Schult 2014 (zie noot 25), p. 55.

⁴⁶¹ Howard 1991 (zie noot 60), p. 60.

⁴⁶² R. de Bies, 'The position of Netherlandic in Suriname before 1876', in: R. Gomes de Oliveria en A.I. Jubithana-Fernand (red.), *From historical paths to the cultural processes between Brazil and Suriname*, Boa Vista 2014, pp. 143-144.

⁴⁶³ Hulsman 2009 (zie noot 9), p. 223.

plantagehouders werd een boete van 2.000 pond suiker opgelegd wanneer zij seksuele relaties hadden met Afrikaanse of indiaanse vrouwen.⁴⁶⁴ Toch bleef men van de verboden vrucht snoepen. In zijn achttiende-eeuwse reisjournaal vermeldde Pieter Groen trots de vele vrouwen met wie hij naar bed ging. Twee van zijn seksuele veroveringen waren de bokkinnen Betje en Sophie die op de door Groen bezochte plantages werkzaam waren.⁴⁶⁵

Door de indianenvrouwen met wie hij naar bed ging bokkinnen te noemen benadrukt Groen duidelijk de negatieve connotatie van deze term. Toch is hij nog lang niet zo denigrerend als de Brit William Palgrave in diens reisjournaal uit 1875. Na zijn bezoek aan een aantal plantages in Suriname schreef Palgrave het volgende over de indianen: 'As to the Indians of these regions, they keep to themselves; and their incapacity of improvement, combined with hereditary laziness and acquired drunkenness, will, it seems, soon render them a mere memory, poetical or otherwise, of the past.'⁴⁶⁶ Nu staat in het negentiende-eeuwse expeditieverslag van Schomburgk precies het tegenovergestelde geschreven. Hij haalt een zekere McCallum aan die in 1836 over een houthakkerij beschikte aan de Berbice waar zowel indianen, voornamelijk Arawak, als zwarte arbeiders werkten.⁴⁶⁷ Zij waren allen werknemers en geen slaven aangezien de slavernij in het Britse rijk in 1833 grotendeels was afgeschaft. Waar Palgrave stelde dat de Afrikanen veel hardere werkers zijn dan de indianen, gaf McCallum juist aan dat zijn inheemse werknemers veel harder werkten en betrouwbaarder waren dan zijn Afrikaanse arbeiders.⁴⁶⁸ Kortom, het was ook een kwestie van persoonlijke opinie. Zeker Schomburgk was een fel tegenstander van het tot slaaf maken van indianen, iets wat in zijn tijd nog geregeld werd gedaan door de Braziliaanse en Portugese autoriteiten.⁴⁶⁹ Voor Schomburgk was 'de indiaan' een onbeschaafd wezen dat de kans moest worden geboden om door middel van evangelisatie ook deel uit te maken van de geciviliseerde samenleving. Zou dit niet gebeuren dan vreesde Schomburgk dat de onbeschaafde indiaan op den duur zou uitsterven.⁴⁷⁰ Ook het gedachtegoed van Schomburgk werd uiteindelijk dus geleid door het christelijke en Europese superioriteitsgevoel.

Om nu terug te komen op de verentooien van het Zeeuws Genootschap: ongeacht hoe de verhoudingen tussen de indianenslaven en de plantagehouders ook waren, is het interessant om te kijken of de Zeeuwse tooien gekoppeld kunnen worden aan de inheemse slaven. Uiteraard ligt een dergelijke koppeling in eerste instantie niet voor de hand. De verentooien worden immers

⁴⁶⁴ Goslinga 1985 (zie noot 405), p. 558.

⁴⁶⁵ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 132.

⁴⁶⁶ W.G. Palgrave, *Dutch Guiana*, Cambridge 1876, p. 82.

⁴⁶⁷ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 181.

⁴⁶⁸ Idem.

⁴⁶⁹ Schomburgk 2006 vol II (zie noot 105), pp. 101-102.

⁴⁷⁰ Schomburgk 2006 vol II (zie noot 105), p. 137.

geassocieerd met ceremonierituelen, terwijl deze geen rol speelden in het plantageleven van een inheemse slaaf en waardoor een verentooi voor hem of haar niet meer relevant zou zijn geweest. Tegelijkertijd moeten we ons afvragen wat er gebeurde met de bezittingen van een indiaan die door de Carib als slaaf werd verkocht. Namens de Carib waardevolle spullen als tooien ook mee als buit en gaven ze deze aan de Nederlandse kolonisten of hielden ze de tooien voor zichzelf? Helaas komt deze vraag in de bestudeerde literatuur niet aan bod. Whitehead (1988) beschrijft bijvoorbeeld uitvoerig de slavenhandel tussen de Carib en de Nederlandse kolonisten in Demerary en Essequibo, maar nergens zegt hij iets over wat er gebeurde met de bezittingen van de gevangenen slaven.⁴⁷¹ Voor nu betekent dit dat niet kan worden uitgesloten dat deze bezittingen terecht kwamen bij de kolonisten. In potentie kunnen de Zeeuwse verentooien dus oorspronkelijk toebehoord hebben aan een van de hierboven genoemde indianenstammen die als slaven gevangen werden genomen door de Carib. Tegelijkertijd is dit wel een erg onaannemelijk scenario waarvoor geen bewijs is gevonden.

De kolonisten en hun Guyaanse bondgenoten

Nu de situatie van de niet-vrije indianen is besproken, kan er worden gekeken naar de relatie tussen de kolonisten en de vrije indianen. Dit zijn de indianenstammen waarmee de kolonisten in de zeventiende en achttiende eeuw bondgenootschappen sloten. Het betreft hier de Arawak, Akawaio, Carib en Warrau.⁴⁷² Hun bondgenootschap stelde deze stammen in staat om handelscontacten aan te gaan met de kolonisten. De vooruitgeschoven handelsposten in de Guyaanse binnenlanden vervulden een cruciale rol in het onderhouden van deze handelscontacten.⁴⁷³ Een voorbeeld van zo'n handelspost was de post Arinda gelegen op het kruispunt waar de Essequibo zich vertakte in de Rupununi (afb. 124). De bevriende indianenstammen kwamen naar deze post toe om hier te handelen met de Nederlandse kolonisten.

Naast een economische functie vervulden de handelsposten ook een belangrijke diplomatieke rol. Dat bepaalde stammen zich als bondgenoten aan de kolonisten hadden verbonden, weerhield hen er niet van om onderling oorlog met elkaar te voeren. Zo woedden er tussen 1756 en 1776 op verschillende plekken in de regio oorlogen tussen de Akawaio en Carib.⁴⁷⁴ In deze periode werd de posthouder van Arinda door Storm van 's Gravensande gesommeerd om vrede te stichten tussen de strijdende partijen. De tactiek die men hiervoor toepaste, was dat de posthouder continue met de stamhoofden van bevriende indianenstammen in gesprek ging.⁴⁷⁵ Deze 'uilen', zoals de

⁴⁷¹ Whitehead 1988 (zie noot 5), pp. 180-188.

⁴⁷² Hartsinck 1770 (zie noot 7), pp 8-9.

⁴⁷³ Hartsinck 1770 (zie noot 7), pp. 961-962.

⁴⁷⁴ Whitehead 1988 (zie noot 5), pp. 166-167.

⁴⁷⁵ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 169.

bevriende opperhoofden door de kolonisten werden genoemd, probeerde men onder meer te paaien door hen speciale cadeaus te geven zoals bijvoorbeeld zilverwerk.⁴⁷⁶ Het zou in theorie kunnen dat de opperhoofden in ruil voor dit zilverwerk de Zeeuwse verentooien hebben geschonken aan de kolonisten. In ieder geval illustreert dit diplomatieke ritueel dat de relatie tussen de kolonisten en hun inheemse bondgenoten vrij innig kon zijn. Tegelijkertijd bleef er aan beide kanten altijd een bepaald wantrouwen bestaan. Zo was Storm van 's Gravensande bijvoorbeeld zeer huiverig om de Carib geweren mee te geven voor hun slavenjacht aangezien zij zich met deze geweren ook tegen de kolonisten konden keren.⁴⁷⁷

Aan het bovenstaande moet nog worden toegevoegd dat ondanks de oorlogen die soms tussen verschillende indianenstammen woedden, deze stammen niet volledig gescheiden van elkaar leefden. Naburige stammen zochten elkaar juist op of leefden in gemengde nederzettingen. Schomburgk kwam bijvoorbeeld een Macusi-nederzetting tegen waarin ook indianen van de Arawak, Carib, Akawaio, Atorai en Wapishiani leefden.⁴⁷⁸ Daarnaast nam Schomburgk voor zijn negentiende-eeuwse expedities leden mee afkomstig van zowel de Arawak, Akawaio, Carib, Macusi als de Warrau.⁴⁷⁹ Tegelijkertijd was het wel zo dat tijdens het dagelijkse avondmaal iedere stam zijn eigen kampvuur aanmaakte. Alleen de Akawaio en Macusi trokken volgens Schomburgk met elkaar op.⁴⁸⁰ Ook voor hemzelf als expeditieleider was de ene stam beter te vertrouwen dan de andere. Over de Warrau gaf Schomburgk hoog op en leden van deze stam recruteerde hij dan ook consequent voor zijn expedities, terwijl bijvoorbeeld Carib-indianen en Maopityan-indianen tijdens twee verschillende expedities ertussenuit knepen en Schomburgk daarmee in grote moeilijkheden brachten.⁴⁸¹ Op de complexe relatie tussen de Nederlandse kolonisten en de bevriende Akawaio, Arawack, Carib en Warrau zal nu per stam dieper worden ingegaan.

De Carib

Als etnoniem kan met de term Carib zowel de verzamelnaam worden bedoeld voor alle Carib-sprekende stammen, waaronder bijvoorbeeld de Akawaio, als wel de specifieke Carib-stam die onder veel verschillende namen bekend stond (Kalinya, Galibi, Ware Carib, etc).⁴⁸² Tot op zekere hoogte erkenden de Nederlandse kolonisten met hun taalgebruik dit terminologische verschil. Zij maakten namelijk onderscheid tussen Carib-sprekende stammen als de Akawaio en de Carib. Tegelijkertijd gebruikten zij de algemene term Carib voor Carib-sprekende indianenstammen die hen onbekend

⁴⁷⁶ Idem.

⁴⁷⁷ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 165.

⁴⁷⁸ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 50.

⁴⁷⁹ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 189

⁴⁸⁰ Idem.

⁴⁸¹ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), pp. 207-208 en Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 175.

⁴⁸² Gillin 1948 (zie noot 24), pp. 804-806.

waren.⁴⁸³ Een dergelijke generalisatie stamde al uit de tijd van Columbus toen de Spaanse conquistadores de alle hen goed gezinde stammen Arawak noemden, in plaats van dus enkel de specifieke stam te bedoelen, en alle vijandige stammen het predikaat Carib kregen.⁴⁸⁴ Daarbij werd dit predikaat nadrukkelijk geassocieerd met kannibalisme. Nu was de Carib-stam inderdaad kannibalistisch van aard in die zin dat zij in oorlogstijd het overwinningssritueel had om het vlees te eten van de verslagen tegenstander.⁴⁸⁵ De Nederlandse kolonisten hadden hier weinig van te vrezen aangezien zij een bondgenootschap met de Carib hadden gesloten. Deze inheemse stam kan worden beschouwd als de belangrijkste bondgenoot van de kolonisten.

De Carib waren wijdverspreid over de Guyaanse kust en hadden zich in de achttiende eeuw onder andere gevestigd aan de midden- en benedenloop van de Essequibo, Corantijn en Cuyuni (afb. 125 en 126).⁴⁸⁶ Aanvankelijk waren de Carib de belangrijkste handelspartners van de kolonisten en dan met name voor anatto.⁴⁸⁷ De handel in deze verfstof kende zijn hoogtepunt in de periode 1700-1742.⁴⁸⁸ Daarna verschoof het accent in de koloniën Demerary en Essequibo van handel naar landbouw en waren voor de kolonisten niet langer de zaden van de orleaanboom maar slaven het belangrijkste handelsproduct. Ook in deze handel wisten de Carib een sleutelpositie te bemachtigen. Zoals al eerder genoemd hadden zij een groot aandeel in de aanvoer van inheemse slaven die op de Nederlandse plantages kwamen te werken. Daarnaast hielpen de Carib de plantagehouders met het opsporen van weggelopen slaven of het onderdrukken van muitende slaven.⁴⁸⁹

Het monopolie dat de Carib met de slaven- en anattohandel hadden, gaf mede aanleiding voor de oorlogen die zij in de achttiende eeuw uitvochten met de Akawaio en Macusi.⁴⁹⁰ Deze stammen wilden ook in anatto handelen met de Hollanders maar werden hierom, tot onvrede van de kolonisten, bevochten door de Carib. De krijgsvaardige Carib, zij werden door de kolonisten ook ingezet om de Spanjaarden aan de Orinoco te bevechten, kwamen bij deze oorlogen als winnaar uit de bus en behielden zo hun imperium.⁴⁹¹ Overigens werden de Carib vanwege hun oorlogszucht niet door iedere kolonist gewaardeerd. In zijn achttiende-eeuwse reisjournaal omschrijft Groen hen als een vals en slecht volk.⁴⁹²

⁴⁸³ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 205-206.

⁴⁸⁴ N.L. Whitehead, 'Introduction' in: N.L. Whitehead (red.), *Wolves from the sea*, Leiden 1995, pp. 11-12.

⁴⁸⁵ Whitehead 1988 (zie noot 5), pp. 172-180.

⁴⁸⁶ Rivière 2006 (zie noot 19), p. 21.

⁴⁸⁷ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 161.

⁴⁸⁸ Idem.

⁴⁸⁹ Schult 2014 (zie noot 25), p. 33.

⁴⁹⁰ Whitehead 1988 (zie noot 5), pp. 166-169.

⁴⁹¹ Idem.

⁴⁹² Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 104.

De Arawak

Voor de term Arawak geldt hetzelfde als voor de term Carib. Deze term is zowel een verzamelnaam voor alle Arawak-sprekende stammen als wel een specifieke stamnaam, namelijk die van de Arawak (Aroaqui, Aruac, Arawaco, Lokono, etc.).⁴⁹³ Net als bij de Carib werd ook de term Arawak door de kolonisten zowel in stamspecifieke als in generaliserende zin gebruikt.⁴⁹⁴ De Arawak hadden zich in de achttiende eeuw met name gevestigd in het grote kustgebied tussen de rivieren Barima en Marowijne en zaten daarmee dus ook in de buurt van de Nederlandse plantages aan de Essequibo en Demerary (afb. 125 en 126).⁴⁹⁵

Aangezien de Carib grotendeels het monopolie op de handel met de Nederlanders hadden, lieten de Arawak zich door de Nederlandse kolonisten vaak inzetten als arbeidskracht.⁴⁹⁶ De Arawak begeleidden bijvoorbeeld de kolonisten als gids op expedities naar het binnenland of zij fungeerden als tolk voor de kolonisten bij andere Arawak-sprekende stammen. Schomburgk kwam daarnaast begin negentiende eeuw op de Corentijne een aantal nederzettingen van de Arawak en Warrau tegen in de buurt van houtzagerijen.⁴⁹⁷ Deze zagerijen en dus ook de nederzettingen lagen op hun beurt weer in de nabijheid van de handelspost Oreala. Deze post bevond zich zo'n honderd kilometer stroomopwaarts van de monding van de Corentijne en werd gerund door de Nederlander De Wolff.⁴⁹⁸ Inmiddels in Britse handen was deze post oorspronkelijk van de Nederlandse kolonisten, van hen namen de Britten het posthouderssysteem over, en lieten de Arawak zich dus zeer waarschijnlijk oorspronkelijk door de Nederlanders inzetten als houthakkers.⁴⁹⁹

Overigens noemt Hartsinck (1770) ook nog de Secoties of Schotten als een speciale familie van de Arawak, vernoemd naar hun opperhoofd Schot, en die gevestigd waren aan de rivieren en kreek rondom de Berbice.⁵⁰⁰ Met deze Schotten zouden de kolonisten een hechte band hebben gehad.⁵⁰¹ Echter, in de andere bestudeerde literatuur komt de term 'Schotjes' alleen terug bij Hulsman (2009). Hij beschrijft hen niet als een inheemse stam maar als een groep van Nederlandse

⁴⁹³ Gillin 1948 (zie noot 24), pp. 804-806.

⁴⁹⁴ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 205-206.

⁴⁹⁵ Rivière 2006 (zie noot 19), p. 21.

⁴⁹⁶ Schult 2014 (zie noot 25), p. 14.

⁴⁹⁷ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 122.

⁴⁹⁸ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 121.

⁴⁹⁹ Rivière 2006 (zie noot 19), p. 18. Het posthouderssysteem van Nederlands-Guyana namen de Britten over voor hun Brits-Guyana. Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat de Britten minder intensief dan de Nederlandse kolonisten gebruikmaakten van dit diplomatieke contact met de indianenstammen in de Gyaanse binnenlanden. De Britse plantagehouders verbleven voornamelijk aan de kust in plaats van net als de Nederlandse kolonisten ook frequent de binnenlanden van Guyana te verkennen.

⁵⁰⁰ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 8.

⁵⁰¹ Idem.

koopvaardijvaarders die actief waren op de Zuid-Amerikaanse wateren.⁵⁰² Daarmee is het twijfelachtig of de door Hartsinck genoemde Arawak-familie ooit heeft bestaan.

De Akawaio

Een derde bondgenoot van de kolonisten waren de Akawaio. De indianen van deze stam waren in de achttiende eeuw voornamelijk gevestigd aan de middenloop van de Berbice, Demerary en Essequibo en de hiervan westelijk gelegen Cuyuni en Mazaruni (afb. 125 en 126).⁵⁰³ Zoals uit bovenstaande al bleek handelden ook de Akawaio in anattozaden met de Nederlandse kolonisten.⁵⁰⁴ In de zeventiende eeuw gebeurde dit bij de handelspost Markaay, die later door kolonisten werd omgedoopt tot de Acawaaische poort.⁵⁰⁵ Deze anattohandel leidde in 1756 tot een oorlog tussen de Akawaio en Carib aan de rivier Barima en deze oorlog breidde zich vervolgens uit naar de stammen aan de Curuny.⁵⁰⁶ Dat het hier gaat om gebieden ten westen van Demerary en Essequibo komt ook omdat gaandeweg de achttiende eeuw de Spaanse kolonisten aan de Orinoco steeds meer invloed kregen in deze gebieden en hier, om de Nederlanders te dwarsbomen, de Akawaio opstookten tegen de Carib.⁵⁰⁷

Tijdens zijn reis door Demerary kwam Pieter Groen ook de Akawaio tegen en liet hij zich verzorgen door een van hun medicijnmannen.⁵⁰⁸ Het is maar een detail maar wel één dat de indruk wekt dat de verhoudingen tussen de Akawaio en de kolonisten eind achttiende eeuw ondanks de stammenoorlogen goed waren. Roth (1924) geeft aan dat de Akawaio naast anatto ook met de Nederlandse kolonisten handelden in tropisch hout, vanille, nootmuskaat, kaneel, apen en papegaaien.⁵⁰⁹

De Warrau

De vierde bondgenoot van de Nederlanders die tot de zogenoemde vrije stammen behoorden, waren de Warrau. Dit is een aparte taalfamilie, onderverdeeld in zo'n twintig substammen (Araote, Farute, Guarau, etc.).⁵¹⁰ De Warrau leefden van oudsher en dus ook in de achttiende eeuw voornamelijk in het deltagebied van de Orinoco en ook in dat van de Corentijne (afb. 125 en 126).⁵¹¹ Hun stamnaam

⁵⁰² Hulsman 2009 (zie noot 9), p. 195.

⁵⁰³ Rivière 2006 (zie noot 19), p. 21.

⁵⁰⁴ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 161.

⁵⁰⁵ Hulsman 2009 (zie noot 9), p. 212.

⁵⁰⁶ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 166.

⁵⁰⁷ Idem.

⁵⁰⁸ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 104.

⁵⁰⁹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 637.

⁵¹⁰ P. Kirchoff, 'The Warrau' in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948, p. 869.

⁵¹¹ Rivière 2006 (zie noot 19), p. 21.

laat zich dan ook vertalen als ‘kanomensen’ of ‘moerasmensen’. Vanwege het grote getijdenverschil in de deltagebieden leefden en leven de Warrau nog steeds in huizen op hoge palen.⁵¹² Tegelijkertijd verlieten in de achttiende eeuw sommige Warrau het moerasachtige deltagebied om zich aan de Essequibo te vestigen in de buurt van de Nederlandse plantages. Sommige Warrau leefden zelfs op deze plantages. Zo hielpen zij de kolonisten met jagen en vissen.⁵¹³ Daarnaast kwam eerder al naar voren dat Schomburgk een aantal nederzettingen van de Warrau tegenkwam in de buurt van de bij de posthouder De Wolff gelegen houtzagerijen.

Tegelijkertijd kwam deze arbeidsmigratie van de Warrau ook voort uit lijfsbehoud. Rond 1769 poogde een Spaanse missie van de nabij de monding van de Orrinoco gevestigde Capucijnen om de Warrau te verdrijven uit hun moerassen en ze in de armen van de Spaanse missionarissen te drijven.⁵¹⁴ Deze poging mislukte maar had wel als effect dat veel van de Warrau naar Nederlands-Guyana vluchtten. Interessant is overigens dat de Spaanse missionarissen in die tijd over de Warrau schrijven dat zij meer nog dan iedere andere Guyaanse stam weigerden om zich aan te sluiten bij de *padres*.⁵¹⁵

De moeizame relatie tussen de Spaanse missionarissen staat in schril contrast te staan met de goede verhoudingen tussen de Warrau en de Nederlandse kolonisten. Zo beschrijft Groen in zijn achttiende-eeuwse reisjournaal de Warrau als een goed maar gesloten volk.⁵¹⁶ Hartsinck (1770) geeft aan dat de gouverneur van Demerary-Essequib om de twee jaar een simpel rood kleed en een rode hoed aan het opperhoofd van de Warrau schonk.⁵¹⁷ Ook Schomburgk was zeer positief over zijn Warrauaanse expeditieleden en die hij daarom stevast recruteerde voor zijn negentiende-eeuwse expedities. Het grote verschil tussen de Spaanse en Nederlandse kolonisten is dat de relatie tussen de laatstgenoemden en de Warrau meer pragmatisch dan evangelistisch van aard was, het hoofddoel was niet om de indianen te bekeren, en dat deze relatie daarom veel minder wrevel opwekte dan die tussen de Warrau en de Spaanse kolonisten.

Toch vormde het pragmatisme van de Nederlandse kolonisten indirect wel degelijk een groot gevaar voor de Warrau. Ondanks dat zij een bondgenoot van de Nederlanders waren, weerhield dit de Carib er niet van om de Warrau als slaven aan de plantagehouders te verkopen. De Spaanse monnik Benito de la Garriga schrijft in 1749 dat de Carib jaarlijks meer dan driehonderd kindslaven aan de Nederlanders verkopen, terwijl meer dan vierhonderd volwassenen vermoord

⁵¹² H.D. Heinen, *Oko Warao: Marshland People of the Orinoco Delta*, 1988, p. 127.

⁵¹³ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 9.

⁵¹⁴ Wilbert 1996 (zie noot 113), p. 44.

⁵¹⁵ Wilbert 1996 (zie noot 113), p. 30.

⁵¹⁶ Hogeweg 2013 (zie noot 37), p. 104

⁵¹⁷ Hartsinck 1770 (zie noot 7), p. 8.

achterbleven.⁵¹⁸ Deze volwassenen zouden de plantagehouders niet graag als slaaf kopen aangezien hun neigingen tot ontsnapping veel sterker waren dan die van de kinderen.⁵¹⁹ Nu was Garriga als Spanjaard de Nederlandse kolonisten zeer waarschijnlijk vijandsgezind en kunnen de aantal die hij noemt hier niet worden geverifieerd, maar dat de Warrau ook als slaven aan de Nederlanders werden verkocht is een feit. Tegelijkertijd kwamen de Warrau in 1752 samen met de Spanjaarden in opstand tegen de slavenjagers van de Carib en wisten ze hen te verdrijven uit de Orrinoco-delta.⁵²⁰ Beschermd door hun moeraslanden waren de Warrau daarmee een van de weinige Guyaanse stammen in de achttiende eeuw die de Carib uiteindelijk weerstonden.

Overige handelspartners

Waar bovengenoemde bondgenootschappen een min of meer formeel karakter droegen, waren er ook nog een aantal Guyaanse stammen waarmee de Nederlandse kolonisten veelvuldig handelden zonder dat er speciale (vredes)verdragen met deze stammen waren gesloten. Zo waren in de zeventiende eeuw de Sheboya en Yao belangrijke handelspartners van de kolonisten. Over de Yao is al gezegd dat zij in achttiende eeuw naar de binnenlanden van Guyana verhuisden en daardoor niet langer tot de belangrijkste handelspartners van de kolonisten behoorden (afb. 125). Van de Sheboya kan gezegd worden dat zij op een gegeven moment volledig van de bodem verdwenen. Tot en met 1680 komen zij als etnische identiteit voor in historische bronnen maar daarna niet meer.⁵²¹ In de linguïstische literatuur wordt de taal van de Sheboya als dood omschreven.⁵²² Op de kaart van Nimuendajú (1948) met daarop alle nog levende en uitgestorven indianenstammen is te zien dat de Sheboya (hier Sapai genoemd) tot de laatste categorie behoren (afb. 125).

Ook met de Macusi hadden de kolonisten te Demerary en Essequibo informeel handelscontact. Deze Carib-sprekende stam leefde in de achttiende eeuw vooral in het savannegebied tussen de Essequibo en de Rupununi en dat ten noorden van de Kanuku-bergen lag (afb. 125 en 126).⁵²³ Deze Macusi waren ook veelvuldig slachtoffer van de rooftochten van de Carib en werden als slaaf verkocht aan de Nederlandse plantagehouders.⁵²⁴ Overigens bevonden de Macusi zich oorspronkelijk nog meer in de binnenlanden van Guyana, maar onder druk van de Wapishiana waren zij in de achttiende eeuw gedwongen om stroomafwaarts te verhuizen.

Een andere indianenstam waar de Nederlandse kolonisten begin achttiende eeuw mee handelden waren de Manau. Op de kaart van Nimuendajú is deze stam gevestigd diep in het

⁵¹⁸ Wilbert 1996 (zie noot 113), pp. 28-29.

⁵¹⁹ Idem.

⁵²⁰ Idem.

⁵²¹ Hulsman 2009 (zie noot 9), p. 210.

⁵²² Idem.

⁵²³ Rivièrè 2006 (zie noot 19), p. 21.

⁵²⁴ Bos 1998 (zie noot 25), p. 135.

Guyaanse binnenland aan de Rio Negro (afb. 125). Echter, midden achttiende eeuw waren de Manau ver stroomafwaarts gereisd en verschenen ze in grote getallen aan de Essequibo.⁵²⁵ Omdat de Manau ook gouden objecten verhandelden, werden zij door de Europese kolonisten geassocieerd met de legende van El Dorado.⁵²⁶ In de gouden stad Manoa aan de oevers van het legendarische Parima-meer zou koning El Dorado iedere dag een bad van vloeibaar goud nemen.⁵²⁷ Zowel in de jaren twintig als later in de jaren zestig van de achttiende eeuw zochten de Manau contact met de Nederlandse kolonisten te Essequibo.⁵²⁸ Ook zij hielden zich bezig met de lucratieve slavenhandel. Dit was tegen het zere been van de Carib die zo hun slavenhandelsmonopolie met de Nederlanders in gevaar zagen komen.⁵²⁹ Zij voerden in de achttiende eeuw dan ook verschillende oorlogen met de Manau.

Ook met de Wapishiana kwamen de Nederlandse kolonisten in contact. Deze stam bevond zich in de achttiende eeuw in de binnenlanden aan de oevers van de Branco en de Rupununi, beide zijn vertakkingen van de Essequibo (afb. 125 en 126). Een kolonist die in contact kwam met de Wapishiana was Gerrit Janssen. Janssen was als posthouder verbonden aan de meest binnenlands gelegen handelspost Arinda. Het was vanuit hier dat Janssen in 1769 een ontdekkingsstocht ondernam naar vermeende kristalmijnen en via de Essequibo en de Rupununi uiteindelijk terechtkwam bij de Maho-rivier.⁵³⁰ Op beide oevers van deze rivier trof hij de Wapishiana aan. Zij ontvingen hem vriendelijk. Daarmee was Janssen een beter lot beschoren dan de drie Nederlandse kolonisten die een aantal jaren eerder door deze Wapishiana waren ontvangen.⁵³¹ Zij werden vermoord door de indianen. Het geeft meteen aan hoe grillig en precair het contact was tussen de kolonisten en de voor hen meer onbekende indianenstammen in de Guyaanse binnenlanden.

Tot slot zijn er nog de Waica die Schomburgk in 1841 tegenkwam in de buurt van het eiland Tokoro in de Cuyuni-rivier.⁵³² Op dit eiland bevond zich tot eind achttiende eeuw de meest westelijke handelspost van de Nederlandse kolonisten en die, zo maakt Schomburgk op uit de informatie van de Waica, werd bestierd door een man genaamd Palmsteen (afb. 124).⁵³³ Hier handelden de Waica met de Nederlanders totdat de handelspost aan het einde van de achttiende eeuw werd vernietigd door de Spaanse kolonisten aan de Orinoco.⁵³⁴ De nieuw opgerichte handelspost van de Nederlanders lag vervolgens veel minder ver ten westen van Essequibo. Het is onduidelijk of de Waica hierna nog

⁵²⁵ Bos 1998 (zie noot 25), p. 128.

⁵²⁶ Idem.

⁵²⁷ Jagdew en Egger 2014 (zie noot 416), pp. 57-58.

⁵²⁸ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 168.

⁵²⁹ Whitehead 1988 (zie noot 5), pp. 168-169.

⁵³⁰ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 65-66.

⁵³¹ Bos 1998 (zie noot 25), p. 63.

⁵³² Schomburgk 2006 vol II (zie noot 105), p. 35.

⁵³³ Idem.

⁵³⁴ Idem.

doorgingen met hun handel met de Nederlanders. Overigens waren de Chayma de naburige stam van de Waica en is de kans daarmee groot dat de Nederlandse kolonisten ook met deze stam ruilhandel dreven.⁵³⁵

De inheemse stammen van de binnenlandse expedities

Nu zijn in het bovenstaande een groot aantal inheemse stammen genoemd waarmee de kolonisten in de achttiende eeuw (handels)contacten hadden. Volgens de visies van Schult (2014) en Whitehead (1988) vormden deze contacten een afgebakend geheel.⁵³⁶ Buiten deze stammen hadden de kolonisten nauwelijks contact met andere inheemse Amerikanen. Dit omdat de kolonisten voor de handel met de stammen dieper in de binnenlanden afhankelijk zouden zijn van hun inheemse partners aan de kust van Guyana. Met name de Arawak en Carib zouden aan de Essequibo optreden als poortwachters.⁵³⁷ Zij voorkwamen dat er direct handelsverkeer ontstond tussen het kustgebied en de binnenlanden en profiteerden hiervan door zichzelf in de belangrijke positie van tussenpersoon te manoeuvreren. Tenminste, zo is het beeld dat Schult en Whitehead schetsen maar dit beeld heeft enige aanpassing. Inderdaad was het bondgenootschap dat de Nederlandse kolonisten met de Arawak en Carib sloten zeer belangrijk voor hen. Maar het gaat te ver om te concluderen dat deze stammen de volledige controle hadden over de waterwegen naar het binnenland. Net werd al duidelijk dat bijvoorbeeld Gerrit Janssen stroomopwaarts de Rupununi en Maho opvoer. Hij was lang niet de enige Nederlandse kolonist die zulke binnenlandse expedities ondernam. Zoals zoveel avonturiers op zoek naar El Dorado voerden Gerrit Jacobs en Salomon Hermen Sanders tussen 1718 en 1720 vanaf de Essequibo over de Rupununi, Parima en Rio Branco om uiteindelijk in de Amazone terecht te komen.⁵³⁸ De stammen die zij op deze meer dan duizend kilometer lange reis tegenkwamen, waren de Atorai, Trio, Tunayana, Wacai en Waiwai.⁵³⁹

De binnenlandse expedities van Janssen, Jacobs en Sanders zijn twee van de vele voorbeelden die Bos (1998) geeft en waaruit blijkt dat niet alleen de indianen maar ook de kolonisten en missionarissen in de achttiende eeuw wel degelijk gebruikmaakten van het fijnmazige en goed op elkaar aangesloten rivierennetwerk waarmee nagenoeg heel het Amazonia-gebied bereikbaar was.⁵⁴⁰ Ook Hulsman (2009) onderschrijft dat al in de zeventiende eeuw de Nederlandse kolonisten over een uitgebreid netwerk van handelssteunpunten beschikten en dat dit vanaf de Guyana's reikte tot aan

⁵³⁵ Schomburgk 2006 vol II (zie noot 105), p. 38.

⁵³⁶ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 53 en Schult 2014 (zie noot 25), p. 19.

⁵³⁷ Whitehead 1988 (zie noot 5), p. 53.

⁵³⁸ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 47-49.

⁵³⁹ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 79-81.

⁵⁴⁰ Andere voorbeelden van binnenlandse expedities door Nederlandse kolonisten zijn die van Van Groenewegen (1661), Sanders (1720) en Horstman (1739-40).

het westelijke Amazone-gebied en de Xingú-rivier.⁵⁴¹ Zodoende waren er genoeg mogelijkheden voor de kolonisten om zelf in contact te komen met de inheemse stammen in het binnenland. Daarnaast kwamen sommige binnenlandse stammen zelf de kolonisten in het kustgebied opzoeken. Denk aan de al eerder genoemde Manau en de door Schomburgk gespotte Macusi die van de Rupununi op weg waren naar de Demerary. Kortom, er waren mogelijkheden te over voor de Nederlandse kolonisten en de indianen om met elkaar in contact te komen. Echter, het is niet van toegevoegde waarde om op deze plek alle daadwerkelijk plaatsgevonden en alle waarschijnlijk plaatsgevonden ontmoetingen te beschrijven tussen de binnenlandse stammen en Nederlandse kolonisten die Bos noemt. In verband met de herkomst van de Zeeuwse verentooien is hier genoeg aan een opsomming van de Gyaanse stammen die de Nederlandse kolonisten in de zeventiende en achttiende eeuw ook ontmoetten of ontmoet konden hebben en die nog niet in het bovenstaande zijn genoemd. Het gaat hier om de Arukujana's, Assawai, Chamai, Caicushiana, Kainemo, Kirikirigoto, Pariacoto, Pianocoto, Prouyana, Sirojana, Tarai, Taruma, Wayarikure en Yapocoy.⁵⁴²

Bovenstaande opsomming kan nog worden aangevuld met de indianenstammen die door Harstsinck (1770) worden genoemd. De historicus noemt voor de meeste Gyaanse stammen niet of de Nederlandse kolonisten deze daadwerkelijk ontmoet hebben, maar het feit dat deze in Nederland gezetelde historicus afwist van het bestaan van deze stammen duidt erop dat de kolonisten in contact stonden met deze stammen. Het gaat hier om de volgende, nog niet eerder genoemde stammen: Quirruuba (*Quiri-Quiripa?*), Andaques (?), Abanas (?), Caberre, Achaguas, Saliva, Chiricoa, Guajiva (*Pariacoto?*), Sarura (?), Otomaco, Guamo, Palank, Cusari, Palikur, Aromayou (*Aramayu*), Nourage, Pirio, Macuani, Mauriause (*Marourieux?*), Tocoyen, Tarcupe (?), Aramagoto, Maprouanis, Macapa, Ayauanique (*Auaké?*), Arua, Coumaou (*Comani?*), Maykiane (?), Amacidou (*Amicuaana?*), Ouroubas (*Orabaru?*), Ameneyou (?), Apiaoua (*Apirua, Apurui?*), Tapouyrana (*Taparito, Tapicari?*), Certanes (*Cereu?*), Aroukayou (*Arecuna?*), Calipourn (*Caripuna?*), Sakaque (?), Baricour (?), Makes (*Makenu?*), Ayes (?), Parakouaries (*Paraugoaru, Paraviyana?*), Cajas (*Cariaya, Caran?*), Pakaxes en Tapouyas (*Tapicari, Tupi?*).⁵⁴³ Voor een aantal van deze stammen, degene met een vraagteken achter

⁵⁴¹ Hulsman 2009 (zie noot 9), p. 81.

⁵⁴² Bos 1998 (zie noot 25), pp. 56, 62, 122, 125, 152, 217, 226, 228, 230, 231, 232, 242, 243, 245, 258 en 285.

⁵⁴³ Hartsinck 1770 (zie noot 7), pp. 3-8. Niet alle door Hartsinck gegeven stamnamen konden geverifieerd worden met de namen in de andere, hedendaagse literatuur van bijvoorbeeld Gill (1948) en Bos (1998). Dit zou betekenen dat deze stam zeer kortstondig hebben bestaan of, en dit is waarschijnlijker, deze stammen gingen toen al of in de loop der tijd onder een andere naam door dan degene die Hartsinck geeft. Suggesties voor de de stammen die Hartsinck bedoeld moet hebben zijn tussen haakjes in cursief weergegeven en komen uit het *Handbook of South-American Indians*. In een enkel geval staat er alleen een vraagteken achter de door Hartsinck genoemde stamnaam. Dit betekent dat er geen enkele associatie gevonden kon worden tussen de door Hartsinck gegeven stamnaam en stamnamen die vandaag de dag bij ons bekend zijn. Onlosmakelijk hiermee verbonden is het grotere probleem van de stamnamen. Iedere bron, en dan met name de contemporaine, heeft soms zijn eigen, afwijkende naamgeving voor een en dezelfde indianenstam.

hun naam, is het niet duidelijk welke stammen Hartsinck hier bedoelde. Daarmee is het twijfelachtig of deze stammen daadwerkelijk hebben bestaan of dat de historicus hier namen door elkaar haalde. Hij verbleef immers zelf in Nederland en zoals al eerder genoemd bleek sommige informatie van Hartsinck over Guyaanse aangelegenheden ter plaatse niet te kloppen.

Tot slot kan de opsomming nog worden aangevuld met de stammen die De Goeje in zijn *Bijdrage tot de ethnographie der Surinaamsche indianen* (1906) noemt. Dit zijn de Oepoeroei (*Upurui*), Olisjiana (?), Pianaye (*Pianoï*), Kioukiana (*Quikeanna?*), Maopitiana (*Maopityan*), Séeeoejana (*Tchihayana?*), Mekojana, Maipoeriana (*Maipure*), Peunama (?), Amalisana (*Amariba?*), Sikalesana (*Chikoyana?*), Parawajana (*Parucoto*), Kokojana (*Cucuyana*), Sirojana (*Cereu*), Maleleana (*Rereyana, Nereyo*), Toenayana, en Penéoja (?).⁵⁴⁴ Dit zijn de stammen die ten tijde van de vroeg twintigste-eeuwse expeditie van De Goeje in Suriname leefden. De etnograaf kon voor deze stammen helaas niet aangeven vanaf wanneer deze stammen in het land waren gevestigd.

Conclusie

Als alle bovengenoemde indianenstammen bij elkaar worden opgeteld dan zijn het in totaal 99 stammen waarmee de Nederlandse kolonisten in de Guyana's (in)direct contact hadden of konden hebben gehad. Dit is een fors aantal maar dient tegelijkertijd ook te worden genuanceerd. Zoals al opgemerkt in de inleiding van deze scriptie is het begrip stam tamelijk fluïde; onder invloed van processen als huwelijk, handel en migratie verandert zowel de naam als de samenstelling van een stam continue. Stammen kunnen hun naam met zich meenemen wanneer zij na twee of drie generaties naar een nieuwe nederzetting verhuizen, maar zij kunnen ook een nieuwe naam krijgen. Deze wordt bijvoorbeeld aan hen gegeven door hun nieuwe burens of wanneer een stam worden opgenomen in een nederzetting van een andere, grotere stam. Met twee verschillende stamnamen kunnen dan dezelfde groep mensen worden bedoeld en het ligt er dan maar net aan op welk moment in de tijd de Nederlandse kolonisten deze stam tegenkwamen. Wisselende tijdstippen leiden tot wisselende namen voor dezelfde Guyaanse stam.

De kans is dan ook zeer groot dat er dubbelingen voorkomen in deze inventarisatie van 99 Guyaanse stammen. Geprobeerd is om deze dubbelingen te filteren, dus bijvoorbeeld enkel 'Wayana' is geteld in plaats van ook nog eens 'Oyana' waarmee dezelfde stam wordt bedoeld, maar dit kan maar tot op bepaalde hoogte. In de opsomming van Hartsinck komen namelijk stamnamen voor die niet zijn terug te vinden in het *Handbook of South-American Indians* (1948).⁵⁴⁵ Daarmee is het de vraag of sommige van de door Hartsinck genoemde stammen überhaupt bestonden of dat hij met

⁵⁴⁴ De Goeje 1906 (zie noot 25), pp. 2-4. De cursief geschreven stamnamen komen uit het *Handbook of South-American Indians*.

⁵⁴⁵ Gillin 1948 (zie noot 24), pp. 801-817.

deze namen stammen bedoelden die doorgingen onder andere, voor de inventarisatie al getelde stamnamen. Zoiets valt natuurlijk nooit volledig te verifiëren. Wellicht daarom dat het aantal indianenstammen waarmee de Nederlandse kolonisten daadwerkelijk in aanraking kwamen iets lager ligt dan de nu 99 geïnterpreteerde stammen.

Een tweede relativering voor wat betreft het precieze aantal van 99 gevonden indianenstammen is dat tot dit aantal is gekomen via een bestudering van historische en hedendaagse bronnen. Nu zullen er ook ontmoetingen zijn geweest tussen de Nederlandse kolonisten en onbekende Guyaanse stammen die niet terechtkwamen in deze boeken. Uit de kaart van Nimuendajú (1948) blijkt dat er aan de door de Nederlandse kolonisten gebruikte handelsrivieren (Essequibo, Rupununi, etc.) een aantal inheemse stammen leven en leefden die niet worden genoemd in de bestudeerde bronnen en dus ook niet terugkomen in de inventarisatie van 99 Guyaanse stammen. Al kan het ook hier zijn dat Nimuendajú voor deze stammen namen gebruikt die de overige bestudeerde bronnen voor deze stammen niet gebruiken maar dat het dus wel om één en dezelfde stammen gaat.

Het in dit geval problematische van de kaart van Nimuendajú is dat deze wel aangeeft wanneer stammen uitstierven maar niet wanneer zij zich vestigden in een bepaald gebied. Tegelijkertijd kan niet worden uitgesloten dat a) de door Nimuendajú genoteerde en de in de overige bronnen ontbrekende stammen wel degelijk al in de achttiende eeuw aan de Essequibo en Rupununi leefden, maar dat de Nederlandse kolonisten ze hier simpelweg niet waren tegengekomen of dat b) de kolonisten deze stammen wel waren tegengekomen maar ze nooit hebben genoteerd. Dit laatste pleit er dan weer voor dat de kolonisten meer dan de 99 voor deze scriptie geïnterpreteerde Guyaanse stammen hebben ontmoet. Dit wordt ondersteund door het feit dat vanaf begin achttiende eeuw de inheemse stammen van de binnenlanden veelvuldig gebruikmaakten van de belangrijkste handelsroutes die van noord naar zuid door de Guyana's liepen om te onderhandelen met de stammen of kolonisten aan de kust.⁵⁴⁶ En dat andersom vanaf midden achttiende eeuw ontdekkingsreizigers en missionarissen zoals die van de Moravische Broeders gebruik begonnen te maken van deze handelsroutes.⁵⁴⁷ Zodoende kunnen de kolonisten door het fijnmazige rivierennetwerk ook in contact zijn gekomen met meer obscurdere stammen uit de binnenlanden waarvan ze de namen niet wisten of deze niet noteerden.

Tot slot moet er rekening worden gehouden met dat de Nederlandse kolonisten ook op indirecte wijze in contact konden komen met diep in het oerwoud verscholen stammen. Namelijk wanneer dit contact verliep met een wel voor de kolonisten bekende indianenstam als

⁵⁴⁶ Bos 1998 (zie noot 25), p. 337.

⁵⁴⁷ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 22 en 337.

tussenpersoon. De Warrau ruilden bijvoorbeeld de door hen gevangen yarau, een voornachtige vis, met de Nederlandse kolonisten tegen bijlen en messen. De Warrau verkochten dit ijzerwerk vervolgens aan andere stammen.⁵⁴⁸ Nederlandse gereedschappen als bijlen en messen maar ook kleding en geweren zouden eind zeventiende eeuw al door een Spaanse expeditie zijn aangetroffen bij indianen aan de oevers van de Rio Negro.⁵⁴⁹ Er is een kans dat hier al een Nederlandse expeditie was geweest voorafgaand aan die van Jacob en Sanders, maar aannemelijker is dat de Arawak, Carib of Warrau vanuit de kustregio naar de Rio Negro waren gevaren om hier Nederlands ijzerwerk te verkopen. Volgens Rivière kwam deze indirecte handel van de Nederlandse kolonisten met binnenlandse stammen het meeste voor.⁵⁵⁰ Voor de zeventiende eeuw lijkt dit sowieso logischer aangezien de inheemse Amerikanen de binnenlandse waterwegen al eeuwenlang op hun duimpje kenden, terwijl de Nederlandse kolonisten ze pas net begonnen te ontdekken. Zo zouden in 1637 indianen aan de diep in het Amazonegebied gelegen Solimões-rivier in het bezit zijn van ijzerwerk afkomstig uit Essequibo. De Akawaio zouden dit gereedschap aan deze binnenlandse indianen hebben verkocht.⁵⁵¹

Het bovenstaande noemt allemaal voorbeelden van Nederlandse spullen die via een met de kolonisten bevriende indiaanstam bij een voor de kolonisten onbekende stam terecht kwamen. Maar wie weet dat bij de Zeeuwse verentooien de omgekeerde route heeft plaatsgevonden. Dus dat deze tooien afkomstig waren van een diep in het binnenland verscholen stam die de kolonisten niet kenden en die deze tooien verhandelden aan een meer stroomafwaarts gevestigde stam die de kolonisten wel kenden. Deze stam kon als tussenstation fungeren wanneer zij op haar beurt de verentooien weer aan de kolonisten verkocht. Zodoende konden de kolonisten in het geval van de Zeeuwse tooien dus alsnog aan verentooien komen van Guyaanse stammen waarvan zij het bestaan niet afwisten.

Concluderend zijn er vele Guyaanse stammen van wie de Nederlandse kolonisten op allerlei verschillende manieren de Zeeuwse verentooien hebben kunnen krijgen. Daarbij ligt het misschien meer voor de hand dat G2348, G2350 en G2351A en B afkomstig zijn van de stammen waarmee de kolonisten het meeste contact hadden, te weten de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau. Tegelijkertijd kan niet worden uitgesloten dat de kolonisten de verentooien ontvingen van een meer obscure stam diep verscholen in de Guyaanse binnenlanden. Een verdere filtering van het aantal potentiële kandidaten is dan ook noodzakelijk. Dit zal gebeuren door in het volgende hoofdstuk G2348, G2350

⁵⁴⁸ Hulsman 2009 (zie noot 9), pp. 175-176.

⁵⁴⁹ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 132-133.

⁵⁵⁰ Rivière 2006 (zie noot 19), p. 18.

⁵⁵¹ Hulsman 2009 (zie noot 9), p. 240.

en G2351A en B te vergelijken met Guyaanse verentooien afkomstig van verschillende, hierboven genoemde stammen.

Hoofdstuk 5: de stilistische vergelijkingen van G2348, G2350 en G2351A en B

Nadat in hoofdstuk twee G2348, G2350 en G2351A en B al onderling zijn vergeleken en met name de materiële aard van deze tooien is onderzocht, worden zij nu vergeleken met Guyaanse verentooien uit de collecties van andere musea. Deze stilistische vergelijkingen zijn het slotstuk van deze scriptie en hebben als doel uit te maken van welke Guyaanse stammen G2348, G2350 en G2351A en B afkomstig zijn. De Guyaanse verentooien waarmee de Zeeuwse verentooien worden vergeleken, zijn afkomstig uit de collecties van het American Museum of Natural History (New York), Penn Museum (Philadelphia), Pitt Rivers Museum (Oxford), National Museum of the American Indian (Washington), Etnografiska Museet (Stockholm), Institut für Ethnologie und Ethnologische Sammlung (verbonden aan de universiteit van Göttingen), Übersee-Museum (Bremen), Ethnologisches Museum (Berlijn), Musée d'Ethnographie (Neuchâtel), Lindenmuseum (Stuttgart), Rautenstrauch-Joest-Museum (Keulen), Wereldmuseum (Rotterdam), Museum aan de Stroom (Antwerpen), Tropenmuseum (Amsterdam) en het Museum Volkenkunde (Leiden). Van deze laatste vier musea zijn de desbetreffende tooien fysiek bestudeerd. Bij de overige musea was dit praktisch niet mogelijk en daarom zijn van de tooien van deze musea een of meerdere hoge resolutiefoto's opgevraagd.

Voor alle bestudeerde tooien geldt dat ze stilistische overeenkomsten hebben met de Zeeuwse tooien. Om deze reden zijn de desbetreffende tooien nader bestudeerd. Deze vergelijking is dus gebaseerd op verwantschap in plaats van op uitsluiting. In de eerste vier hoofdstukken is al vastgesteld dat de Zeeuwse tooien zeer waarschijnlijk uit de Guyana's komen. Daarom heeft het weinig zin om in deze vergelijking bijvoorbeeld de meer kleurrijke en daardoor niet-gelijkende tooien uit de Andes-regio of Brazilië op te nemen, een enkele uitzondering daargelaten (afb. 51). Het is veel effectiever om te focussen op de op G2348, G2350 en G2351A en B gelijkende tooien, die in de regel afkomstig zijn uit de Guyana's. Hieronder wordt nu elk van de vier Zeeuwse tooien apart getoetst met het voor G2348, G2350, G2351A en B relevante vergelijkingsmateriaal. Daarbij is relevant dat het merendeel van de verentooien waarmee wordt vergeleken een stuk jonger zijn dan de Zeeuwse tooien. Deze tooien zijn immers bijzonder oud, terwijl slechts weinig musea beschikken over tooien van voor 1800. In plaats daarvan stamt het merendeel van de tooien in museumcollecties uit de negentiende of twintigste eeuw. De vogelveren in deze tooien hebben hun kleuren vaak beter behouden dan die in de Zeeuwse tooien en daarmee is er dus deels sprake van gezichtsbedrog.

G2348

Uit de eerdere analyse van G2348 is naar voren gekomen dat deze tooi kenmerken vertoont die typerend zijn voor Guyaanse tooien. Tegelijkertijd zijn er ook unieke en lastiger te verklaren kenmerken, zoals het houten kruis en de touwvierkanten, die bij G2350 en G2351A en B niet voorkomen. Wellicht kunnen dergelijke details beter verklaard worden door G2348 te vergelijken met andere Guyaanse tooien. Ditzelfde geldt voor de huidige toeschrijving van G2348 aan de Wayana: is dit correct of moet de verentooi worden toegeschreven aan de Arawak of Warrau?

AE.1995.0016.0013

De eerste verentooi waarmee G2348 is vergeleken, is de aan de Aparai en Wayana toegeschreven tooi die zich bevindt in de collectie van het Antwerpse Museum aan de Stroom en die deel uitmaakt van een compleet danskostuum genaamd sapai (afb. 127). Deze verentooi is rond 1995 gemaakt en dus minder oud dan G2348.⁵⁵² Tegelijkertijd is het deze verentooi waarop de huidige toeschrijving van G2348 aan de Wayana is gebaseerd.⁵⁵³ G2348 deelt immers stilistische overeenkomsten met de Antwerpse verentooi, zoals de kleine gekartelde veertjes, die bij beide tooien voorkomen (afb. 128).

De Wayana-Aparai verentooi werd gedragen tijdens de eeuwenoude Maraké-initiatieceremonie voor jongens (afb. 129).⁵⁵⁴ Een aanwijzing hiervoor zijn de trosjes keverschilden van deze tooi die te zien waren bij G2348 en die een kletterend, ritmisch geluid voortbrachten wanneer de geïnitieerde met de tooi op danste. Daarnaast vallen net als bij G2348 in het centrum van de Antwerpse verentooi de staartveren op van in dit geval alleen de groenvleugelara. Deze veren van de ara zorgden ervoor dat de geïnitieerde zichzelf kon associëren met de mythische vogel. Zodoende kan G2348 ook een initiatietooi zijn die de geïnitieerde in staat stelde om te transformeren tot de mythische ara. De geïnitieerde had de mythische krachten van deze vogel in het geval van de Maraké-ceremonie ook hard nodig. Hij moest namelijk de hele nacht dansen met de verentooi op zijn hoofd en kreeg daarbij grote hoeveelheden kasiri te drinken.⁵⁵⁵ Dit laatste is een sterk alcoholische drank gebrouwen van cassave. Met het aanbreken van de ochtend werd vervolgens als ultieme pijnproef een matje met stekende wespen tegen de borst en rug van de geïnitieerde gedrukt. Om de beproeving te doorstaan mocht hij geen enkele blijk van pijn geven.

⁵⁵² Deze informatie is mij persoonlijk verteld door Mireille Holsbeke, conservator van het Museum aan de Stroom.

⁵⁵³ Deze informatie is mij persoonlijk verteld door de conservatoren van het Zeeuws Museum en het Museum aan de Stroom.

⁵⁵⁴ 'Danshoofdtooi Wayana Aparai', objectinformatie online collectiedatabase MAS, <<http://search.mas.be/Details/collect/116105>> (geraadpleegd op 20 september 2017).

⁵⁵⁵ Farabee 1924 (zie noot 25), pp. 222-224 en 'Hoofdtooi', objectinformatie online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=737646&lang=>> (geraadpleegd op 27 september 2017)

Een ander interessant punt waarop G2348 en AE.1995.0016.0013 sterke overeenkomsten met elkaar vertonen, is het vlechtwerk. De manden van beide tooien kennen een overeenkomstig visgraatpatroon (afb. 130). Zulk overeenkomstig vlechtwerk is interessant omdat het kan wijzen op een soortgelijk productieproces. Dit soortgelijke productieproces kan er weer op wijzen dat het gaat om twee tooien die zijn geproduceerd door dezelfde stam.

Tegelijkertijd zijn er ook eigenschappen die de Antwerpse en Zeeuwse tooi niet met elkaar delen. Het meest in het oog springende verschil zijn de veren waarmee de hogere mand van de Antwerpse tooi is bedekt (afb. 131). Hier zijn wel de groene veren van de Amazonepapegaai te herkennen, maar daarnaast ook blauw-gele veren die vermoedelijk afkomstig zijn van de blauwgele ara en zwarte veren die afkomstig kunnen zijn van de hokko of (harpij)adelaar.⁵⁵⁶ Deze vogelveren ontbreken bij G2348. Hetzelfde geldt voor de onnatuurlijk ogende gele veren in de op-een-na-bovenste laag van de Wayana-Aparai tooi. Dit kunnen de ingekorte, volledig gele staartveren zijn van de blauwgele ara, van de soldatenara of van de wielewaal (*Oriolidae*).⁵⁵⁷ Tegelijkertijd kan niet worden uitgesloten dat de veren door middel van tapirage zo geel zijn gekleurd. Sporen van deze techniek zijn bij G2348 aangetroffen bij de nu wit geworden Amazonepapegaaienveren aan de verentouwen, maar dus niet in het centrum van de tooi. Verder ontbreken bij G2348 de witte donsveren van waarschijnlijk een adelaarssoort die bij de Antwerpse tooi wel zijn te zien.

Verder is bij de Antwerpse tooi aan de onderkant een ring van vermoedelijk palmbladeren bevestigd, waaraan stroken van boomschors hangen die tot aan de grond reiken (afb. 127). Een dergelijke band ontbreekt bij G2348 en er is geen aanwijzing dat deze er ooit wel heeft gezeten.

Ook zijn er kleine details waarin G2348 en de Wayana-Aparai-tooi van elkaar verschillen. Zo zijn de arastaartveren van de Antwerpse tooi op een andere manier gemonteerd dan die van de Zeeuwse (afb. 132). De kleinere veren die de manden bedekken zijn bij beide tooien wel met touwen rondom de manden gebonden. De manier waarop de touwen hierbij om de veren zijn geknoopt, is bij AE.1995.0016.0013 dan weer anders als bij G2348 (afb. 133). Ook in de manier waarop de keverschildjes zijn opgeknoopt, verschilt de Antwerpse tooi met G2348 (afb. 134). Daarbij ontbreken bij de Antwerpse tooi de touwvierkanten die G2348 wel heeft. Een ander significant verschil is dat bij de Wayana Aparai tooi de arastaartveren ongemoeid zijn gelaten terwijl deze bij G2348 nagenoeg allemaal zijn afgeknipt en versierd met kleinere, gekartelde veertjes (afb. 135). Bij de Antwerpse tooi komen de gekartelde veertjes alleen terug bij de gebogen arastaartveren uiterst links en rechts. Tegelijkertijd rijst de vraag of de arastaartveren van de Antwerpse tooi wel de originele zijn. Er is

⁵⁵⁶ Robbins 1991 (zie noot 59), pp. 118-121.

⁵⁵⁷ Farabee 1924 (zie noot 25), p. 222 en Robbins 1991 (zie noot 59), pp. 121-122.

reden voor twijfel gezien de ietwat onhandige en instabiele manier waarop deze staartveren enkel met touw aan het houtwerk zijn geknoopt.

Afb. 127. AE.1995.0016.0013 (maker onbekend), Saipa (danskostuum) van de Wayana-Aparai, vervaardigd rond en verzameld in 1995, gebruikt materiaal onder andere bamboe, katoen, keverschildjes, plantenvezels, raffia, riet en veren van de Amazonepapegaai en ara, 210 cm (hoogte vanaf riet tot veren) x 100 (breedte van veer tot veer) x 39 cm (diameter mand), Museum aan de Stroom, Antwerpen. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 128. Net als bij G2348 zijn de kleine veertjes van de Antwerpse verentooi in een kartelpatroon geknipt.
Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 129. De Maraké-initiatieceremonie van de Wayana. Foto: J. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du Sud*, Parijs 1883.

Afb. 130. De mand van AE.1995.0016.0013 kent een soortgelijk visgraatpatroon als die van G2348. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 131. Naast de veren van de Amazonepapegaai wordt de mand van de Antwerpse tooi ook bedekt door onder meer veren van vermoedelijk de blauwgele ara en de hokko. Deze vogelveren komen niet voor bij G2348. Foto: Jeroen Lesuis.

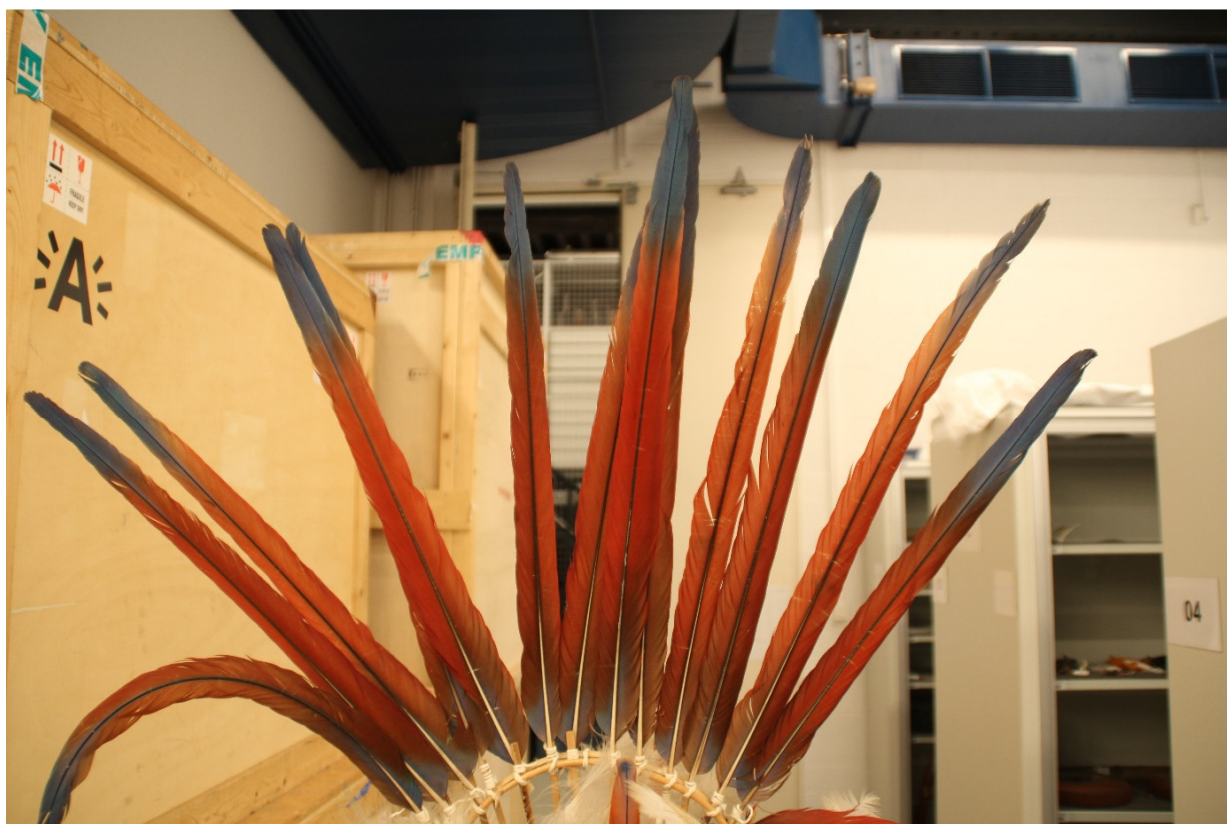
Afb. 132. De arastaartveren van de Antwerpse tooi zijn met touw aan een houten constructie vastgeknoopt. Dit is anders dan bij G2348. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 133. De veren die de mand van AE.1995.0016.0013 bedekken, zijn anders vastgeknoopt dan die van G2348. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 134. Ook de keverschildjes van de Antwerpse verentooi zijn anders vastgeknoopt dan die van G2348. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 135. In tegenstelling tot de arastaartveren van G2348 zijn de toppen van de veren van AE.1995.0016.0013 ongemoeid gelaten. Foto: Jeroen Lesuis.

RV-2352-1

Een tweede interessante tooi om G2348 mee te vergelijken, is de Wayana-olok die zich bevindt in de vaste opstelling van het Museum Volkenkunde te Leiden (afb. 136). Deze tooi is door De Goeje meegebracht op een van zijn expeditieën in de binnenlanden van Suriname begin twintigste eeuw.⁵⁵⁸ Het zou de olok kunnen zijn die hij achterin zijn boek *Ethnographie der Surinaamsche Indianen* (1906) heeft getekend (afb. 137).⁵⁵⁹ Tegelijkertijd zou RV-2352-1 dateren rond 1930, wat niet strookt met het jaar waarin De Goeje's werk verscheen.

Net als de Antwerpse werd ook deze Leidse verentooi gedragen tijdens de Maraké-initiatieceremonie van de Wayana.⁵⁶⁰ De Leidse tooi toont daarom overeenkomsten met de Antwerpse en dus ook met de Zeeuwse tooi. Voorbeelden hiervan zijn de ara-staartveren die als blikvanger fungeren en de trosjes keverschilden die aan beide flanken van RV-2352-1 bungelen. Of de Leidse tooi ook een soortgelijke vlechtstructuur heeft als de Antwerpse en Zeeuwse tooien was helaas niet zichtbaar. De mand van RV-2351-1 is nagenoeg volledig bedekt met veren en omdat de olok zich in de vaste opstelling van het museum bevindt was het niet mogelijk om de binnenkant van de tooi te bestuderen. Wel kon worden vastgesteld dat het touw van RV-2352-1 redelijk overeenkomt met dat van G2348. Daarnaast zijn de veren van deze Leidse tooi op een enigszins vergelijkbare manier vastgeknoopt als die van de Zeeuwse tooi (afb. 138).

Toch verschilt de Leidse Wayana-olok ook op verschillende punten van zowel de Antwerpse als Zeeuwse verentooi. Zo ontbreken bij G2348 de glanzende witte en zwarte plaatjes die gelegd in een geometrisch patroon de mand van RV-2352-1 deels bedekken. Het gaat hier om hoornachtig materiaal van bijvoorbeeld bewerkte alligatorschubben. Roth (1924) vermeldt dat de Wayana deze schubben in hun tooien verwerkten.⁵⁶¹

Wat ook ontbreekt bij G2348 zijn de gele, witte en zwarte veren die de mand van RV-2352-1 bedekken en die ook te zien zijn bij de Antwerpse tooi. Daarnaast beschikt RV-2352-1 over twee nagenoeg volledig blauwe staartveren. Dit kunnen de staartveren zijn geweest van een blauwgele ara of van een blauwe ara (*Anodorhynchus hyacinthinus*).⁵⁶² De toppen van de meeste staartveren zijn bij de Leidse verentooi net als bij de Antwerpse ongemoeid gelaten, terwijl dit bij G2348 niet het geval is. Wel telt de Leidse olok veel kleine veertjes die aan de uiterste linkse en rechtse staartveren zijn gebonden. Deze veertjes zijn vooral geel en zwart gekleurd. Deze kleuren komen ook terug bij de

⁵⁵⁸ 'Hoofdtooi', objectinformatie online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=737646&lang=>> (geraadpleegd op 27 september 2017)

⁵⁵⁹ De Goeje 1906 (zie noot 25), p. 10.

⁵⁶⁰ 'Hoofdtooi', objectinformatie online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=737646&lang=>> (geraadpleegd op 27 september 2017)

⁵⁶¹ Roth 1924 (zie noot 17), p. 432.

⁵⁶² Robbins 1991 (zie noot 59), p.121.

veertjes van G2348, al zijn de kleuren meer vervaagd door de grote ouderdom van de veertjes. Een opvallend verschil is dat een deel van de kleine veertjes van RV-2352-1 in een ander patroon is geknipt dan het kartelpatroon van G2348 (afb. 139). Het is een detail dat kan voortkomen uit verschillende stamopvattingen, maar tegelijkertijd kan zo iets kleins ook te maken hebben met een individuele stijlkeuze.

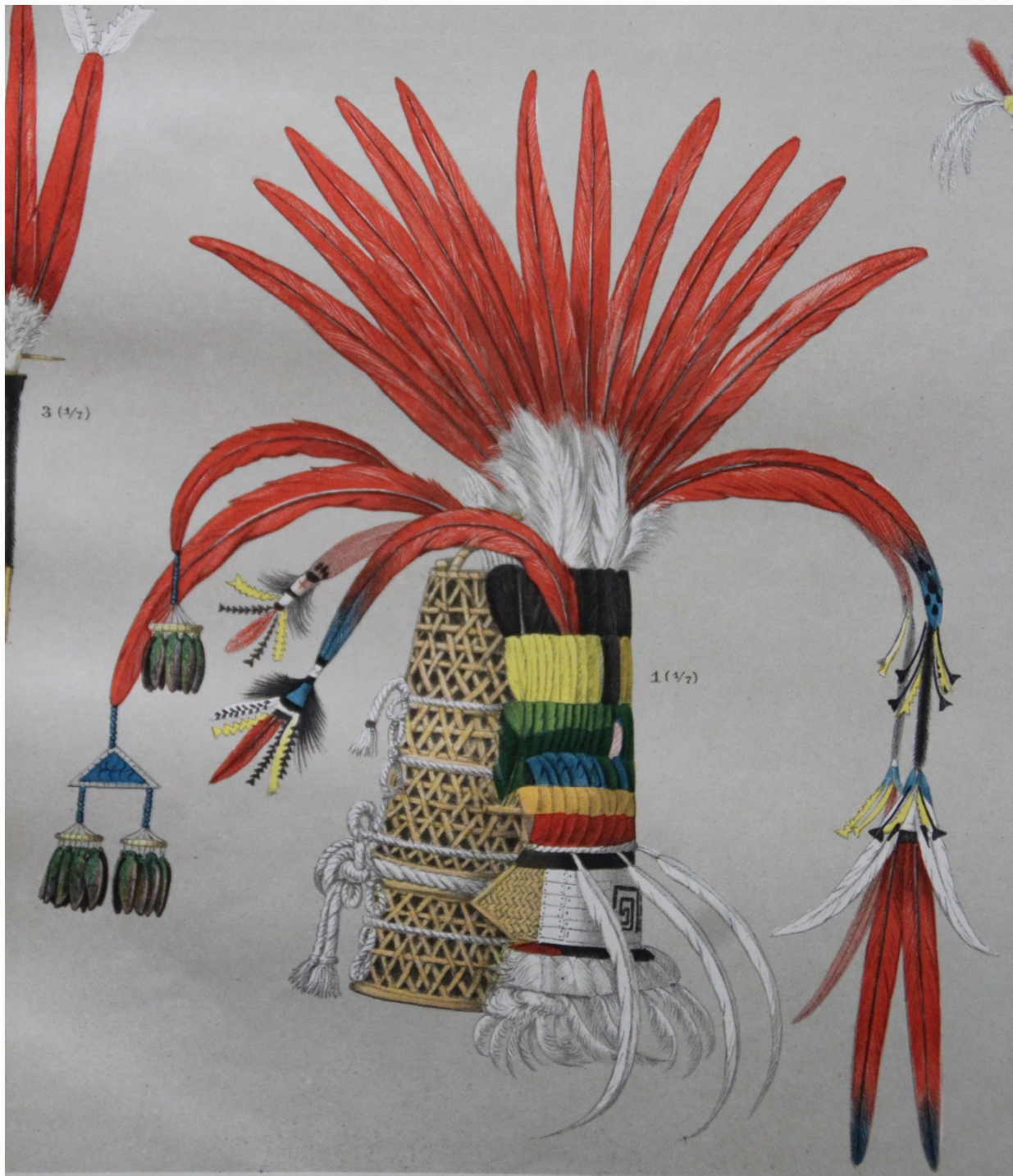
Verder zijn er nog kleine details waarin de Leidse olok verschilt van de Zeeuwse. Zo telt RV-2352-1 vier trosjes keverschilden, drie aan de ene en één aan de andere kant, terwijl G2348 maar twee trosjes heeft (afb. 140). Deze trosjes zijn op een andere manier vastgeknoopt dan die van G2348. Verder zijn er boven de kevertrosjes van RV-2352-1 geen bamboebuisjes met daarin arastaartveren maar blauwe kralen. Deze kralen ontbreken bij G2348. Dit kan verklaard worden doordat G2348 meer dan twee eeuwen ouder is dan RV-2352-1, maar het kan ook gaan om een contemporain smaakverschil van stam of individu. Het gebruik van kralen door Guyaanse stammen is namelijk ook al oud. Door het contact met Europese kolonisten kwamen deze stammen begin zeventiende eeuw al in aanraking met kralen.⁵⁶³ Met name vrouwen gebruikten ze voor hun versieringen.⁵⁶⁴

Afb. 136. RV-2352-1 (maker onbekend), olok van de Wayana in Suriname, circa 1930, gebruikt materiaal onder andere plantenstrengen, katoen, kralen, keverschildjes, (alligator)schubben en veren van de Amazonepapegaai en ara, 105 x 100 x 30 cm, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Jeroen Lesuis.

⁵⁶³ Hulsman 2011 (zie noot 9), pp. 91-92.

⁵⁶⁴ Farabee 1924 (zie noot 25), pp. 60-61.

Afb. 137. De tooi geschetst door De Goeje lijkt verdacht veel op RV-2352-1. Foto: C.H. de Goeje, 'Bijdrage tot de Ethnographie der Surinaamsche Indianen', in: *Internationales Archiv für Ethnographie (Band XVII)*, Leiden 1906.

Afb. 138. De Amazonepapegaaienveren van RV-2352-1 zijn op een soortgelijke manier vastgeknoopt als die van G2348. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 139. Sommige veertjes van RV-2352-1 zijn in een ander patroon geknipt dan het kartelpatroon van G2348.

Afb. 140. In plaats van één trosje keverschilden aan iedere kant zoals bij G2348 kent RV-2352-1 drie trosjes schilden aan één kant. Deze trosjes zijn anders vastgeknoopt dan die van G2348. Foto: Jeroen Lesuis.

40.1/ 3259 B

Ook het American Museum of Natural History in New York bezit een verentooi van de Wayana die gelijkenis vertoont met G2348 (afb. 141).⁵⁶⁵ Deze tooi, die deeluitmaakt van een danskostuum, wordt hier slechts kort besproken omdat hij sterk lijkt op de tooien waarmee G2348 al is vergeleken. Het volstaat om de bekende punten te noemen waarop de 40.1/ 3259 B verschilt van G2348. Zi is de mand van de verentooi uit New York op dezelfde manier gevlochten als G2348, maar bedekt met andersoortige vogelveren. Ook zijn de arastaartveren onbewerkt en op een andere manier bevestigd aan de mand. Verder hangen er aan de onderkant van 40.1/3259 B stroken boomschors en telt de tooi slechts één trosje keverschildjes.

Afb. 141. 40.1/ 3259 B (maker onbekend), verentooi van de Wayana in Pará, Brazilië, verzameld in 1969, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen, riet en veren van de ara, 25 cm (lengte) x 25 cm (breedte) x 19 cm (hoogte), American Museum of Natural History, New York. Foto: American Museum of Natural History.

⁵⁶⁵ 'Hat', online collectiedatabase van het American Museum for Natural History, <https://anthro.amnh.org/objectlist.html?object_list=40%2E1%2F%203259%20B> (geraadpleegd op 20 september 2017)

SA771

Verder is er nog de olok van de Aparai die Farabee tegenkwam tijdens zijn expeditie door de binnenlanden van Brits-Guyana in de periode 1913-1916.⁵⁶⁶ Deze tooi bevindt zich tegenwoordig in de collectie van het Penn Museum te Philadelphia (afb. 142).⁵⁶⁷ Met zijn verticale structuur en rode arastaartveren in het midden lijkt SA771 enigszins op G2348, maar tegelijkertijd deelt de tooi meer kenmerken met de tooien uit Antwerpen, Leiden en New York die hierboven werden genoemd. Van belang is echter dat SA771 over twee U-vormige bogen beschikt die versierd zijn met witte (dons)veertjes (afb. 143). Deze lijken aan de arastaartveren uiterst links en rechts te zijn bevestigd en lopen naar het centrum van de tooi toe. Dergelijke verenbogen zijn ook gevonden bij de Antwerpse verentooi (afb. 144), al kan hier niet met honderd procent zekerheid worden gezegd of deze verenbogen daadwerkelijk bij de tooi horen. Op de negentiende-eeuwse prent van Crevaux van de Maraké-initiatieceremonie zijn bijvoorbeeld geen U-bogen te zien (afb. 129). De hamvraag is echter of G2348 oorspronkelijk ook over zulke verenbogen beschikte. Hiervoor zijn geen aanwijzingen gevonden in het archief van het Zeeuws Genootschap. De mand van de Zeeuwse tooi is sowieso kleiner dan die van de hierboven genoemde tooien. Wellicht was dit geen probleem wanneer de verenboog aan het houten kruis bevestigd werd. Echter, er is op het houten kruis geen enkel spoor van een dergelijke constructie aangetroffen. Het lijkt er dus sterk op dat G2348 nooit over een verenboog heeft beschikt.

⁵⁶⁶ Farabee 1924 (zie noot 25), pp. 220-222.

⁵⁶⁷ 'Headdress', online collectiedatabase van het Penn Museum, <<https://www.penn.museum/collections/object/163245>> (geraadpleegd op 22 september 2017)

Afb. 142. SA771 (maker onbekend), olok van de Aparai in Brits-Guyana, verzameld door Farabee in 1916, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen, keverschildjes en veren van de Amazonepapegaai en ara, afmetingen onbekend, Penn Museum, Philadelphia. Foto: binnenblad R.E. Reina en K.M. Kensinger (red.), *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991.

Afb. 143. Twee witte verenbogen zijn bevestigd aan SA771. Foto: Penn Museum.

Afb. 144. Een van de verenbogen die met de Antwerpse verentooi worden geassocieerd. Foto: Jeroen Lesuis.

ST-1800.4.1A

Een verentooi die veel dan de bovenstaande oloks doet denken aan G2348 is de tussen 1700 en 1750 verzamelde tooi in het Etnografiska Museet Stockholm (afb. 145). Dit is zo vanwege de cilindervormige structuur en de uitstekende boven- en onderrand van de mand, de dubbele rijen rode veren die met de veerschichten tegen elkaar aan liggen en de twee verticale balken. Net als bij het houten kruis van G2348 was oorspronkelijk aan de verticale balken van ST-1800.4.1A een dwarsbalk bevestigd met daaraan twee trosjes keverschilden.⁵⁶⁸ Deze dwarsbalk bevindt zich nu los in de collectie van het Etnografiska Museet (afb. 146). Overigens beschikt het Museum Volkenkunde te Leiden ook over een losse boog met keverschildjes die door het museum wordt omschreven als een ceremoniële boog (afb. 147). Het is de vraag of deze omschrijving klopt of dat de boog oorspronkelijk niet de dwarsbalk was van een aan een verentooi bevestigd houten kruis. De Leidse

⁵⁶⁸ Schlothauer 2010 (zie noot 238).

boog is namelijk net als de dwarsbalk van G2348 deels zwart geschilderd en het houtsnijwerk van de boog doet denken aan dat van de Zeeuwse tooi. Het Museum Volkenkunde ontving de ceremoniële boog in 1885 van het Mauritshuis.⁵⁶⁹ In theorie kan het object dus verzameld zijn door stadhouder Willem V (1748-1806). Schlothauer (2010) schrijft de boog toe aan de Warrau.⁵⁷⁰

Ook Schlothauer heeft de verentooi in Stockholm overtuigend toegeschreven aan de Warrau.⁵⁷¹ Hiervoor baseert hij zich onder meer op de beschrijving van Robert Schomburgk van een dansceremonie van de Warrau die hij in 1836 bijwoonde:

'A little while later our arrival we got the information that the band was to make its appearance - they issued out of a neighbouring thicket, all cowerd and carrying their instrument grasped in the middle horizontally in their left hand - on their head was the band-master, on his head he wore a long cap called by the Warrows 'Passie', made of two rows off feathers of the white heron, the quills meeting in the middle, where they were neatly fastened by basket work, consequently the feathers turned up and down, from the middle of the upper part rose an upright on which like a balance, carved on its ends to imitate a bird's head and painted a horizontal piece of wood was fixed each end held a square piece a basketwork, covered completely with cottonthread while from its margin hundreds of wings of the beautiful Camey's orek were suspended, from the corners of these squares being likewise strings with parrot feathers, over the whole towered four of the largest Macaw-feathers, while two smaller ones were fixed to the ends of the horizontal piece of wood - several others had similiar caps but no means so richly embellished. Many of the men had tied round their angles long strings with shells of a triangular nut, which made a rattling noise whenever the foot was put to the ground, and which is called Sae-wae.'⁵⁷²

Zowel de veren als de dwarsbalk met touwvierkanten van de door Schomburgk omschreven 'Passie' komen overeen met die van de Zweedse tooi. Aan de touwvierkanten hingen volgens Schomburgk 'Camey's orek'. De moderne vertaler van Schomburgks reisverslag, Peter Rivière, wist het niet zeker maar dacht dat Schomburgk hiermee de glinsterende vleugeltjes van de kolibri bedoelde. Volgens Schlothauer gaat het hier echter om de flonkerende schildjes van een prachtkever.⁵⁷³ Zodoende delen de verentooien van de Warrau die Schomburgk beschrijft dus eigenschappen met G2348.

Naast Robert reisde ook zijn jongere broer Richard Schomburgk door de binnenlanden van Guyana en publiceerde hij hierover in zijn uit meerdere volumes bestaande *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844* (1847-48). Dit werk bevat ook een illustratie van een dans van de Warrau

⁵⁶⁹ Idem.

⁵⁷⁰ Idem.

⁵⁷¹ Idem.

⁵⁷² Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 171.

⁵⁷³ Schlothauer 2010 (zie noot 238).

die Richard Schomburgk heeft bijgewoond (afb. 148). Op deze afbeelding is te zien dat drie van de muzikanten een verentooi dragen. Wellicht stellen zij de ceremoniemeesters voor. De verentooien tonen gelijkenis met G2348 door hun diablo-achtige manden, lange rechtopstaande veren en dwarsbalken. Tegelijkertijd is het onduidelijk of het hier gaat om arastaartveren en zijn er geen bungelende keverschildentrosjes op de afbeelding van Schomburgk te zien.

De dans van de Warrau die Robert Schomburgk bijwoonde, vond plaats in de buurt van de eerdergenoemde voormalige Nederlandse en daarna Britse handelspost Oreala aan de Corentijne. Deze handelspost werd destijds gerund door de Nederlander De Wolff.⁵⁷⁴ In de buurt van deze post leefden volgens Schomburgk ongeveer driehonderd Arawak, tweehonderdvijftig Warrau en negentig Caribs.⁵⁷⁵ Daarnaast bevond zich in deze post ook de houtzagerij van de heer Layfield. Het is op de verblijfplaats van deze Layfield dat de dans van de Warrau plaatsvond, in de schaduw van tamarindebomen die een aantal jaren daarvoor door Hernhutters waren geplant.⁵⁷⁶ De missiepost Hoop van deze evangelische broedergemeente bevond zich al in de achttiende eeuw in de buurt van de handelspost Oreala, die toen nog in handen was van de Nederlanders.⁵⁷⁷ Dit alles wijst erop dat het contact tussen enerzijds de missionarissen, de Nederlandse en later de Britse kolonisten en anderzijds de inheemse stammen in dit gebied intensief was. Een dergelijk intensief contact kan hebben geleid tot de schenking van een tooi als G2348 aan de missionarissen, een posthouder als De Wolff of een kolonist als Layfield. Zo beschikte in 1890 het Hernutter Museum in Niesky over een verentooi die volgens de contemporaine omschrijving leek op de tooi uit het etnografisch museum in Stockholm.⁵⁷⁸ Vandaag de dag rest helaas enkel nog de omschrijving aangezien de tooi verloren is gegaan. Deze tooi maakte oorspronkelijk deel uit van de verzameling van de Hernutter Christiaan Quandt die als missionaris vanaf 1768 tot en met 1780 in Berbice en Suriname verbleef.⁵⁷⁹ De missiepost Hoop was de uitvalbasis van Quandt. Deze post werd omringd door dorpen van de Arawak, Carib en Warrau. Over deze laatste schrijft Quandt dat ze minder contact hebben met de Europese kolonisten dan de andere twee stammen.⁵⁸⁰ Echter, omdat de beschrijving van de verentooi uit de verzameling van Quandt sterk overeenkomt met de Zweedse tooi die aan de Warrau wordt toegeschreven, zou Quandt zijn tooi van de Warrau moeten hebben gekregen.

Tot slot is er in het Museum Volkenkunde nog een vroeg negentiende-eeuws diorama van Gerrit Schouten waarin Arawak-indianen zijn te zien die verentooien dragen met keverschildentrosjes

⁵⁷⁴ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), pp. 169-170.

⁵⁷⁵ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 122.

⁵⁷⁶ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), p. 169.

⁵⁷⁷ Schlothauer 2010 (zie noot 238).

⁵⁷⁸ Idem.

⁵⁷⁹ Idem.

⁵⁸⁰ Idem.

(afb. 149). Hierdoor en door de rechtopstaande arastaartveren plus de vorm van de manden lijken deze tooien redelijk op G2348. Dat juist deze tooien van de Arawak samen met die van de Warrau op de Zeeuwse tooi lijken, komt ook overeen met de visie van Schlothauer. Hij pleit dat omstreeks 1800 de Arawak en Warrau in nauw contact met elkaar stonden en de kans daardoor groter werd dat deze stammen dat voor hun verentooien stijlelementen van elkaar gingen overnemen.⁵⁸¹ Deze keverschildjes kunnen een voorbeeld zijn van een dergelijk gemeenschappelijk stijlelement, gezien ze eerst voorkomen bij de achttiende-eeuwse tooien van de Warrau en vervolgens opduiken bij de negentiende-eeuwse Arawak-tooien van Schouten.

Afb. 145. ST-1800.4.1A (maker onbekend), verentooi van de Warrau, verzameld tussen 1700 en 1750 door de overgrootvader van Samuel Urglass, gebruikt materiaal onder andere vogelveren en plantenvezels, afmetingen onbekend, Etnografiska Museet, Stockholm. Foto: Andreas Schlothauer.

⁵⁸¹ Rapport Schlothauer.

Afb. 146. ST-1800.4.1A (maker onbekend), dwarsbalk oorspronkelijk horend bij de Warrau-tooi ST-1800.4.1A, verzameld tussen 1700 en 1750 door de overgrootvader van Samuel Urglass, gebruikt materiaal onder andere vogelveren, hout (bamboe?), katoen en keverschilden, afmetingen onbekend, Etnografiska Museet, Stockholm. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 147. LE-00469.0007 (maker onbekend), ceremoniële boog (?) van de Warrau, in 1885 geschonken door het Mauritshuis, gebruikt materiaal onder andere vogelveren, hout, katoen en keverschildjes, afmetingen onbekend, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Andreas Schlothauer.

Afb. 148. Illustratie van een dansceremonie van de Warrau. Foto: Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guayana in den Jahren 1840-1844 vol. 1*, Leipzig 1847.

Afb. 149. Gerrit Schouten, detail van een diorama dat de negentiende-eeuwse levensstijl van de Surinaamse Arawak portretteert, 1827, papier, lijm, gouache, hout en vezels, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Jeroen Lesuis.

Overzicht van vergelijking G2348 met andere tooien

	Vorm van de mand	Vlecht-techniek	Touw	Gelijk aantal trosjes keverschilden	Staartveren van de groenvleugelara of geelvleugelara en van de Amazonepapegaai	Bewerking van de arastaartveren	Overige decoraties
AE.1995.0016 .0013	-	X	-	-	X	-	-
RV-2352-1	-	?	X	-	X	-	-
40.1/ 3259 B	-	X	X	-	-	-	-
SA771	-	X	?	X	X	-	-
ST-1800.4.1A	X	-	?	X	-	-	X
Diorama Schouten	X	?	?	X	?	-	-

Dit overzicht geeft weer in hoeverre de vergeleken verentooien wel of niet voor de belangrijkste eigenschappen overeenkomen met G2348. Een 'x' betekent dat de desbetreffende tooi voor deze eigenschap volledig of in belangrijke mate overeenkwam met G2348. Een '-' betekent dat de desbetreffende tooi voor deze eigenschap niet of nauwelijks overeenkwam met G2348. Een '?' betekent dat voor deze eigenschap op basis van het voor deze studie beschikbare beeldmateriaal niet te bepalen was of de desbetreffende tooi wel of niet deze eigenschap deelde met G2348.

Conclusie

Uit het bovenstaande is gebleken dat de huidige toeschrijving van G2348 aan de Wayana moeilijk houdbaar is. Daarvoor wijken de gevonden verentooien van deze stam te veel af van de Zeeuwse tooi, met name wat de vorm betreft van hun manden en door het ontbreken van houten kruizen. Tegelijkertijd is voorzichtigheid nodig. In het werk *Voyages dans l'Amérique du Sud* (1883) van de Franse ontdekkingsreiziger Jules Nicolas Crevaux duiken namelijk tekeningen van de auteur op waarop verentooien staan die gelijkenissen vertonen met G2348 (afb. 150). Vooral de diablo-achtige vorm van de manden, de dubbele verenrijen en de lange staartveren, waarschijnlijk van de ara, van deze tooien vertonen gelijkenissen. Deze verentooien werden gedragen door de Wayana die Crevaux ontmoette in de binnenlanden van Cayenne nabij de Paru- en Jari-rivier.⁵⁸² Zodoende is er voor G2348 wel degelijk een associate met de Wayana. Echter, deze associatie is niet bijzonder sterk. Het is namelijk onduidelijk hoe waarheidsgetrouw de tekeningen van Crevaux zijn. Wat dat betreft zijn de bestudeerde Wayana-tooien in de museumcollecties concreter en sterker bewijsmateriaal, ondanks eventuele reconstructiefouten, en waarvan G2348 duidelijk afwijkt. Daarmee is het onwaarschijnlijk dat G2348 van de Wayana afkomstig is.

⁵⁸² J. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du Sud*, Parijs 1883, p.258.

Een verentooi die net als G2348 wel over een houten kruis beschikt, is de achttiende-eeuwse tooi ST-1800.4.1A. Dit gegeven in combinatie met de vorm van de mand van deze tooi en de twee tegenover elkaar liggende verenrijen maakt dat ST-1800.4.1A de meeste relevante overeenkomsten toont met G2348. Het vlechtwerk van beide tooien mag dan wel verschillen, maar dit is het meest tijdelijke onderdeel van een tooi dat steeds opnieuw volgens verschillende technieken kan worden gevlochten.

ST-1800.4.1A is door Schlothauer toegeschreven aan de Warrau. Dit is relevant aangezien deze stam ook naar voren is gekomen bij de bestudering van G2348. Een deel van de geometrische figuren op het houten kruis van G2348 doet denken aan de vormtaal van de Warrau. Datzelfde geldt voor de koppen aan beide uiteindes van het kruis die lijken op krokodillen. De Warrau beschouwen deze reptielen als magische wezens en associëren ze met hun regensjamanen. Nu vertoont het houtsnijwerk van het houten kruis van G2348 ook gelijkenis met het houtsnijwerk van de ceremoniële boog in de collectie van het Museum Volkenkunde die in bovenstaande vergelijking is genoemd. Ook deze boog schrijft Schlothauer toe aan de Warrau.

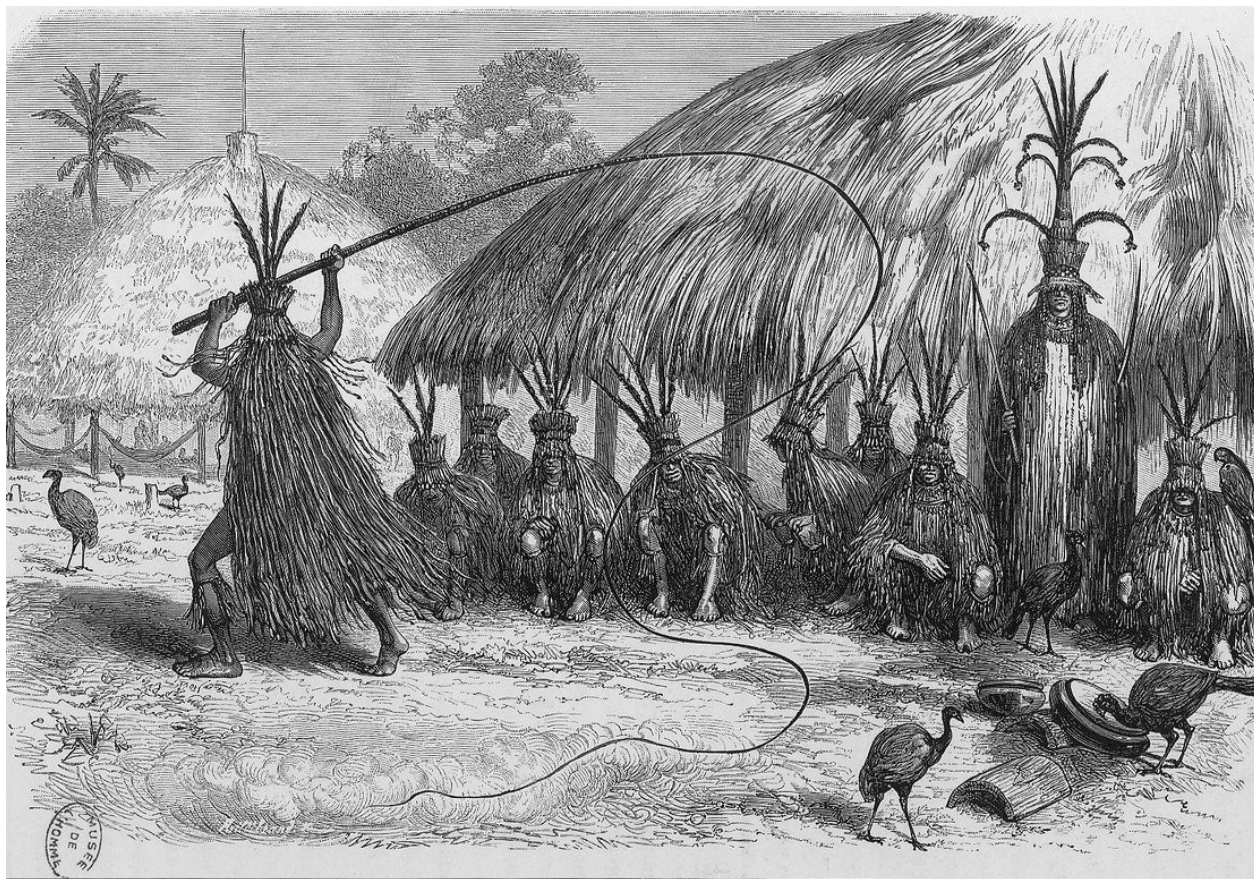
Naast de Warrau zijn ook de Arawak naar voren gekomen bij de bestudering van G2348, aangezien een deel van de geometrische figuren gelijkenis vertoont met lichaamsschilderingen van deze indianen. Nu worden de Arawak ook weer genoemd in de bovenstaande vergelijking. De verentooien in het diorama van Gerrit Schouten lijken namelijk ook enigszins op G2348 en worden hier gedragen door Arawak-indianen.

Dit leidt tot de slotconclusie dat G2348 eerder moet worden toegeschreven aan de Arawak of de Warrau dan aan de Wayana, al benadrukt Schlothauer in zijn rapport dat het type vlechtwerk van G2348 ook bij de Akawaio en de Carib voorkomt. Echter, gezien het bewijsmateriaal zijn de Warrau de belangrijkste kandidaat voor G2348, op de voet gevolgd door de Arawak. Een definitieve keuze tussen beide stammen kan niet worden gemaakt. Omstreeks 1800 stonden de Arawak en Warrau aan de Guyaanse kust in nauw contact met elkaar en volgens Schlothauer is het daardoor mogelijk dat de Arawak en Warrau materialen en technieken met elkaar uitwisselden. De in 1817 aan het Zeeuws Genootschap geschonken tooi G2348 kan zodoende worden gezien als een hybridetooi. Een aantal details van deze tooi komen zowel voor bij tooien van de Arawak als bij die van de Warrau.

Tot slot is de beschrijving van de Warrau-dans die Robert Schomburgk destijds aanschouwde van belang. Deze beschrijving geeft namelijk een treffend beeld van hoe de Warrau met hun verentooien op dansten. De manier waarop ze dit deden, in een of meerdere kringen met de handen op geplaatst op de schouder van de linker- of rechterbuur, is typerend voor Zuid-Amerikaanse indianenstammen. 'They', aldus Schomburgk, 'approached slowly the place where they were to dance, all still cowered, their movements being directed by a small whistle of the bandmaster which imitated the cry of a monkey, thus they formed a circle round

the dancing place, on an other sound of the Whistle the instruments were laid down - they remained there for a little while the band-master muttering incomprehensible things until on an other sound of the Whistle all rose with their instruments and the band struck up. Dancing commenced now, but their etiquette is somewhat reversed to our notions; the Warrow does not ask the felicity to dance with his miss so and so – he places himself in the dancing circle, when the Warrow fair one who feels inclined to dance approaches him and places her hand loosely upon his shoulder, he takes no further notice as that he returns the compliment in the same manner; two or three steps are now put forward and next an equal number aside – at a certain point of the music the stepping forward is repeated and then all step for some time aside again; when the dance is about to end the Warrow does not lead his fair dancer to a chair, the sign pour prendre conge is that the man shake distinctly three times the foot on which the shells are tied – is his dancer an intimate acquaintance, a sweetheart, wife or sister, she will patiently await the third rattle, but if only superficially acquainted or a stranger, she will leave with the swiftness of a deer at the second signal.⁵⁸³

⁵⁸³ Schomburgk 2006 vol I (zie noot 16), pp. 171-172.

Afb . 150. Twee tekeningen door Crevaux van de door hem bijgewoonde dansceremonies van de Wayana. Beide ceremonies, de Pono en Toué, staan in het teken van de dood. Foto: J. Crevaux, *Voyages dans l'Amerique du Sud*, Parijs 1883.

G2350

Zoals eerder beschreven voldoet G2350 grotendeels aan Roths algemene beschrijving van de verticale verentooi van Guyaanse indianenstammen. Daarnaast kent de verentooi een katoenband die afkomstig kan zijn van de Arawak, Carib en Warrau of van Europese makelij is. De vergelijkingen met tooien uit de collecties van eerdergenoemde musea moeten uitwijzen of G2350 inderdaad afkomstig is van een van deze drie stammen of toch tot andere stammen behoort.

RV-74-158

RV-74-158 is de eerste tooi waarmee G2350 wordt vergeleken en komt uit de collectie van het Museum Volkenkunde (afb. 151). Deze uit circa 1850 daterende tooi zou afkomstig zijn uit het gebied rond de Demerary.⁵⁸⁴ Volgens Schlothauer is het een typische tooi voor de stammen in de binnenlanden van het voormalige Brits-Guyana, bijvoorbeeld de Arecuna, Macusi, Paravilhona en Wapishiana.⁵⁸⁵

De grootste gemene deler tussen G2350 en RV-74-158 zijn de kleurencombinaties van de vogelveren die beide manden bedekken. Beide manden bevatten van beneden naar boven zwarte, rode en groene veren. Een verschil daarbij is dat RV-74-158 nog al zijn zwarte veren heeft terwijl deze bij de oudere tooi G2350 grotendeels verloren zijn gegaan (afb. 152). Daarnaast kent RV-74-158 ook nog gele veertjes die ontbreken bij G2350. Deze lijken samen met de rode en zwarte veertjes afkomstig te zijn van de toekan. De rode veren van G2350 zijn daarentegen afkomstig van de groenvleugelara of de geelvleugelara en de zwarte veertjes kunnen zowel van de hokko als de toekan zijn. De groene veren van een Amazonepapegaaisoort hebben beide tooien wel met elkaar gemeen. Tegelijkertijd lijken bij RV-74-158 een aantal van deze Amazonepapegaaienveren geler te zijn gekleurd door middel van tapirage. Dit is bij G2350 niet het geval. Voor beide tooien geldt wel dat de veren met touwen aan de mand zijn gebonden en dat deze touwen aan de katoenband bevestigd zijn. Daarnaast steken de bovenranden van beide tooien uit zodat de Amazonepapegaaienveren lichtjes vooroverbuigen. Echter, de manier waarop deze randen zijn gevlochten, verschilt voor beide tooien. RV-74-158 kent een open constructie met slangachtige boogstrengen, zoals die ook al eerder is opgemerkt bij G2348 en G2351A. De uitstekende strengen van G2350 zitten daarentegen tegen elkaar aan gedrukt en vormen zo een dichte rand.

Een andere belangrijke overeenkomst tussen G2350 en RV-74-158 is dat rondom de onderkant van de manden van beide tooien een katoenband loopt. Net als bij G2350 is de

⁵⁸⁴ 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectiedatabase Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, < <http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=595120&lang=>> (geraadpleegd op 5 oktober 2017)

⁵⁸⁵ Idem.

katoenband van RV-74-158 in een houten staafje gestoken. Roth (1924) noemt deze weeftechniek typerend voor de Arawak, Carib en Warrau, maar hier komt deze weeftechniek dus voor bij een aan de Guyaanse stammen in het binnenland gelieerde verentooi.

Een verschil tussen beide banden is dat de onderste band van G2350 wit is geveerd, terwijl deze kleur bij RV-74-158 ontbreekt. Verder zijn aan de achterkant van beide tooien meerdere lange touwslerten bevestigd. In tegenstelling tot die van G2350 zijn de vlechten van RV-74-158 niet ooit aan elkaar vastgeknoopt, maar hangen ze nog steeds in hun oorspronkelijke positie.

Een belangrijk punt waarop RV-74-158 van G2350 verschilt, is het vlechtwerk van de mand. Dit is gevlochten in het visgraatpatroon dat eerder is aangetroffen bij G2348 (afb. 153). In die zin wijkt RV-74-158 duidelijk af van G2350. Echter, voor het overige toont de tooi een sterke gelijkenis met G2350.

Afb. 151. RV-74-158 (maker onbekend), tooi gedragen door stammen uit het voormalige Brits-Guyana (Arecuna, Macusi, Wapishiana, Paravilhona), circa 1850, gebruikt materiaal onder andere plantenzvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai, diameter van 17 cm, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 152. De veren van RV-74-158 zijn in de katoenband gestoken. Dit komt overeen met de Guyaanse standaardtooi van Roth maar niet met G2350. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 153. De mand van RV-74-158 is gevlochten in een visgraatpatroon. Foto: Jeroen Lesuis.

RV-360-5673

Ook RV-360-5673 is afkomstig uit de collectie van het Museum Volkenkunde (afb. 154). De verentooi is in 1882 overgebracht uit het Kabinet voor Zeldzaamheden te Den Haag.⁵⁸⁶ De verentooi stamt uit het midden van de negentiende eeuw en wordt door Schlothauer toegeschreven aan een van de stammen aan de Surinaamse kust.⁵⁸⁷ Op het eerste gezicht oogt RV-360-5673 door de meerdere staartveren van vermoedelijk de geelvleugelara misschien niet hetzelfde als G2350, maar de tooien hebben wel degelijk veel met elkaar gemeen. De manden van beide tooien zijn gevlochten volgens de overlaptetechniek, al is daarbij het patroon van RV-360-5673 iets onregelmatiger dan dat van G2350 (afb. 155). Ook zijn beide manden bedekt met de veren van een Amazonepapegaaisoort die met touw aan de mand zijn vastgebonden, waarbij een dun draadje door het midden van de veerschachten is geregen (afb. 156). Verder lopen rondom beide manden banden van katoen die behoorlijk op elkaar lijken, zeker wat betreft formaat (afb. 157). Schlothauer noemt de band van RV-360-5673 typerend voor de Arawak en Carib aan de Guyaanse kust.⁵⁸⁸ Hier kunnen ook de Warrau aan worden toegevoegd aangezien in ieder geval één houtje is te zien waaraan de katoenband is bevestigd (afb. 158). Dit wijst op de schering en inslag-techniek die Roth typerend noemt voor de Arawak, Carib én de Warrau. Al is deze uitspraak wel twijfelachtig geworden, nu blijkt dat de houten staafjes ook zijn aangetroffen bij een verentooi afkomstig van Guyaanse stammen uit de binnenlanden.

Verder is het zo dat de positie van de band van RV-360-5673 verschilt van die van G2350. De band van laatstgenoemde tooi bevindt zich aan de onderkant van de mand terwijl die van RV-360-5673 aan de bovenzijde van de mand zit. Dit is onlogisch omdat zo de verentouwen niet aan deze katoenband bevestigd kunnen worden. Dit lijkt op een Europese constructiefout, ook omdat de uitstekende rand van de mand bij RV-360-5673 aan de onderkant zit en daardoor de Amazonepapegaaienveren niet naar voren kan duwen.

Verschillend is ook dat in RV-360-5673 vogelveren verwerkt zijn die bij G2350 niet terugkomen, namelijk de rij van blauw-gele veren, waarschijnlijk van de blauwgele ara, die boven de rij Amazonepapegaaienveren prijken.⁵⁸⁹ Daarnaast heeft RV-360-5673 aan de achterkant van de mand arastaartveren die met hun houten pennen dwars door het vlechtwerk zijn gestoken, terwijl aan de voorkant van de tooi een gekartelde arastaartveer met touw aan de mand is vastgeknoopt (afb. 159). Door zijn kleinere lengte wordt deze veer overschaduwd door de achterste arastaartveren.

⁵⁸⁶ Rapport Schlothauer.

⁵⁸⁷ 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectiedatabase Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, < <http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=609556&lang=>> (geraadpleegd op 5 oktober 2017)

⁵⁸⁸ Idem.

⁵⁸⁹ Robbins 1991 (zie noot 59), p. 121.

Dit zelfde gebrek aan logica wat de functie van de overschaduwde voorste veer betreft, is eerder al opgemerkt bij de arastaartveren van G2351B. De conclusie voor deze tooi geldt ook voor RV-360-5673, namelijk dat oorspronkelijk waarschijnlijk alleen de voorste arastaartveer deel uitmaakte van RV-360-5673. Daarmee verschilt de tooi duidelijk van G2350 waar zich twee arastaartveren aan de achterkant van de tooi bevinden.

Dit alles leidt tot de conclusie dat G2350 en RV-360-5673 belangrijke overeenkomsten kennen, bijvoorbeeld het vlechtwerk en de katoenbanden. Tegelijkertijd zijn er andere belangrijke details zoals de gebruikte vogelveren waarbij de tooien van elkaar verschillen.

Afb. 154. RV-360-5673 (maker onbekend), tooi afkomstig van de benedenlandse Surinaamse indianen (Arawak, Carib), midden negentiende eeuw, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai en ara, 72 x 22,5 cm, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 155. Het vlechtwerk van RV-360-5673 is volgens dezelfde overlaptetechniek als die van G2350, alleen zijn de onderste ringen iets onregelmatiger en slordiger gedaan. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 156. Net als bij G2350 zijn ook de Amazonepapegaaienveren van RV-360-5673 met touw rondom de mand gebonden. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 157. Qua textuur en formaat doet de katoenband van RV-360-5673 denken aan die van G2350. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 158. De katoenband is bevestigd aan een stokje en doet daarmee denken aan de weeftechniek met schering- en inslagdraden waarmee G2350 ook wordt geassocieerd. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 159. De arastaartveren van RV-360-5673 zijn op één na allemaal door het vlechtwerk heen gestoken. Foto: Jeroen Lesuis.

RV-1817-168

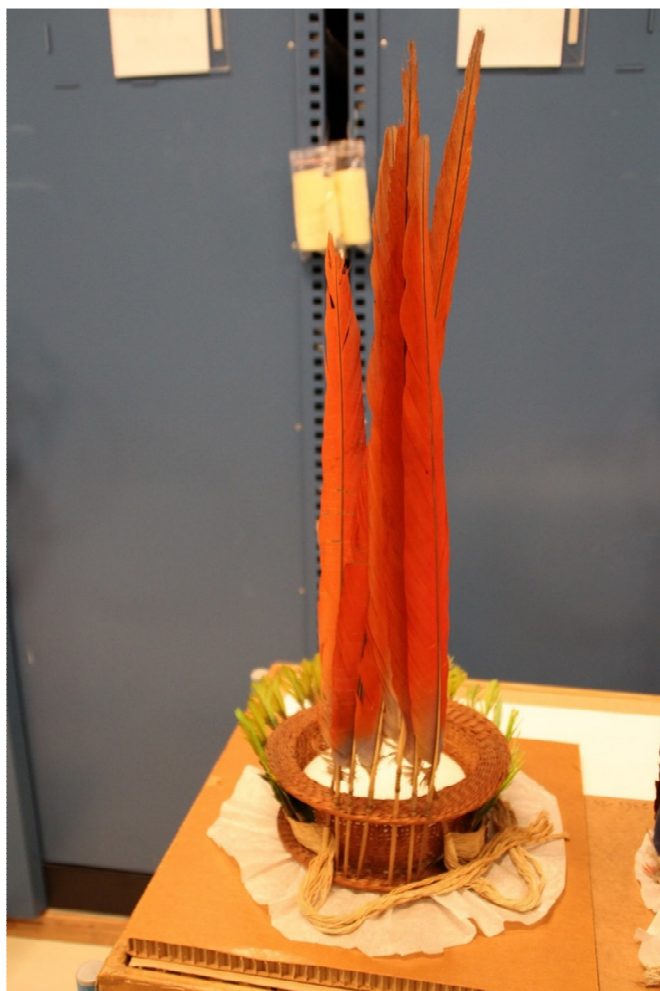
De derde tooi waarmee G2350 vergeleken is, komt ook uit de collectie van het Museum Volkenkunde (afb. 160). Deze tooi draagt het inventarisnummer RV-1817-168. De tooi wordt toegeschreven aan de Carib in Suriname en zou voor 1912 zijn gemaakt.⁵⁹⁰ RV-1817-168 toont veel overeenkomsten met RV-360-5673 en dus ook met G2350. RV-1817-168 heeft hetzelfde soort vlechtwerk als de andere twee tooien, al beschikt de mand tegelijkertijd wel als enige over een opvallend dikke onderrand. Deze mand is net als die van RV-360-5673 en G2350 bedekt met veren van een Amazonepapegaai (afb. 161). Deze veren zijn net als bij de andere twee tooien met touw aan de mand vastgeknoopt (afb. 159). Ook is bij RV-1817-168 een klein touwtje te zien dat over het midden van de schachten van de Amazonepapegaaienveren lopen (afb. 161).

Verder kent RV-1817-168 net als G2350 een grote band van katoentouw die rondom de onderzijde van de mand loopt (afb. 162). Qua formaat en structuur is deze band anders dan die van G2350, maar het weefproces zelf komt voor beide banden wel met elkaar overeen. Net als bij G2350

⁵⁹⁰ 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectiedatabase Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, < <http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=719121&lang=>> (geraadpleegd op 5 oktober 2017)

zijn er bij RV-1817-168 namelijk twee staafjes waartussen de inslagdraden zijn gespannen. De observatie van Roth volgend kan de weeftechniek met de houten staafjes typerend zijn voor de Arawak, Carib en Warrau, maar tegelijkertijd hoeft dit dus niet zo te zijn. Het Museum Volkenkunde oordeelt dat RV-1817-168 afkomstig is van de Carib. De verentouwen van RV-1817-168 zijn overigens net als bij G2350 niet aan de band van katoentouw vastgemaakt.

Qua verschillen wijkt RV-1817-168 op soortgelijke wijze van G2350 af zoals RV-360-5673 dat eerder al deed. Zo zijn de staartveren van vermoedelijk de geelvleugelara dwars door het vlechtwerk heen gestoken (afb. 161). Daarmee lijkt het onwaarschijnlijk dat deze veren oorspronkelijk deel uitmaakten van de tooi. Verder moet een groot deel van de oorspronkelijke veren van RV-1817-168 verloren zijn gegaan. Het spaarzame aantal Amazonepapegaaienveren bedekt de mand namelijk niet volledig. Op een aantal open plekken is het vlechtwerk nog zichtbaar. Daarnaast is het eigenaardig dat er naast de Amazonepapegaaienveren geen veren zijn van andere vogelsoorten om de mand te bedekken. Waarschijnlijk zijn deze veren ooit verloren gegaan. In ieder geval wijkt het huidige uiterlijk van RV-1817-168 daarmee af van G2350 en van de Guyaanse standaardtooi.

Afb. 160. RV-1817-168 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Carib in Suriname, voor 1912, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai en ara, 120 x 28 cm, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 161. Net als bij G2350 en RV-360-5673 is de mand van RV-1817-168 gevlochten volgens de overlaptetechniek en is deze mand bedekt met veren van de Amazonepapegaai. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 162. Aan de onderkant van de mand is te zien dat de Amazonepapegaaienveren van RV-1817-168 met touw rondom de mand zijn gebonden. Foto: Jeroen Lesuis.

1/4651

Het American Museum for Natural History bezit ook twee verentooien die gelijken op G2350. De eerste daarvan is een tooi, afkomstig uit toenmalig Brits-Guyana, die door het museum in 1895 van James Morgan werd gekocht (afb. 163).⁵⁹¹ Waarschijnlijk gaat het hier om een negentiende-eeuwse tooi van voor 1895. De verentooi voldoet vrijwel volledig aan Roths algemene omschrijving van de Guyaanse verticale tooi en lijkt zodoende sterk op G2350. Net als bij deze laatste tooi bestaan de onderste twee rijen veren van 1/4651 uit zwarte veertjes van de hokko of de toekan en uit rode veren van een ara. Alleen de bovenste rij veren verschilt ten opzichte van G2350 aangezien het bij 1/4651 om gele en rode veren gaat. Voor deze veren komen een aantal vogelsoorten in aanmerking, namelijk: de ara, de rode ibis, de oropendola en de Amazonepapegaai. Van die laatstgenoemde zouden bij 1/4651 zijn groene veren met tapirage geel zijn gemaakt. Verder ontbreken bij deze tooi aan de achterkant de grotere arastaartveren waarover G2350 wel beschikt.

Rondom de onderkant van de mand van 1/4651 loopt een katoenband die zowel qua formaat als structuur gelijkt op G2350. Deze band komt aan de achterkant van de tooi uit in twee loshangende touwvlechten. Wel zijn deze touwen afgeknipt. Vergeleken daarmee zijn de touwvlechten van 1/4652 veel langer. De touwen aan de achterkant van G2350 zijn niet afgeknipt, al is dit wel lastiger te oordelen aangezien het touw in elkaar geklit zit. Een duidelijker verschil tussen 1/4651 en G2350 is dat de katoenband van eerstgenoemde tooi niet wit is geverfd. Dit is ook niet nodig aangezien het katoentouw van zichzelf al een witte kleur heeft.

Op basis van de beschikbare foto's is het lastig om te oordelen of het vlechtwerk van 1/4651 overeenkomt met dat van G2350. Dit lijkt wel het geval te zijn. Alleen steekt aan de bovenkant van de mand een streng uit die gelijkt op de slangenboogconstructies van G2348 en G2351A in plaats van op de dichte bovenrand van G2350.

⁵⁹¹ 'Headdress', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/anthropology/databases/common/public_access.cfm?object_list=%201%20%20%2F%204651> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)

Afb. 163. 1/4651 (maker onbekend), tooi afkomstig uit Brits-Guyana, verzameld door James Morgan in 1895, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, vogelveren en katoen, 29 cm (lengte) x 26 cm (breedte), American Museum of Natural History, New York. Foto: American Museum of Natural History.

1/4652

De tweede verentooi van het American Museum of Natural History is haast een kopie van 1/4651. Ook dit betreft een tooi afkomstig uit het toenmalig Brits-Guyana die door James Morgan in 1895 aan het museum is verkocht (afb. 164).⁵⁹² Alleen kent 1/4652 ook paarskleurige veren, wellicht van de rode lepelaar, die bij 1/4651 en G2350 ontbreken.⁵⁹³ De touwen die los aan de achterkant van de tooi hangen, zijn aanzienlijk langer dan die van 1/4651. Verder is links aan de achterkant van 1/4652 de onderkant te zien van iets dat sterk lijkt op een houten staafje. Om dit staafje zijn sowieso de verentouwen gewikkeld, maar het is niet te zien of er ook een katoenband om dit staafje is gewikkeld

⁵⁹² 'Headdress', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/objectlist.html?object_list=%201%20%20%2F%204652> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)

⁵⁹³ Robbins 1991 (zie noot 59), p. 118.

en of deze katoenband net als die van G2350 is geweven volgens de schering-en-inslagtechniek. Het heeft er wel de schijn van. In ieder geval lijkt houten staafje op dat van G2350 (en nog meer op dat van G2351B). Echter, daarbij kunnen de functies van de staafjes van beide tooien variëren, namelijk wel of niet betrokken zijn bij het weefproces van de katoenband. Bij 1/4651 ontbreekt overigens een dergelijk staafje.

Afb. 164. 1/4652 (maker onbekend), tooi afkomstig uit Brits-Guyana, verzameld door James Morgan in 1895, gebruikt materiaal onder andere plantvezels, vogelveren en katoen, 50 cm (lengte) x 30 cm (breedte) x 4 cm (hoogte), American Museum of Natural History, New York. Foto: American Museum of Natural History.

40.0/ 5098A

W.H. Holden schonk 40.0/5098A in 1939 aan het American Museum of Natural History (afb. 165).⁵⁹⁴ De verentooi wordt toegeschreven aan de Waiwai.⁵⁹⁵ Qua verticale structuur en ordening van de veren vertoont de tooi gelijkenis met de Gyaanse standaardtooi van Roth en dus ook met G2350. Een belangrijk verschil is echter dat de half afgeknipte arastaartveer van 40.0/5098A aan de voorkant van de tooi zit terwijl de arastaartveren van G2350 zich aan de achterkant van de tooi bevinden. Verder zijn de bovenste rij veren geel en blauwgeel en dus vermoedelijk afkomstig van de blauwgele ara. Al kunnen de volledig gele veren ook afkomstig zijn van een Amazonepapegaaisoort en met tapirage geel zijn gekleurd. De onderste twee rijen van vermoedelijk hokko- of toekanveren en araveren heeft 40.0/5098A wel weer gemeen met G2350. Hetzelfde geldt voor de katoenband aan de onderkant van de mand die qua formaat en weefstructuur lijkt op die van G2350 (en die van 1/4652 en RV-74-185). Deze band gaat aan de achterkant van de tooi over in twee bungelende touwvlechten.

Afb. 165. 40.0/ 5098A (maker onbekend), tooi van de Waiwai afkomstig uit Guyana, geschonken door W.H. Holden in 1939, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en vogelveren, 21 cm (lengte) x 21 cm (breedte) x 19 cm (hoogte), American Museum of Natural History, New York. Foto: American Museum of Natural History.

⁵⁹⁴ 'Headdress cirlet, man's', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/anthropology/databases/common/image_dup.cfm?catno=40%2E0%2F%205098%20A&from_anthro=yes> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)

⁵⁹⁵ Idem.

40.0/ 8816C

Van 40.0/ 8816C zijn enkel nog de aan een katoenband bevestigde veren over, maar oorspronkelijk, zo blijkt uit de manuscript catalog, maakte ook een open, cilindervormige mand deel uit van deze tooi (afb. 166).⁵⁹⁶ De verentooi zou begin jaren vijftig van de vorige eeuw zijn gecreëerd door de Waiwai.⁵⁹⁷ Wanneer de gevlochten mand erbij wordt gedacht dan lijkt 40.0/ 8816C sterk op G2350. Deze tooi lijkt door de Amazonepapegaaienveren immers over precies dezelfde soort vogelveren te beschikken als G2350 en sowieso komen de kleuren van de veren van beide tooien overeen. Daarnaast is de katoenband van 40.0/ 8816C donkerbruin gekleurd en doet de band daarmee denken aan de onderste katoenband van G2350. Al is de katoenband van deze laatste tooi wel wit geschilderd en wordt hiermee de oorspronkelijk donkerbruine kleur van het katoen grotendeels verhuld.

Afb. 166. 40.0/ 8816C (maker onbekend), tooi van de Waiwai afkomstig uit Guyana, gemaakt begin 1950, gebruikt materiaal onder andere katoen en veren van de Amazonepapegaai, 21 cm (lengte) x 21 cm (breedte) x 19 cm (hoogte), American Museum of Natural History, New York. Foto: American Museum of Natural History.

⁵⁹⁶ 'Manuscript Catalog', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/anthropology/databases/common/catno_page.cfm?catno=40%2E0%2F%208816%20C&curr_page=&from_anthro=no> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)

⁵⁹⁷ 'Feathered headdress', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/anthropology/databases/common/image_dup.cfm?catno=40%2E0%2F%208816%20C> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)

1954.2.105

Het Pitt Rivers Museum te Oxford heeft ook een tooi die door zijn verticale structuur gelijk op G2350 (afb. 167). 1954.2.105 is in de periode 1951-1952 verzameld door de antropoloog Audrey Butt Colson.⁵⁹⁸ Op dat moment verrichte zij veldwerk bij de Akawaio gevestigd in Guyana aan de bovenstroom van de Mazaruni.⁵⁹⁹ 1954.2.105 is een ceremonietooi, *wajalamuk*, die werd gedragen door Akawaio-mannen. De tooi werd gedragen tijdens religieuze en seculiere ceremonies, van krijgsdansen tot het cassaveoogstfeest.⁶⁰⁰

Net als G2350 heeft 1954.2.105 een ringvormige mand bedekt met vogelveren en met aan de achterkant twee arastaartveren. Dit laatste detail zou in de geest zijn van G2350, ware het niet dat de staartveren met hun schachten in de mand zijn gestoken. Dit maakt het twijfelachtig of deze veren oorspronkelijk wel deel uitmaakten van 1954.2.105. Wel zijn de staartveren stevig in het vlechtwerk gestoken en lijken ze dus stabiel. Tegelijkertijd blijft het twijfelachtig of deze veren bij 1954.2.105 horen aangezien esthetisch gezien de tooi ook zonder deze veren kan.

De verticale ordening van 1954.2.105 komt sterk overeen met die van G2350. Van onder naar boven is allereerst een rondom de mand lopende vlecht van katoentouw te zien. Deze vlecht is qua structuur weliswaar anders dan de katoenband van G2350, maar de vlecht heeft wel een vergelijkbare witte kleur als de band. Boven de vlecht zitten vervolgens net als bij G2350 de zwarte veertjes van de hokko of toekan. Alleen volgen daarna bij 1954.2.105 de blauwe veren van vermoedelijk de blauwgele ara of de blauwe ara terwijl bij G2350 boven de zwarte veertjes die van de groenvleugelara of geelvleugelara prijken en daar weer boven die van de Amazonepapegaai.

Een ander belangrijk verschil met G2350 is dat het vlechtwerk van 1954.2.105 een visgraatpatroon heeft (afb. 168). Wel kent de mand van deze tooi een uitstekende en dichte rand vergelijkbaar met die van G2350. Bij 1954.2.105 zit deze rand echter aan de onderkant. Dit duidt erop dat deze mand moet worden omgedraaid om het authentieke uiterlijk van 1954.2.105 te benaderen.

⁵⁹⁸ '1954.2.105', objectinformatie uit online collectiedatabase Pitt Rivers Museum, <<http://objects.prm.ox.ac.uk/pages/PRMUID5687.html>> (geraadpleegd op 10 oktober 2017)

⁵⁹⁹ Idem.

⁶⁰⁰ Idem.

Afb. 167. 1954.2.105 (maker onbekend), ceremoniële tooi van de Akawaio (*wajalamuk*), afkomstig uit het Upper Mazaruni District, verzameld in 1951-52 door Audrey Butt Colson, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de ara, hoogte 66 cm en diameter 28 cm, Pitt Rivers Museum, Oxford. Foto: Pitt Rivers Museum.

Afb. 168. Net als de mand van G2348 is die van 1954.2.105 gevlochten volgens een visgraatpatroon. Daarmee wijkt het vlechtwerk af van dat van G2350. Foto: Pitt Rivers Museum.

7/4463

Deze tooi bevindt zich in de collectie van het National Museum of the American Indian (afb. 169). 7/4463 is afkomstig van de Atorai in de binnenlanden van Guyana en wordt gedateerd omstreeks 1915.⁶⁰¹ De Amazonepapegaaienveren rondom de mand zijn een in het oog springend detail dat 7/4463 gemeen heeft met G2350. Daarnaast kent 7/4463 een soortgelijke verticale ordening als G2350. Naast de Amazonepapegaaienveren zijn daar aan de onderkant van de mand de katoenband en de zwarte veertjes van de hokko of de toekan. Alleen bestaat de middelste verenrij van 7/4463 uit gele veertjes van waarschijnlijk de toekan terwijl G2350 hier een rij van rode araveren heeft zitten. Ook heeft 7/4463 een enkele gekartelde arastaartveer aan de voorkant van de tooi in plaats van de twee arastaartveren die bij G2350 aan de achterkant van de tooi zijn bevestigd.

De katoenband van 7/4463 lijkt qua breedte en weefpatroon sterk op die van G2350. De band is dan wel niet wit geverfd, maar dit hoeft ook niet aangezien het touw van zichzelf wit oogt.

⁶⁰¹ '7/4463', objectinformatie uit online collectiedatabase National Museum of the American Indian, <<http://www.nmai.si.edu/searchcollections/item.aspx?irn=80197&catids=0&catnum=7/4463&src=1-5>> (geraadpleegd op 12 oktober 2017)

Overigens zijn op het vlechtwerk vlak boven de band wel een aantal witte vlekken te zien die lijken op de witte verf van G2350. Ook opvallend zijn de twee houten staafjes bevestigd aan de achterkant van de mand. Op basis van de foto's is het lastig te zien, maar het lijkt erop dat enkel de verentouwen en niet zoals bij G2350 de katoenband om deze staafjes is gewikkeld. Tegelijkertijd kan op basis van de foto's niet volledig worden uitgesloten dat ook de katoenband om de houten staafjes van 7/4463 gewikkeld zit. Dit zou betekenen dat de houten staafjes zijn gebruikt voor het spannen van de scheringdraden. Op zijn beurt betekent dit dat Roths en Schlothauers claim dat de primitieve schering- en inslagtechniek is voorbehouden aan de Arawak, Carib en Warrau niet langer opgaat. 7/4463 is immers een tooi gecreëerd door de Atorai.

Verder is het vlechtwerk van 7/4463 volgens dezelfde techniek gedaan als dat van G2350 maar dan slordiger. Op basis van de foto's is niet te zien of de mand van eerstgenoemde tooi eenzelfde rand heeft als die van G2350. Wel hangen er aan de achterkant van 7/4463 twee vlechten van touw. In tegenstelling tot bij G2350 zijn de uiteindes van deze touwen echter donkerbruin geverfd.

Afb. 169. 7/4463 (maker onbekend), tooi van de Atorai afkomstig uit Guyana, circa 1915, gebruikt materiaal onder andere katoen, plantvezels en veren van de Amazonepapegaai en ara, afmetingen onbekend, National Museum of the American Indian, Washington. Foto: National Museum of the American Indian.

9836

9836 bevindt zich sinds 1900 in de collectie van het Wereldmuseum te Rotterdam en is destijds verzameld door kapitein Franssen Herderschee in Suriname (afb. 170).⁶⁰² De verentooi wordt toegeschreven aan de Carib.⁶⁰³ Wat direct opvalt, is dat 9836 over vogelveren in nagenoeg dezelfde kleuren als G2350 beschikt. Enkel de middelste rijen gele araveertjes verschillen, op deze plek kent G2350 rode araveertjes. Verder heeft 9836 ook rechtopstaande arastaartveren als versiering, waarvan het niet duidelijk is of deze oorspronkelijk bij de tooi hoorden. In ieder geval zijn er meer veren als bij G2350 en zitten ze over heel de tooi in plaats van enkel op de achterkant. Op de achterkant van de mand heeft 9836 wel een bundel loshangende touwen zitten, bij G2350 zijn deze opgeknoopt.

Het vlechtwerk heeft 9836 ook gemeen met G2350, zij het dat de mand op zijn kop zit. De rand van de mand steekt nu aan de onderkant uit, terwijl het logischer is als dit net zoals bij G2350 aan de bovenkant zou zijn. De katoenband aan de onderkant van de mand heeft de Rotterdamse tooi wel weer gemeen met de Zeeuwse. Op basis van de foto's is helaas niet te zien of de weefstructuur van deze band overeenkomt met die van een van de banden van G2350.

Een belangrijk verschil is dat de arastaartveren en loshangende touwen van 9836 een donsachtige versiering hebben die G2350 niet kent. Buiten dit kenmerk om delen de tooien veel eigenschappen met elkaar.

⁶⁰² '9836', objectinformatie uit online collectiedatabase Wereldmuseum, <<https://tinyurl.com/yb7vcbtz>> (geraadpleegd op 14 oktober 2017)

⁶⁰³ Idem.

Afb. 170. 9836 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Carib, voor 1900, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai en ara, diameter 22 cm en hoogte 6,7 cm, Wereldmuseum, Rotterdam. Foto: Wereldmuseum.

AM225

Deze verentooi is afkomstig uit de oude verzameling van het aan de universiteit van Göttingen gelieerde Institut für Ethnologie und Ethnologische Sammlung (afb. 171).⁶⁰⁴ Daarmee zou de tooi rond 1850 moeten worden gedateerd. Schlothauer schrijft de tooi toe aan de Carib.⁶⁰⁵ Relevant zijn de kenmerken die AM225 en G2350 met elkaar delen. Zo beschikt AM225 net als G2350 over twee rechtopstaande arastaartveren en een klein araveertje, alleen bevinden deze zich aan de voorkant van de tooi. Verder kent AM225, gebaseerd op de foto, net als G2350 twee banden die rondom de mand lopen. De onderste band is gedecoreerd met een lijnpatroon en in de bovenste band zijn de Amazonepapegaaienveren gestoken. Tegelijkertijd is deze bovenste band op de foto lastig te

⁶⁰⁴ Zie rapport Schlothauer.

⁶⁰⁵ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

ontwaren. Het lijkt niet zo te zijn maar wat door moet gaan voor een band kan ook een opeenstapeling van om de verenschachten gewonden touwen zijn zoals te zien was bij G2351B. Gaat het toch om een band, dan oogt deze bovenste band authentiek door de slijtagesporen die het draadwerk zichtbaar maken. Dit zou op zijn beurt pleiten voor de authenticiteit van de bovenste band van G2350. Dit nuanceert de opmerking van Schlothauer dat de bovenste band van Europese en niet van Guyaanse makelij is.

Verder zit aan AM225 nog een onderring bevestigd die qua vlechtwerk lijkt op de ring die oorspronkelijk aan de onderkant van G2351B zat bevestigd. De geschiedenis van G2351A kennende moet de authenticiteit van deze onderring van AM225 in twijfel worden getrokken. Daarnaast lijkt het onwaarschijnlijk dat G2350 ooit een dergelijke onderring heeft gekend.

Afb. 171. AM225 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Carib, oude verzameling Institut für Ethnologie und Ethnologische Sammlung (c. 1850), gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de ara afmetingen onbekend, Institut für Ethnologie und Ethnologische Sammlung aan de universiteit van Göttingen, Göttingen. Foto: Andreas Schlothauer.

2412.03

Deze tooi bevindt zich sinds 1955 in het Tropenmuseum te Amsterdam (afb. 172).⁶⁰⁶ De datering van de tooi is onbekend, maar hij is oorspronkelijk afkomstig uit Suriname en wordt toegeschreven aan de Arawak of Carib.⁶⁰⁷ De verentooi heeft overeenkomsten met G2350. Zo is de mand volgens dezelfde structuur en techniek gemaakt. Net als bij G2350 wordt de mand van 2412.03 bedekt door veren van een Amazonepapegaaisoort. Veren van andere vogelsoorten ontbreken daarentegen bij de Amsterdamse tooi.

Er zijn twee houten staafjes te zien bij 2412.03 waaraan een touwband is vastgemaakt die aan de achterkant van de tooi uitmondt in loshangende touwvlechten. Zoals eerder opgemerkt, kan deze band worden geassocieerd met een techniek die Roth typisch noemt voor de Arawak, Carib en Warrau. In dit geval gaat dat ook op aangezien 2412.03 wordt toegeschreven aan de Arawak of de Carib.

Afb. 172. 2412.03 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib uit Suriname, voor 1955, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai, afmetingen onbekend, Tropenmuseum, Amsterdam. Foto: Andreas Schlothauer.

⁶⁰⁶ Zie rapport Schlothauer.

⁶⁰⁷ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

A5596

Dit is waarschijnlijk een negentiende-eeuwse verentooi die deel uitmaakte van het Ethnografisch Museum Artis dat in 1910 ophield te bestaan (afb. 173).⁶⁰⁸ A5596 werd vervolgens in 1923 overgebracht naar het Tropenmuseum. Schlothauer schrijft de verentooi toe aan de Arawak of de Carib.⁶⁰⁹ A5596 deelt dezelfde overeenkomsten met G2350 zoals genoemd bij 2412.03. Enkel de bewerking van de loshangende touwen aan de achterkant van de tooi wijkt af van de andere twee tooien.

Afb. 173. A5596 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib uit Suriname, voor 1910, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai, afmetingen onbekend, Tropenmuseum, Amsterdam. Foto: Andreas Schlothauer.

⁶⁰⁸ Zie rapport Schlothauer.

⁶⁰⁹ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

A5698

Deze verentooi lijkt in alles op A5596 (afb. 174). De tooi is ook afkomstig uit Artis en wordt ook toegeschreven aan de Arawak of Carib.⁶¹⁰ A5698 heeft dezelfde overeenkomsten en verschillen met G2350 als eerder al A5596.

Afb. 174. A5698 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib uit Suriname, voor 1910, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai, afmetingen onbekend, Tropenmuseum, Amsterdam. Foto: Andreas Schlothauer.

⁶¹⁰ Zie rapport Schlothauer.

Overzicht van vergelijkingen G2350 met andere tooien

	Mand-structuur	Vlecht-techniek	Veren-touwen	Veren-touwen bevestigd aan katoen-band	Katoen-band	Veren van de Amazonepape-gaai, hokko en/of ara	Ordering Veren	Bevestiging staartveren
RV-74-185	-	-	X	X	X	X	X	-
RV-360-5673	Mand komt overeen met die van G2351B, zit bij RV-360-5673 alleen op zijn kop.	X	X	-	X	X	-	-
RV-1817-168	-	X	X	-	-	X	-	-
1/4651	?	?	X	?	X	X	X	-
1/4652	?	?	X	?	X	X	X	-
40.0/ 5098A	-	?	X	?	X	X	X	-
40.0/ 8816C	-	-	X	?	X	X	X	-
1954.2.105	-	-	X	-	X	X	-	-
7/4463	?	X	X	?	X	X	X	-
9836	Mand komt overeen met die van G2350, zit bij 9836 alleen op zijn kop.	X	X	?	X	X	X	-
AM225	De onderring van Am225 wijkt af, maar het is de vraag of deze ring authentiek is.	X	X	X	X	X	-	-
2412.03	X	X	X	?	X	X	-	-
A5596	X	X	X	?	?	X	-	-
A5698	X	X	X	?	?	X	-	-

Dit overzicht geeft weer in hoeverre de vergeleken verentooien wel of niet voor de belangrijkste eigenschappen overeenkomen met die van G2350. Een 'x' betekent dat de desbetreffende tooi voor deze eigenschap volledig of in belangrijke mate overeenkwam met G2350. Een '-' betekent dat de desbetreffende tooi voor deze eigenschap niet of nauwelijks overeenkwam met G2350. Een '?' betekent dat voor deze eigenschap op basis van het voor deze studie beschikbare beeldmateriaal niet te bepalen was of de desbetreffende tooi wel of niet deze eigenschap deelde met G2350.

Conclusie

Eerder is bij de analyse van G2350 zelf al vastgesteld dat de tooi op veel punten voldoet aan Roths algemene omschrijving van de Guyaanse verticale tooi. Deze vaststelling is verder bevestigd met bovenstaande vergelijkingen. Met de Guyaanse tooien waarmee G2350 is vergeleken, deelt de tooi eigenschappen die gebundeld in één Guyaanse tooi of verspreid over meerdere Guyaanse tooien voorkomen. Met name met RV-74-158, RV-360-5673, 1/4651, 1/4652, 40.0/ 8816C, 1954.2.105, 7/4463, 9836, AM225, 2412.03, A5596 en A5698 heeft G2350 redelijk veel gemeen. Tegelijkertijd is geen enkele van deze tooien identiek aan G2350. Echt, het lijkt eerder een illusie dat er zoiets bestaat als verentooien die identiek aan elkaar zijn. Bij de Bororo bleek al dat binnen hun door rood en zwart gedomineerde beeldcultuur individuele clansleden hun tooien naar eigen inzicht creëren. De onderdelen van een tooi en dan met name de vogelveren zijn een set bouwstenen waarmee verschillende creaties gemaakt kunnen worden. Een dergelijke diversiteit werd ook al opgemerkt door Roth (1924) bij de tooien van de Akawaio. De bovenstaande vergelijkingen tonen dat nogmaals aan. De twintigste-eeuwse Akawaio-tooi 1954.2.105 lijkt bijvoorbeeld zowel niet als wel op G2350. Beide tooien wijken van elkaar af wat betreft bijvoorbeeld de gebruikte vogelveren maar kennen tegelijkertijd fundamentele overeenkomsten die erop wijzen dat beide tooien mogelijk echo's zijn van hetzelfde basisconcept.

Maar is G2350 dan een tooi geweest van de Akawaio? Dit zou kunnen maar hoeft tegelijkertijd niet, is het enigszins flauwe antwoord hierop. Ook de Arawak, Arecuna, Atorai, Carib, Macusi, Paravilhona, Waiwai en Wapishiana worden genoemd voor de tooien waarmee G2350 overeenkomsten vertoont. Tegelijkertijd is het zo dat de Akawaio, Arawak en Carib als enige voor meerdere van deze tooien worden genoemd. Het zijn dan ook deze drie aan de of nabij de Guyaanse kust levende stammen die Schlothauer in zijn rapport noemt als belangrijkste kandidaten voor G2350.⁶¹¹ Het zijn inderdaad tooien als AM225 en 2412.03, die aan de Arawak of de Carib worden toegeschreven, waarmee G2350 veel gemeen heeft. Relevant is ook een prent in Adriaan van Berkels

⁶¹¹ Rapport Schlothauer.

Amerikaansche voyagien, behelzende een reis na Rio de Berbice, gelegen op het vaste land van Guiana (1695) van een verkiezingsceremonie van een opperhoofd van de Arawak die Van Berkel ergens tussen 1670 en 1674 bijwoonde. De tooien van de Arawak op deze prent lijken ook op G2350 (afb. 175).⁶¹²

Tegelijkertijd gelijken de tooien 7/4463 en 40.0/ 8816C ook op G2350, maar deze verentooien zijn afkomstig van respectievelijk de Atorai en de Waiwai. Die eerste stam leefde volgens Bos (1998) in de achttiende eeuw redelijk ver stroomafwaarts aan de Marazuni-rivier.⁶¹³ Als G2350 destijds door de Atorai gemaakt is, dan zou deze tooi dus ook meer richting de Guyaanse kust gelokaliseerd moeten worden. Wat dat betreft lijkt de kustregio de meest waarschijnlijke locatie van herkomst voor de Zeeuwse tooi. Tegelijkertijd zijn de Waiwai ook nog een kandidaat aangezien G2350 sterk lijkt op 40.0/ 8816C. Deze stam bevond zich in de achttiende eeuw wel degelijk in de Guyaanse jungle. Daarom moet een slag om de arm worden gehouden. De Akawaio, Arawak en Carib zijn de belangrijkste kandidaten die in aanmerking komen voor G2350. Zeker gezien de in hoofdstuk drie en vier aangetoonde intensieve contacten die de Nederlandse kolonisten destijds met deze stammen hadden. Tegelijkertijd is in deze hoofdstukken aangetoond dat de kolonisten contact hadden met Guyaanse stammen die dieper in de binnenlanden leefden. Zodoende mogen de Arecuna, Atorai, Macusi, Paravilhona, Wapishiana en met name de Waiwai niet worden uitgesloten voor G2350.

⁶¹² A. van Berkel, *De reizen van Adriaan van Berk naar Guiana : indianen en planters in de 17de eeuw* (red. M. van den Bel, L. Hulsman en L. Wagenaar), Leiden 2014, p. 111.

⁶¹³ Bos 1998 (zie noot 25), pp. 83-84.

Afb. 175. Prent uit het werk van Van Berkel waarop de verkiezing van een Arawak-opperhoofd is te zien.

G2351A

Het meest opvallende dat uit de analyse van G2351A naar voren is gekomen, is dat rode en roodzwarte ibisveren zich als een halo om het hoofd van de drager van de tooi sluiten. Zij liggen meer in het horizontale vlak omdat de veren ingeklemd zitten tussen de slangachtige strengconstructies aan zowel de boven- als onderrand van de mand. Daarmee is G2351A volgens de classificaties van Roth meer een horizontale dan een verticale tooi. Hierdoor verschilt G2351A van de verticale tooien die hierboven beschreven zijn in de vergelijking met G2350, hoewel het vlechtwerk van G2351A overeenkomt met het merendeel van deze tooien.

A5699

A5699 is waarschijnlijk een negentiende-eeuwse verentooi aangezien de tooi deel uitmaakte van het Ethnografisch Museum Artis dat in 1910 opghield te bestaan (afb. 176).⁶¹⁴ A5699 is vervolgens in 1923 overgebracht naar het Tropenmuseum. Schlothauer schrijft de verentooi toe aan de Arawak of de

⁶¹⁴ Zie rapport Schlothauer.

Carib.⁶¹⁵ Net als G2351A bestaat de versiering van A5699 uit vleugelferen van de rode ibis. In vergelijking met G2351A gaat het wel om minder veren en beschikt A5699 ook over minder veren met een zwarte veerpunt. Deze punten zijn net als die van G2351A in een kartelpatroon geknipt. De veerpunten van alle rode veren zijn afgeknipt, bij G2351A daarentegen zijn sommige rode veren ongemoeid gelaten. Verder zijn de veren van A5699 symmetrisch over de tooi verdeeld. Dit is een verdere aanwijzing dat de roodzwarte veren van G2351A oorspronkelijk ook symmetrisch over de tooi verdeeld waren en dat deze tooi oorspronkelijk dus over meer roodzwarte veren beschikte.

A5699 is net als G2351A een horizontale tooi. De vlechtstructuur is ongeveer even hoog als die van G2351A. Tegelijkertijd is dit vlechtwerk volgens een visgraatpatroon geweven en kent het een dichte rand. Hiermee verschilt het vlechtwerk van dat van G2351A.

Afb. 176. A5699 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib, voor 1910, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de rode ibis, afmetingen onbekend, Tropenmuseum, Amsterdam. Foto: Andreas Schlothauer.

⁶¹⁵ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

A6174f

Ook deze verentooi uit het Tropenmuseum komt van Artis en is dus waarschijnlijk negentiende-eeuws (afb. 177).⁶¹⁶ Schlothauer schrijft de tooi toe aan de Arawak of de Carib.⁶¹⁷ A6174f zit een beetje tussen het horizontale en verticale in. De mand is hoger dan die van G2351A, maar tegelijkertijd bevinden de veren zich toch in het horizontale vlak. Deze veren zijn afkomstig van de rode ibis. Op twee roodzwarte veren na zijn alle veren volledig rood. Van al deze veren zijn de veerpunten afgeknipt. De kartelpatronen van A5699 en G2351A komen bij A6174f niet voor. Ook het vlechtwerk van deze tooi verschilt van dat van G2351A net zoals het vlechtwerk van A5699 dat al eerder deed.

Afb. 177. A6174f (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib, voor 1910, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de rode ibis, afmetingen onbekend, Tropenmuseum, Amsterdam .Foto: Andreas Schlothauer.

⁶¹⁶ Zie rapport Schlothauer.

⁶¹⁷ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

A6174g

A6174g betreft geen complete verentooi maar slechts een verentouw (afb. 178). Deze verentouwen werden door Guyaanse stammen apart bewaard voor de ceremonies, terwijl het vlechtwerk meestal ter plekke werd gevlochten. Overeenkomstig met G2351A zijn de veren van A6174g afkomstig van de rode ibis. Deze veren tonen gelijkenis met die van G2351A. De roodzwarte veerpunten zijn geknipt in een kartelpatroon, terwijl slechts een deel van de veerpunten van de rode veren is afgeknipt. A6174g is oorspronkelijk ook afkomstig uit de Artis-collectie en dateert dus van voor 1910.⁶¹⁸ Schlothauer schrijft het verentouw toe aan de Arawak of Carib.⁶¹⁹

Afb. 178. A56174g (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib, voor 1910, gebruikt materiaal onder andere katoen en veren van de rode ibis, afmetingen onbekend, Tropenmuseum, Amsterdam .Foto: Andreas Schlothauer.

C8219

Het bijzondere aan deze horizontale verentooi is dat hij nagenoeg identiek is aan G2351A (afb. 179). De rode en roodzwarte ibisveren zijn op een soortgelijke manier bewerkt en over de ring verdeeld als bij G2351A. Het vlechtwerk van C8219 en G2351A is bij beide een ietwat slordige variant op de

⁶¹⁸ Zie rapport Schlothauer.

⁶¹⁹ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

overlaptechniek. Bij beide tooien zijn aan de achterkant van het vlechtwerk touwen opgeknoopt die oorspronkelijk loshingen. Het enige waarneembare verschil is dat de slangachtige boogstrengen die de ibisveren van G2351A bij elkaar houden bij C8219 ontbreken.

C8219 is vermoedelijk enkele decennia jonger dan G2351A, maar is desalniettemin een oude verentooi die zich in de collectie van het Übersee-Museum te Bremen bevindt.⁶²⁰ De tooi zou in 1840 door de heer Delius zijn verzameld in Guyana.⁶²¹ Schlothauer schrijft C8219 toe aan de Carib rondom de Orinoco.⁶²²

Afb. 179. C8219 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Carib aan de Orinoco, voor 1840, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de rode ibis, afmetingen onbekend, Übersee-Museum Bremen, Bremen .Foto: Andreas Schlothauer.

VB155

VB155 is een verentooi waarvan het vlechtwerk ontbreekt (afb. 180). Dat is het enige waarin VB155 verschilt van G2351A. De hoeveelheid rode en roodzwarte ibisveren van VB155 en de bewerking van deze veren komt sterk overeen met de veren van G2351A. Alleen zijn de roodzwarte veren van

⁶²⁰ Zie rapport Schlothauer.

⁶²¹ Idem.

⁶²² E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

VB155 meer symmetrisch verdeeld. Dit duidt erop dat bij deze tooi in de loop der tijd minder van deze roodzwarte veren verloren zijn gegaan. Oorspronkelijk heeft G2351A waarschijnlijk hetzelfde symmetrische uiterlijk gehad als VB155.

Wat de datering betreft, staat VB155 van alle tooien in deze vergelijking het dichtst bij G2351A. De tooi werd tussen 1801 en 1812 verzameld door Friedrich Wilhelm Sieber en in 1818 door Johann Centurius von Hoffmannsegg (1766-1849) toegevoegd aan de koninklijke Pruisische collecties.⁶²³ Momenteel bevindt de tooi zich in de collectie van het Ethnologisches Museum in Berlijn.⁶²⁴ Schlothauer schrijft de verentooi aan de Warrau toe, zij het onder voorbehoud.⁶²⁵

Afb. 180. VB155 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Warrau, voor 1801, gebruikt materiaal onder andere katoen en veren van de rode ibis, afmetingen onbekend, Ethnologisches Museum, Berlijn. Foto: Andreas Schlothauer.

⁶²³ Zie rapport Schlothauer.

⁶²⁴ Idem.

⁶²⁵ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

Nr. 03

In tegenstelling tot G2351A is nr. 03 geen horizontale maar een verticale tooi (afb. 181). Wel beschikt deze verentooi over vleugelveren van de rode ibis. De rode veren met zwarte veerpunten zijn net als die van G2351A in een kartelpatroon geknipt. Schlothauer schrijft nr. 03 toe aan de Arawak of de Carib.⁶²⁶

Afb. 181. Nr. 03 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib, datering onbekend, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de rode ibis, afmetingen onbekend, Musée d'Ethnographie, Neuchâtel. Foto: Andreas Schlothauer.

96223

Ook 96223 is een verticale tooi maar die meer decoratieve elementen bevat dan G2351A (afb. 182). Op de veren van de rode ibis na zijn er weinig overeenkomsten tussen beide tooien. De in 1920

⁶²⁶ Idem.

verzamelde verentooi 96223 bevindt zich in de collectie van het Lindenmuseum te Stuttgart en wordt hier toegeschreven aan de Wayana.⁶²⁷ Deze toeschrijving is volgens Schlothauer onjuist.⁶²⁸

Afb. 182. 96223 (maker onbekend), tooi afkomstig uit Suriname, voor 1920, gebruikt materiaal onder andere plantenzvezels, katoen en veren van de rode ibis, afmetingen onbekend, Lindenmuseum, Stuttgart. Foto: Andreas Schlothauer.

Overzicht van vergelijkingen G2351A met andere tooien

	Mandstructuur	Vlechttechniek	Verentouwen	Bewerking ibisveren	Verdeling roodzwarte ibisveren
A5699	X	-	X	X	-
A6174f	-	-	X	-	-
A6174g	N.v.t.	N.v.t.	X	X	N.v.t.
C8219	X	X	X	X.	X
VB155	N.v.t.	N.v.t.	X	X	X
Nr. 03	-	X	X	X	-
96223	-	-	X	-	-

⁶²⁷ Zie rapport Schlothauer.

⁶²⁸ Idem.

Dit overzicht geeft weer in hoeverre de vergeleken verentooien wel of niet voor de belangrijkste eigenschappen overeenkomen met die van G2351A. Een 'x' betekent dat de desbetreffende tooi voor deze eigenschap volledig of in belangrijke mate overeenkwam met G2351A. Een '-' betekent dat de desbetreffende tooi voor deze eigenschap niet of nauwelijks overeenkwam met G2351A. Een '?' betekent dat voor deze eigenschap op basis van het voor deze studie beschikbare beeldmateriaal niet te bepalen was of de desbetreffende tooi wel of niet deze eigenschap deelde met G2351A.

Conclusie

De bovenstaande tooien waarin net als bij G2351A veren van de rode ibis zijn verwerkt, worden toegeschreven aan de Arawak, Carib of Warrau. Al deze stammen leven aan of nabij de Guyaanse kust, het historische leefgebied van de rode ibis. Van de besproken verentooien komen C8219 en VB155 het meest overeen met G2351A, zowel qua datering als qua uiterlijk. De meer intact gebleven roodzwarte ibisveren van VB155 geven een idee hoe G2351A er oorspronkelijk moet hebben uitgezien. Beide verentooien zijn begin negentiende eeuw verzameld bij indianenstammen die op dat moment gevestigd waren aan de monding van de Orinoco. VB155 is afkomstig van de Warrau en C8219 van de Carib. Dat deze verentooien zo sterk op elkaar lijken, bevestigt de eerdergenoemde theorie van Schlothauer dat de stijlelementen in de verenornamenten van naburige Guyaanse stammen vaak inwisselbaar zijn. Schlothauer gaf hierbij zelf het voorbeeld van de Arawak en de Warrau aan de Guyaanse kust. Dit kan in deze casus ook opgaan voor de aan de kust gevestigde Carib en Warrau. Zodoende zijn de Carib en de Warrau de belangrijkste kandidaten voor de vervaardiging van G2351A.

G2351B

Bij de analyse van G2351B zijn sterke twijfels gerezen of de los in het vlechtwerk gestoken arastaartveren wel bij deze tooi hoorden. Verder had Schlothauer bij een dergelijke tooi nog nooit eerder verentouwen gezien die gebruikmaakten van zulke eenvoudige lusknopen. Hopelijk kunnen de vergelijkingen met andere tooien meer inzicht geven in de raadselachtige eigenschappen van G2351B.

RV-07-175

RV-07-175 uit de gezamenlijke collectie van het Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en het Tropenmuseum is de eerste tooi waarmee G2351B is vergeleken (afb. 183). Deze tooi wordt

gedateerd tussen 1850 en 1900.⁶²⁹ Volgens Schlothauer is de tooi typisch voor Guyaanse stammen aan de kust, bijvoorbeeld de Arawak en Carib, maar ook voor stammen in de binnenlanden, zoals de Arecuna, Macusi en Wapishiana.⁶³⁰ Het opvallende aan RV-07-175 is dat deze tooi slechts acht centimeter breed is. Daarmee was de tooi bedoeld om door een kind te worden gedragen.

Vergeleken met G2351B valt op dat ook het mandje van RV-07-175 is gevlochten volgens de overlaptetechniek (afb. 184). Beide mandjes hebben tevens een brede, uit meerdere ringen bestaande rand. Alleen bij RV-07-175 bevindt deze rand zich aan de onderkant van de mand, terwijl deze bij G2351B aan de bovenkant zit. Dit moet een moderne constructiefout zijn. Oorspronkelijk was de mand van RV-07-175 omgekeerd, zodat de bovenrand de veren die de mand oorspronkelijk bedekten naar voren duwde. Aan de authenticiteit van de kleine lichtblauwe en roodoranje veertjes die nu her en der aan het vlechtwerk zijn bevestigd, twijfelt Schlothauer sterk.⁶³¹ Er is geen logisch patroon in ordening van deze veertjes te ontdekken en het nut ervan is onduidelijk aangezien ze de mand nauwelijks bedekken.

Aan de voorkant van RV-07-175 zitten drie rode staartveren, vermoedelijk van een ara, die gelijkenis vertonen met de enkele arastaartveer aan de voorkant van G2351B. Het kartelpatroon van deze drie veren lijkt dan weer op sommige van de gekartelde ibisveren van G2351A. Terwijl de voorste arastaartveer van G2351B met touw aan de mand is vastgemaakt, zijn de staartveren van RV-07-175 los in het vlechtwerk gestoken. Dit komt dus overeen met de andere arastaartveren van G2351B, waarbij het erop lijkt dat deze los in het vlechtwerk gestoken veren oorspronkelijk geen deel van deze tooi uitmaakten. De staartveren van RV-07-175 versterken deze twijfels. Ze hangen immers behoorlijk schuin en ogen daardoor instabiel.

⁶²⁹ 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectiedatabase Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=838404&lang=>> (geraadpleegd op 5 oktober 2017)

⁶³⁰ Idem.

⁶³¹ Idem.

Afb. 183. RV-07-175 (maker onbekend), tooi die zowel uit de kustreek als de binnenlanden van de Guyana's kan komen, 1850-1900, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de ara, afmetingen onbekend, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Jeroen Lesuis.

Afb. 184. De mand van RV-07-175 is op dezelfde manier gevlochten als die van G2350. Foto: Jeroen Lesuis.

RV-360-5673

Deze tooi is al eerder vergeleken met G2350, maar is ook voor G2351B relevant. Allereerst zijn de manden van beide tooien geweven volgens de overlaptetechniek en hebben ze alle twee een ver uitstekende bovenrand en een iets minder brede onderrand. Verder zitten bij beide manden aan de achterkant houten staafjes. Bij G2351B zijn aan twee staafjes de verentouwen bevestigd, bij RV-360-5673 is de katoenband aan één staafje bevestigd. Het is niet te zien of daarnaast ook nog de verentouwen aan dit staafje zijn bevestigd. Die mogelijkheid blijft open. Wel is te zien dat de katoenband van RV-360-5673 overgaat in twee strengen die over de rug van de drager van de tooi vallen. G2351B kent eenzelfde concept met twee nu vastgeknoopte touwstrengen die oorspronkelijk over de rug van de toodrager vielen.

Net als G2351B heeft RV-360-5673 los in het vlechtwerk gestoken arastaartveren waarvan het twijfelachtig is of deze oorspronkelijk wel bij de tooi hoorden. Zonder deze veren blijft er net als bij G2351B één arastaartveer over die met touw aan de voorkant van de tooi is bevestigd (afb. 185). Het uiterlijk van RV-360-5673 komt dan overeen met dat van G2351B. Dat is des te meer het geval omdat ook bij RV-360-5673 deze ene arastaartveer boven de andere verenrijen uitsteekt. Een verschil is wel dat de arastaartveer van RV-360-5673 in een kartelpatroon is geknipt, waarbij ook de top van de veer is afgeknipt. De arastaartveer van G2351B is daarentegen niet bewerkt en daardoor

een stuk langer. Een ander belangrijk verschil is dat de overige soorten vogelveren van RV-360-5673 niet overeenkomen met die van G2351B. Deze laatste tooi beschikt over veren van de hokko en de oropendola, terwijl RV-360-5673 veren van de Amazonepapegaai en de blauwgele ara heeft.

Afb. 185. Net als G2351B kent RV-360-5673 een enkele staartveer aan de voorkant van de tooi. Foto: Jeroen Lesuis.

RV-1817-168

RV-1817-168 heeft veel gemeen met RV-360-5673 en deelt dan ook enkele eigenschappen met G2351B. De van mand RV-1817-168 is op dezelfde manier gevlochten als die van G2351B en beschikt ook over een brede bovenrand. Verder heeft RV-1817-168 echter ook een ver uitstekende onderrand die bij G2351B en RV-360-5673 ontbreekt. Daarnaast is er nog een cruciaal verschil tussen RV-1817-168 en RV-360-5673 wanneer deze tooien worden vergeleken met G2351B. In tegenstelling tot de andere twee tooien beschikt RV-1817-168 niet over een arastaartveer die met touw aan de voorkant van de tooi is bevestigd. RV-1817-168 heeft alleen aan de achterkant los in het vlechtwerk gestoken arastaartveren. Vanwege deze manier van bevestigen zijn er sterke twijfels over de authenticiteit van deze veren. Indien deze veren daarom verwijderd zouden worden, dan lijkt RV-1817-168 toch minder sterk op G2351B.

1/4651 en 1/4652

Net als bij G2351B (en G2350) bestaan de onderste twee verenrijen van de tooien 1/4651 en 1/4652 waarschijnlijk uit ara- en hokkoveertjes. Helaas valt op basis van de foto's niet op te maken hoeveel rijen van elke veersoort er boven elkaar hangen en of dit overeenkomt met het aantal verenrijen van G2351B. Wel is het duidelijk dat de oropendolaveren van G2351B niet terugkomen bij 1/4651 en 1/4652.

Een andere overeenkomst die 1/4651 en 1/4652 delen met G2351B zijn de katoenband of touwstreng die ook bij deze tooien rondom de onderkant van de manden loopt. Net als bij G2351B oorspronkelijk het geval was vallen deze touwstrengen over de rug van de tooidrager.

Qua structuur verschillen de manden van 1/4651 en 1/4652 enigszins met die van G2351B. Uitgaande van de foto's lijkt het dat de uitstekende randen van deze eerste twee tooien gevlochten zijn volgens een open constructie met slangachtige strengen. Dit is wezenlijk anders dan bij de dichte bovenrand van G2350.

7/4463

Ook deze verentooi is aan bod gekomen bij de bestudering van G2350, maar de tooi is minstens zo relevant voor de bestudering van G2351B. Het vlechtwerk van 7/4463 komt in grote mate overeen met dat van G2351B, net als de katoenband die rondom de onderkant van de mand loopt en de loshangende touwen die zich aan de achterkant van de tooi bevinden. Ook de drie veersoorten die de mand van 7/4463 bedekken met daarbij de zwarte hokko- of toekanveren als onderste laag, vertonen gelijkenis met G2351B. De bovenste twee groene en gele verenlagen van 7/4463 komen bij G2351B echter niet terug. Het belangrijkste detail is echter de arastaartveer die zich zowel bij 7/4463 als G2351B aan de voorkant van de tooi bevindt. Hierdoor lijken de tooien qua uiterlijk sterk op elkaar.

Tegelijkertijd is een belangrijk verschil dat de staartveer van 7/4463, net als eerder die van 40.0/ 5098A en 40.0/ 8816C, bewerkt is met een kartelpatroon en bij de punt is afgeknipt. Daarmee is deze staartveer korter dan de onbewerkte staartveer van G2351B.

40.0/ 5098A

Deze tooi is zojuist al genoemd aangezien bij 40.0/ 5098A net als bij G2351B aan de voorzijde een arastaartveer zit. Verder zijn de onderste twee verenlagen van deze tooi net als G2351B rood en zwart gekleurd. Dit zijn waarschijnlijk veren van de ara en de hokko. Alleen de bovenste laag veren van 40.0/ 5098A verschilt van die van G2351B aangezien deze veren niet groen maar geel zijn gekleurd en dus niet afkomstig kunnen zijn van de oropendela. Tot slot heeft 40.0/ 5098A net als G2351B een streng touwen rondom de onderkant van de mand lopen die aan de achterkant van de tooi over de rug van de toodrager vallen.

40.0/ 8816C

Ook 40.0/ 8816C beschikt over een bewerkte en kleine arastaartveer bevestigd aan de voorkant van deze tooi. Daarnaast heeft deze tooi van beneden naar boven drie lagen van zwarte, rode en groene veren. Qua kleurencombinatie is deze tooi daarmee min of meer identiek aan G2351B. Alleen is het groen van G2351B afkomstig van oropendolaveren terwijl 40.0/ 8816C over groene Amazonepapegaaienvveren beschikt. Een ander cruciaal verschil is dat 40.0/ 8816C geen vlechtwerk van plantenvezels kent maar dat de veren aan een katoenband zijn vastgemaakt.

De tooien van Bonaparte

De onderstaande tooien zijn afkomstig uit het boek *Les habitants de Suriname a Amsterdam* (1884) van de Franse antropoloog Roland Bonaparte (afb. 186). Het betreft hier door Bonaparte getekende tooien van de Arawak of Carib te Suriname die in 1883 op de Koloniale Wereldtentoonstelling in Amsterdam waren te bewonderen.⁶³²

Bij Bonaparte's tooien springen de rechtopstaande en bewerkte arastaartveren, die over de gehele manden zijn verspreid, het meest in het oog. Deze staartveren zijn authentiek. Voor Schlothauer vormen ze een argument waaruit blijkt dat een deel van de arastaartveren van G2351B wel degelijk authentiek is. Deze argumentatie wordt net als in hoofdstuk één betwist. De tooien van Bonaparte zijn relevant, maar verschillen tegelijkertijd van G2351B. Zo staat het merendeel van de arastaartveren van Bonaparte's tooien kaarsrecht, terwijl veel van de staartveren van G2351B schuin hangen. Dit komt omdat deze veren los in het vlechtwerk gestoken zijn en daardoor instabiel zijn. De staartveren van de tooien van Bonaparte moeten daarentegen op een andere manier zijn

⁶³² Zie rapport Schlothauer.

vastgemaakt aangezien ze stabielere ogen. Deze stabiliteit maakt het mogelijk om met de tooi op te dansen. Hierdoor is aannemelijk dat de arastaartveren van Bonaparte's tooien authentiek zijn, terwijl over de instabiele staartveren van G2351B twijfel blijft bestaan.

De tweede reden waarom de authenticiteit van de arastaartveren van G2351B wordt betwijfeld, is omdat de tooi zonder deze staartveren authentiek oogt. Dan blijft er slechts één staartveer aan de voorkant van de tooi over. Iets vergelijkbaars is te zien bij 40.0/ 5098A, 40.0/ 8816C, 7/4463, RV-360-5673, A5697, H2379 en 370.393. Nu zitten bij de verentooien van Bonaparte geen of juist meerdere staartveren aan de voorkant. Wat dat betreft kennen deze tooien niet hetzelfde ontwerp als dat van G2351B en is het voor laatstgenoemde tooi toch minder aannemelijk dat de arastaartveer aan de voorkant wordt gecombineerd met meerdere losse arastaartveren. Dit is immers evenmin het geval bij 40.0/ 5098A, 40.0/ 8816C, 7/4463, RV-360-5673, A5697, H2379 en 370.393.

Afb. 186. Tooien van de Carib getekend door Roland Bonaparte in *Les habitants de Suriname a Amsterdam* (1884). Foto's: Andreas Schlothauer.

9836

Deze verentooi is al besproken bij G2350, maar heeft ook veel gemeen met G2351B. Op de onderranden na zijn de manden van 9836 en G2351B nagenoeg identiek. Daarnaast versieren bij 9836 drie soorten vogelveren de mand, waaronder die van de hokko of de toekan en de Amazonepapegaai. Het belangrijkste kenmerk dat de Rotterdamse tooi met de Zeeuwse tooi deelt, zijn echter de vier arastaartveren die over de mand zijn verdeeld. Deze staartveren zijn net als die van G2351B losjes in het vlechtwerk gestoken. Net als bij de Zeeuwse tooi zijn er ook hier twijfels over de authenticiteit van deze staartveren. Wat hier wel voor pleit, is dat de donsversiering van de staartveren overeenkomt met de donsachtige versiering van de loshangende touwen aan de achterkant van de tooi. Echter, als de staartveren van 9836 daadwerkelijk authentiek zouden zijn, dan geldt ook hier dat ze niet gecombineerd worden met een enkele, kortere staartveer aan de voorkant. Dus geldt voor 9836 hetzelfde bezwaar als bij de tooi van Bonaparte, namelijk dat de tooien wat betreft de arastaartveren niet hetzelfde ontwerp hebben als G2351B.

A5697

De mand en de touwvlechten rondom de mand heeft deze tooi gemeen met G2351B (afb. 187). De gebruikte vogelveren verschillen van die van de Zeeuwse tooi. Het belangrijkste kenmerk is echter dat A5697 net als G2351B aan de voorkant over een enkele arastaartveer beschikt en dat andere rechtopstaande staartveren ontbreken.

Ook A5697 bevindt zich in de collectie van het Tropenmuseum en maakte daarvoor deel uit van de Artis-collectie.⁶³³ De tooi is waarschijnlijk negentiende-eeuws. Schlothauer schrijft A5697 toe aan de Arawak of de Carib.⁶³⁴

⁶³³ Zie rapport Schlothauer.

⁶³⁴ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

Afb. 187. A5697 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib, voor 1910, gebruikt materiaal onder andere plantenzvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai en ara, afmetingen onbekend, Tropenmuseum, Amsterdam. Foto: Andreas Schlothauer.

H2379

Het vlechtwerk van deze tooi is volgens een visgraatpatroon maar voor de rest is deze tooi volledig identiek aan A5697 (afb. 188). Dat toont aan dat de vlechttechniek an sich niet veel zegt over de afkomst en de uniciteit van een verentooi. De manden worden steeds opnieuw gevlochten en dat kan bij een en dezelfde stam dus gebeuren via wisselende technieken. Net als A5697 schrijft Schlothauer H2379 toe aan de Carib.⁶³⁵

⁶³⁵ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

Afb. 188. H2379 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Carib aan de Poika-rivier, voor 1910, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai en ara, afmetingen onbekend, Tropenmuseum, Amsterdam. Foto: Andreas Schlothauer.

370.393

Voor deze tooi geldt hetzelfde als wat eerder voor H2379 gold: ten opzichte van G2351B verschillen het visgraatpatroon en de gebruikte vogelveren van de tooi en ontbreken de arastaartveren (afb. 189). De overige elementen van 370.393 komen overeen met de Zeeuwse tooi. De tooi dateert van voor 1880. Schlothauer schrijft de verentooi toe aan de Arawak of Carib in Suriname.⁶³⁶

⁶³⁶ Idem.

Afb. 189. 370.393 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib in Suriname, voor 1880, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de Amazonepapegaai en ara, afmetingen onbekend, Museum Volkenkunde, Leiden. Foto: Andreas Schlothauer.

694

Deze tooi, die aan de Arawak of Carib wordt toegeschreven en dateert van voor 1902, heeft op één aspect na weinig gemeen met G2351B (afb. 190).⁶³⁷ Dit ene gemeenschappelijke detail, de verspreiding van de arastaartveren over de mand, is wel relevant omdat 694 laat zien dat het wel

⁶³⁷ E-mail Andreas Schlothauer, 18 februari 2018.

degelijk voorkwam bij Guyaanse tooien. Tegelijkertijd ontbreekt bij 694, zoals eerder bij 9836 en de tooien van Bonaparte, een enkele arastaartveer aan de voorkant van de tooi. Zodoende komt het uiterlijke concept van 694 niet overeen met dat van G2351B.

Afb. 190. 694 (maker onbekend), tooi afkomstig van de Arawak of Carib in Guyana, voor 1902, gebruikt materiaal onder andere plantenvezels, katoen en veren van de ara, afmetingen onbekend, Rautenstrauch-Joest-Museum, Keulen. Foto: Andreas Schlothauer.

Overzicht van vergelijkingen G2351B met andere tooien

	Mandstructuur	Vlechttechniek	Touwversieringen rondom mand	Veren van de ara, hokko en oropendola	Ara-staartveer aan de voorkant tooi	Arastaartveren rondom de mand
RV-07-175	Mand komt overeen met die van G2351B, zit bij RV-07-175 alleen op zijn kop.	X	-	-	-	-
RV-360-5673	Mand komt overeen met die van G2351B, zit bij RV-360-5673 alleen op zijn kop.	X	X	-	X	-
RV-1817-168	-	X	X	-	-	-
1/4651	-	X	X	Alleen de veren van de oropendola ontbreken bij 1/4651.	-	-
1/4652	?	?	X	Alleen de veren van de oropendola ontbreken bij 1/4652.	-	-
7/4463	?	?	X	-	X	-
40.0/ 5098A	-	X	X	Alleen de veren van de oropendola ontbreken bij 40.0/ 5098A.	X	-
40.0/ 8816C	-	-	-	Alleen de veren van de oropendola ontbreken bij 40.0/ 8816C.	X	-
Tooien Bonaparte	?	?	X	-	Deze tooien beschikken over geen enkele of over meerdere staartveren aan de voorkant.	X
9836	Mand komt overeen met die van G2351B, zit bij 9836 alleen op zijn kop.	X	X	-	-	X

A5697	X	X	X	-	X	-
H2379	X	-	?	-	X	-
694	-	?	-	-	Deze tooi beschikt over meerdere staartveren aan de voorkant.	X
370.393	X	-	X	-	X	-

Dit overzicht geeft weer in hoeverre de vergeleken verentooien wel of niet voor de belangrijkste eigenschappen overeenkomen met die van G2351B. Een 'x' betekent dat de desbetreffende tooi voor deze eigenschap volledig of in belangrijke mate overeenkwam met G2351B. Een '-' betekent dat de desbetreffende tooi voor deze eigenschap niet of nauwelijks overeenkwam met G2351. Een '?' betekent dat voor deze eigenschap op basis van het voor deze studie beschikbare beeldmateriaal niet te bepalen was of de desbetreffende tooi wel of niet deze eigenschap deelde met G2351B.

Conclusie

Een van de belangrijke discussiepunten aangaande G2351B is of de arastaartveren van deze tooi nu wel of niet authentiek zijn. Uit de bovenstaande vergelijking blijkt dat er wel degelijk authentieke Guyaanse tooien zijn met arastaartveren die los in het vlechtwerk zijn gestoken, namelijk die van Bonaparte, 9836 en 694. Echter, geen enkele van deze negentiende-eeuwse tooien beschikt net als G2351B over een enkele staartveer aan de voorkant van de tooi. De verentooien in bovenstaande vergelijking die wel een voorste staartveer hebben, beschikken weer niet over andere staartveren verspreid over de mand. Dit alles leidt tot de conclusie dat het onwaarschijnlijk is dat, op de voorste staartveer na, de arastaartveren van G2351B authentiek zijn. Dit impliceert dat deze staartveren oorspronkelijk bij G2348 hoorden.

De verentooien die de meeste kenmerken delen met G2351B zijn RV-360-5673, 7/4463, 40.0/5098A, 9836 en A5697, H2379 en 370.393. Deze negentiende-eeuwse en twintigste-eeuwse verentooien worden toegeschreven aan de Akawaio, Arawak, Atorai, Carib en Waiwai. De Arawak en Carib worden hierbij als enige stammen voor meerdere tooien genoemd. Daarmee zijn zij de belangrijkste kandidaten voor G2351B. Tegelijkertijd moeten daarbij een aantal belangrijke slagen om de arm worden gehouden. Ten eerste speelt het eerdergenoemde fenomeen dat naburige Guyaanse stammen vaak elkaars gebruiken overnamen. Zo kan een expert als Schlothauer bijvoorbeeld geen onderscheid maken tussen de door Bonaparte getekende tooien van de Arawak en

die van de Carib.⁶³⁸

De tweede slag om de arm is dat G2351B wel degelijk afkomstig kan zijn van de Atorai en Waiwai aangezien de Nederlandse kolonisten eind achttiende eeuw ook in contact stonden met deze stammen. De kans hierop is alleen minder groot aangezien de frequentie van dit contact kleiner was. Niettemin deelt G2351B overeenkomsten met de hierboven vergeleken tooien van de Atorai en Waiwai.

Het derde voorbehoud voor wat betreft een toeschrijving is dat G2351B een duidelijk afwijkend element kent, namelijk de lussen waaraan de orendolaveren vastzitten. Deze eenvoudige techniek was voor Schlothauer uniek en daarmee ook een raadsel. Zodoende is het voor hem onmogelijk om een toeschrijving te doen. Zowel de Akawaio, Arawak, Carib als de Warrau in het Guyaanse kustgebied komen voor Schlothauer in aanmerking voor G2351B.⁶³⁹ Deze scriptie neemt dit standpunt over en voegt daaraan toe dat de Arawak en de Carib de belangrijkste kandidaten zijn, maar dat tegelijkertijd naast de stammen die Schlothauer noemt ook de Atorai en Waiwai in aanmerking komen voor G2351B.

Conclusie

Het doel van deze scriptie was om meer te weten te komen over de herkomst van de verentooien van het Zeeuws Genootschap en om te achterhalen van welke Guyaanse indianenstammen deze tooien afkomstig zijn. Dit doel is behaald. Voor alle vier de verentooien is een klein groepje van Guyaanse stammen gevonden die als de vervaardigers van deze tooien in aanmerking komen. Voor G2350 en G2351A en B zijn dit de eerste stamtoeschrijvingen in de eeuwenlange historie van deze tooien, voor G2348 is de toeschrijving aan de Wayana gecorrigeerd. Deze toeschrijvingen zijn betrouwbaar aangezien de bevindingen van de verschillende hoofdstukken van deze scriptie met elkaar stroken. De materiële bestudering van G2348, G2350 en G2351A en B in hoofdstuk twee heeft geleid tot de vaststelling dat deze verentooien van Guyaanse makelij zijn. Hierbij konden kenmerken van de tooien worden gekoppeld aan bepaalde Guyaanse stammen als de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau. Deze stammen doken vervolgens ook op in het historisch onderzoek van hoofdstuk drie en vier. Daarna bevestigden de stilistische vergelijkingen van hoofdstuk vijf dat inderdaad de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau de belangrijkste kandidaten zijn voor de Zeeuwse tooien, aangevuld met

⁶³⁸ Rapport Schlothauer.

⁶³⁹ Idem.

een enkele andere stammen die ook al in hoofdstuk drie zijn opgemerkt. In de praktijk blijken de verschillende hoofdstukken van deze scriptie elkaar dus te bevestigen.

De kracht van dit onderzoek is dat het disciplines als antropologie, geschiedenis, kunstgeschiedenis en zelfs ornithologie met elkaar combineert. Dit was pure noodzaak aangezien de te bestuderen objecten, de Zeeuwse verentooien, geen deel uitmaken van de traditionele kunstgeschiedenis die zich richt op voorwerpen als schilderijen en hun iconografie. Tegelijkertijd levert het interdisciplinaire karakter van deze studie relevante inzichten op, ook vergeleken met bijvoorbeeld Calil Zarurs onderzoek naar verentooien. Dit laatste onderzoek heeft de antropologie als basis en kan daardoor als meer traditioneel worden beschouwd. Als antropoloog heeft zij zich ter plekke in de cultuur van de Bororo verdiept. Hierdoor was zij in staat om na te gaan hoe de door rood en zwart gekenmerkte beeldcultuur en de mythes van deze stam tot uiting kwamen in de verentooien van de Bororo. Een dergelijk antropologisch veldonderzoek lag buiten het bereik van deze scriptie aangezien het onmogelijk was om naar Guyana af te reizen en hier te verblijven onder de indianen. Wel is geprobeerd om voor deze scriptie dezelfde koppeling te leggen die Calil Zarur legde tussen de door haar in de verentooien aangetroffen vogelsoorten en de kosmologische betekenis die deze vogels voor de Bororo hadden. Deze poging is mislukt. Het aantal vogelsoorten dat door de geraadpleegde ornithologen kon worden gedetermineerd, en die verwerkt waren in de Zeeuwse tooien, is te beperkt om hieruit stamspecifieke legendes en mythes te destilleren. Tegelijkertijd was dit epistemologisch gezien een leermoment: waar Calil Zarurs strategie, te weten de bestudering van welke rol vogels spelen in de stamcultuur en hoe dit vervolgens tot uiting komt in de verentooien, wel werkte, werkte de omgekeerde variant van deze strategie niet. Het bleek voor de Zeeuwse tooien onmogelijk om de in de tooien verwerkte vogelsoorten vervolgens te kunnen koppelen aan de cultuur en mythologie van een specifieke Guyaanse stam.

In plaats van de aanpak van Calil Zarur is voor deze scriptie meer de 'materiële cultuurmethodologie van etnograaf Andreas Schlothauer gevolgd, met wie voor dit onderzoek nauw is samengewerkt. De eerste twee hoofdstukken van deze scriptie vormen een uitgebreide en systematische bestudering van de materiële aard van G2348, G2350 en G2351A en B. Waar bij Calil Zarurs onderzoek vooral de immateriële cultuur van de Bororo centraal stond in de vorm van legendes en mythes, staat in hoofdstuk één en twee van deze scriptie de materiële cultuur van de Guyaanse indianenstammen centraal. Door niet te kijken naar de kosmologische betekenis van de veren van een bepaalde vogelsoort maar door te focussen op hoe deze veren bijvoorbeeld zijn bevestigd aan de mand van een tooi, is er in hoofdstuk één en twee waardevolle informatie gevonden met betrekking tot de vraag van welke stammen de Zeeuwse tooien afkomstig zijn. Deze informatie is vervolgens uitgediept in hoofdstuk vijf waar de bestudering van de materiële cultuur van de Guyaanse stammen middels stilistische vergelijkingen is gecombineerd met een meer

kunsthistorische benadering. Deze combinatie is effectief gebleken. Met de stilistische vergelijkingen konden de materiaalstudies van hoofdstuk één en twee worden geverifieerd.

De aandacht voor de materiële cultuur van Guyaanse stammen in hoofdstuk één en twee heeft ook de foutieve reconstructies van de Zeeuwse tooien aan het licht gebracht. Deze ontdekkingen vormen samen met de stamtoeschrijvingen de belangrijkste onderzoeksresultaten van deze scriptie. Daar komt nog bij dat in hoofdstuk vijf nog meer Guyaanse verentooien uit museale collecties zijn onderzocht, onder andere van het Museum Volkenkunde, waarbij er ook vermoedens zijn gerezen dat deze tooien foutief zijn gereconstrueerd. Dit is geheel in lijn met het door Schlothauer beschreven, eeuwenoude Europese fenomeen van het foutief reconstrueren van Zuid-Amerikaanse verentooien. Deze constructiefouten, zoals tegengekomen bij sommige van de in hoofdstuk vijf beschreven Guyaanse verentooien, kunnen ongedaan gemaakt worden door de materiële aard van de desbetreffende tooien systematisch te bestuderen. Hierbij kan deze scriptie als voorbeeld dienen.

De derde pijler van deze multidisciplinaire scriptie is het historische onderzoek dat aan bod is gekomen in hoofdstuk drie en vier. Dit historische onderzoek is noodzakelijk aangezien de Zeeuwse tooien eeuwenoud zijn. Toen uit de materiële bestudering bijvoorbeeld naar voren kwam dat bepaalde details van G2348 aan de Warrau deden denken, was het cruciaal om na te gaan of de Nederlandse kolonisten destijds aan het einde van de achttiende eeuw ook in contact stonden met deze Guyaanse stam. Zodoende is voor hoofdstuk vier van deze scriptie een grote verzameling aan geschiedkundige bronnen, zowel hedendaagse als contemporaine, geraadpleegd om in kaart te brengen met welke Guyaanse stammen de kolonisten destijds contact hadden.

Het nut van de inventarisatie van Guyaanse stammen waarmee de Nederlandse kolonisten in contact stonden beperkt zich niet tot deze scriptie. Daar waar geraadpleegde bronnen als die van Whitehead (1988), Bos (1998) en Hulsman (2009) uitvoerig schrijven over de historische contacten tussen Nederlandse kolonisten en Guyaanse indianenstammen, is de systematische inventarisatie van deze contacten in deze scriptie, voor zover bekend, de eerste in zijn soort. Zodoende heeft het historische onderzoek van deze multidisciplinaire scriptie ertoe geleid dat de scriptie ook waardevol is voor historici die onderzoek doen naar de koloniale geschiedenis van Nederlands-Guyana. Zelfs voor economische historici kan deze scriptie nuttig zijn aangezien zij ook een inventarisatie geeft van de producten die de Nederlandse kolonisten met Guyaanse stammen vanaf de zestiende eeuw verhandelden. Hiervoor borduurt deze scriptie voort op het economisch-historisch onderzoek van Hulsman (2009) naar de handelscontacten tussen de kolonisten en inheemse stammen in Nederlands-Amazonia in de periode 1580-1680.

Naast de koloniale geschiedenis van Nederlands-Guyana in hoofdstuk vier heeft het historische onderzoek van deze scriptie zich in hoofdstuk drie verder gericht op de geschiedenis van

het Zeeuws Genootschap en die van haar schenkers Justus Tjeenk, Abraham Louijssen en Nicolaas Hugenholtz. Ook dit was cruciaal om meer te weten te komen over de herkomst van de Zeeuwse tooien. Het heeft geleid tot drie scenario's die in meer of mindere mate plausible verklaringen geven voor hoe G2348, G2350 en G2351A en B ooit vanuit Nederlands-Guyana in Zeeland terecht zijn gekomen. Deze scenario's zijn grotendeels tot stand gekomen op basis van informatie gevonden in de archieven van het Zeeuws Genootschap en de Middelburgse Commercie Compagnie. Van dat laatste instituut zijn onder meer scheepslogboeken doorgenomen waardoor een beeld ontstond van de Atlantische zeereis die de Zeeuwse tooien hebben meegemaakt. Wat dat betreft kan deze scriptie ook van nut zijn voor onderzoek naar de maritieme geschiedenis van Middelburg en Vlissingen en dan met name naar de trans-Atlantische driehoekshandel die deze geschiedenis heeft gekenmerkt.

Ook voor historici die geïnteresseerd zijn in de achttiende-eeuwse en negentiende-eeuwse historie van het Zeeuws Genootschap of in die van soortgelijke geleerde genootschappen als de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen kan deze scriptie nuttig zijn of. In dit kader zijn de verzamelzucht van het Zeeuws Genootschap aangaande exotica en de historische denkbeelden van het genootschap aangaande de indianen te West-Indië die in deze scriptie zijn beschreven relevant. Wat dat laatste thema betreft, zijn vooral de prijsvragen die het genootschap in de achttiende en negentiende eeuw heeft uitgeschreven, relevant. Deze zijn opgenomen in de bijlagen van deze scriptie. De bevindingen van het archiefonderzoek alsmede die van het historische onderzoek moeten worden gezien als de extra vruchten die het voor deze scriptie uitgevoerde multidisciplinaire onderzoek heeft afgeworpen.

Tot slot is het opvallend dat van de 99 geïnventariseerde Guyaanse stammen slechts enkele in aanmerking komen voor de verentooien van het Zeeuws Genootschap. Aangevuld met de Arecuna, Atorai, Macusi, Paravilhona, Waiwai, Wapishiana en Wayana zijn de Akawaio, Arawak, Carib en de Warrau de meest prominente kandidaten voor G2348, G2350 en G2351A en B. Deze stammen vielen vooraf al enigszins te verwachten aangezien de Zeeuwse tooien allemaal met de kolonies Demerary en Essequibo werden geassocieerd. Echter, wanneer de uitbundig gedecoreerde verentooi G2348 wordt vergeleken met de soberdere tooi G2350, dan is het niet zo evident dat deze tooien afkomstig zijn van dezelfde Guyaanse stammen of van stammen woonachtig in dezelfde regio. Dit scriptieonderzoek heeft echter aangetoond dat G2348, G2350 en G2351A en B meer met elkaar gemeen hebben dan dat wat onze Westerse ogen op het eerste gezicht zien. In die zin is het zeer wonderlijk dat juist het Zeeuws Genootschap de vier met elkaar verwante tooien ooit bij elkaar heeft gebracht en zij momenteel dus zijn verzameld in de collectie van het Zeeuws Museum. Daarbij is het niet meer dan terecht dat deze samenhangende verzameling van Guyaanse verentooien recentelijk is aangewezen als nationaal erfgoed. Tegelijkertijd gaat dit misschien niet ver genoeg. Niet alleen voor Nederland maar ook internationaal zijn G2348, G2350, G2351A en B zeer bijzonder. Wereldwijd zijn

er weinig musea die beschikken over Gyaanse verentooien die teruggaan tot de achttiende eeuw. Bovendien zijn deze verentooien ondanks het verstrijken van al die eeuwen grotendeels nog zo intact gebleven. Daarom stelt verenornamentenexpert Andreas Schlothauer, die in zijn loopbaan al honderden Zuid-Amerikaanse verenornamenten onder ogen heeft gekregen, in zijn rapport expliciet dat de Zeeuwse verentooien niet alleen nationaal maar ook werelderfgoed zijn. Achter die woorden schaarst deze scriptie zich volledig.

Bijlagen

Report RCMC, 2018.01 AM G2348, G2350,
G2351 im Zeeuws Museum Middelburg

RCMC gGmbH, Dr. Andreas Schlothauer, 3. Januar 2018

Federschmuck aus dem Küstengebiet Guayanas des 18. Jahrhunderts im Zeeuws Museum Middelburg, Niederlande

Adresse Abdij (Plein), NL-4331 BK, Middelburg, www.zeeuwsmuseum.nl
Kuratorin Caroline van Santen

Abb.1 Zeeuws Museum

Die **Terminologie** ist im Bereich von Federschmuck bisher nicht einheitlich. Verwendet werden in diesem Report die Worte »Feder-Band«, »Feder-Binde«, »Kopf-Reif« etc., die der Autor auch in seinen Artikeln für diese unterscheidbaren Typen benutzt.

Als **Ethnonyme** sind im folgenden verwendet: Arawak oder Lokono, Kariben oder Kalinya, Warao oder Warrau und Akawaio oder Kapon. (Mehr Informationen zu den Arawak und Kariben der Guayanas aus linguistischer Sicht bei Patte 2010.)

Die **Maßangaben** basieren zum Teil auf den Fotos und sind daher nicht immer exakt. Selbst wenn am Stück gemessen wurde, musste dabei auf dessen Zustand Rücksicht genommen werden. Es sind daher Abweichungen bis zu einem Zentimeter zu erwarten.

Verwendet werden folgende Kürzel: H = Höhe, B = Breite, L = Länge, D = Durchmesser.

Die **Analyse** der Objekte basiert im wesentlichen auf Fotos und der Untersuchung per Augenschein. Das Nachvollziehen der Herstellung ist so im Detail nicht möglich.

Anlass der Untersuchung war die folgende Mail von Jeroen Lesuis vom 3. Oktober 2017:

»As a Dutch master student at the University of Utrecht I am currently working on my thesis. The subject of this thesis are three indian headdresses that are in the collection of the Zeeuws Museum in Middelburg. These headdresses first came to the Dutch province of Zeeland in respectively 1776 and 1817 when they were sent to the science society of Zeeland, which is nowadays still the owner of the headdresses. This makes the hypotheses that the headdresses were sent from one of the colonies in Dutch-Guyana (Berbice, Demerary, Essequibo or Suriname). This makes it very likely that the headdresses, also given their style, originate from an indian tribe of the Guyana's (Acawai, Arawak, Carib, Warau, etc.).«

Die **Untersuchung** der Objekte fand am Dienstag 19. Dezember 2017 von 9.30 bis etwa 15.30 gemeinsam mit Jeroen Lesuis und der Middelburger Kuratorin Caroline van Santen statt.

Der erste Entwurf des **Reports** wurde Anfang Januar 2018 an beide verschickt und deren Anmerkungen Anfang Februar eingearbeitet. Die Kuratorin Caroline van Santen hat nach dem Besuch Anfang Januar 2018 einige fehlende Maße genommen und diese per Mail (11. Januar 2018) mitgeteilt. Diese sind im Text mit »(CvS 01/18)« gekennzeichnet. Aufgrund der Fragen von Jeroen hat der Autor einige Stellen präzisiert.

Empfehlung

Die Restaurierung der Stücke wird dringend empfohlen. Alle vier Objekte sind mit diesem Alter und der dafür ungewöhnlich genauen regionalen Zuordnung einmaliges Weltkulturerbe.

G2348: Hut der Arawak oder Warrau, Küstengebiet der Guayanas

Sammler »Nicolaas Hugenholtz, Demerary«

Dokumentierter Eingang 1817

Abb. 2 Hut der Arawak oder Warrau, vorgefundener Zustand (Inv. Nr. G2348)

Ergebnis in Kurzform

Die ursprüngliche Konstruktion wurde wieder hergestellt. Unklar ist noch, welche Feder-Stecker zum Stück gehören.

Datierung 1750 bis 1800

Seltenheit Singulär (weltweit nur ein Exemplar)

Erhaltungszustand mittel bis gut, eine Restaurierung wird dringend empfohlen.

	Maße	Material
Flechtwerk	H = 18 cm, B = 18 cm	Palmblattstreifen, Ischnosiphon
Platte	H = 38 cm, B = 5–6 cm	hellbraunes Holz
Bogen	L = 28 cm, B = 1–2 cm	hellbraunes Holz
Federn grün	L = 13–14 cm	Amazona sp., Schwanz oder Flügel
F. grün-rot		Amazona sp., Flügel
F. weiß		Amazona sp., Flügel Tapirage
Käferflügeldecke	L = 5 cm	Buprestidae (Euchroma gigantea)
Anhänger*	L = 14 cm bzw. 17 cm	Baumwolle, Wachs-Harz Gemisch, Federn

*»Länge des linken Anhängers ohne Federn 14 cm. Die Fadenkreuze sind 7,2 × 7,5 cm und die Röhre oberhalb der Fadenkreuze ist ca. 5 cm lang. Die Länge der Käferflügeldecken ist etwa 5 cm und die Feder etwa 30 cm lang.« (CvS01/18)

»Länge des rechten Anhängers ohne Federn 17 cm. Die Fadenkreuze sind 6,5 × 7 cm und die Röhre oberhalb der Fadenkreuze ist ca. 5,5 cm lang. Die Länge der Käferflügeldecken ist etwa 5 cm und die Feder etwa 23 cm lang.« (CvS01/18)

Technik

Der Hut besteht aus mehreren Elementen: dem Flechtwerk mit der Basis für die Feder-Stecker (A), einer Holz-Platte mit Bogen als Halterung für zwei Hülsen (B) und zwei Fadenkreuze, zwei auf dem Flechtwerk fixierten Feder-Bändern (C), mehreren Feder-Steckern (D) und drei im Nacken hängenden Feder-Bändern (E).

Element A: Flechtwerk mit Basis für die Feder-Stecker

Abb. 3 Element A: Flechtwerk mit Basis für die Feder-Stecker

Ein flexibles Material wurde zu schmalen Streifen (0,3 bis 0,4 cm) verarbeitet, die miteinander verflochten sind. Aus einem anderen stabileren Material ist als Ring der obere Abschluss gebildet, der von den flexiblen Streifen umgeben ist. (Dies ist wohl auch bei der Unterseite so. Hier wurde wegen der Fragilität des Stückes nicht fotografiert.)

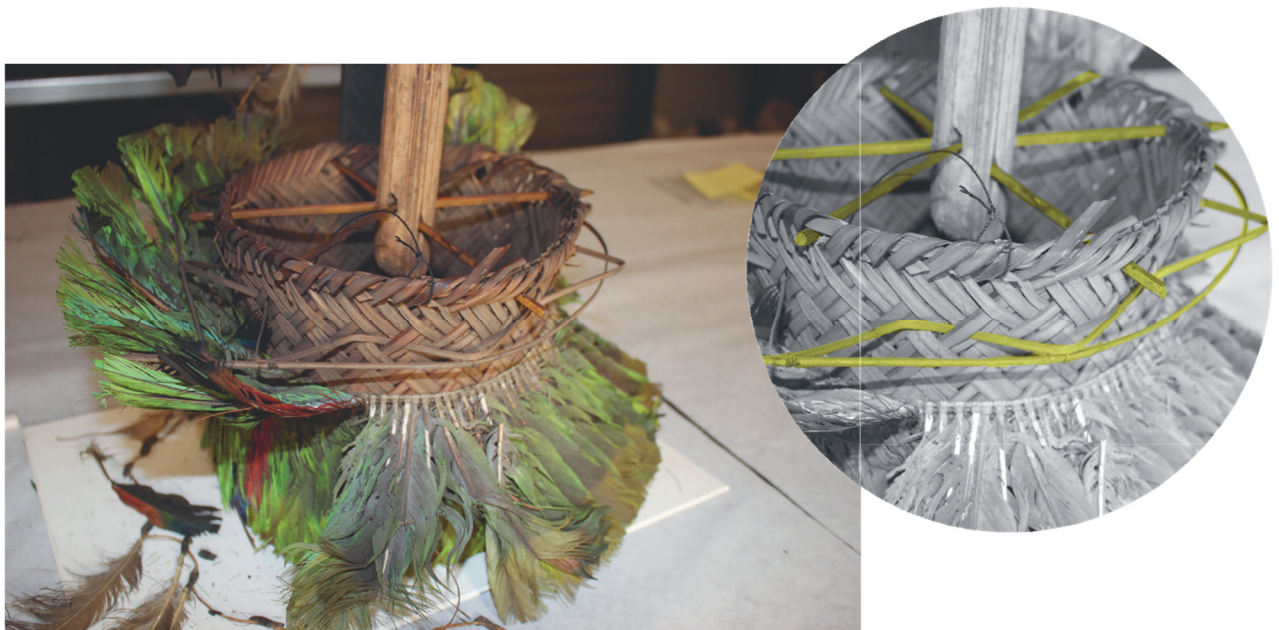

Abb. 4 Schlangenförmiger Streifen im Flechtwerk und Ring

Etwa zwei Zentimeter unterhalb des oberen Randes ist schlangenförmig ein Streifen im Flechtwerk befestigt, um den wiederum außen ein Ring aus dem gleichen Material gelegt ist (Abb. 4). Diese Konstruktion dient als Abstandhalter für das obere grüne Feder-Band, das dadurch leicht schräg vom Flechtwerk abstand.

Mit drei gespleissten Bambusstäben (ca. 20 cm lang) ist die kolbenartige Halterung der Feder-Stecker in der Mitte der Krone fixiert, indem diese durch den Kolben geschoben und mit den Enden in das Flechtwerk gesteckt sind (Abb. 4, vorgefundener Zustand Abb. 3). Dieser besteht aus einem leichten Material, ist etwa 15 Zentimeter lang sowie drei breit und erinnert an den dem inneren Teil eines Maiskolbens.

Element B: Holzkonstruktion mit Bogen, je zwei Hülsen, Fadenkreuzen und langen Federn

Abb. 5 Holzkonstruktion mit Bogen, je zwei Hülsen, Fadenkreuzen und langen Federn

Im rückwärtigen Bereich ist eine viereckige Holzkonstruktion befestigt, die in der oberen Hälfte im Innenbereich zackig eingesägt ist (Abb. 5).

Die hellbraune Platte ist in der unteren Hälfte ganz schwarz und im Rest links und rechts teil-symmetrisch mit schwarzen Mustern bemalt (z. B. Rauten). Besonders auffällig sind die beiden rund-dreieckigen Muster an der Basis des zackigen Einschnittes.

Die Körperbemalung der Arawak auf einem Ölgemälde der Herrnhuter Unitätsarchives um 1750 zeigt eine vergleichbare Formensprache (Abb. 6).

Abb. 6 Ölgemälde eines Arawak
im Unitätsarchiv Herrnhut, um 1750

rechts Abb. 5, Detail

Der ausgesägte Bereich bildet vier Etagen, der durch zwei paarweise seitliche Blöcke entsteht (Abb. 5, Detail). Die linke und rechte obere Seite der Platte enden in Zapfen, die in entsprechende Löcher des Bogens passen (Abb. 7).

Abb. 7 Der Bogen im vorgefundenen Zustand

Abb. 8 Tierkopf links (Reptil?)

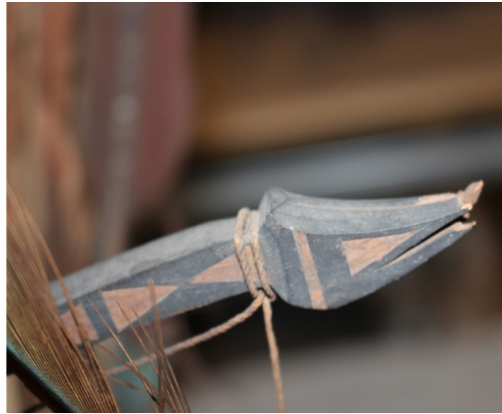

Abb. 9 Tierkopf rechts (Reptil?)

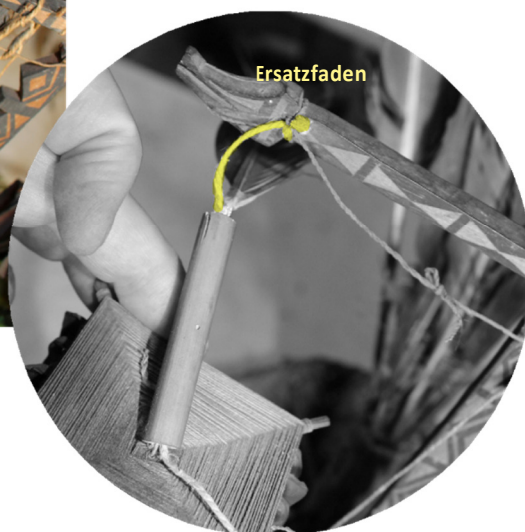
Der Bogen ist aus leichtem aber festen hellbraunen Holz. An beiden Enden sind unterschiedliche Tierköpfe (Reptilien?) ausgebildet (Abb. 8, 9). Die Ober- und Unterseite ist schwarz gefärbt und auf den beiden Seiten sind hellbraune Muster herausgearbeitet (Rauten bzw. Rauten, die durch schwarze Mittelstriche in Dreiecke geteilt sind). Die beiden viereckigen Löcher in der Mitte des Bogens passen in die zwei Zapfen der Holzplatte.

Mit einem durchlaufenden Faden waren an beiden Enden, kurz unterhalb der Tierköpfe, jeweils die Hülsen befestigt, an deren unteren Ende die beiden Fadenkreuze herabhängen. In jeder Hülse steckt im oberen Ende eine abgeschnittene Ara-Schwanzfeder, die nach oben herausragt (Abb. 5).

Abb. 10 Weißer Ersatz- und alter Originalfaden

An einem Ende ist der Faden gerissen, aber noch vorhanden, und am Bogen verknotet. Hier ist ein weißer Ersatzfaden gezogen worden (Abb. 10). Bei der Restaurierung kann dieser entfernt sowie der ursprüngliche und gerissene wieder eingezogen werden.

Das Fadenkreuz ist jeweils aus zwei quer übereinander gelegten Holzstäbchen hergestellt, die in der Mitte mit einem eigenen Faden fixiert und dann mit sehr dünnem ursprünglich weißem und heute hellbraun verfärbtem Baumwollfaden umwickelt sind. Diese Umwicklung erscheint auf der Oberseite der Stäbchen parallel und ist so dicht, dass vom Holz nichts mehr zu sehen ist (Abb. 10). Die Verknötung ist auf der Unterseite (Abb. 11).

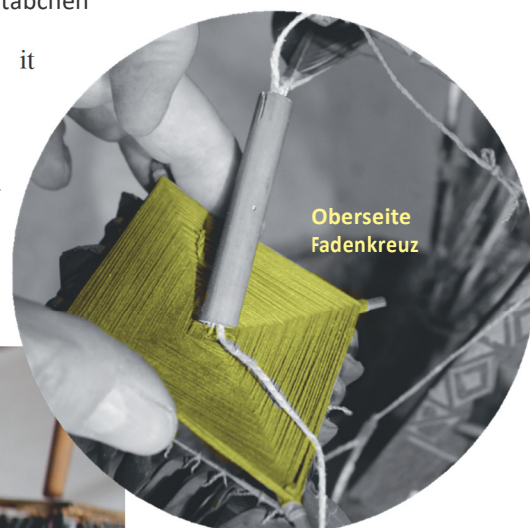

Abb. 11 Fadenkreuz Unterseite

Die vier Enden der beiden Stäbchen ragen mit einigen Millimetern aus der Umwicklung hervor. An diesen sind jeweils bei beiden Fadenkreuzen an allen vier Seiten Baumwollfäden mit je acht Käferflügeldecken (*Buprestidae, Euchroma gigantea*) befestigt, »nur auf einer sind es sieben, wobei klar erkennbar ist, dass einer fehlt.« (CvS 01/18) Die Flügeldecken hängen in den Laschen eines weiteren Fadens, der durch die Löcher in denselben gezogen und an den oberen Faden (einfach) geknotet ist (Abb. 11).

Durch die beiden viereckigen Löcher des Bogens waren zwei dünne Stoffstreifen gezogen. Diese bestehen aus dem gleichen Material wie der Streifen mit dem der Kolben an der Platte fixiert war (Abb. 7, 12). Die Streifen wurden in einer kleinen Plastiktüte verpackt und mit einem Zettel versehen.

Abb. 7 Löcher im Bogen mit Stoffstreifen

Die Fotos der Käferflügeldecken wurden mit denjenigen eines Objektes in der Naturhistorischen Abteilung des Hessischen Landesmuseums für Kunst und Natur verglichen (Inv. Nr. 156), das der damalige Kurator und Entomologe Michael Geisthardt 1980 bestimmt hat. Herangezogen wurden außerdem die Fotos weiterer Objekte mit Flügeldecken, die als *Euchroma gigantea* identifiziert sind: Inv. Nr. 399.63 Museum Volkenkunde Leiden, Inv. Nr. VA41b Ethnologisches Museum Berlin. In der historischen Literatur findet sich bei Richard Schomburgk folgender Hinweis zur damaligen Verbreitung des Käfers: »*Euchroma gigantea*. Ueber ganz Britisch-Guiana verbreitet, in den Wäldern an den Stämmen und Aesten der Bäume.« (Schomburgk 2010: 556).

Abb. 12 Band mit dem der Kolben an die Holzkonstruktion gebunden war

Element C: Zwei Feder-Bänder

Die beiden Feder-Bänder sind so auf das Flechtwerk aufgebunden, dass deren Basis sich gegenüberliegt (Abb. 4). Beide Teile wurden auf die gleiche Weise hergestellt. Über einen Basis-Faden aus Baumwolle klappten die Hersteller die einzelnen Spulen von grünen Federn von *Amazona* sp. und verknoteten die entstandene Lasche mit einem durchlaufenden Befestigungsfaden aus Baumwolle. Zur Vorderseite der Feder bildet dieser Knoten ein Kreuz (Abb. 13) und zur Rückseite verläuft der Faden parallel-übereinander liegend (Abb. 14).

Abb. 13 Befestigungsfaden
Feder-Vorderseite als Kreuz

Abb. 14 Befestigungsfaden zur Feder-Rückseite zur
parallel-übereinander liegend

Vorhanden ist auch ein Ausrichtungsfaden im oberen Drittel, um das obere grüne Feder-Band eng an den o. g. Ring des Flechtwerkes zu ziehen. Dieser ist gerissen und daher fällt die eine Hälfte des Feder-Bandes nach unten (Abb. 4). (Auf den Fotos des Autors ist nicht erkennbar, ob auch das untere Feder-Band einen Ausrichtungsfaden hat – davon kann allerdings ausgegangen werden.)

Verwendet wurden ausschließlich grüne und einige grün-rote Federn von *Amazona* sp. In Guayana leben mehrere Arten: *A. amazonica*, *A. dufresniana*, *A. farinosa*, *A. festiva*, *A. ochrocephala*. Ein Teil der Federn ist durchgehend dunkelgrün, diese können vom Schwanz- oder vom Flügel sein. Bei der Mehrzahl handelt es sich um dunkelgrüne Federn, die im oberen Drittel einen hellgrünen Bereich aufweisen. Dies sind Schwanzfedern z. B. von *Amazona ochrocephala* oder *A. farinosa*. Bei den grün-roten Federn ist noch genauer zu untersuchen (was mit den Fotos allein nicht möglich ist), ob es Schwanz- oder Flügel Federn sind, möglich wäre dann z. B. *A. amazonica*, *A. farinosa*, *A. ochrocephala*.

Element D: Feder-Stecker (13)

Die Spule der Ara-Schwanzfedern wurde jeweils quer abgeschnitten und in die Öffnung ein kurzer Holzstab gesteckt (Abb. 15 a, b). Es sind 13 Feder-Stecker von oben in den Kolben gesteckt; davon sind bei elf Stücken die Ara-Schwanzfedern verziert und bei zweien unverziert.

Abb. 15 a, b Basis zweier Feder-Stecker mit unterschiedlicher Umwicklung

Die Feder-Stecker unterscheiden sich in folgenden Details: der Feder (*Ara macao* oder *Ara chloroptera*); der Umwicklung des Überganges zwischen Holz und Spule und der Verzierung der Feder. Etliche Feder- spitzen sind durch angefügte, zackig beschnittene Federn verlängert (Abb. 16, Detail a) und auf den Kiel sind kleine farbige Ara-Federn geklebt sowie einige schwarze von *Cracidae* (Abb. 16, Detail b). Die eingeroll- ten, schwarzen Federn können z. B. vom Kopf des *Crax alector* oder *C. fasciolata* sein (Abb. 16, Detail c).

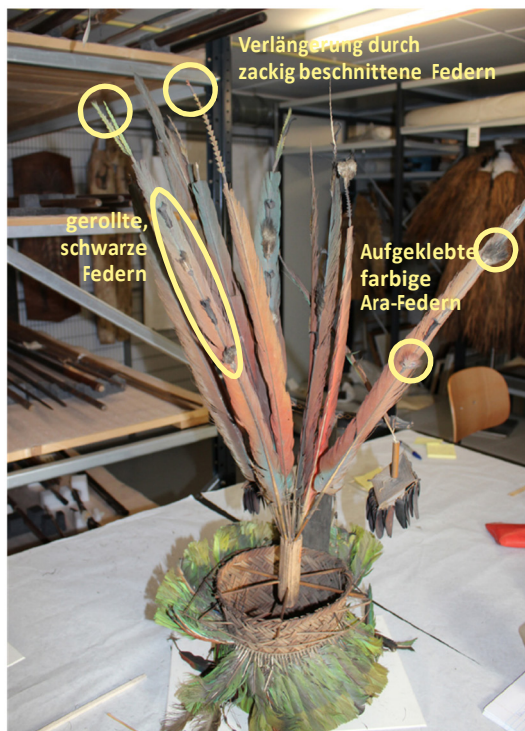

Abb. 16 Im Kolben eingesteckten Feder-Stecker

Nur ein Teil davon gehörte ursprünglich zu diesem Hut. Die Feder-Stecker von G2348 und G2351 sind gemeinsam zu betrachten sowie mit den oben genannten Merkmalen Gruppen ähnlicher Feder-Stecker zu bilden. Klar ist aufgrund der Löcher im Kolben, dass es eine bestimmte Anzahl von Steckern war. In dem Kolben befinden sich weitere sechs Löcher ohne Feder-Stecker (Zählung von Jeroen Lesuis).

Element E: Feder-Bänder als Anhänger

Abb. 17 Element 5: Feder-Bänder als Anhänger

Kleine Klumpen aus einem Gemisch von Wachs und Baumharz wurden als längliche Wülste um einen Baumwollfaden gerollt und jeweils eine Feder vom Flügel von *Amazona* sp. darin fixiert.

Abb. 18 Normale grüne und weiß verfarbte Tapirage-Feder von *Amazona* sp.

Die weißen Federn sind in Struktur und Länge fast gleich, daher wird davon ausgegangen, dass es sich um Tapirage-Federn von Amazonen handelt, die sich durch zu starke Lichteinwirkung von gelb-orange nach weiß veränderten (Abb. 18).

Erhalten sind vier Feder-Bänder unterschiedlicher Länge, davon sind zwei am Bogen befestigt (Abb. 5, Detail) und hingen beim Tragen über den Rücken. An einem Band finden sich 25 Harzklumpen, davon 21 mit Federn, am zweiten Band sind 18 Klumpen erhalten, davon sieben mit Federn, beim dritten sind es 11 Klumpen mit drei Federn und beim vierten sind es nur noch neun Klumpen. Alle Fäden scheinen gerissen zu sein und die frühere Länge ist nicht mehr feststellbar. Es ist also nicht klar, ob es zwei oder vier Feder-Bänder und wie lang diese waren.

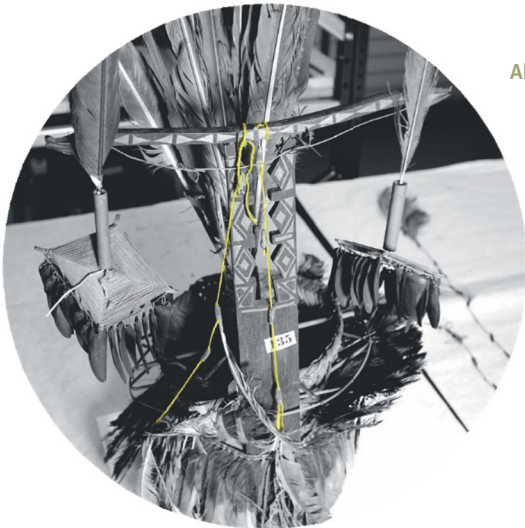

Abb. 5, Detail

Befestigung der beiden Feder-Bänder

Zusammenfassung G2348

Vorgefundener Zustand

Mit einem schmalen Streifen aus Stoff war das obere Ende der Holzplatte mit dem Kolben zusammengebunden (Abb. 4). Durch diesen waren nur zwei Stäbe gesteckt, ein dritter Stab befand sich im Flechtwerk ohne durch die Halterung geführt zu sein (Abb. 3). Der Bogen war nicht auf den beiden oberen Zapfen der Platte aufgesteckt (Abb. 2, Detail) und die drei anhängenden Feder-Bänder waren als Knäuel um den Bogen gewickelt (Abb. 2, Detail).

Wiederherstellung der ursprünglichen Konstruktion

Der dritte Stab wurde durch den Kolben gesteckt, das Knäuel der anhängenden Feder-Bänder entwirrt und der Stoffstreifen zwischen Holzplatte und Halterung entfernt, sodass die Zentrierung im Flechtwerk möglich war (Abb. 4).

Die Ordnung und Anzahl der Feder-Stecker, die ursprünglich in dem Kolben steckten, bleibt noch festzustellen. Nach der Zählung von Jeroen Lesuis sind es bei G2348 elf verzierte und zwei unverzierte Feder-Stecker sowie bei G2351 fünf verzierte und sechs unverzierte; insgesamt also 24. Eingesteckt in den Kolben sind bei G2348 insgesamt 13 Feder-Stecker, sodass sechs leere Löcher verbleiben.

Verbindung der Elemente A, B, C und E – Original

Die vier Elemente sind auf eine Art miteinander verbunden, die ein Verständnis der Konstruktion zeigt. Daher wird davon ausgegangen, dass deren konstruktive Verbindung seit dem Erwerb vor Ort nicht verändert wurde. Die Feder-Stecker (D) wurden für den Transport entfernt und es ist unwahrscheinlich, dass diese bei Ankunft in Europa korrekt eingesteckt wurden. Da es sehr einfach war, diese zu entfernen, ist auch die Wahrscheinlichkeit sehr hoch, dass über mehr als 200 Jahren in einem Museum etwas verändert wurde.

Besonderheiten

Auf dem Kolben für die Feder-Stecker ist ein bräunlich-oranges Etikett mit der schwarz aufgedruckten Nummer »438« aufgeklebt und auf der Holz-Platte ein Etikett aus hellbraunem Papier mit schwarz aufgedruckter Nummer »135«. Außerdem ist am oberen Rand ein gedrehter schwarzer Draht vorhanden.

Regionale Zuordnung

Da (bisher) keine vergleichbaren Stücke bekannt sind, ist eine sichere Zuordnung nicht möglich. Vermutet wird wegen der schwarzen Muster auf der Holzplatte als Hersteller eine der Arawak-Gruppen (Lokono) der Guayana-Küstengebietes.

Von diesem Objekttypus »Hut« gibt es nur ein weiteres vollständiges Exemplar, das sich jedoch in wichtigen Details unterscheidet. Es wurde um 1700 bis 1750 vom Urgroßvater des Samuel Ugglass gesammelt und befindet sich im Världskulturmuseum in Stockholm (Inv. Nr. 1800.04.0001). Der Autor hat bei diesem in einem Internet-Artikel 2008 eine Zuordnung zu den »Warrau« vorgeschlagen.

<https://www.about-africa.de/diverses-unsortiertes/543-feder-hut-der-warrau-surinam-oder-guayana>. Ein vergleichbarer Bogen mit zwei Fadenkreuzen, zwei Hülsen und Resten von Feder-Bändern befindet sich mit der Regionalangabe »Surinam*« im Museum Vokenkunde Leiden (Inv. Nr. 469.7).

Ursprünglich war dieser in der Sammlung des Mauritshuis in den Haag, und kam 1885 nach Leiden.

Da um das Jahr 1800 die Warrau und Arawak an der Küste schon seit längerem in Kontakt miteinander standen, kann das Wandern und die Adaption eines Objekttypus nicht ausgeschlossen werden. Der Typus »Krone« ist z. B. bei den Arawak, den Akawaio und den Kariben nachweisbar. Eine Festlegung ist bei diesem singulären Objekt nicht möglich.

Tragweise und Präsentationsvorschlag

Der Hut wurde auf dem Kopf getragen, sodass die Feder-Bänder als Anhänger auf dem Rücken hingen.

Restaurierungsvorschlag

Es sind einzelne grüne Federn vorhanden, die wieder befestigt werden können.

Der Faden am Bogen zur Befestigung der Hülsen und Fadenkreuze und der Ausrichtungsfaden bei dem oberen grünen Feder-Band ist gerissen.

Der Ring und die schlangenförmige Struktur ist wieder am Flechtwerk zu befestigen.

G2350 Krone der Kariben, Akawaio oder Arawak, Küstengebiet der Guayanas

Sammler »father Justus Tjeenk«

Dokumentierter Eingang »1776«

Herkunft »Indian headdress originating from Essequibo«

Abb. 19 Krone der Akawaio, Arawak oder Kariben

Ergebnis in Kurzform

Datierung 1725* bis 1776

Seltenheit Sehr selten. Einziges Exemplar diesen Typus.

Erhaltungszustand Mittel bis gut, eine Restaurierung wird dringend empfohlen.

Der zweite Feder-Stecker ist bei G2351, gehört aber zu G2350.

**Der Eingang in den Niederlanden ist für das Jahr 1776 dokumentiert. Die einzelnen Bestandteile der Krone wurden üblicherweise von dem jeweiligen Eigentümer und Nutzer in einem Korb aufbewahrt und nur das Flechtwerk anlässlich der Feste jeweils neu hergestellt. Daraus ergibt sich, dass die Bestandteile unterschiedlich alt sein können. Auch ein Vererben einzelner Teile kann nicht ausgeschlossen werden. Der Autor ist von einem Lebensalter des Herstellers*

von 50–80 Jahren ausgegangen. Markiert soll mit dieser Zahl aber vor allem werden, dass sich traditioneller Federschmuck damals innerhalb von 50 Jahren nicht deutlich veränderte (2–3 Generationen).

	Maße	Material
Flechtwerk	D (mit Krempe) = 26 cm D Innen = 18 cm, H = 12 cm	Zwei Streifenarten: stabil bzw. flexibel
Hülsen:	L = 16 cm, B = 0,5 cm	Bambus bzw. Pfeilrohr
»Binde«*	L = 53 cm, B = 6 cm	Baumwolle
F. schwarz	L = 3 cm	Cracidae oder Ramphastidae, Körper
F. rot	L = 5 cm	Ara macao oder A. chloroptera, Flügel
F. grün	L = 11 cm	Amazona sp., Schwanz oder Flügel

**»Das weiße Textil ist ca. zwei cm breit und das dunkelbraune ca. 4 cm; beide zusammen sind also sechs cm breit und 53 cm lang (ohne die Schnüre).« (CvS01/18)*

Technik

Die Krone besteht aus drei Elementen: einem Flechtwerk mit Krempe und zwei Hülsen (A), einer Feder-Binde (B) und einem Feder-Stecker (C).

Element A: Flechtwerk mit Krempe und zwei Hülsen

Zwei verschiedene Materialien wurden zu schmalen Streifen (0,3 bis 0,4 cm) verarbeitet. Die stabilen Streifen bilden die kreisförmige Struktur, während die flexiblen Streifen diese querlaufend verbinden. Den oberen Abschluss bildet eine etwa drei Zentimeter breite Krempe (Abb. 20).

Abb. 20 Flechtwerk mit Krempe

Die beiden Hülsen sind auf der Rückseite im Abstand von sechs Zentimetern durch die Krempe gesteckt und in der Mitte sowie unten durch die Schnüre der Feder-Binde fixiert (Abb. 21).

Abb. 21 Befestigung der Hülsen

Element B: Feder-Binde

Der grob zugeschnittene textile Träger aus brauner Baumwolle, der einem europäischen Gewebe ähnelt, ist etwa sechs Zentimeter breit und 53 cm lang (ohne Schnüre), und an beiden Enden um neun Zentimeter lange Holzstäbe genäht. Auf das Textil ist als unterer Abschluss ein weiß gefärbtes etwa zwei Zentimeter breites, stärkeres Gewebe befestigt, das eine kompliziertere Webstruktur aufweist (**Abb. 22**).

Abb. 22 Textiler Träger aus brauner Baumwolle mit weißem unteren Abschluss

Es endet nicht bei den beiden Holzstäben, sondern läuft über diese hinweg und schließt mit Schnüren ab, die miteinander verknötet sind und den unteren Teil der Feder-Binde fest an dem Flechtwerk fixiert. Auch die unteren Enden der beiden o. g. Hülsen sind dadurch fixiert (**Abb. 21**).

Auf den textilen Träger sind ziegelartig überdeckend vier Feder-Bänder aufgenäht. Oberhalb des weißen Gewebes folgte ursprünglich ein Bereich aus schwarzen Federn (*Cracidae?*), von denen nur noch Reste erhalten sind. Darüber liegen zwei rote Feder-Bänder aus Federn des Ara (*macao* oder *chloroptera*) und den oberen Abschluss bildet ein grünes Feder-Band aus Schwanz(- und Flügel?)federn von Amazonen (**Abb. 23**).

Abb. 23 Schwarze, rote und grüne Feder-Bänder

Die Feder-Bänder sind jeweils wie folgt hergestellt:

Um einen Basis-Faden aus Baumwolle wurden jeweils die Spulen der Federn geklappt und die entstehende Lasche mit einem durchlaufenden Befestigungsfaden aus Baumwolle fixiert. Nur bei dem grünen Feder-Band gibt es in einer Höhe von ca. sieben bis acht Zentimetern zusätzlich einen durchlaufenden Ausrichtungsfaden aus Pflanzenfaser, der durch den jeweiligen Kiel gestochen wurde (nicht verknötet).

Abb. 21, Detail Fixierung der beiden Hülsen

Die auslaufenden Fäden der Feder-Bänder sind zu Schnüren zusammengefasst und miteinander verknotet, wodurch der obere Teil der Feder-Binde fest mit dem Flechtwerk verbunden ist. Auch die o. g. Hülsen sind dadurch zusätzlich fixiert (**Abb. 21**).

Element C: Feder-Stecker

Abb. 24 Rechts Hülse mit Feder-Stecker

Abb. 25 Linke Hülse leer

Abb. 26 Linke Hülse mit Feder-Stecker

Die Spule einer Ara-Schwanzfeder (*macao* oder *chloroptera*) ist quer durchschnitten und ein kleiner Holzstab in die Öffnung gesteckt. Am unteren Ende sind noch wenige ca. drei Zentimeter lange Federn (*Ara sp.?*) vorhanden, ursprünglich waren es mehr, die eine kleine Rosette bildeten (**Abb. 24**). Die Ara-Schwanzfeder ist abgebrochen und die Fahne hat ihre nach oben gerichtete Struktur teilweise verloren, wodurch diese breiter erscheint (**Abb. 25**). In der zweiten Hülse war ebenfalls ein Feder-Stecker, der sich aktuell nicht hier sondern bei G2351 befindet (**Abb. 26**, »Nr. 4«).

Zusammenfassung G2350

Verbindung der Elemente A und B – Original

Flechtwerk, Hülsen (A) und Feder-Binde (B) sind auf eine Art miteinander verbunden, die ein Verständnis der Konstruktion zeigen. Daher wird davon ausgegangen, dass diese Verbindung seit dem Erwerb vor Ort nicht verändert wurde.

Besonderheiten

Im weißen Bereich der Feder-Binde klebt ein altes Etikett aus bräunlich-orangem Papier mit der schwarz aufgedruckten Nummer »439«, und auf der Krempe rechts neben der Hülse ein alter Etikettrest aus hellbraunem Papier mit schwarz aufgedruckter Nummer »?36«.

Regionale Zuordnung

In Museumssammlungen sind ähnliche Kronen mit Krempe und Feder-Binde mehrfach vorhanden. Die Auswertung in der »Amazonas-Datenbank« des Autors vom 11. Februar 2018 ergab 25 Objekte (Suchbegriffe »Krone« und »Akawaio« bzw. »Arawak« bzw. »Kariben«). Keine dieser Kronen weist zwei Hülsen im Flechtwerk auf und Feder-Stecker waren nur bei dreien vorhanden (Inv. Nr. 360.5673 Leiden; Inv. Nr. 5078 Lons-le-Saunier; Inv. Nr. 9836 Rotterdam). Die regionalen Zuordnungen fehlen meist oder sind ungenau z. B. »Surinam«. Das liegt daran, dass fast die Hälfte der Kronen aus älteren Sammlungen anderer Museen übernommen wurde. So kamen die acht Kronen des Tropenmuseum Amsterdam im Jahr 1910 anscheinend ohne weitere Informationen aus dem Ethnographisch Museum Artis. Das gleiche gilt für das Stück mit der Inventarnummer 360.5673 des Museum Volkenkunde Leiden, das im Jahr 1882 aus dem Bestand des Kabinettt voor Zeldzaamheden in den Haag kam, und auch für die Inventarnummer Am225 im Ethnologischen Institut der Universität Göttingen, das nur als »alte Sammlung« ausgezeichnet ist. Von zuverlässigen Sammlungsangaben kann überhaupt nur bei zwei Kronen ausgegangen werden. Die eine ist aus der Sammlung der Gebrüder Penard mit Museumseingang 1904 (Inv. Nr. 1817.168 Leiden) und die andere wurde in den Jahren 1951–52 von Audrey Butt Colson bei den Akawaio im Gebiet des oberen Mazaruni gesammelt (Inv. Nr. 1954.2.105 Oxford). Definitiv falsch sind folgende Zuordnungen: »Gavios Pará« im Musée des Beux-Arts Lons-le-Saunier (Inv. Nr. 5078) und »Wayana« im Lindenmuseum Stuttgart (Inv. Nr. 96223, 96231). Bisher ist kein zuverlässig zugeordnetes Referenzstück vorhanden, das eine Entscheidung erlauben würde, von welcher Ethnie die Krone in Middelburg (Inv. Nr. G2350) hergestellt wurde. In der Literatur sind die Schilderungen zu allgemein, um sicher unterscheidbare Merkmale erkennen zu können.

Ein Grund kann auch sein, dass es solche Unterscheidungsmerkmale im 19. Jahrhundert schon nicht mehr gab, da ein Austausch von Techniken stattgefunden hatte. Die drei Ethnien waren in diesem Gebiet schon lange in Kontakt und lebten zeitweise friedlich als Nachbarn in einem staatenähnlichen Gebilde mit europäischen Einflüssen. Eine kulturelle Differenzierung ist eventuell deshalb gar nicht möglich.

Typus: »Krone mit Krempe und Feder-Binde«

Suchworte: »Akawaio«, »Arawak«, »Kariben« (mit den Sammlungsangaben der Museen)

Stadt	Inv. Nr.	Hülsen	Region	Ethnie	Eingang
Amsterdam	2412.02	---	Surinam	—	1955
	2412.03	---	Surinam	—	1955
	A5557	—	—	—	1910 (Artis)
	A5596	—	—	—	1910 (Artis)
	A5597	—	—	—	1910 (Artis)
	A5698	—	—	—	1910 (Artis)
	A5699	—	—	—	1910 (Artis)
	A6174e	—	—	—	1910 (Artis)
	A6174f	—	—	—	1910 (Artis)
	A6174g	—	—	—	1910 (Artis)
	H2379	—	(Rio Poika)	(Kariben)	1910 (Haarlem)
Göttingen	Am225	—	—	—	alte Slg.
Herrnhut	168	—	Nicaragua	Misquito	—
Köln	694	—		Arawak/Kariben	1902
Leiden	360.5673	Stecker	Surinam	—	1882 (KvZ)
	370.393	—		Arawak/Kariben	1883 (IKA)
	399.63	—	Surinam	Arawak/Kariben	1883
	1817.168	—	Surinam	Kalinya	1912 Penard
Lons-le-Saunier	5078	Stecker	Para	Gavios	—
Neuchâtel	oNr.	—	—	—	—
Oxford	1954.2.105		Guyana	Akawaio	ges. 1951–52
Paris	71.1883.60.6	—	Franz.Guy.	Galibi	1883
Rotterdam	9836	Stecker	Surinam	Kariben	1904
Stuttgart	96223	—	Surinam	Wayana	1920
	96231	—	Surinam	Wayana	1920

Tragweise und Präsentationsvorschlag

Die Krone wurde so auf dem Kopf getragen, dass sie von vorn gesehen leicht schräg nach hinten geneigt war und die beiden Feder-Stecker hinter dem Kopf des Trägers aufragten.

Restaurierungsvorschläge

Der gerissene Ausrichtungsfaden des grünen Federn-Bandes ist wieder herzustellen, wodurch das Feder-Band wieder an der Krempe anliegen würde.

Die Schnüre der Feder-Binde wurden später nach innen um das Flechtwerk und von aussen um eine der Hülsen gewickelt (Abb. 26b). Letzteres schadet den kurzen Federn des Feder-Steckers (Abb. 24). Beim Tragen hingen die Schnüre ursprünglich im Nacken bzw. auf den Rücken.

Der zweite Feder-Stecker ist wieder in die Hülse zu stecken, sie befindet sich derzeit bei G2351 (Abb. 26).

G2351 Krone der Kariben oder Arawak und Kopf-Reif der Kariben,
Arawak oder Warrau?, Küste der Guayanas

Sammler »Louijssen, Vlissingen«

Dokumentierter Eingang »1776«

Herkunft »Indian headdress originating from Essequibo«

Abb. 27 Krone und Kopf-Reif miteinander verbunden

Ergebnis in Kurzform

Datierung 1725* (siehe G2350) bis 1776

Seltenheit Sehr selten. Einzige Exemplare
diesen Typus des 18. Jahrhunderts.

Erhaltungszustand mittel bis gut, eine
Restaurierung wird dringend empfohlen.

Die Krone und der Kopf-Reif kamen schon
miteinander verbunden in die Niederlande
und wurden unter einer Inventarnummer
geführt (Abb. 27, 28).

Abb. 28 Unten der Kopf-Reif und oben die Krone, noch miteinander verbunden

Die beiden Stücke wurden während der Untersuchung voneinander getrennt und der Verbindungsfaden in einem Plastiktütchen mit entsprechendem Text verwahrt (Abb. 29, 30). (Ein zweiter Verbindungsfaden ist rezent und wurde ebenfalls dokumentiert und aufbewahrt.) Im weiteren Text ist der Kopf-Reif G2351(a) und die Krone G2351(b).

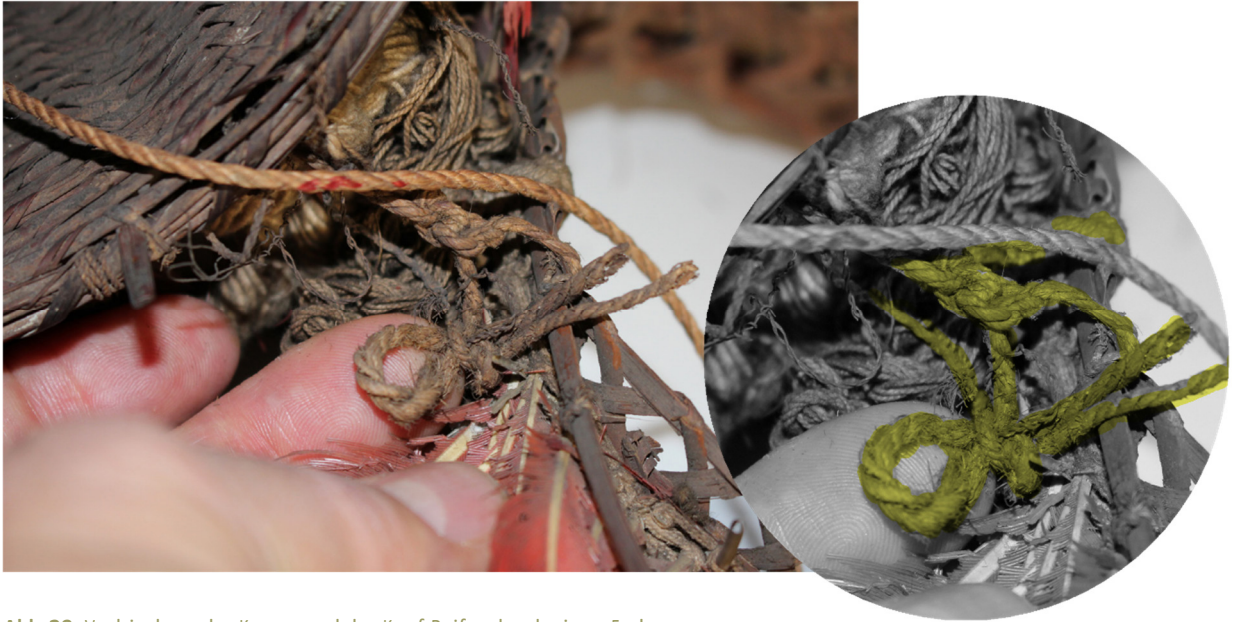

Abb. 29 Verbindung der Krone und des Kopf-Reifes durch einen Faden

Abb. 30 Faden

G2351(a) – Kopf-Reif

Abb. 31 Kopf-Reif, Inv. Nr. G2351(a)

	Maße	Material
Flechtwerk	D = 17–18 cm, Höhe = 4 cm	flexible Streifen
F. rot	L = 8 cm	Eudocimus ruber, Flügel
F. rot-schw.	L = 11–12 cm	Eudocimus ruber, Flügel

Der Kopf-Reif besteht aus zwei Elementen: einem Flechtwerk **(A)** und einem Bündel von Feder-Bändern **(B)**.

Element A: Flechtwerk

Zwei verschiedene Materialien wurden zu schmalen Streifen (0,3 bis 0,4 cm) verarbeitet. Drei stabile Streifen bilden die kreisförmige Struktur, während die flexiblen Streifen diese querlaufend verbinden (Abb. 32).

Abb. 32 Das Flechtwerk des Kopf-Reifes

Am oberen und unteren Rand ist aus letzteren je ein Ring vertikal angesetzt, der durch eine schlangen-artige Struktur am Reif fixiert ist (vgl. die oben beschriebene Technik bei G2348). Die Feder-Bänder wurden dadurch beim Tragen in Position gehalten (Abb. 31, 33).

Abb. 33 Ring und schlangenartige Struktur, voneinander getrennt

Element B: Feder-Bänder

Um einen Basis-Faden aus Baumwolle wurden jeweils die Spulen der Federn geklappt und die entstehende Lasche mit einem durchlaufenden Befestigungsfaden aus Baumwolle fixiert. Die roten und rot-schwarzen Federn sind vom Flügel des *Eudocimus ruber*. Von letzteren hat jeder Ibis sechs Stück pro Flügel. Die etwa zwanzig roten mit schwarzer Spitze sind etwas länger und zackig beschnitten. Wie Jeroen Lesuis in seinem Kommentar zum ersten Entwurf dieses Reports richtig anmerkte, sind die Abstände zwischen den schwarz-roten Federn unregelmäßig (Abb. 31). Entweder gab es mehr davon oder die Anordnung ist verrutscht. Die genaue Anzahl der Feder-Bänder war aus restauratorischen Gründen nicht feststellbar, geschätzt sind es 10 bis 20.

Abb. 34 Knäuel der Bänder im Nackenbereich

Zusammenfassung G2351(a)

Verbindung der Elemente A und B – Original

Flechtwerk und Feder-Bänder sind auf eine Art miteinander verbunden, die ein Verständnis der Konstruktion zeigen. Daher wird davon ausgegangen, dass die konstruktive Verbindung dieser Teile seit dem Erwerb vor Ort nicht verändert wurde.

Regionale Zuordnung

In Museumssammlungen ist ähnlicher Kopfschmuck nur noch drei Mal vorhanden. Das ähnlichste Stück befindet sich im Überseemuseum Bremen (Inv. Nr. C8219) mit den Informationen »Guayana, Herr Delius, 1840«. Bei dem Kopf-Band (der Reif fehlt) des Ethnologischen Museums Berlin (Inv. Nr. VB155), der zwischen 1801–1812 von Friedrich Wilhelm Sieber gesammelt wurde und im Jahr 1818 von Johann Centurius von Hoffmannsegg (1766–1849) dem damaligen Königlich-Preußischen Museen vermacht wurde, gibt es keinerlei regionale Angaben. Das dritte Stück ist eine Kopf-Binde, d. h. es konnte ohne Flechtwerk getragen werden. Es befindet sich im Museum Volkenkunde Leiden und kam mit der Information »West Indie« im Jahr 1907 in die Sammlung, ist aber deutlich älter. Eine ethnische Zuordnung ist auch in diesem Fall nicht möglich, da es keine sicher bestimmten Vergleichsstücke gibt. In Frage kommen mindestens die Arawak, Kariben oder Warrau des Küstengebietes der Guayanas.

Tragweise und Präsentationsvorschlag

Die Kopf-Reif lag im Stirnbereich um den Kopf wie ein Heiligenschein.

Restaurierungsvorschläge

Die beiden Ringe mit den schlangenartigen Befestigungen haben sich teilweise vom Reif abgelöst.

Die Verbindungen sind wieder herzustellen (Abb. 33).

Im Nackenbereich sind die auslaufenden Schnüre der Feder-Bänder zu entwirren. Diese hingen im Nacken des Trägers (Abb. 34).

G2351(b) – Krone

Abb. 27 Krone und Kopf-Reif

	Maße	Material
Flechtwerk	D = 22 cm (mit Krempe ca. 2 cm) D = 18 cm (innen), H = 9,5 cm	stabiler und flexibler Streifen
Federn schwarz	L = 4 cm	<i>Cracidae</i> (1)
Federn rot	L = 4 cm	<i>Ara macao</i> , Flügel oder Körper (4)
Federn gelb	L = 12-14 cm	<i>Psarocolius sp.</i> , Schwanz (1) <i>Ara macao</i> , <i>A. choloroptera</i> , Schwanz (1)

Der Kopf-Reif besteht aus drei Elementen: einem Flechtwerk (A), einem Bündel von Feder-Bändern (B) und derzeit elf Feder-Steckern (C).

Element A: Flechtwerk

Zwei verschiedene Materialien wurden zu schmalen Streifen (0,3 bis 0,4 cm) verarbeitet. Die stabilen Streifen bilden die kreisförmige Struktur, während die flexiblen Streifen diese querlaufend verbinden. Am oberen Rand ist eine etwa zwei Zentimeter breite Kempe ausgebildet (Abb. 36).

Abb. 36 Flechtwerk der Krone mit Feder-Bändern

Element B: Feder-Bereich

Den unteren Abschluss bildet ein Strang aus weißen Baumwollfäden, der im Nackenbereich in einem Knäuel endet (Abb. 37, 38).

Abb. 37 Feder-Bänder und Strang aus Baumwolle

Darauf folgen sechs Feder-Bänder, ein schwarzes (*Cracidae*), vier rote -Bänder mit Federn vom *Ara macao* und ein gelbes Band mit Federn des *Psarocolius decumanus* oder *P. viridis* (mit einer roten Ara-Schwanzfeder), die jeweils an zwei etwa 14 Zentimeter langen Holzstäben verknotet sind. Deren oberes Ende steckt in der Krempe, das untere im Flechtwerk (**Abb. 37**). Bei dem gelben Feder-Band sind zusätzlich zum verknoteten Befestigungsfaden etwa acht weitere Baumwollfäden auf einfache Art (ohne Knoten) um den jeweiligen Kiel geschlungen, was die Federn zu einem kompakteren Verbund ausrichtet (**Abb. 38**). Die Feder-Bänder sind jeweils gleich aufgebaut. Um einen Basis-Faden aus Baumwolle wurden jeweils die Spulen der Federn geklappt und die entstehende Lasche mit einem durchlaufenden Befestigungsfaden aus Baumwolle fixiert. Jeroen Lesuis konnte auf einem seiner Fotos auch bei den gelben Federn im oberen Bereich einen Ausrichtungsfaden erkennen.

Abb. 38 Gelbes Feder-Band mit Baumwollfäden

Element C: Feder-Stecker (11)

Die Feder-Stecker sind derzeit unregelmäßig in das Flechtwerk gesteckt (**Abb. 39**) und die darunter liegenden Feder-Bänder wurden dabei nicht beachtet (**Abb. 37, 38**). Ein Hinweis, dass die Positionen nicht vom Hersteller und Nutzer, sondern willkürlich und unwissend von europäischer Hand gewählt wurden.

Abb. 39 Positionen der Feder-Stecker in der Krone

Die Feder-Stecker unterscheiden sich in folgenden Details: der Feder (*Ara macao* oder *Ara chloroptera*); der Umwicklung des Überganges zwischen Holz und Spule und der Verzierung der Feder. Einige Federspitzen sind durch angefügte, zackig beschnittene Federn verlängert (**Abb. 40**) und auf den Kiel sind kleine farbige Ara-Federn geklebt sowie auch einige schwarze von *Cracidae* (**Abb. 41**). Die eingerollten, schwarzen Federn können z. B. vom Kopf des *Crax alector* oder *C. fasciolata* sein.

Nur ein Teil davon gehörte ursprünglich zu dieser Krone. Die Feder-Stecker von G2348 und G2351 sind gemeinsam zu betrachten und Gruppen zu bilden.

Abb. 40 Feder-Stecker mit gezackten Spitzen

Abb. 41 Feder-Stecker mit aufgeklebten Federn

Zusammenfassung G2351(b)

Verbindung der Elemente 1 und 2 – Original

Flechtwerk (A) und Feder-Bereich (B) sind auf eine Art miteinander verbunden, die ein Verständnis der Konstruktion zeigen. Daher wird davon ausgegangen, dass die konstruktive Verbindung dieser Teile seit dem Erwerb vor Ort nicht verändert wurde.

Besonderheiten

Im Innenbereich des Flechtwerkes klebt ein altes Etikett aus bräunlich-orangem Papier mit der schwarz aufgedruckten Nummer »440«.

Regionale Zuordnung

Die Konstruktion des Feder-Bereiches ist ungewöhnlich einfach, üblich ist bei vergleichbaren Kronen ein textiler Träger, auf welchen die Feder-Bänder aufgenäht sind. Auch die Technik bei dem gelben Feder-Band ist ungewöhnlich. Eine ethnische Zuordnung wird derzeit nicht möglich sein, da es keine Vergleichsstücke mit dieser einfachen Technik gibt. In Frage kommen mindestens die Arawak, Kariben, Akawaio oder Warrau des Küstengebietes der Guayanas.

Tragweise und Präsentationsvorschlag

Die Krone wurde so auf dem Kopf getragen, dass sie von vorn gesehen leicht schräg nach hinten geneigt war. Die jetzige Anordnung der Feder-Stecker entspricht nicht der ursprünglichen und es ist zunächst festzustellen, ob überhaupt Feder-Stecker zu der Krone gehörten. Jeroen Lesuis hat in einem Kommentar zum ersten Entwurf dieses Reportes als Argument für die Variante »kein Feder-Stecker zur Krone zugehörig« vorgetragen, dass aus ästhetischer Sicht diese Feder-Stecker einen unlogischen Kontrapunkt zu der aufragenden frontalen roten Ara-Feder bilden. Roland Bonaparte hat 1884 in einem Buch sieben Kronen abgebildet, die »Kalina« (Kariben) und »Arawak« aus Surinam trugen, welche zur Weltausstellung im Jahr 1883 nach Amsterdam gekommen waren. Sechs davon sind mit Feder-Steckern und bei vieren von diesen sind im frontalen Bereich des Feder-Bandes längere Federn vorhanden, die über die restlichen desselben herausragen. Zu den Stücken schreibt Bonaparte: »*Cette coiffure se compose d'une couronne en osier tressé, dans laquelle sont plantées des pennes de perroquets et d'autres oiseaux aux plumages voyants.*« (Fußnote 2: »Voire planches A á G.« Bonaparte 1884: 51) Die Variationsbreite der Kronen hinsichtlich der Wahl der Federn und des Aufbaus ist erheblich. Unterschiede zwischen der Krone des einen Arawak und den sechs Kronen der fünf Kalina sind für den Autor nicht ersichtlich.

Abb. 43 Krone mit neun Feder-Steckern und frontalen langen Federn des Kalina Pierre Miharoe, 1883 (Bonaparte 1884: Tafel C)

Restaurierungsvorschläge

Die roten Feder-Bänder sind wieder nach oben auszurichten, diese zeigen teilweise die Innenseite. Das gelbe Feder-Band ist zu tief nach unten verrutscht, wodurch die Federn teilweise unterhalb der Krempe liegen und die Spitzen abgebrochen sind. Das Knäuel von Baumwollschnüren im Nackenbereich ist zu entwirren. Die Feder-Stecker gehören wenn, dann nur zum Teil zum Stück und sind ganz neu anzuordnen.

Literatur

Bonaparte, Roland: *Les habitants de Suriname a Amsterdam*, Paris 1884.

Patte, Marie-France: *Arawak vs. Lokono. What's in a name?* In: Nicholas Faraclas et al.: *In a sea of heteroglossia*, FPI–UNA, S. 75–86, 2010.

Schomburgk, Richard: *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840–1844*, Band 3, Cambridge 2010.

Aan het Zeeuws Genootschap ingezonden prijsvragen en conceptprijsvragen in de periode 1769-1860 met als (in)direct onderwerp West-Indië.⁶⁴⁰

Prijsvraag 3

‘Welke zijn de Ziekten en Kwaalen der Negers in de Nederlandsche Volksplantingen in de West-Indien? Welke zijn de uit- en inwendige teekenen, van zulke derzelve, die, zonder behulp, van eenen ervaren Genees- of Heelmeester, door Planters, of Directeuren, kunnen geneezen worden, en welke middelen moeten zij daar toe gebruiken? En welke zijn die Ziekten of Kwaalen, wier geneezing boven hun vermogen is? (Men vordert hier op een Antwoord, geschikt, naar de bevatting, van zulken, die in de Genees- en Heelkunde, geheel onbedreeven zijn.’

Conceptprijsvraag 22

‘Hoedanig behoorde de schikking te wezen, naar welke de hervormde godsdienst in onze colonien het allergewenscht, spoedigst, en met de meeste stichting, zoude kunnen voortgeplant en uitgebreid worden?’

Conceptprijsvraag 24

‘Hoedanig behoorde de regeeringsform in onze colonien te wezen waar uit, zoo de colonisten als de ingezetenen der zeven vrije landen, het meeste voordeel hadden te wachten?’

Conceptprijsvraag 51

‘Welke zijn de vereischten van goede wetten, bijzonderlijk in ’t Nederlandsche Gemeenebest en deszelfs colonien?’

Conceptprijsvraag 52

‘Door welke middelen zou de koophandel in de O. en W. Indische colonien nuttiger in het ’t algemeen voor de Nederlanders gemaakt kunnen worden, zonder echter geoctroyeerde O. en W. Indische Compagnien in ’t allerminst te benadeelen?’

Conceptprijsvraag 59

‘Wat is in ons Gemeenebest overeenkomstig deszelfs constitutie licentie in het schrijven? En welke zijn de beste middelen om die te voorkomen?’

Conceptprijsvraag 62

‘Welke soorten van arbeid zijn het best geschikt voor de geconfineerden in de werk en tuchthuizen

⁶⁴⁰ Deze vragen zijn overgenomen uit G.G. Trimpe Burger-Mekking, ‘Prijsvragen en conceptprijsvragen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen uitgeschreven in het tijdvak 1769-1860’, *Archief* 2002:115, pp. 71-259.

van de Gemeenebest, die voor deeze huizen meest voordelig en voor de geconfineerden niet te drukken, en van zulk een aart zijn dat zij na hun ontslag, zig daar mede op eene eerlijke wijze kunnen geneeren?’

Conceptprijsvraag 73

‘Daer onderscheidene mogendheden van Europa bedacht zijn om de slavenhandel op hunne colonien in de W. Indien als onbestaend met de menselijkheid te veroordelen en geheel op te heffen, word gevraagd, welk eenen invloed dit zal die opheffing zo dezelve andere mogendheden in hunnen volksplantingen geschied op den slavenvaert der Nederlanderen in hunne colonien hebben? (...)’

Conceptprijsvraag 151

‘Vermits het naauw verband tusschen de ontdekking van America en van den nieuwen weg naar de Oost-Indien, langs den zuidhoek van Africa, vraagt men: welken invloed hebben beide gebeurtenissen gehad op den koophandel, de weelde, de kunsten en wetenschappen en ’t volksgeluk der verschillende natien des aardbols, en welke gevolgen zijn er nog van te verwachten?’

Conceptprijsvraag 217

‘Met welke oogmerken hebben de oude volken hun verschillende colonies aangelegd, en zoude men zonder nadeel der culture in onze Westindische volksplantingen het zij eeniger deser bedoelingen van oude wijsheid- of andere middelen tot nieuwe wegen van meerderen bloei kunnen aanwenden? Zoude men op eenige wijze, gedurende de gistingen in de binnenlanden dezer gewesten zonder de bestaande wetten of tractaten te eludeeren, of die te overtreden zich tot de voordelige wegen van handel met die landen kunnen voorbereiden, ten einde, bij herstelling der rust, deze nieuwe connecties aan te knopen? Is het daartoe voor onze colonien geen tijd indien men niet wil wagen door andere handeldrijvende natien te worden voorgekomen?’

Conceptprijsvraag 231

‘Daar het verbod van den slavenhandel bij de meeste mogendheden daargesteld, den aankoop der slaven in de Westindische colonien reeds tot zeer hooge prijzen heeft doen stijgen, en indien aan dit verbod strengelijk de hand wordt gehouden, dezelve weldra geheel onverkrijgbaar zal maken, waardoor den ondergang der plantagien moet worden bewerkt, zoo vraagt men: Op welke wijze men den slavenstand in de Westindische colonien zouden kunnen vervangen, en den akkerbouw, en verdere bewerking der producten, tot nu toe door hun verrigt, door vrije handen, even als in Europa, doen uitoefenen;- welke middelen kan het gouvernement hiertoe in ’t werk stellen en wat kunnen particulieren of associaties daartoe medewerken,- kan men van de invoering der machinerij, in dezen niet veel hulp verwachten?’

Conceptprijsvraag 251

‘Over den invloed der vaart op de Oost- en West-Indië, betrekkelijk de zeden der Nederlanders.’

Conceptprijsvraag 254

‘Is het doenlijk, zonder nadeel te brengen aan de belangen van den eygenaar, de staat van den slaag te verbeteren? en op welke wijze? Zal men, door hem meer goede zedelijke indrukken in te prenten, zijnen ijver voor de belangen van zijn meester kunnen opwekken, hem met het denkbeeld bezielen, van uit eygen beweging werkzaam te zijn: hem alzo kunnen voorbereiden, tot eene zedelijke beschaving, die in deszelfs uitkomst een beslissend voordeel voor de maatschappij opleveren moet? Zal men dit doel kunnen bereyken, door hem stelselmatig van zijn eerste kindschheid te onderwijzen, en hem op die wijze tot de beschaving te brengen? Of zal men een andere weg moeten inslaan, om dit doel te bereyken? en welke?’

Conceptprijsvraag 324

‘De kolonie Suriname, eenmaal door den moed en de volharding der voorvaderen gevestigd, was vroeger eene rijke bron, die aan landbouw, handel, en scheepvaart bevorderlijk was. De vernietiging van de slavenhandel en vrijverklaring der slaven in de daaraan grenzende Engelsche bezitting, ofschoon waarschijnlijk den ondergang dier koloniën ten gevolge zullen hebben, heeft ook haren invloed op het Nederlandsch Guiana uitgeoefend. (...)’

Overzicht van de belangrijkste kenmerken van G2348, G2350 en G2351A en B

Alle gedane observaties aangaande G2348, G2350 en G2351A en B zijn verwerkt in de hier onderstaande tabel. De tabel somt de belangrijkste kenmerken op van de Zeeuwse verentooien.

	Structuur van de mand	Plantaardig materiaal gebruikt voor mand	Vlecht-techniek en patroon mand	Plantaardig materiaal gebruikt voor touw	In tooi verwerkte vogelsoorten	Bewerking van vogelveren	Montage van staartveren	Knopen van veren aan touwen	Overige decoratie
G2348	Verticale structuur waarbij de mand enigszins de vorm heeft van een diabolo.	Hiervoor komen in aanmerking itiriti, múkru, mamuri of palmsoorten als de mauritia- of de maripapalm. Het meest aannemelijk is dat het hier de bladeren en/of de stengels van een palmsoort als de maripa- of mauritia-palm betreft.	Keper-techniek waarbij de vlechtstrengen in een visgraatpatroon leggen.	Alhoewel palmsoorten als de mauritia- en maripa-palm, de bromelia en mamuri ook in aanmerking komen, gaat het hier waarschijnlijk om katoen.	Geel-vleugel-ara, groen-vleugel-ara, Amazone-papegaai en (zwarte) hokko.	Op arastaartveren zijn kleine veertjes van onder andere de hokko met gom vastgeplakt. Sommige van deze veertjes zijn ook in een kartelpatroon geknipt. Daarnaast zijn op sommige staartveren balletjes dons geplakt van een niet nader te bepalen vogel. Verder zijn de toppen van de bovenste rij Amazone-papegaai-veren afgeknipt.	De arastaart-veren uiterst links en rechts zijn in twee bamboe-buisjes gestoken . De staartver-en in het centrum van de tooi zijn in een houten buis gestoken .	Amazone-papegaai-veren zijn met de uiteindes van de veerschachten om het touw heen gebogen. Een tweede touw is aan de veerschachten vast geknoopt. De schachten van de Amazone-papegaai-veren zijn in het midden met een dun draadje aan elkaar vastgemaakt .	Vierkanten gemaakt van touw-windsels, twee trosjes keverschilden, een houten kruis versierd met dierenkoppen en ruitpatronen en veren-touwen die aan het kruis bungelen.
G2350	Verticale, cilinder-achtige structuur bestaande uit een opeen-stapeling van met elkaar verbonden ringen. De bovenrand van de mand steekt uit.	De ringen van de mand zijn van itiriti, múkru of de bladstengels van een palmsoort als de mauritia- of maripapalm. De spiralende strengen zijn gemaakt van de	Overlap-techniek met spiralen-de strengen.	Alhoewel palmsoorten als de mauritia- en maripa-palm, de bromelia en mamuri ook in aanmerking komen, gaat het hier waarschijnlijk om katoen.	Veren van een of meerdere soorten ara's, (zwarte) hokko of toekan en Amazone papegaai .	De toppen van de Amazone-papegaai-veren lijken te zijn afgeknipt.	De twee grote staart-veer zijn gestoken in bamboe-buisjes.	De vogelveren rondom de mand zijn met hun veerschachten om een touw gebogen en met een tweede touw aan elkaar vastgemaakt . Door het midden van	Twee katoen-banden, waarvan één wit geveerd, zijn aan de onderkant van de mand bevestigd. Aan de achterkant van de tooi zitten touwen opgeknoopt die

		bladrepn van een palmsoort als de mauritia- of maripapalm.						de schachten van de Amazone-papegaai-veren is een draadje gerijgd.	oorspronkelijk los hingen.
G2351 A	Drie opelkaar gestapelde ringen met zowel aan de boven- als onderkant een aantal uitstekende, slangachtige strengen.	Hiervoor komen het meest in aanmerking de bladstengels en bladrepn van wellicht een andere palmsoort dan de mauritia- en maripalm.	Een variant van de overlap-techniek met spiralen- de strengen.	Alhoewel palmsoorten als de mauritia- en maripapalm, de bromelia en mamuri ook in aanmerking komen, gaat het hier waarschijnlijk om katoen.	Rode ibis.	De zwarte veerpunten van de vleugelveren van de ibis zijn in een kartelpatroon geknipt.	-	De vogelveren zijn met hun veerschachten om een touw gebogen en met een tweede touw vervolgens aan elkaar vastgemaakt .	Aan de achterkant van de tooi zitten touwen opgeknoopt die oorspronkelijk los hingen.
G2351 B	Verticale, cilinder-achtige structuur bestaande uit een opeen- stapeling van met elkaar verbonden ringen. De boven- rand van de mand steekt uit.	De ringen van de mand zijn van itiriti, múkru of de bladstengels van een palmsoort als de mauritia- of maripapalm. De spiralende strengen zijn gemaakt van de bladrepn van een palmsoort als de mauritia- of maripapalm.	Overlap-techniek met spiralen- de strengen.	Alhoewel palmsoorten als de mauritia- en maripapalm, de bromelia en mamuri ook in aanmerking komen, gaat het hier waarschijnlijk om katoen.	Geelvleugelara, groen- vleugel- ara, (zwarte) hokko, en groene oropen- dola.	Op een aantal arastaartveren zijn kleinere veertjes van onder andere de hokko met gom vastgeplakt. Sommige van deze veertjes zijn in een kartelpatroon geknipt. Het aantal staartveren dat met deze veertjes is versierd is wel kleiner dan bij G2348 het geval is. De toppen van de oropendola- veren zijn afgeknipt.	Op één staart- veer na zijn de staart- veren van de ara los in de vlecht- structuur gestoken .	De vogelveren rondom de mand zijn met hun veerschachten om een touw gebogen en met een tweede touw vervolgens aan elkaar vastgemaakt . Hierbij zijn de oropendola- veren met lussen omwikkeld in plaats van vast- geknoopt. Door het midden van de schachten van de oropendola- veren is een draadje gerijgd.	Rondom de onderkant van de mand loopt een dikke streng touwen. De vlechten van deze streng zijn aan de achterkant opgeknoopt maar hingen oorspronkelijk los.

Literatuur

- Benjamins, H.D. en Snelleman, J.F. (red.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, Den Haag/Leiden 1914-1917.
- Berkel, A. van, *De reizen van Adriaan van Berk naar Guiana : indianen en planters in de 17de eeuw* (red. M. van den Bel, L. Hulsman en L. Wagenaar), Leiden 2014.
- Bies, R. de, 'The position of Netherlandic in Suriname before 1876', in: R. Gomes de Oliveria en A.I. Jubithana-Fernand (red.), *From historical paths to the cultural processes between Brazil and Suriname*, Boa Vista 2014, pp. 143-144.
- Bos, G., *Some recoveries in Guiana Indian ethnohistory*, Amsterdam 1998.
- Calil Zarur, E.N., 'Social and spiritual languages of feather art: the Bororo of Central-Brazil', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991, pp. 26-39.
- Candler, K.L., 'Featherworking in precolumbian Peru', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991, pp. 1-15.
- Chernela, J., 'Piercing Distinctions: Making and Remaking the Social Contract in the North-West Amazon', in: *Beyond the Visible and Material: the Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière*, Oxford 2001, pp. 177-196.
- Crevaux, J., *Voyages dans l'Amerique du Sud*, Parijs 1883.
- Farabee, W.C., *The Central Arawaks*, Philadelphia 1918.
- Farabee, W.C., *The Central Caribs*, Philadelphia 1924.
- Furst, P.T., 'Crowns of power: bird and feather symbolism in Amazonian shamanism', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991, pp. 92-109.
- Gillin, J., 'Tribes of the Guianas', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948, pp. 799-858.
- Gilmore, R.M., 'Fauna and ethnozoology of South-America', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of South American Indians vol 6*, Washington 1950, pp. 345-463.
- Goeje, C.H. de, 'Bijdrage tot de Ethnographie der Surinaamsche Indianen', in: *Internationales Archiv für Ethnographie (Band XVII)*, Leiden 1906.
- Goslinga, C.Ch., *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680*, Assen 1971.
- Goslinga, C.Ch., *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas 1680-1791*, Assen/ Maastricht 1985.
- Hartsinck, J.J., *Beschryving van Guiana of de Wilde Kust, in Zuid-America [...]* vol. 1 en 2, Amsterdam 1770.
- Heinen, H.D., *Okó Warao: Marshland People of the Orinoco Delta*, 1988, p. 127.
- Hogeweg, J., *Een donjuan in de West: het reisverslag (1792-94) van koopmanszoon Pieter Groen*, 2013 Amsterdam.
- Howard, C.V., 'Feathers as ornaments among the Waiwai: fragments of the heavens', in: R.E. Keina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991, pp. 50-69.
- Hulsman, L.A.H.C., *Nederlands Amazonia: handel met indianen tussen 1580 en 1680*, Amsterdam 2009.
- Illius, B. en Schlothauer, A., '„Das Humboldt-Forum Soll Die Institution ‚Museum‘ Neu Erfinden.“', *Kunst & Kontext* 2015:10, pp. 5-11.

Jagdew, E. en Egger, J., 'Meeting grounds of Amerindians and Dutchmen: the Amazon Region and Suriname between 1595 en 1688', in: R. Gomes de Oliveria en A.I. Jubithana-Fernand (red.), *From historical paths to the cultural processes between Brazil and Suriname*, Boa Vista 2014, pp. 57-79.

Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandse Zeewezen, deel 5*, Haarlem 1858.

Kensinger, K.M., 'Introduction: why feathers?', in: R.E. Reina en K.M. Kensinger (red.), *The Gift of Birds: featherwork of native South American peoples*, Philadelphia 1991, pp. XVIII-XXI.

Kensinger, K.M., 'The meaning of the Cashinahua feather headdresses: feathers make us beautiful', in: R.E. Reina en K.M. Kensinger, *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*, Philadelphia 1991, pp. 40-49.

Kirchoff, P., 'The Warrau' in: J.H. Steward (red.), *Handbook of the South Americans vol. 3*, Washington 1948, pp. 869-881.

Kroeber, A.L., 'Esthetic and Recreational Activities: Art', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of South American Indians vol 5*, Washington 1949, pp. 411-492.

Lea, V., 'The Composition of Mëbengokre (Kayapó) Households in Central Brasil', in: *Beyond the Visible and Material: the Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière*, Oxford 2001, pp. 157-176.

Levi-Strauss, C., *Structural Anthropology* (vertaling Claire Jacobson en Brooke Grundfest Schoepf), New York 1963.

Lowie, R.H., 'Property among the tropical forest and marginal tribes', in: J.H. Steward (red.), *Handbook of South American Indians vol 5*, Washington 1949, pp. 351-367.

Mijnhardt, W.W., 'Wetenschapsbevordering onder het Ancien Régime: het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1765-1794', *Archief* 1985:98, pp. 1-67.

Nagtglass, F., *Levensberichten van Zeeuwen : zijnde een vervolg op P. de la Rue, Geletterd, staatkundig en heldhaftig Zeeland*, Middelburg 1888-1893.

Paesie, R., *Geschiedenis van de MCC: opkomst, bloei en ondergang*, 2014 Zutphen.

Palgrave, W.G., *Dutch Guiana*, Cambridge 1876.

Ploos van Amstel, G., 'Cornelis Ploos van Amstel en de eerste jaren van het Genootschap', *Archief* 1981:94, pp. 185-206.

Postma, J. en Enthoven, V., 'Appendix 12.1: Slave Ships Destined for Essequibo and Demerara that Did Not Reach Their Destination and Sold Slaves Elsewhere', in: *Riches from Atlantic Commerce: Dutch Transatlantic Trade and Shipping, 1585-1817*, Leiden 2003.

O'Neale, L.M., 'Basketry', in: *Handbook of South American Indians vol. 5*, Washington 1949, pp. 69-96.

Rival, L. en N. Whitehead, 'Forty Years of Amazonian Anthropology: The Contribution of Peter Rivière', in: *Beyond the Visible and Material: the Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière*, Oxford 2001, pp. 1-18.

Rivière, P., *Individual and society in Guiana: a comparative study of Amerindian social organization*, New York 1984.

Rivière, P., 'Introduction', in: P. Rivière (red.), *The Guiana Travels of Robert Schomburgk (vol. I)*, Londen 2006, pp. 1-30.

Robbins, M., 'The sources of feathers', in: R.E. Reina en K.M. Kensinger (red.), *The Gift of Birds: featherwork of native South American peoples*, Philadelphia 1991, p. 116-127.

Roth, W.E., 'Additional Studies of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Smithsonian Institution Bureau of American Ethnology* 91 (1929), pp. 1-106.

Roth, W.E., 'An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians', in: *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington 1924.

Schlothauer, A., 'Anisio Aruá – Die Herstellung Eines Kopf-Reifes Der Aruá', *Kunst & Kontext: Außeuropäische Kunst & Kultur im Dialog* 2015:10, pp. 40-47.

Schlothauer, A., 'Europäische Kombinationen von Federschmuck des Amazonas-Gebietes', *Kunst & Kontext* 2017:13, pp. 46-56.

Schlothauer, A., 'Verfälschung: Ein Kopf-Reif der Aikanã (Rondônia, Brasilien)', *Kunst & Kontext* 2017:13, pp. 58-65.

Schomburgk, R. (red. P. Rivière), *The Guiana Travels of Robert Schomburgk: 1835-1844 vol. 1 en 2*, Londen 2006.

Schult, C., *Een noodzakelijk bondgenootschap: de rol van de indianen in de kolonies Essequibo en Demerary, 1770-1800*, Leiden 2014 (masterscriptie is te downloaden op de website van universiteit Leiden).

Trimpe Burger-Mekking, G.G., 'Prijsvragen en conceptprijsvragen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen uitgeschreven in het tijdvak 1769-1860', *Archief* 2002:115, pp. 71-259.

Tylor, E., *Primitive Culture*, New York 1871.

Verswijver, G., 'Vogels en hun veren: de vormgeving aan de ideale mens bij de Indianen van Zuid-Amerika', in: P. Quintin e.a., *Van goud en veren: economische waardesystemen in Brazilië*, Brussel 2011, pp. 89-126.

Whitehead, N.L., *Lords of the tiger spirit: a history of the Caribs in colonial Venezuela and Guyana*, Dordrecht 1988.

Whitehead, N.L., 'Introduction' in: N.L. Whitehead (red.), *Wolves from the sea*, Leiden 1995, pp. 9-20.

Wilbert, J., *Mindful of Famine: Religious Climatology of the Warao Indians*, Cambridge (Massachusetts) 1996.

Zuidervaart, H.J., 'Het Kabinet der Natuurlijke Zeldzaamheden van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1771-1869', in: *Het verdwenen museum: natuurhistorische verzamelingen 1750-1850*, Haarlem 2002, pp. 156-171.

Archieven

Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen

Zeeuws Archief, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, inv.nrs 13, 61, 64, 80, 82, 119, 121, 133, 134, 139, 154, 155, 160, 234, 235 en 264.

Middelburgse Commercie Compagnie

Zeeuws Archief, Middelburgse Commercie Compagnie, inv.nrs 58,3, 58.4, 59.2, 78.9, 1088, 1101.3, 1284, 1285, 1288.2, 1288.3, 1727.11

Handschriftencollectie Zeeuwse Bibliotheek Middelburg

'Brief van Adriaan Moens (1728-1792) aan Justus Tjeenk (1730-1782)', in handschriftencollectie Zeeuwse Bibliotheek, 1779.

'Memories over de zeevaart. Met twee afschriften van brieven aan J. Ermerins en J. Tjeenk van het Zeewsch Genootschap der Wetenschappen', 1773.

Digitale bronnen

'1954.2.105', objectinformatie uit online collectie Pitt Rivers Museum, <<http://objects.prm.ox.ac.uk/pages/PRMUID5687.html>> (geraadpleegd op 10 oktober 2017)

'7/4463', online collectie National Museum of the American Indian, <<http://www.nmai.si.edu/searchcollections/item.aspx?irn=80197&catid=0&catnum=7/4463&src=1-5>> (geraadpleegd op 12 oktober 2017)

'9836', objectinformatie uit online collectiedatabase Wereldmuseum, <<https://tinyurl.com/yb7vcbtz>> (geraadpleegd op 14 oktober 2017)

Akte van erkenning van de Republiek Suriname, Nationaal Archief, Kabinet der Koningin archiefinventaris 2.02.20 inventarisnummer 13686 <http://www.gahetna.nl/collectie/archief/inventaris/inleiding/eadi_d/2.02.20/inventarisnr/13686> (geraadpleegd op 22 juni 2017)

'At Our Forensics Lab, Pepper Trail Fights Wildlife Trafficking', website U.S. Fish and Wildlife Service, <<https://www.fws.gov/news/blog/index.cfm/2014/10/15/at-our-forensics-lab-pepper-trail-fights-wildlife-trafficking>> (geraadpleegd op 11 augustus 2017)

'Buck (n. 1)', Online Etymology Dictionary, <<https://www.etymonline.com/word/buck>> (geraadpleegd op 8 juni 2017).

'Danshoofdtoi Wayana Aparai', objectinformatie online collectie 't MAS, <<http://search.mas.be/Details/collect/116105>> (geraadpleegd op 20 september 2017)

'Dr. Andreas Schlothauer: Wissenschaftler. Journalist. Sammler.', website dr. Andreas Schlothauer, <<http://www.andreasschlothauer.com/>> (geraadpleegd op 19 oktober 2017)

'Eucodimus ruber', Red List of the International Union for Conservation of Nature, <<http://maps.iucnredlist.org/map.html?id=22697415>> (geraadpleegd op 1 september 2017)

'Feathered headdress', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/anthropology/databases/common/image_dup.cfm?catno=40%2E0%2F%208816%20C> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)

'Hat', objectinformatie uit online collectiedatabase van het American Museum for Natural History, <https://anthro.amnh.org/objectlist.html?object_list=40%2E1%2F%203259%20B> (geraadpleegd op 20 september 2017)

'Headdress circlet, man's', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/anthropology/databases/common/image_dup.cfm?catno=40%2E0%2F%205098%20A&from_anthro=yes> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)

'Headdress', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/objectlist.html?object_list=%201%20%20%2F%204652> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)

- 'Headdress', objectinformatie uit online collectiedatabase van het Penn Museum, <<https://www.penn.museum/collections/object/163245>> (geraadpleegd op 22 september 2017)
- "Hollen of stilstaan.' Een plan voor illegale slavenhandel vanuit Curaçao aan de Vlissingse firma Snouck Hurgronje & Louisse 5 januari 1780', database Zee(uw)post, <https://www.zeeuwpost.nl/wiki/index.php/ZP_Brief_Context_00028> (geraadpleegd op 17 augustus 2017)
- 'Hoofdtooi uit Demerary, Guyana, Zuid-Amerikaanse indianen (volk)', objectgegevens op website Zeeuws Museum <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2348-hoofdtooi-uit-demerary-guyana>> (geraadpleegd op 8 juni 2017)
- 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=595120&lang=>> (geraadpleegd op 5 oktober 2017)
- 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=609556&lang=>> (geraadpleegd op 5 oktober 2017)
- 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=719121&lang=>> (geraadpleegd op 5 oktober 2017)
- 'Hoofdtooi', objectinformatie online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=737646&lang=>> (geraadpleegd op 27 september 2017)
- 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=737972&lang=>>
- 'Hoofdtooi', objectinformatie uit online collectie Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Tropenmuseum, <<http://collectie.wereldculturen.nl/Default.aspx?ccid=838404&lang=>> (geraadpleegd op 5 oktober 2017)
- 'Indianenmuts afkomstig uit Essequibo', online collectiedatabase Zeeuws Museum, <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2350-indianenmuts-afkomstig-uit-essequibo>> (geraadpleegd op 8 juni 2017)
- 'Indianenmuts afkomstig uit Essequibo', online collectiedatabase Zeeuws Museum, <<https://www.zeeuwsmuseum.nl/nl/collectie/mode-en-streekdracht/g2351-indianenmuts-afkomstig-uit-essequibo>> (geraadpleegd op 8 juni 2017)
- 'Kerncollectie Zeeuws Genootschap aangewezen als cultuurgoed van nationaal belang', nieuwsbericht op website Zeeuws Genootschap van 25 oktober 2017, <<https://kzgw.nl/nieuws/kerncollectie-zeeuws-genootschap-aangewezen-als-cultuurgoed-van-nationaal-belang/>> (geraadpleegd op 1 november 2017).
- 'Manuscript catalog', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/anthropology/databases/common/catno_page.cfm?catno=40%2E0%2F%205098%20A&curr_page=&from_anthro=no> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)
- 'Manuscript Catalog', objectinformatie uit online collectiedatabase American Museum of Natural History, <https://anthro.amnh.org/anthropology/databases/common/catno_page.cfm?catno=40%2E0%2F%208816%20C&curr_page=&from_anthro=no> (geraadpleegd op 7 oktober 2017)
- 'Middelburg', Middelburgsche Courant, 18 oktober 1800, <https://krantenbankzeeland.nl/issue/mco/1800-10-18/edition/null/page/2?query=Hugenholtz&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1800-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1800-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS> (geraadpleegd op 27 augustus 2017)
- 'Nicolaas Hugenholtz', database *Verein fur Computergenealogie*, <<https://gedbas.genealogy.net/person/show/1127199858>> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

'Nicolaas Hugenholtz', stamboosite Geni.com, <<https://www.geni.com/people/Nicolaas-Hugenholtz/6000000012687120711>> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

Paesie, R., 'Verdwijning schip blijft een mysterie', *Spectrum*, 18 oktober 2014, pp. 4-5 <<http://www.paesie.nl/pdf/westhoven.pdf>> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

Slijper, C.A., *Van alle dingen los- Het leven van J.C. Bloem*, proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, 2007, <https://www.hugenholtz.net/docs/thesis_Bloem.pdf> (geraadpleegd op 25 augustus 2017)

Schlothauer, A., *Ein Feder-Hut der Warrau (Surinam oder Guayana) und eine Reise durch Europa (fünf Länder und vier Sprachen)*, 2010, <<https://www.about-africa.de/diverses-unsortiertes/543-feder-hut-der-warrau-surinam-oder-guayana>> (geraadpleegd op 5 januari 2018)

'Volkenkundig voorwerpen', <<https://kzgw.nl/collecties/volkenkundige-voorwerpen/>> (geraadpleegd op 6 augustus 2017)

'Zee-tijdingen, schepen in lading te Amsterdam', *Middelburgsche Courant* van 15 oktober 1814 <https://krantenbankzeeland.nl/issue/mco/1814-10-15/edition/null/page/2?query=Berbice&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1800-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1810-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS> (geraadpleegd op 27 augustus 2017)

Aangeschreven bronnen

E-mails Andreas Schlothauer, 18 oktober 2017 en 18 februari 2018.

E-mail Carla Dove, 17 augustus 2017.

E-mail Erik van der Doe, conservator, samen met Liesbeth van der Geest, van de volkenkundige voorwerpen van het Zeeuws Genootschap, 2 januari 2018.

E-mail James V. Rensen, 11 augustus 2017.

E-mail Kees Roselaar, 19 augustus 2017.

E-mails Pepper Trail, 29 en 31 augustus 2017.

E-mail René Dekker, 28 augustus 2017.

Dankwoord

Deze scriptie had nooit tot stand kunnen komen zonder de zeer gewaardeerde hulp van:

Caroline van Santen, Andreas Schlothauer, Kim Zandberg, Liesbeth van der Geest, Erik van der Doe, Karina Leijnse, Sarah Joan Moran, Mireille Holsbeke, Martin Berger, Pepper Trail, Carla Dove, James V. Rensen, Kees Roselaar, René Dekker, alle bijzonder behulpzame medewerkers van het Zeeuws Archief en de Zeeuwse Bibliotheek te Middelburg, het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, het Zeeuws Museum, Eva Hol, Jeroen Kraak, Mathias de Graag, Annelieke van der Linden, Lennart de Bruin, Milja van Hooft, Igor Donker, Wouter van Loon, Arjan Lesuis en Marianne van Buren.